

Tomi Kankainen

Yhdistykset, instituutiot ja luottamus

Tomi Kankainen

Yhdistykset, instituutiot ja luottamus

Esitetään Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Villa Ranan Blomstedtin salissa
joulukuun 5. päivänä 2007 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2007

Yhdistykset, instituutiot ja luottamus

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN EDUCATION, PSYCHOLOGY AND SOCIAL RESEARCH 326

Tomi Kankainen

Yhdistykset, instituutiot ja luottamus

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2007

Editors

Jussi Kotkavirta

Department of Social Sciences and Philosophy / philosophy, University of Jyväskylä

Irene Ylönen, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

URN:ISBN:9789513930967

ISBN 978-951-39-3096-7 (PDF)

ISBN 978-951-39-3033-2 (nid.)

ISSN 0075-4625

Copyright © 2007, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2007

ABSTRACT

Kankainen Tomi

Voluntary associations, institutions and trust

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2007, 158 p.

(Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research,
ISSN 0075-4625; 326)

ISBN 978-951-39-3096-7 (PDF), 978-951-39-3033-2 (nid.)

Summary

Diss.

This study has examined the hypothesis put forth in theories of social capital, according to which associations have a positive effect on trust in people and in institutions. The connections between association activity, the number of association members and people's trust have also been studied. The second main area of this work is the hypothesis, according which the actions of certain institutions (government, parliament, judiciary system, school system, health care etc.) create the foundation for whether people can trust unknown other people.

The quantitative data on which I have largely based my analysis have been collected during the year 2005. A thousand Finns answered the questionnaire. In addition to the actual main data, I have also used the Leisure survey conducted by Statistics Finland in 2002-2003 (N=3355) for comparison. The third data used are the data from the "Recession and trust" research project. Additionally, the data from the European Social Survey from the year 2002 and 2004 have been used. The sixth data are the ISSP data from the year 2004.

The data used in the work reinforce the conclusion which had already been made in previous studies: when measured by association activity, social capital is not in crisis in Finland. However, through the use of several data sets it was possible to point out that the members of only certain types of associations were found to be more trusting after various background variables had been elaborated. Especially, the number of association memberships has a connection to a stronger sense of trust. However, my analysis systematically shows that the connections between associations and trust are weak. Undeniably associations have had many crucial roles in the Finnish society, for example in creating welfare state, but there are no reasons to overestimate the role of associations in enhancing trust.

The study showed that when membership in different associations is combined with an experience of a trustworthy parliament and government, it would seem to be easier for people to trust unknown other people. The most distrustful of all towards unknown other people were those who had little trust in the basic services, parliament and government.

Keywords: associations, trust, institutions, civil society, social capital

Author's address Tomi Kankainen
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä, Finland

Supervisors Professor Kaj Ilmonen

Professor Martti Siisiäinen
Department of Social Sciences and Philosophy
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers Emeritus Professor Raimo Blom

Docent Jussi Simpura
STAKES
National Research and Development Centre for
Welfare and Health, Finland

Opponent Docent Jussi Simpura
STAKES
National Research and Development Centre for
Welfare and Health, Finland

KIITOKSET

Aloitin väitöskirjatyön vuoden 2004 alussa saatuani mahdollisuuden toimia tutkijakoulutettavana Suomen Akatemian projektissa Yhdistykset ja luottamus instituutioihin. Olen kiitollinen Suomen Akatemialle rahoituksesta, joka mahdollisti näiden vajaan neljän vuoden päätoimisen tutkijantyöni. Väitöskirjani ohjaajina toimivat edesmennyt professori Kaj Ilmonen sekä professori Martti Siisiäinen. Heidän ohjauksensa oli kannustavaa, asiantuntevaa ja opettavaista. Väitöskäsikirjoitustani kommentoivat ennen esitarkastusta professori Kimmo Jokinen, YTT Petri Ruuskanen sekä YTT Tapio Litmanen. Esitän kiitokset heille kaikista tärkeistä huomioista ja ehdotuksista. Samalla olen kiitollinen myös niille monille muille, jotka lukivat osia käsikirjoituksesta ja antoivat palautetta.

Työni esitarkastajina toimivat dosentti Jussi Simpura ja emeritus professori Raimo Blom. Heidän perusteellinen, analyttinen ja syvälinen paneutumisensa työhöni antoi merkittävää apua väitöskirjan loppuunsaattamisessa. Kiitokset osoitan myös Jyväskylän yliopistolle, jonka julkaisusarjassa tutkimus ilmestyy ja julkaisusarjan Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research toimittajalle lehtori Jussi Kotkavirralle, julkaisusihteerille Marja-Leena Tynkkyselle ja julkaisukoordinaattorille Pekka Olsbolle. Haluan kiittää myös kollegaani YTM Ilkka Kauppista keskusteluista, joista oli apua väitöskirjatyön aikana. YTT Pertti Jokivuoren, YTM Tomi Oinaksen ja YTM Veli-Matti Salmisen kanssa käymistäni metodeihin liittyvistä keskusteluista oli hyötyä väitöskirjan kannalta. Haluan esittää lämpimät kiitokseni myös hallintohenkilökunnalle.

On ollut mukavaa työskennellä ja tehdä tutkimusta Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksella, sosiologian yksikössä. Olen saanut käydä kuuntelemassa esitelmiä muun muassa laitoksemme yhteiskuntateorian tutkijaseminaarissa sekä YFI-Forumissa. Kiitokset seminaarien vetäjille. Kiitokset myös kaikille niille tutkijoille ja jatkokoulutettaville, jotka ovat seminaaripaamisissa ja konferensseissa keskustelleet työstäni.

Haluan kiittää vaimoani, tyttärtäni, sukulaisia ja läheisiä antamastanne tuesta, rohkaisusta ja elämänilosta.

Jyväskylässä 8.10.2007

Tomi Kankainen

SISÄLLYS

ABSTRACT

KIITOKSET

SISÄLLYS

1	SOSIAALISEN PÄÄOMAN KÄSITE JA SEN AJANKOHTAISUUS.....	9
1.1	Bourdieu – sosiaalinen pääoma ryhmäjäsennytenä ja valttikorttina kentillä.....	14
1.2	Putnam – yhteisöllinen ja institutionalisoitunut sosiaalinen pääoma	16
2	YHDISTYKSET JA NIIDEN TOIMINTA VÄLITTÄVINÄ TEKIJÖINÄ	21
2.1	Yhdistystyyppit ja yhdistystoiminnan muutokset Suomessa	21
2.2	Yhdistykset ja sosiaalinen pääoma.....	27
2.2.1	Yhdistystoiminta ja luottamuksen yleistyminen.....	27
2.2.2	Yhdistykset ja sosiaalinen pääoma verkostoina	31
3	LUOTTAMUS SOSIAALISEN PÄÄOMAN OSANA.....	34
3.1	Luotanko jos pohdin toisen luottamuksenarvoisuutta	35
3.2	Luottamus ja rationaalisen valinnan teoria	37
3.3	Luottamuksen tyypit ja ulottuvuudet	43
3.4	Luottamus ja konteksti.....	47
4	INSTITUUTIOIDEN MERKITYS LUOTTAMUKSEN KANNALTA – LUOTTAVAISUUDEN JA LUOTTAMUKSEN SUHDE.....	54
5	TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA AINEISTO	61
5.1	Tutkimustehtävä	61
5.2	Aineisto ja menetelmät.....	63
6	YHDISTYSTOIMINTA OSANA SOSIAALISTA PÄÄOMAA SUOMESSA	71
7	LUOTTAMUS SUOMESSA VUOSITUHANNEN VAIHTEEN JÄLKEEN	77
7.1	Luottamus instituutioihin, organisaatioihin ja kotikunnan toimintoihin	77
7.2	Luottamus muihin ihmisiin.....	81

8	YHDISTYSTOIMINTA JA LUOTTAMUKSEN YLEISTYMINEN.....	86
8.1	Yhdistysjäsenyys, yhdistysaktiivisuus ja muihin ihmisiin luottaminen.....	86
8.2	Yhdistysjäsenyys, yhdistysaktiivisuus ja luottamus instituutioihin..	94
8.3	Yhteenveto yhdistystoiminnan ja luottamuksen yhteyksistä	101
9	LUOTTAMUS, LUOTTAVAISSUUS JA YHDISTYSTOIMINTA	103
10	LOPUKSI	110
	SUMMARY	116
	LÄHTEET	123
	LIITTEET	135
	Liite 1 Jäsenyys yhdistyksissä ja yleinen luottamus.....	135
	Liite 2 Yleistyneen luottamuksen sekä luottamuksen eduskuntaan ja oikeusjärjestelmään korrelaatiot yhdistysjäsenyysmäärään maittain	136
	Liite 3 Kansainvälisiä vertailuja koskien luottamusta ihmisiin, eduskuntaan ja oikeusjärjestelmään sekä tyytyväisyyttä demokratian toimivuuteen, koulutusjärjestelmään ja terveydenhuoltoon	137
	Liite 4 Instituutioihin ja ihmisiin luottamisen osittaiskorrelaatiot.....	143
	Liite 5 Valtion ja kuntien virkamiehiä, rahoitusyhtiöitä sekä putkimiehiä tai muita korjaustyöntekijöitä kohtaan tunnetun luottamuksen suhde yleistyneeseen luottamukseen	144
	Liite 6 Summamuuttujien luominen, koostumus ja Cronbachin alfat	145
	Liite 7 Kyselylomake.....	148

1 SOSIAALISEN PÄÄOMAN KÄSITE JA SEN AJANKOHTAISUUS

Tämä tutkimus sijoittuu sosiaalisen pääoman kentälle. Yleisesti ottaen sosiaalisella pääomalla on viitattu sosiaalisen rakenteen yhteisöllisiin piirteisiin, kuten sosiaalisiin verkostoihin, normeihin ja luottamukseen. Keskityn lähes yksinomaan luottamuksen teoreettiseen ja empiiriseen tarkasteluun, vaikka en katso, että sosiaalinen pääoma on vain luottamusta. Pikemmin luottamus on sosiaalisen pääoman osa, jolla voi olla niin myönteisiä kuin kielteisiä vaikutuksia. Sosiaalinen vuorovaikutus voi toimia myös ilman luottamusta.

Erityisesti tarkastellaan sitä, millainen merkitys yhdistyksillä on ihmisiin ja instituutioihin luottamisen kannalta. Yhdistykset on nähty de Tocquevillen (1951) viitoittamana olennaisina kansalaisaktiivisuuden muotoina ja demokratian tukipilareina. Viime aikoina erityisesti Putnam (1993, 89-90; 2000, 338) on nostanut keskustelun aiheeksi yhdistysten roolin demokratian kouluina ja välittävinä tekijöinä yksilöiden ja yhteiskunnan välillä. Sosiologian pluralistisissa teorioissa¹ esitetään, että yhdistystoiminnalla ja kansalaisaktiivisuudella on myönteisiä vaikutuksia luottamuksen kannalta.

Toisen painopisteen tutkimukselle muodostaa hypoteesi, jonka mukaan tiettyjen instituutioiden (hallitus, eduskunta, oikeusjärjestelmä, koulutoimi, terveydenhuolto jne.) toiminta luo perustan sille, voiko tuntemattomiin toisiin luottaa. Tämän oletuksen mukaan on niin, että kun ihmiset kokevat keskeisten instituutioiden toimivan oikeudenmukaisesti ja vääryyksistä seuraa sanktio, ihmisen on helpompi uskoa, että ihmiset eivät ole petollisia. Kansainvälisissä vertailuissa suomalaiset sijoittuvat luottamuksen suhteen kärkipäähän (ks. liite

---

¹ Siisiäisen (1986, 1-4) mukaan ´sosiologisessa pluralistisessa teoriassa painopiste on intressien, niitä realisoivien yhteenliittymien/ yhdistysten ja poliittisen järjestelmän vakaisuuden välisen suhteen erilaisten kombinaatioiden analyttisessä tarkastelussa´. Alexis de Tocqueville (esim. 2006) on yksi niistä tutkijoista, joka olennaisesti kehittänyt sosiologisen pluralismiteorian ajatuksia. Tocquevillen kirjoituksista voidaan johtaa hypoteesi siitä, että yhdistyksillä voi olla luottamuksen kannalta edullisia vaikutuksia yhteiskunnassa.

3; Inglehart 1999; Trends in Social Capital in the EU-julkaisu). Tätä voidaan selittää osittain sillä, että koulutusjärjestelmä muiden niin sanottujen hyvinvointipalveluiden ohella toimii kohtuullisen oikeudenmukaisesti. Ehkä kansalaisten välisen solidaarisuuden ja luottamuksen kannalta on ratkaisevaa, miten keskeiset instituutiot toimivat. Ihmisen lapsuus ja läheissuhteet ovat tärkeitä peruluottamuksen kehkeytymisen kannalta, mutta sosiaalistumisen myötä instituutioiden toiminta vaikuttaa ihmisten suhtautumiseen paitsi instituutioihin itseensä myös muihin ihmisiin. Jos instituutiot kohtelevat ihmisiä oikeudenmukaisesti ja kunnioittavasti, ihminen kokee todennäköisemmin olevansa luotettu, osa laajempaa yhteisöä.

Sosiaalisen pääoman käsitteestä on tullut suosittu viime vuosina yhteiskunta- ja taloustieteellisessä keskustelussa. Käsitteen historia juontaa juurensa ainakin viime vuosisadan alkuun, Hanifanin (1916) kirjoituksiin sosiaalisesta vuorovaikutuksesta ja hyvästä tahdosta. Yhtälailta Simmel (1950) näki luottamuksen tärkeänä yhteiskuntaa sidostavana voimana. Samoin Durkheim (1957) solidaarisuutta ja moraalisia yhteisöjä koskevissa ajatuksissaan tai Weber (1980) sanoessaan, että ihmiset täyttävät annetun roolin byrokratiassa saadakseen sen toimimaan, muodostavat osan siitä käsitejoukosta, joka liittyy sosiaalisen pääoman osaksi sosiologian teoriaperinnettä. Systemaattisemman käytön kannalta käsitteen yleistyminen yhdistetään usein James Colemanin (1988) tutkimuksiin. Käsite otettiin laajalti käyttöön 1990-luvun loppuun mennessä myös Suomessa. Tällä hetkellä sitä hyödynnetään sosiaalitieteistä aina terveystieteeseen saakka. Sen suosioon on monia syitä, jotka liittyvät moderneissa yhteiskunnissa tapahtuneisiin muutoksiin ihmisten välisissä siteissä, talouteen, globalisaatioon ja hyvinvointivaltion murrokseen.

Teollistumisen myötä traditionaaliset elämänmuodot osittain murenivat, mikä nosti pintaan kysymykset yhteiskunnan sosiaalisista siteistä. Pienissä yhteisöissä, joissa ihmiset tunnetaan ja heidän toimiaan voidaan valvoa, sosiaalinen järjestys ja kiinteys pohjautuvat normeihin, joiden rikkomisesta seuraa sanktio. Kaupungistumisen ja yksilöllistymisen myötä nousee esille kysymys siitä, kuinka voidaan ennakoida ja arvioida niiden ihmisten käyttäytymistä, jotka eivät ole tuttuja. Erityisesti viime vuosisadan aikana ihmisten mahdollisuudet tehdä yksilöllisiä valintoja kasvoivat. Kun tähän lisätään globalisaatiokehitys, taloudellisen pääoman liikkeen muutokset ja työelämän epävarmuus, on helppo ymmärtää, että yhteiskunnan koheesion ja ihmisten yksilöllisten valintojen tasapainottamisesta on tullut keskeinen tema niin tieteessä kuin politiikassa. Luottamusta, verkostoja ja vastavuoroisuutta on esitetty keskeisiksi ihmisistä ja yhteiskuntaa sidostaviksi voimiksi. Luottamuksen on arveltu olevan tehokkaan talouden ja hallinnon sekä toimivan demokratian perusta (esim. Putnam 1993).

Käsitteen suosiota voidaan osittain selittää myös erilaisten poliittisten ajatusten, kuten liberalismien tai kommunitarismien legitimoijana. Sosiaalinen pääoma ei ole noussut ainoastaan tieteelliseen keskusteluun, vaan levinnyt siitä nopeasti poliittisiin puheisiin. Yhden esimerkin tästä antoi presidentti Martti Ahtisaari, kun hän viimeisessä uudenvuodenpuheessaan painotti yhteiskunnan

vahvuuden riippuvan sosiaalisesta pääomasta, joka koostuu ihmisten keskinäisestä luottamuksesta ja yhteistyökyyvystä. Jotkut tutkijat ovat esittäneet, että kasvavalla sosiaalisella pääomalla voitaisiin paikata niitä sosiaalisia seurauksia, joita hyvinvointivaltioiden ja sosiaalisen turvan heikkeneminen ovat aiheuttaneet (ks. Lehtonen & Kääriäinen 2005, 293–294). Tällöin korostetaan vapaaehtoistyön ja lähiyhteisöjen merkitystä, koska julkiset palvelut eivät yksin kykene entisessä laajuudessa hoitamaan tehtäviään. Poliittisesti sosiaalista pääomaa voidaan käyttää tässä mielessä myös retorisesti paikkaamaan julkisten palvelujen toimintaa.

Somers (2005, 5-7) on huomauttanut, että jos tutkijat viehättyvät liiaksi sosiaalisen pääoman hyvistä seurauksista ja niiden tutkimisesta, saattavat pimentoon jäädä ne prosessit, joiden kautta hyvinvointivaltion kaltaisia rakenteita puretaan ja se, kuinka muun muassa taloudellisen polarisaation kautta ihmisten tasa-arvoiset oikeudet häivytetään. Samaan aikaan kun julkisuudessa on keskusteltu esimerkiksi vanhustenpalvelujen ja mielenterveyspalvelujen ongelmista sekä nuorten syrjäytymisestä, esitetään ratkaisuksi yhteisöllisyyden kohentamista, lähiverkoston apua ja kolmannen sektorin vapaaehtoistyötä. Otaksun monen muun tavoin, että lama omalta osaltaan vauhditti sosiaalisen pääoman leviämistä niin tutkijoiden kuin poliitikkojen keskuudessa. Siinä ei ole sinänsä mitään kielteistä, kunhan esimerkiksi työttömille ei aleta antaa pelkästään sosiaalista pääomaa. Television keskusteluohjelmissa on taajaan väläytelty, että ihmisten pitäisi huolehtia enemmän läheisistään ja osallistua kolmannen sektorin toimintaan, jotta vapaaehtoisvoimin voitaisiin auttaa toinen toisiamme. Joidenkin mielestä sosiaalista pääomaa pyritään käyttämään käsiteapparaattina, jonka avulla kansalaisille kerrotaan hyvinvointivaltion palveluille vaihtoehtoisia tapoja järjestää hoivaa ja apua.

Sosiaalisen pääoman ajankohtaisuudesta ja sen liittymisestä keskeisesti modernin yhteiskunnan kehitykseen on kirjoitettu Suomessakin jo paljon (esim. Kajanoja 1997; Kajanoja & Simpura 2002; Ilmonen & Jokinen 2002; Ruuskanen 2001). Sosiaalinen pääoma on käsitteenä monitahoinen. On mielenkiintoista nähdä, miten tiedeyhteisö alkaa jatkossa käyttää sosiaalisen pääoman käsitettä. Viime vuosina se on toiminut keskeisenä käsitteenä eri tieteenaloilla samalla kun tutkijat yrittävät tarkentaa, miten sosiaalisen pääoman käsite pitäisi ymmärtää. Pragmatistisesta näkökulmasta tätä ei tarvitse pitää ongelmallisena, kunhan itse kukin tieteilijä tutkimuksessaan eksplisiittisesti määrittelee käsitteen. Muun muassa Ruuskasen (2001; 2003) esittämä huoli siitä, että kaikki myönteiset ilmiöt yhdistetään sosiaalisen pääoman mittareihin, on kuitenkin todellinen. Mikäli sosiaalisen pääoman käsite paisutetaan sisältämään mitä erilaisimpia asioita, se menettää analyysivoimaansa. Huolella lienee onneksi kääntöpuolensa, sillä nimenomaan kriittinen suhtautuminen saattaa selkeyttää sitä. Johansonin ja Siivosen (2005) mukaan sosiaalisen pääoman tutkimusta on vaivannut kolme keskeistä ongelmaa: sosiaalisen pääoman yltyömyönteinen tulkinta, funktionaalinen kulttuurintulkinta sekä sosiaalisen pääoman residuaaliselitykset (sosiaalinen pääoma selittää sen mitä ei ole muilla muuttujilla pystytty selittämään). Puolustukseksi sosiaalisen pääoman tutkijoille voinen sanoa,

että tieteilijät ovat maailman sivun käyttäneet käsitteitä toisistaan eriävällä tavalla.

Sosiaalisen pääoman käsitteen yleistyminen kytkeytyy muihin, erityisesti viime vuosikymmeninä esiin tulleisiin pääomakäsitteisiin, joita ovat muun muassa inhimillinen pääoma, kulttuurinen pääoma ja osaamispääoma. Näiden kaikkien käsitteiden hyödyntäminen on yhteydessä esimerkiksi siihen, että on tarvittu uusia ilmiöitä selittämään yksilöiden, yritysten ja organisaatioiden havaittujen taloudellisten asemien, toimintakyvyn tai talouskehityksen eroja. Taloustieteessä – niin sanotun uuden kasvuteorian piirissä – alettiin 1980-luvulla selittää maiden välisiä kasvueroja muun muassa inhimillisellä pääomalla ja erilaisilla sosiaalisilla tekijöillä. Samalla nousi esille kysymys siitä, millainen rooli yhteiskunnassa vallitsevalla luottamuksella sekä sosiaalisilla ja kulttuurisilla eroilla on talouskehityksen ja kasvuerojen selittäjinä. Sosiaalinen pääoma on noussut esille myös tutkimuksissa, joissa on tarkasteltu globalisaation ja globaalin talouden vaikutuksia. Joidenkin mielestä globalisaatiokehitys johtaa siihen, että päätösvalta siirtyy kansallisilta demokratioilta ylikansallisille suuryrityksille. Toisaalta samaan aikaan on esiintynyt ajatuksia, että globalisoituvassa kilpailussa kansallisten ja paikallisten instituutioiden, luottamuksen ja verkostojen taloudellinen merkitys korostuu entistä enemmän. (Ruuskanen 2001, 1-11; Ilmonen & Jokinen 2002, 134.) Michael Woolcock (2000, 45) Maailmanpankista sanoo, että sosiaalisen pääoman käsite antaa mahdollisuuden rakentaa siltaa sosiologisen ja taloudellisen näkökulman välille, minkä kautta voidaan saada parempia selityksiä taloudelliselle kehitykselle.

Sosiaalisella pääomalla viitataan yleisesti ottaen sosiaalisen rakenteen yhteisöllisiin piirteisiin, kuten sosiaalisiin verkostoihin, normeihin ja luottamukseen. Nämä piirteet edistävät verkoston jäsenten välistä vuorovaikutusta ja toimintojen koordinoitua ja sitä kautta yleensäkin inhimillistä kanssakäymistä. Sosiaalinen pääoma tehostaa yksilöiden tavoitteiden toteutumista ja myös talouden toimintaa. Ihmisten väliset jatkuvat sosiaaliset siteet ja pysyväisluonteinen yhteistyö mahdollistavat luottamuksen syntymisen yksilöiden välille. (Ruuskanen 2001.) Käsite nivoo sosiaalisen rakenteen ja normit esimerkiksi taloudelliseen tehokkuuteen.

On kuitenkin virhe ajatella, että sosiaalisella pääomalla ja luottamuksella sen osana olisi vain myönteisiä vaikutuksia. Sosiaalinen pääoma voi olla myös antidemokraattista. Tiettyihin ryhmiin ja verkostoihin kuuluvat voivat keskittyä keskinäiseen vuorovaikutukseen ja ylläpitää luottamuksellisia ja vastavuoroisia suhteita, ja samalla sulkea muut niiden ulkopuolelle. Tietyissä olosuhteissa tämä voi johtaa polarisoitumisen kiihtymiseen. (Maloney, Smith & Stoker 2000, 218.)

Käsitteen määrittelymisen yhteydessä viitataan usein seuraaviin tutkijoihin: James Coleman (*Social Capital in Creation of Human Capital*, 1988), Pierre Bourdieu (*The Forms of Capital*, 1986), Robert Putnam (*Making Democracy Work*, 1993; *Bowling Alone*, 1995) ja Mark Granovetter (*The Strength of Weak Ties*, 1973). Useimmiten käytetty sosiaalisen pääoman määritelmä lienee Put-

namin. Lisäksi Michael Woolcockin (2000) määritelmä on saanut paljon huomiota.

Eroista huolimatta monia yhteneväisyyksiä kuitenkin löytyy. Sosiaalisen pääoman käsitteeseen on vakiintunut tiettyjä ominaisuuksia, kuten sosiaaliset verkostot ja niihin liittyvät luottamus ja normit. Sosiaalinen pääoma (ks. Putnam 2001; Woolcock 2001; Harper 2003; Gittel & Vidal 1998) on jaettu analyyttisesti kolmeen luokkaan. Ensimmäinen niistä on sitova (*bonding*) sosiaalinen pääoma, jolla viitataan esimerkiksi perheenjäsenten, ystävien tai muiden tiukasti toisiinsa sitoutuneiden ihmisten välisiin suhteisiin. Tällaiset verkostot voivat olla hyvin kiinteitä normeineen ja vahvoine luottamussiteineen. Samalla ne voivat kuitenkin toimia eksklusiivisesti muihin ryhmiin tai ihmisiin nähden. Nämä verkostot saattavat olla kielteisiä ja ahdistavia myös niihin kuuluvan yksilön kannalta. Esimerkiksi jotkut uskonnolliset yhteisöt voivat sitoa jäseniään varsin kovien sanktioiden uhalla. Yhdistävä tai silloittava (*bridging*) sosiaalinen pääoma liittyy heikompiin sosiaalisiin siteisiin. Tällöin verkostojen jäsenien väliset suhteet eivät ole niin sitovia ja vahvoja. Heikommat siteet mahdollistavat helpommin laajempien verkostojen syntymisen, ja myös toleranssi ihmisten erilaisuutta kohtaan on vahvempaa. Se ylittää erilaisia kulttuurisia ja sosiaalisia rajoja. Kolmanneksi puhutaan yhteenliittävästä (*linking*) sosiaalisesta pääomasta, joka liittyy yhteen erilaisia (hierarkialtaan) toimijatasoja ja instituutioita.

Michael Woolcock (2000) määrittelee sosiaalisen pääoman "yhteiskunnan sosiaalisiin rakenteisiin juurtuneiksi normeiksi ja sosiaalisiksi suhteiksi, jotka antavat ihmisille mahdollisuuden koordinoida toimintaansa haluttujen tavoitteiden saavuttamiseksi". Woolcock ymmärtää sosiaalisen pääoman synergianäkökulmasta. Hänen ajatuksissaan yhdistyvät paikallisyhteisöjen kiinteyttä ja verkostonäkökulmaa korostavat tekijät sekä institutionaalinen käsitys sosiaalisesta pääomasta. (Woolcock 2000, 30-37). Myöhemmin Woolcock on kuitenkin muuttanut käsitystään suppeammaksi alkaessaan korostaa sitä, että sosiaalinen pääoma koostuu verkostoista ja sosiaalisista normeista. Hän jättää ulkopuolelle luottamuksen, sosiaalisen kiinteyden ja yhteiskunnan oikeudellisen järjestyksen. (Kajanoja & Simpura 2002, 168.)

Putnamin ja Woolcockin määritelmät korostavat sosiaalisen pääoman luonnetta yhteisöjen ominaisuutena, kun taas Coleman ja Bourdieu pitävät sitä enemmän yksilön ominaisuutena. Toisaalta Colemanin ja Putnamin näkökulmissa korostuu sosiaalisen pääoman yleinen luonne; heidän konseptiossaan kulttuuri ja yhteiskunnan jakautuminen eri identiteettiryhmiksi jäävät lähes huomiotta. (Ruuskanen 2001, 33-35.) Molemmat korostavat sosiaalisen pääoman yhteydessä toimimista yhteisen hyvän vuoksi ja yhteisten päämäärien saavuttamiseksi (Kajanoja & Simpura 1998, 30). Bourdieun tarkastelussa sosiaalinen pääoma nähdään enemmän kontekstisidonnaisena. Se ei jakaudu tasaisesti yhteiskunnassa, vaan liittyy jollekin sosiaalisen elämän alueelle tai johonkin yhteiskunnalliseen ryhmään. Tarkastellaan seuraavaksi yksityiskohtaisemmin Bourdieun ja Putnamin näkemyksiä sosiaalisesta pääomasta.

1.1 Bourdieu - sosiaalinen pääoma ryhmäjäsennytenä ja valttikorttina kentillä

Bourdieuilla oli ohjelmallinen tavoite paljastaa yhteiskunnan luokkaluonne ja ne mekanismit, joita hallitsevat luokat käyttävät kasatakseen itselleen pääoman eri muotoja ja varmistaakseen niiden periytymisen myös jälkikasvulleen. Sosiaalisen pääoman käsite on hänelle osa laajaa yhteiskuntakriittistä teoriaa. Hänen tapansa käyttää sosiaalista pääomaa liittyy selkeästi konfliktiteorioiden perinteeseen, kun sen sijaan Putnamin kirjoitukset voidaan luokitella pluralismi- ja integraatioteorioiden piiriin. (Siisiäinen 1986, 2003.)

Julkisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa putnamilainen sosiaalinen pääoma on saanut suuremman jalansijan. Tämä johtuu nähdäkseni siitä, että sen avulla voidaan käydä keskustelua ihmisiä toisiinsa sitovista voimista ja yhteisöllisyydestä. Bourdieun yhteiskuntateorian soveltaminen on ollut akateemisissa piireissä vilkasta jo vuosikymmeniä, mutta hänen tapansa käyttää sosiaalisen pääoman käsitettä ei ole aina kovin sovelias poliitikkojen julkiseen retoriiseen työkalupakkiin. Siinä missä Putnam pyrkii selittämään yleistynyttä luottamusta ja yhteiskuntaa integroivia mekanismeja, Bourdieu keskittyy osoittamaan, kuinka yhteiskunnassa uusinnetaan epätasa-arvoisuutta ja luokkajakoja kentillä käytävän kilpailun kautta (Field 2003, 17).

Bourdieu kuvaa yhteiskuntaa toisiinsa kietoutuneiden moninaisten kenttien avulla. Kenttä on sosiaalinen tila, jossa kamppaillaan resursseista ja pääsystä niihin. Eri kentillä tarvitaan erilaisia pääomia, joiden tyypit ovat taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma. Taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma muodostavat ihmisille resurssin kentillä tapahtuvissa kamppailuissa ja erojen tekemisessä. Taloudellisessa pääomassa on kysymys toimijan aineellisista resursseista. Kulttuurinen pääoma muodostuu habitukseen sisäistetyistä taidoista ja valmiuksista; kulttuurisella pääomalla viitataan sosialisointia aikana saatuun sivistystaustaan ja sosiaalisiin taitoihin. (Bourdieu 1977, 1986.)

Bourdieu (1986, 246-247) käyttää sosiaalisen pääoman käsitettä tarkastellessaan yksilöiden ja ryhmien sijoittumista yhteiskunnan sosiaalisilla kentillä. Bourdieuilla sosiaalinen pääoma on sisäpiiriläisyyttä, kuulumista samankaltaisten ihmisten joukkoon. Sosiaalinen pääoma liittyy jäsenyyteen samankaltaisten ja toisiaan arvostavien henkilöiden verkostossa. Se kuvaa yksilön tai ryhmän yhteisösuhteita, joita käytetään eduksi resurssina keskinäisessä kilpailussa. (Bourdieu 1997.)

Näin ollen sosiaalisella pääomalla on Bourdieun mukaan kaksi komponenttia, jotka kulkevat välttämättä käsi kädessä. Ensimmäinen niistä on ryhmään kuuluminen ja sosiaalinen verkosto. Toisen komponentin muodostavat keskinäisen tunnistamisen ja tunnustamisen symbolit. Ensimmäistä voidaan mitata verkostojen laajuudella, jonka ihminen pystyy tarvittaessa mobilisoimaan ajamaan asiaansa. Jälkimmäisessä on kysymys habituksesta ja siitä, että *sosiaalinen pääoma on olemassa vain toisten silmissä*. Habitus ilmentää yksilön positiota yhteiskunnassa. Habituksella viitataan ihmisten sosialisointiossaan sisäis-

tämiin toimintaa ohjaaviin toiminta- ja suhtautumistapoihin. Toimijan habitukseen sisältyvät disposiot ja intressit suuntaavat hänen käytäntöjään erilaisilla kentillä. Eri pääomat ja niiden alalajit ovat kentillä käytävissä kamppailuissa läsnä sekä panoksina että toimijoiden resursseina. Bourdieu yhdistää subjektin ja rakenteet habituksen käsitteen avulla, sillä habitus kytkee yksilön rakenteisiin. (Siisiäinen 2003, 209.) Pääomat eroavat toisistaan yhdellä keskeisellä tavalla. Taloudellinen pääoma on olemassa rahana, ylimalkaan aineellisina resursseina. Kulttuurinen pääoma objektivoituu esimerkiksi taideteoksina ja institutionalisoituu koulutuksen kautta oppiarvoina, titteleinä ja arvomerkkeinä. Sen sijaan sosiaalisella pääomalla ei ole esineellistettyä muotoa vaan se on nimenomaan symbolista pääomaa; sen olemassaolosta päättävät muut tunnustaessaan yksilön ryhmän jäseneksi. (Bourdieu 1980; Siisiäinen 2005.)

Sosiaalinen pääoma auttaa pääsemään erilaisiin verkostoihin sekä käyttämään niissä olevia resursseja omaksi hyödykseen. Esimoderneja verkostoja ovat esimerkiksi kyläyhteisöt ja suku. Erilaiset yhdistykset, klubit ja asuinalueet ovat puolestaan moderneja esimerkkejä sosiaalisesta pääomasta. Yksi keskeinen bourdieulainen idea on se, että runsaasti sosiaalista pääomaa omaavat voivat käyttää sitä realisoidakseen (kumuloidakseen) kulttuurisen ja taloudellisen pääoman mahdollistamat hyödyt ja voitot. (Siisiäinen 2005, 93.)

Muun muassa Field (2003, 20) on kritisoinut Bourdieun liiallista tapaa korostaa pääomien kasautumista hyväosaisille; Bourdieulle sosiaalinen pääoma on eliitin yksi keino varmistaa asemansa. Fieldin mukaan myös vähemmän etuoikeutetut voivat hyödyntää sosiaalisia verkostojaan. Suomessa muun muassa Kortteinen ja Tuomikoski (1998, 167) ovat pyrkineet osoittamaan, kuinka työttömien selviytymisen kannalta ei ole ratkaisevaa ainoastaan riittävä taloudellinen pääoma vaan myös sosiaalinen ankkuroituminen (läheisverkostojen tuki) sekä usko ja luottamus siihen, että yhteiskunnassa ja ihmisten välisissä suhteissa vaikuttaa muukin kuin laskelmointi ja raha.

Bourdieun tavalla hahmottaa sosiaalinen pääoma on tutkimusasetelmani kannalta yksi keskeinen ja merkittävä seuraus. Hänen tapansa korostaa sosiaalista pääomaa jäsenyytenä samankaltaisten, toisiaan arvostavien ja toisensa tunnustavien verkostossa merkitsee, että hänen avullaan voidaan ymmärtää erityisesti sitovaa (*bonding*) sosiaalista pääomaa. Bourdieun sosiaalisen pääoman käsite ei sovellu hyvin niin sanotun silloittavan (*bridging*) sosiaalisen pääoman kehkeytymisen selittämiseen – ainakaan luottamuksen mielessä. Itse asiassa Bourdieuta voidaan lukea niin, että hän suhtautuu varsin epäilevästi yleistyneen luottamuksen mahdollisuuteen. Sikäli kuin hänen teorioihinsa voitaisiin istuttaa yleistyneen luottamuksen käsite, olisi siinä kysymys jossakin mielessä siitä, että yleistyneen luottamuksen avulla eliitit legitimoivat toimintatapojaan. Bourdieulla sosiaalinen pääoma liittää toisensa tunnustavia toimijoita yhteen. Se on valttikortti, jota voi käyttää kentillä intressiensä edistämiseksi. Pääoman muodot, kentät ja niissä käytävä kamppailu liittyvät elimellisesti yhteen, mikä paljastaa Bourdieun konfliktiteoreettiset juuret (ks. Siisiäinen 1986).

Luottamus on kuitenkin suhteellinen resurssi, joka on sidoksissa muihin resursseihin. Tässä on se kohta, johon bourdieulainen näkökulma voi kiinnittää

huomionsa. Jyväskylän yliopistossa tutkitaan paraikaa sitä, kuinka pääoman eri muodot (taloudellinen, kulttuurinen ja sosiaalinen) muuntuvat toisikseen. Esimerkiksi koulutus on resurssi, joka edesauttaa luottamusta. Tässä piilee luottamuksen paradoksi, kuten Offe (1999, 55) mainitsee. Hyväosaisten on huono-osaisempia helpompi luottaa, koska heille luottamuksen pettäminen ei ole niin katastrofaalista. Hivenen kärjistetyin esimerkin löydämme työelämästä, jossa ylin johto on usein puhelinsoiton päässä uudesta haasteellisesta tehtävästä samalla kun työntekijöiltä vaaditaan joustoja ja ymmärrystä irtosanomisten edessä ilman että uudesta työstä on tietoaakaan. Välttyäksemme väärältä kavalta on kuitenkin sanottava, että pätkätyöläisyys on problematisoinut myös korkeasti koulutettujen elämää ja samalla korostanut sosiaalisen pääoman merkitystä. Yhtä kaikki, yksi sosiaalisen pääoman muoto, verkostot, on muunnettavissa taloudelliseksi pääomaksi, joka puolestaan tietyissä konteksteissa vähentää luottamukseen liittyviä riskejä. (ks. Mills 1969, 277-283; Ilmonen & Jokinen 2002, 151-155.) Koska luottamukseen liittyy taloudellisen pääoman kautta tietynlainen epätasapainotila, luottamusta voidaan käyttää tietoisesti sumuttamiseen ja asioiden vääristelyyn.

1.2 Putnam - yhteisöllinen ja institutionalisoitunut sosiaalinen pääoma

Jos Coleman - jota käsitellään rationaalisen valinnan teorian luvussa - ja Bourdieu toivat merkittävältä osaltaan sosiaalisen pääoman käsitteen akateemisen kiinnostuksen kohteeksi, niin Putnam tutkimusryhmineen oli tärkeässä roolissa käsitteen popularisoinnissa 1990-luvulla. Heidän väliltään löytyy keskeisiä eroja käsitteen käytössä. Bourdieulle sosiaalisen pääoman käsite oli osa yleistä, analyttistä yhteiskuntateoriaa. Putnamille sosiaalisen pääoman käsite ei ole samassa mielessä systemaattisen yleisen yhteiskuntateorian osa vaan pikemmin teoreettinen työkalu, jolla voi omalta osaltaan tarkastella yhteisöjen ja yhteiskuntien integraatiota. Tässä mielessä käytän väitöskirjassani Putnamin ajatuksia niin sanottuna keskitason teoriana (ks. Merton 1951, 5-6; Dubin 1969). Mertonia seuraten voidaan sanoa, että yleisten, yhteiskuntaa laajasti selittämään pyrkivien yhteiskuntateorioiden alapuolella ovat niin kutsutut keskitason teoriat, jotka kohdistuvat rajatumpiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Keskitason teoriat asettuvat pienten tutkimustyössä kehittyvien työhypoteesien ja laajojen yhteiskuntateorioiden väliin.

Putnam (2000) käsittelee sosiaalista pääomaa yhteisön ominaisuutena. Keskeistä Putnamin määrittelemälle sosiaalisen pääoman käsitteelle ovat kansalaisuudet ja instituutioihin sitoutuva sosiaalinen pääoma. Hänen tutkimusryhmänsä tutki Italiassa 1970-luvulla toteutettua hallintouudistusta. He havaitsivat, että uudistuksen tulokset olivat erilaisia eri alueilla. Ryhmä huomasi, että paikallishallinto toimi paremmin Pohjois-Italiassa kuin Etelä-Italiassa. He selittivät erot instituutioiden toiminnassa sosiaalisen ympäristön sivilisoituneisuus-

della. Sivilisoituneisuuden mittareina he pitivät muun muassa kansalaisjärjestöihin kuulumista, lehtien lukemista ja asiapainotteista politiikka-asennetta. Juuri Pohjois-Italialle ovat olleet ominaisia nämä historiallisesti pitkään eläneet sosiaaliset verkostot, joiden jäseniä ovat liittäneet toisiinsa keskinäinen luottamus ja vastavuoroisuuden normit.

Putnamin keskeinen argumentti on, että Pohjois-Italia on ollut pitkään monessa suhteessa kansalaisyhteiskuntana sivilisoituneempi kuin eteläinen vastineensa. Sivilisoituneille alueille on leimallista, että ihmiset luottavat toisiinsa, ovat aktiivisia ja osallistuvat kansalaisjärjestöjen toimintaan, hallinnon virkamiehet ovat rehellisiä ja lakia noudatetaan. (Putnam ym. 1993, 90-98, 214.) Putnam siis selittää eroja hallinnon toiminnassa erityisesti horisontaalisilla sosiaalisilla verkostoilla (vilkkaalla kansalaisaktiivisuudella), mikä viittaa korkeampaan sosiaalisen pääoman määrään.

Putnamilla sosiaalinen pääoma koostuu Colemanin tavoin verkostoista, normeista ja luottamuksesta. Verkostot muodostavat Putnamin ensimmäisen sosiaalisen pääoman ulottuvuuden. Hän jakaa verkostot horisontaalisiin ja vertikaalisiin. Horisontaalisille verkostoille on ominaista siihen kuuluvien tasavertaisuus sekä kutakuinkin tasapuolinen vallan jakautuminen. Vertikaalisille verkostoille on tyypillistä hierarkia, epäsymmetria vallan suhteen. Putnamin käyttämä analyttinen jako on käyttökelpoinen, mutta tosiasiasa lienee niin, että nämä kaksi verkostojen tyyppiä ovat sekoittuneena toisiinsa. Yhtä kaikki Putnam asettaa horisontaaliset verkostot vertikaalisia paremmiksi. Nimenomaan horisontaaliset verkostot tuottavat hänen mukaansa luottamusta ja vastavuoroisuutta. Yhdistykset ovat hänelle tällaisten verkostojen malliesimerkki. Kun yhdistykset vetävät puoleensa erilaisia ihmisiä, jotka toimivat tasavertaisesti, tilanne on sosiaalisen pääoman kannalta edullinen. Tällöin yhdistykset lisäävät myös luottamusta. (Putnam 1993, 173-174.) Putnam antaa yhdistyksille horisontaalisina verkostoina keskeisen aseman sosiaalisen pääoman muotoutumisessa. On kuitenkin aiheellista kysyä, missä määrin yhdistykset lopulta ovat horisontaalisia. Ainakin jotkut yhdistykset ovat varsin hierarkkisia.

Toimiakseen sosiaalinen vuorovaikutus vaatii usein luottamusta. Kolmantena sosiaalisen pääoman ulottuvuutena Putnam pitää normeja, erityisesti vastavuoroisuuden normia. Hieman mutkia oikoen vastavuoroisuuden normi tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, että palveluksesta odotetaan seuraavan vastapalvelus. Tämä on hänen mukaansa tärkeää, jotta esimerkiksi luottamusta voi syntyä. Itse asiassa Putnam näkee sellaiset verkostot, joissa tavoitellaan opportunistisesti omaa etua, tuhoisina (kansalais)yhteiskunnan kannalta. (Putnam 1993, 172-173.)

Keskeistä Putnamin tavassa käyttää sosiaalisen pääoman käsitettä on, että se sitoutuu vakiintuneisiin käytäntöihin, instituutioihin (Putnam ym. 1993; Ruuskanen 2001). Näkemys korostaa sitä, että sosiaalinen pääoma kerrotaan ikään kuin polkumaisen kehityskulun kautta. Luottamus, verkostot ja normit muodostavat kehän, jossa ne vahvistavat toinen toisiaan.

Putnam esittää tutkimuksessaan koko joukon käsitteitä, kansalaisaktiivisuuden, sosiaalisen infrastruktuurin tai kansalaishyveet, jotka ovat hyvin lähel-

lä sosiaalisen pääoman käsitettä. On helppo ymmärtää, että sosiaalisen pääoman kriitikot ovat iskeneet tähän käsitteiden viidakkoon ja kysyneet jatkokysymyksen muun muassa siitä, mitkä kaikki asiat sitten ovat sosiaalista pääomaa. Putnamia on myös kritisoitu vain positiivisten asioiden liittämistä sosiaaliseen pääomaan (Portes & Landolt 1996). Sosiaaliset verkostot, luottamus ja normit luovat myös ryhmiä, jotka sulkevat ulos ryhmään kuulumattomat. Putnamia voidaan myös huomauttaa siitä, että hänen ajatuksensa eivät ota huomioon vallan ja ylimalkaan ihmisryhmien välistä epäsymmetrisyyttä (Shapiro 1997, 8).

Sivilisoituminen ja siihen liittyvä korkea sosiaalinen pääoma kulkevat Putnamilla käsi kädessä hallinnon tehokkuuden kanssa. Esimerkiksi tehokas talouden ja politiikan toiminta eivät kuitenkaan välttämättä tarvitse käyttövoimakseen aktiivista kansalaistoimintaa. Voimme myös nähdä, kuten Cook, Hardin ja Levi (2006, 160-163), että kysymys on tietynlaisesta kansalaisten ja hallinnon vuorovaikutuksesta, jossa erilaisten hallinnon elinten toiminta muokkaa sitä, kuinka kansalaiset suhtautuvat niihin. Jos ihmiset kokevat, että hallinto toimii pätevästi ja oikeudenmukaisesti, he helpommin toimivat hallinnon asettamisen vaatimusten mukaisesti ja ovat aktiivisesti mukana yhteiskunnassa. Kompetenssia ei nyt pidä ymmärtää ainoastaan abstraktisti yleisenä hallinnon toimintakykynä vaan myös asiakohtaisena. Ihmiset arvioivat hallinnon toimintaa suhteessa johonkin asiaan ja tietyt asiat ovat heille tärkeämpiä kuin toiset. Levi (1998) korostaa, että pätevästi toimivat instituutiot eivät kuitenkaan ole riittävä ehto sille, että ihmiset hyväksyisivät laaja-alaisesti niiden toiminnan ja suostuisivat kuuliaisesti niiden menettelytapoihin. Levi asettaa lisäehdoksi ensinnäkin sen, että ihmisen pitää kokea, että ainakin joitakin hänen intressejään ajetaan. Itse asiassa minkä tahansa instituution olemassaolo edellyttää, että ihmiset mukautuvat johonkin määrään asti sen toimintaan. Toiseksi ehdoksi Levi mainitsee ihmisten välisen eettisen vastavuoroisuuden – että muutkin ovat mukana reilun pelin ehdoilla ja vapaamatkustamista vastaan. Levi viittaa näillä ehdoilla tehokkaan ja hyvän hallinnon toimintaan.

Italia-tutkimusten jälkeen Putnam vaihtoi tutkimuskohteekseen Yhdysvallat ja siellä tapahtuneet muutokset. Hän luettelee joukon aineistoja, jotka hänen mukaansa viittaavat muun muassa luottamuksen, yhteisöllisyyden, politiikan arvostuksen ja kiinnostuksen sekä ylimalkaan kansalaisaktiivisuuden väheneeseen. Putnamin kiinnostuksen kohteena ovat erityisesti Yhdysvaltoja koskevissa tutkimuksissa olleet sosiaalisen pääoman vaihtelut pitkällä aikavälillä. Putnam on todennut sosiaalisen pääoman heikentyneen 1960-luvulta alkaen. Teoksessaan *Bowling Alone* (2000) Putnam jakaa sosiaalisen pääoman kahteen ulottuvuuteen; yhdistävään (bridging) ja sitovaan (bonding). Yhdistävä ulottuvuus merkitsee yksilöiden välisiä sosiaalisia siteitä sekä verkostoja ja sitova ulottuvuus ryhmäidentiteettiä. (Ruuskanen 2001, 23.) Teoksen nimi juontaa juurensa hänen tekemästään huomiosta, jota hän käyttää yhtenä esimerkkinä sosiaalisen pääoman vähenemisestä. Amerikkalaisten keilailijoiden lukumäärä kasvoi 10 prosenttia, kun samalla keilaklubien jäsenmäärä väheni 40 prosenttia, koska yhä useammat amerikkalaiset keilailevat kuulumatta formaaliin yhtei-

söön. Tämä puolestaan saattaa heijastaa vapaa-ajan privatisoitumista. Huoli kuulostaa kovin tutulta, kuten tullaan myöhemmin huomaamaan, kun käsitellään de Tocquevillen (2006) kirjoituksia. Hänhän pelkäsi, että ihmiset käpertyvät koteihinsa ja pieniin lähiyhteisöihinsä ja unohtavat yhteistyön merkityksen.

Sittemmin Putnam on ehtinyt julistaa valonpilkahduksia amerikkalaisten sosiaalisessa pääomassa. Hän on pyrkinyt osoittamaan, kuinka World Trade Centerin terrori-iskut ja sen jälkimainingit vaikuttivat amerikkalaisiin. Hänen mukaansa amerikkalaisten keskinäinen luottamus kasvoi selvästi. (Putnam 2002; 2001.) Tähän liittyen on kuitenkin syytä huomata aineistonkeruun ajankohta. Pian WTC-iskujen jälkeen toteutettu kysely mitannee ennen kaikkea amerikkalaisten yhteenkuuluvuuden tunnetta suhteessa koettuun uhkaan "jostain muualta". Amerikkalaisten välinen solidaarisuus kasvoi todennäköisesti tämän vuoksi. Omasta lähihistoriastamme löytyy vastaavantyyppinen esimerkki, jota me olemme nimittäneet "talvisodan hengeksi". Keskeinen kysymys on, että tarkoittaako nyt sosiaalisen pääoman kasvu kansakunnan yhteenkuuluvuuden tunteen kasvua vai onko todella niin, että amerikkalaisten luottamus toisiinsa on kohentunut (ks. esim. Bauman 1999, 49-70). Solidaarisuus, turvallisuus, toivo, välittäminen, auttaminen ja koko joukko muita käsitteitä ovat kokemuksellisesti hyvin lähellä toisiaan, mutta ne tulisi yrittää pitää analyttisesti erillään.

Käsittelen toisessa luvussa suomalaista yhdistyslaitosta, sen kehitystä ja ominaispiirteitä. Samalla voidaan empiiriseen aineistoon nojaten havaita, kuinka sosiaalisen pääoman eri ulottuvuudet ovat kasautuneet maittain. Niissä maissa, joissa luottamus on ihmisiin ja instituutioihin on vahvaa, myös yhdistyslaitos on keskimääräistä vilkkaampi. Toisessa luvussa käyn myös läpi teoreettisesti yhdistysten merkitystä luottamuksen kannalta.

Kolmannessa luvussa tarkastelen luottamuksen käsitettä teoreettisesti. Käsitellen tällöin erilaisia näkemyksiä luottamuksesta sekä luottamuksen tyyppejä ja ulottuvuuksia. Pidän tärkeänä kiinnittää huomiota kolmannessa luvussa luottamuksen eri tyyppien ohella kontekstin vaikutukseen sekä erilaisiin luottamusteorioihin, vaikka en kaikilta osin kykene tätä teoriaa hyödyntämään empiirisessä osiossa. Tästä voi olla hyötyä tuleville luottamustutkimuksille.

Neljännessä luvussa erittelen ajatusta, jonka mukaan instituutioiden toiminta luo eräänlaisen kehyksen, jonka puitteissa yhdistyksillä voi olla niin myönteisiä kuin kielteisiä vaikutuksia luottamuksen kannalta. Tästä voi muodostaa jatkoväitteen, että jos ihminen kokee instituutioiden toimivan epäoikeudenmukaisesti, erilaisilla verkostoilla (yhdistykset mukaan lukien) on suurempi taipumus piirtää rajoja ihmisten välille sen sijaan, että ne lisäisivät luottamusta ja toleranssia tuntemattomia toisia kohtaan. Tosin en tyydy siihen putnamilaiseen ajatukseen, että sosiaalinen pääoma luo edellytykset hyvälle hallinnolle tai laajemmin sanottuna demokratialle. Vaikutus voi kulkea yhtä lailla toiseen suuntaan siten, että instituutiot luovat edellytyksiä luottamukselle ja verkostojen kehkeytymiselle.

Tarkemmin ja laajemmin ajateltuna on tietenkin niin, että ihmiset luovat, ylläpitävät ja kaatavat instituutiot. On tärkeää muistaa, että yhdistyksillä ja niis-

sä toimivilla ihmisillä oli merkittävä asema niiden instituutioiden luomisessa, jotka ovat olleet osa hyvinvointivaltiota. Kysymys on historiallisesta prosessista, jossa ihmisten väliset verkostot, niissä vallitsevat luottamussuhteet, normit ja ihmisten välillä liikkuva tieto mahdollistavat omalta osaltaan (tiettyyn määrään asti) yhteisesti hyväksytyjen toimintatapojen, instituutioiden synnyn. Instituutioiden toiminta muodostaa metaforisesti ilmaistuna peilin, josta voi nähdä jotakin siitä, millainen luottamuskulttuuri maassa vallitsee.

Luvuissa kuusi ja seitsemän käydään empiirisesti, kuvailevalla tasolla läpi yhdistystoiminnassa mukanaoloa, luottamusta ihmisiin ja instituutioihin. Sen jälkeen siirrytään käsittelemään (luvut 8 ja 9) yhdistystoiminnan, instituutioihin luottamisen ja ihmisiin luottamisen välistä suhdetta. Viimeisessä luvussa käydään läpi keskeiset johtopäätökset ja pohditaan mitä tutkimuksen tulokset merkitsevät suhteessa aikaisempiin tutkimuksiin ja sosiaalisen pääoman teoriaan.

2 YHDISTYKSET JA NIIDEN TOIMINTA VÄLITTÄVINÄ TEKIJÖINÄ

Yhdistyksillä tarkoitetaan useamman kuin kahden henkilön vapaaehtoisia yhteisliittymiä, jotka muodostuvat ajamaan jotakin yhteiseksi katsottua intressiä (Siisiäinen 1986; 1991). Vapaaehtoisia yhdistyksiä on pidetty sellaisina yhteisöinä, joilla on katsottu olevan positiivisia vaikutuksia koko yhteiskuntaan. Ensinnäkin niiden ajatellaan sosiaalistavan ihmiset ottamaan huomioon myös ne ihmiset, joiden näkemykset ja mielipiteet poikkeavat heidän omistaan. Näitä mielipiteitä ei välttämättä hyväksytä, mutta niitä suvaitaan. Tämän katsotaan edistävän demokratiaa. Yhdistyksillä arvellaan olevan myös toinen merkittävä vaikutus yhteisöinä. Niiden nähdään luovan luottamusta muissa tietyn yhdistyksen jäsenissä ja vahvistavan luottamusta tuntemattomiin ihmisiin kyseisen yhdistyksen ulkopuolella. Tämän puolestaan uskotaan edistävän talouden toimivuutta yhteiskunnassa. (Putnam 1993, 4; Ilmonen 2007.) Yhdistysten ajatellaan yhdistävän yhteiskunnan mikro- ja makrotasoa. Ennen kuin käyn pohtimaan edellä sanottuja seikkoja, on syytä tarkastella yhdistysten tehtäviä ja yhdistyslaitoksen muutoksia Suomessa. Tämä on tärkeää, jotta voidaan myöhemmin tulkita sosiaalisen pääoman standarditeorian esittämiä väitteitä luottamuksen yleistymisestä.

2.1 Yhdistystyyppit ja yhdistystoiminnan muutokset Suomessa

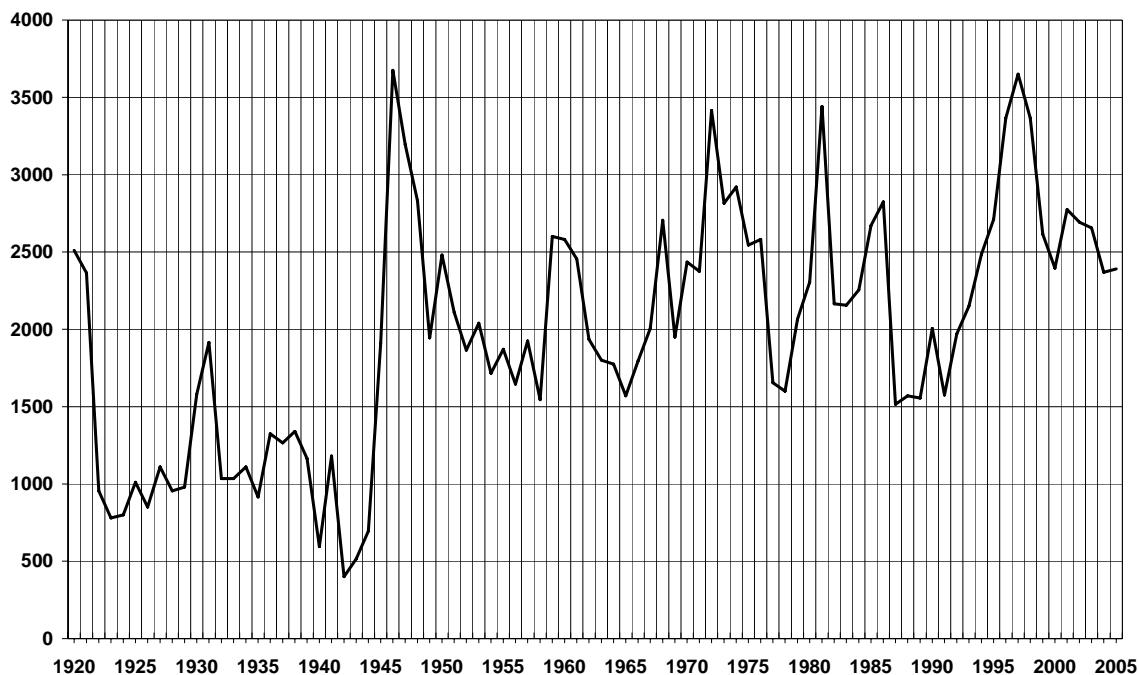
Yhdistykset on nähty välittävinä tekijöinä yksilöiden ja valtion välillä. Jo de Tocqueville (2006, 655-699) varoitti, että kansalaisten ja valtion välitön suhde ilman paikallisyhteisöllisyyttä (yhdistyksineen ja järjestöineen) johtaa demokration irvikuvaan. Yhtäältä yhdistykset kokoavat vapaaehtoistoimijoita, jotka voivat ajaa intressejään, toteuttaa itseään ja tuoda äänensä kuuluviin. Samalla yh-

distykset toimivat suodattimina, jotka kokoavat ja sovittavat kansalaisten erilaisia intressejä kokonaisyhteiskunnan tasolla (Siisiäinen 2000, 1986).

Toisaalta on sanottava, että suomalaiselle (ja Pohjoismaiselle) järjestötoiminnalle on ollut tyypillistä valtion kietoutuminen (Alapuro & Stenius 1987). Simpuran (2000, 98) mukaan Suomen voidaan sanoa olevan läpivaltiollistunut kansalaisyhteiskunta. Tähän on osaltaan vaikuttanut valtion yhdistystoimintaan antama taloudellinen tuki, vaikka läpivaltiollistumisella on toki monitahoisemmat (historialliset) juuret. Sosiaalisen pääoman kannalta kiinnittyminen valtion on myönteistä siinä mielessä, että valtion suuntaamat resurssit ovat edesauttaneet järjestökentän laajenemista. Ongelmalliseksi tämä suhde muotoutuu silloin, kun valtio on ohjannut järjestökentän toimintaa toivottavaan suuntaan. Tällainen saattaa vähentää yhdistysten toiminnan uskottavuutta ja yhdistysten jäsenten mahdollisuutta toimia omaehtoisesti. Yhdistyksen luominen ja sen toimintaan osallistuminen vaativat luottamusta. Jäsenten on pystyttävä luottamaan, että yhdistys pyrkii kohti yhteisesti asetettuja päämääriä (Siisiäinen 2000, 149). Ongelmalliseksi tilanne voisi nähdäkseni muodostua esimerkiksi silloin, kun yhdistyksen toimintaa muokataan ”projektiyhteiskunnan” vaatimusten mukaisesti sen mukaan, miten rahoitusta valtiolta saadaan.

Yhdistyslaitoksen muutoksien voidaan katsoa ilmentävän osaltaan kollektiivisessa toiminnassa esiintyviä vaihteluita (kuvio 1). Suomessa on itsenäisyyden jälkeen rekisteröity noin 170 000 uutta yhdistystä. Rekisteröintimäärissä on vaihteluita, mutta voimme nähdä, että yleisesti ottaen suunta on ollut nouseva 1920-luvulta saakka. Putnamin (2000) Amerikkaa koskevaa huolta yhdistyslaitoksen rapistumisesta ei voi yleistää Suomeen. 1990-luku oli uusien yhdistysten synnyn vilkkain vuosikymmen. Kun kuviossa 1 tarkasteltuna ajanjaksona rekisteröitiin keskimäärin vajaa 2000 yhdistystä vuodessa, uusia yhdistyksiä syntyi 1990-luvulla keskimäärin 2600 vuodessa. Vuodet 1996-1998 osoittautuivat Suomen historian vilkkaimmaksi rekisteröintijaksoksi (Siisiäinen 2002a.) Lisäksi suomalaisten yhdistysjäsenyyksien määrä ei ole ainakaan vähentynyt vaan pikemmin kasvanut, kuten tullaan myöhemmin osoittamaan (luku 6).

KUVIO 1 Uusien yhdistysten rekisteröinnit Suomessa 1920-2005 (Siisiäinen 2002a)

Yhdistyslaitos on muuttunut selvästi myös sisäisesti. Poliittiset ja ideologiset yhdistykset ovat menettäneet asemiaan 1990-luvulta lähtien. Muutoksen ovat saaneet kokea myös poliittiset puolueet. Kun 1960-luvun alkupuolella noin joka viides äänestäjästä kuului johonkin puolueeseen, nykyään äänestäjästä noin joka kymmenes on puolueen jäsen (Sundberg 1996). Äänestysprosentti on joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta laskenut oikeastaan 1960-luvulta asti. Vuoden 2007 eduskuntavaaleissa äänestysprosentti oli alhaisin sitten vuoden 1945.

Kyselytutkimusten valossa kansalaiset ovat kritisoineet puolueita ja niiden toimintatapaa varsin voimakkaasti viime vuosikymmeninä. Tämä näkyy muun muassa verrattaessa kansalaisten luottamusta eri poliittisiin instituutioihin. Puolueisiin kohdistuvassa luottamuspulassa on osittain kyse viime vuosikymmeninä tapahtuneesta käännteestä, jonka yhtenä ulottuvuutena on käsitys puolueiden ajautumisesta liian kauas tavallisten ihmisten arjen ongelmista. Samaan aikaan koetaan oikeisto-vasemmisto -jaon kuin haihtuneen ilmaan Suomessa. Merkittävämpää muutosta asenteissa on tapahtunut etenkin 90-luvulle tultaessa. Siihen asti hyvin huomattava osa kansalaisista näytti luottavan "omaan puolueeseensa". 90-luvun vaihteen jälkeen vain alle puolet suomalaisista on enää selkeästi sitä mieltä, että nimenomaan puolueiden kautta kansalaisten mielipiteet tulevat huomioonotetuiksi päätöksenteossa. Lisäksi vain alle puolet suomalaisista löytää itselleen puolueen, jonka he uskovat ajavan nimenomaan äänestäjän etua. (Eva 2001; Pekonen 2005; Ilmonen 2007.)

TAULUKKO 1 Erityyppisten yhdistysten rekisteröinnit Suomessa vuosina 1919-2002

Yhdistystyyppi	1919-1969		1970-1979		1980-1989		1990-1994		1995-1999		2000-2002		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Poliittiset	19840	24	6780	28	2810	13	550	5	300	2	150	2	30430	19
Taloudelliset ja ammatilliset	25360	31	6635	27	4995	22	1395	14	2265	14	1005	13	41655	26
Sos./terv.	3965	5	1710	7	1510	7	870	9	1205	8	695	9	9955	6
Kulttuuri	6935	8	2440	10	4105	18	2230	22	4625	29	2465	32	22800	14
Urheilu/liikunta	6735	8	1925	8	3740	17	2280	22	3680	23	1715	22	20075	12
Muut harrastusyhdistyks	8405	10	3040	13	3160	14	1855	18	2470	16	1260	16	20190	12
Uskonto	2135	3	425	2	525	2	185	2	295	2	205	3	3770	2
Sota ja rauha	4585	6	500	2	315	1	65	1	115	1	45	1	5625	4
Kansainvälisyys	1020	1	270	1	480	2	190	2	225	1	80	1	2265	1
Muut	3540	4	590	2	780	4	565	6	525	3	200	3	6200	4
Yhteensä	82520	100	24315	100	22420	100	10185	100	15705	100	7820	100	162965	100
Yhdistykset/vuosi	1618		2432		2242		2037		3141		2607		1940	

(Siisiäinen 2002a)

Samaan aikaan kun poliittiset ja ideologiset yhdistykset ovat menettäneet asemiaan, liikunta- ja urheiluseurat, kulttuurialan yhdistykset ja erilaiset muut vapaa-ajan harrastusmuotojen yhdistykset ovat kasvattaneet suosiotaan (taulukko 1). Tämän voi tulkita elämäntapa- tai elämäntyyliyhdistysten osuuden kasvuksi. Kun tarkastellaan yksityiskohtaisemmin erityyppisten yhdistysten osuuksia vuosina 1919-1994 ja 1995-1999, havaitaan että myöhäisemmän ajanjakson rekisteröintien kärjessä ovat erilaiset harrastusyhdistyks: liikuntayhdistykset (koko ryhmän osuuden lisäys 13,1 prosenttiyksikköä), taideyhdistykset (+4,8), ympäristöyhdistykset (+4,6), opinto- ja sivistisyhdistyks (+3,5) sekä moottori- ja autokerhot, erilaiset uudet, tarkemmin luokittelemattomat harrastusyhdistyks, sukuseurat ja perinne-/museoyhdistyks kukin noin kaksi prosenttiyksikköä. Eniten osuuttaan ovat menettäneet työväestön ammattiyhdistykset (-7,4 prosenttiyksikköä), maa- ja metsätalouden elinkeinoharjoittajain yhdistykset (-7,5) ja toimihenkilöiden ammattiyhdistykset (-4,1). Jonkin verran näitä vähemmän ovat vähentyneet Vasemmistoliitto, Keskustapuolue, SDP, nuorisoseurat ja raittius-päihdetyön yhdistykset. (Siisiäinen 2002a & 2002c.)

Edellä piirretty kuva vahvistuu, kun tarkastellaan Tilastokeskuksen Vapaa-aikatutkimuksen tuloksia vuosilta 1981, 1991 ja 2002 (Tilastokeskus 2005). Siinä on kysytty kyseisinä vuosina osallistumista yhdistystoimintaan viimeisen

12 kuukauden aikana. Vuonna 2002 suomalaisista 52 prosenttia oli osallistunut jonkin yhdistyksen toimintaan edeltäneiden 12 kuukauden aikana. Suosituin osallistumismuoto on urheiluseuran tai liikuntakerhon toimintaan osallistuminen. Siinä on tapahtunut myös selvää kasvua. Kun vuonna 1981 urheilujärjestön tai liikuntakerhon toimintaan sanoi osallistuneensa 17 prosenttia, vuonna 2002 osallistuneita oli 23 prosenttia. Miehet osallistuvat liikuntakerhojen toimintaan hieman enemmän kuin naiset. Urheilujärjestöt olivat kasvattaneet suosiotaan erityisesti nuorten keskuudessa. Vastaavana aikana poliittisen puolueen toimintaan osallistuneiden määrä oli laskenut kuudesta prosenttiyksiköstä kahteen. Myös ammatillisiin yhdistyksiin osallistuminen koki jyrkän laskun 21 prosentista 8 prosenttiin. Sosioekonominen asema vaikuttaa yhdistystoimintaan osallistumiseen. Ainakin yhden yhdistyksen toimintaan oli osallistunut vuonna 2002 ylemmistä toimihenkilöistä 65 prosenttia, alemmista toimihenkilöistä 52 prosenttia, tuotanto- ja palvelutyöntekijöistä noin 49 prosenttia, eläkeläisistä 44 prosenttia ja työttömistä 38 prosenttia. Myös maatalousyrittäjistä 65 prosenttia oli osallistunut vähintään yhden yhdistyksen toimintaan vuonna 2002.

Voidaan ajatella, että yhdistykset tarjoavat elementtejä, joiden varassa yksilö voi toteuttaa itseään ja rakentaa identiteettiään. Heikkalan (2001, 76-77) mukaan vapaaehtoisia on helpompi houkutella selvästi rajattuihin projekteihin – joissa toimintaan osallistuvilla on selvät ja näkyvät roolit – kuin sellaisiin tyyppillisiin yhdistysten hankkeisiin, joissa ajallinen kesto ja ihmisten roolit ovat hämäämättä. Hänen mukaansa talkootyö ja muut sellaiset toiminnot, jotka edellyttävät muutakin kuin omien intressien toteuttamista, ovat menettäneet suosiotaan. Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen perusteella tämä ei pidä ainakaan kokonaan paikkaansa. Osallistuminen esimerkiksi kotiseutu- ja asuinalueyhdistysten, kylätoimikuntien, taloyhtiöiden ja sosiaali- ja terveysjärjestöjen toimintaan ei ole vähentynyt vuosien 1991-2002 aikana. Tosin on mahdollista, että niiden toimintaan osallistutaan eri syistä kuin ennen. (Hanifi 2004, 29; 2005, 216.)

Kansainvälisesti ottaen suomalaiset ovat kohtuullisen laajalti mukana yhdistystoiminnassa, jos sitä mitataan yhdistyksiin kuulumisella (ks. taulukko 2). Ihmisten yhdistysjäsenyyksien määrän tarkastelu on muutamasta seikasta johtuen osittain ongelmallista. Niistä keskeisin liittyy siihen, että kyselylomakkeella tutkittaessa ei saada absoluuttista lukua siitä, kuinka moneen yhdistykseen ihmiset kuuluvat. Pikemmin kyselytutkimusten luvut kertovat meille arvion siitä, kuinka moneen erityyppiseen yhdistykseen ihmiset kuuluvat. Tämä johtuu siitä, että niissä kysytään, kuuluuko esimerkiksi kulttuuriyhdistykseen, mutta sama ihminen voi kuulua useaan kulttuuriyhdistykseen. Toiseksi eri aineistojen lukuja on vaikea vertailla, koska ihmisten yhdistysjäsenyysmäärien luvut riippuvat siitä, kuinka yksityiskohtaisella patteristolla sitä on mitattu. Voidaan kuitenkin ajatella, että vertailu maittain on mahdollista, kun kaikissa maissa on käytetty samaa mittaria.

TAULUKKO 2 Kuinka moneen yhdistykseen ja vapaaehtoisorganisaatioon ihmiset kuuluvat maittain (%)

Maa	N	yhdistysjäsenyysmäärä				
		0	1	2	3	4-
Tanska	1506	8	23	26	20	23
Norja	2036	16	21	21	17	25
Suomi	2000	24	31	25	11	8
Islanti						
Ruotsi	1999	10	21	23	20	26
Irlanti	2046	32	25	18	11	13
Hollanti	2364	16	24	23	16	21
Sveitsi						
Itävalta	2257	25	19	20	15	21
Viro						
Iso-Britann.	2051	30	27	19	12	12
Luxenburg	1551	22	26	20	14	17
Espanja	1730	64	19	9	5	3
Saksa	2919	29	26	21	13	12
Belgia	1899	29	30	18	11	12
Ranska	1503	50	27	11	6	6
Ukraina						
Slovenia	1519	48	30	13	6	4
Unkari	1685	73	18	6	2	1
Slovakia						
Portugali	1510	71	19	6	2	1
Kreikka	2566	75	17	5	1	2
Puola	2110	79	15	4	1	0
Italia	1207	65	18	10	4	3

* European Social Survey -aineisto 2002 (painotettu); joidenkin maiden osalta yhdistysdataa ei ole.

Yleiskuva yhdistystoiminnassa mukanaolosta on selkeä (taulukko 2). Hollannissa ja Pohjoismaissa ihmiset ovat laajalti mukana yhdistystoiminnassa. Tämän aineiston mukaan tanskalaisista ja ruotsalaisista peräti yhdeksän kymmenestä kuuluu vähintään yhteen yhdistykseen. Norjalaisista ja hollantilaisista yli 80 prosenttia kuului vuosituhannen alussa johonkin yhdistykseen. Suomi (76 %), Itävalta ja Luxemburg tulevat heti perässä. Skandinavian maat ja Alankomaat muistuttavat toisiaan kansalaistoiminnan osalta. Niissä ei ole nähtävissä mitään merkkejä yhdistyslaitoksen rappeutumisesta tai ihmisten osallistumattomuudesta. (ks. myös Dekker & Hart 1999; Siisiäinen 2000.) Myös Irlannissa, Belgiassa, Saksassa ja Iso-Britanniassa kaksi kolmesta kuuluu vähintään yhteen vapaaehtoisorganisaatioon. Itä- ja Etelä-Euroopan maissa jäsenyys on selvästi harvinaisempaa. Vastaaviin tuloksiin päästään myös muilla aineistoilla (Trends in Social Capital in the EU). Maat on järjestetty taulukkoon 2 yleistyneen luottamuksen vahvuuden mukaan (ks. liite 3). Voidaan havaita, että maissa, joissa kuulutaan useampiin erilaisiin yhdistyksiin, myös yleistynyt luottamus on vahvempaa.

Vaikka suomalaiset kuuluvat eurooppalaisittain ottaen useisiin yhdistyksiin, maattamme luonnehtii mielenkiintoinen erityispiirre. Suomalaiset ovat ni-

mittäin esimerkiksi muihin Pohjoismaihin verrattuna passiivisia yhdistysjäseniä. Käytetään edelleen ESS-aineistoa vuodelta 2002. Tämän aineiston mukaan suomalaiset olivat osallistuneet edellisen vuoden aikana keskimäärin 0,57 yhdistyksen toimintaan. Ruotsalaiset olivat osallistuneet keskimäärin 0,96 yhdistyksen, tanskalaiset 0,95 ja norjalaiset 1,01 yhdistyksen toimintaan. Suomalaiset ovat muihin pohjoismaalaisiin nähden myös haluttomampia toimimaan aktiivisesti poliittisessa ryhmittymässä. Tähän liittyen on kysytty ”Voisitteko ajatella toimivanne aktiivisesti jossakin poliittisessa ryhmässä”. Suomalaisista 70 prosenttia, ruotsalaisista 51 prosenttia, norjalaisista 46 prosenttia ja tanskalaisista 35 prosenttia sanoi, että ei voisi ajatella olevansa mukana tällaisessa toiminnassa. Sen sijaan kun kysytään, että ”kuinka vaikeaa tai helppoa teidän on muodostaa mielipiteenne politiikkaa koskevista kysymyksistä”, suomalaiset eroavat ainoastaan tanskalaisista, joille tuntuu olevan muita helpompaa muodostaa mielipiteensä politiikasta. Tanskalaisista joka toinen sanoi tämän olevan helppoa, muista pohjoismaalaisista noin kolmannes.

Osittain passiivisuus johtuu siitä, että ihmisten vapaa-ajasta kilpailee yhä suurempi määrä aktiviteetteja. Tämä ei kuitenkaan selitä maiden välisiä eroja, sillä yhtä lailla muissa maissa on tapahtunut muutos vapaa-ajan käytössä. Syitä tähän voi vain arvailla. On kiinnostavaa, miksi Suomessa rekisteröidään niin paljon yhdistyksiä, joihin varsin moni lähtee mukaan, mutta monet passiivijäseninä. Tämän selvittäminen olisi tulevissa tutkimuksissa tärkeää.

Lisäksi Suomessa sitova sosiaalinen pääoma (bonding social capital) näyttää olevan vähäisempää kuin muissa maissa (esim. Lehtonen & Kääriäinen 2005, 301). Sitovalla sosiaalisella pääomalla viitataan nyt vahvoihin siteisiin (kuinka usein tapaa ja kuinka monta heitää on) sukulaisiin, ystäviin ja muihin läheisiin ihmisiin. Ilmeisesti erityisesti Suomessa yhdistyslaitoksella on sosiaalisen pääoman kannalta keskeinen merkitys, koska muita sosiaalisen pääoman kanavia on vähemmän.

2.2 Yhdistykset ja sosiaalinen pääoma

2.2.1 Yhdistystoiminta ja luottamuksen yleistyminen

Yhdistystoiminnan ja yleistyneen luottamuksen yhteys kytkeytyy yksilöiden ja rakenteiden väliseen suhteeseen. Tällöin kysymys on siitä, millainen merkitys yhdistyksille annetaan välittävänä yhteenliittymänä ihmisten ja valtion välillä. Edellä näimme, kuinka Putnam (1993, 173-174) nosti yhdistykset sosiaalisen pääoman keskiöön. Hänen mukaansa yhdistyksiin kytkeytyy sosiaalista pääomaa, jolla on myös ulkoisvaikutuksia luottamuksen yleistymisen muodossa. Putnamin väitteet palautuvat hyvin pitkälti niihin sosiologisen pluralismiteorian klassisiin ajatuksiin, jotka jo de Tocqueville esitti aikoinaan teoksessaan *Demokratia Amerikassa*, jonka hän kirjoitti tutustuttuaan maahan 1830-luvun alussa.

Tocquevillen (1951, 2006) huolena oli tasa-arvon ja yhteiskunnallisen muutoksen mukanaan tuoma individualismi. Hän viittasi individualismilla taipumukseen viettää elämäänsä pienessä piirissä perheen ja ystävien kanssa ilman halua olla mukana vaikuttamassa ja ottamassa vastuuta yhteiskunnallisista asioista. Tämä puolestaan johtaa vallan keskittymiseen. Tunnetusti Tocquevillen ratkaisu vallan hajautumisen ja demokratian ongelmaan löytyi paikallishallinnon ja yhdistystoiminnan suunnasta.

Tocqueville korostaa Euroopassa varhaiselta keskiajalta alkanutta muutosprosessia, jonka tuloksena aristokraattinen järjestelmä korvautui pikkuhiljaa demokratialla. Demokratian vaarana on kuitenkin tavallisten kansalaisten poliittinen passivoituminen ja privatisoituminen. Kysymys tietenkin kuuluu, mitä vaarallista hän moisessa kehityksessä näki. Yksilön näkökulmasta ihminen menettää individualismin myötä vapautensa. Tocquevillelle vapaus merkitsi sitä, että ihminen luottaa omiin ajatuksiinsa asioista ja kykenee toiminaan yhdessä muiden ihmisten kanssa yhteisten päämäärien tavoittamiseksi. Ihminen ei opi tällaisia taitoja sulkeutuessaan pieneen piiriinsä vaan tarvitsee suurempia yhteisöjä. Ei siis ole yllättävää, kuinka myönteisenä hän näki yhdistysten toiminnan intressiyhteenliittymänä, joiden kautta ihmiset voivat paitsi tavoitella yhteisiä päämääriä myös oppia vapaudelle välttämättömiä taitoja. (Tocqueville 2006; Saastamoinen 1998; Siisiäinen 1986.)

On kuitenkin epäselvää, mikä oli pohjimmainen syy sille, että Tocqueville näki individualismin niin tuhoisana demokratian kannalta. Yhtäältä hän puhuu egoismista, ”kiihkeästä ja liiallisesta rakkaudesta itseensä”. Hän jatkaa: ”egoismi on paheena yhtä vanha kuin maailma, eikä se liittyne mihinkään tiettyyn yhteiskuntamuotoon” (Tocqueville 2006, 495). Hän näyttää pitävän egoismia ihmisyyteen liittyvänä seikkana, muttei kuitenkaan niin vahvassa muodossa kuin Hobbes (1999) oli korostanut ihmisen itsekkyyttä. Sen sijaan individualismi kumpuaa demokratiasta ja siitä, etteivät ihmiset enää synny tiettyyn sosiaaliseen asemaan (säätyn tai luokkaan), joka määrittää heidän elämäänsä.

Ehkä Tocqueville ajatteli, että demokratian (ja luokkasiteiden heikentymisen) kautta katosi myös jotakin sellaista, joka piti kurissa yksittäisten ihmisten egoismia. Ihmiset kääntyvät kohti itseään. Hänen tekstistään kumpuaa pelko siitä, että omaan yksinäiseen sydämeensä sulkeutuvat ihmiset unohtavat, että he voisivat kaivata kaltaistensa apua – ja yhdistää näin voimansa. Tällöin myös yhdistystoiminta unohdetaan. (Tocqueville 2006, 495-497.) Historia on kuitenkin näyttänyt, ettei länsimaissa ole tosiasiallisesti tapahtunut näin.

Tocquevillen mukaan tasa-arvosta aiheutuvia vitsauksia vastaan oli yksi tehokas keino: poliittinen vapaus. Hän ei ajatellut, että tavallisilla ihmisillä olisi kirkas ja selkeä kuva suurista poliittisista asioista. Tavalliset ihmiset ymmärtävät hänen mukaansa huonosti sen, mitä vaikutusta koko kansakunnan tasolla tehtävistä päätöksistä on yksittäisille kansalaisille. Mutta kun pienistä asioista päättäminen annetaan kansalaisten vastuulle, he kiinnostuvat yhteisestä hyvästä ja näkevät, kuinka he tarvitsevat sen luomiseen alituisen toisiaan. (emt., 499-501.)

Tocqueville näkee lehdistön – niin kuin yhdistykset – kansalaisten ja valtion välisenä välittävänä tekijänä. Lehdistö toimii samalla sinä julkisena väylänä, jonka kautta ihmiset tulevat tietoisiksi yhteisistä päämääristään ja voivat sen kautta yhdistää voimansa, esimerkiksi yhdistysten muodossa. Tocqueville antaa yhdistyksille lukuisia tärkeitä tehtäviä yhteiskunnassa. Ensinnäkin yhdistysten kautta ihmiset pystyvät saavuttamaan itselle asettamiaan päämääriä ja saamaan mielipiteensä kuuluviin (emt., 510). Tämän lisäksi yhdistysten kautta ihmisten päämäärät ja tavoitteet tulevat julkisiksi, eikä salaseuroja synny samaan malliin kuin jos yhdistymisvapautta ei olisi. Kolmanneksi yhdistyksissä ihmiset tapaavat toisiaan ja keskustelevat keskenään, minkä kautta he oppivat hyväksymään ja ottamaan huomioon erilaisia mielipiteitä (emt., 510). Vaikka ihmiset eivät varsinaisesti pitäisi toisistaan, toleranssi erilaisuutta kohtaan kasvaa yhdistysten kautta.

Neljänneksi yhdistykset hoitavat sellaisia asioita, joiden hoitaminen voisi kuulua myös valtiolle. Tocqueville näkee tämän välttämättömänä yhteiskunta- rauhan kannalta. Jos ihmiset eivät tottuisi yhdistymään ja hoitamaan asioita, koko yhteiskunta olisi Tocquevillen mukaan uhattuna ja vaarassa vajota barbariaan. (emt., 503.) Viidenneksi kaikki yhdistystoiminta helpottaa poliittista yhdistymistä. Mitä enemmän erilaisia pieniä yhteishankkeita ja ihmisten yhteenliittymiä on, sitä paremmin ihmiset kykenevät toteuttamaan niitä. (emt., 509; Ilmonen 2006.)

Tocqueville kylvi sosiologisen pluralismi- ja yhdistysteorian keskeiset ideat. Sittenkin merkittävistä sosiologian klassikoista muun muassa Simmel esitteli muotoilun, jonka mukaan yhdistykset ovat niitä keskeisiä yhteiskunnan paikkoja, joiden myötä kansalaisten jäsenyys kokonaisyhteiskunnassa toteutuu. Hänen mukaansa ristikkäisten jäsenyyksien myötä kehkeytyy solidaarisuutta myös eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien välille. (Siisiäinen 2006.)

Putnam (1993, 89-90; 2000, 338) kokoaa palapelinsä Tocqueville mielessään. Hän nosti keskustelun aiheeksi yhdistysten roolin eräänlaisina demokration kouluina: ihmiset voivat oppia ja harjoitella niissä erilaisia demokraattisen osallistumisen tapoja, ja yhdistystoiminta kehittää yhteistyötaitoja ja solidaarisuutta. Samalla hän jakoi yhdistysten vaikutukset ulkoisiin ja sisäisiin. Sisäisissä vaikutuksissa on kysymys yllä mainituista asioista, esimerkiksi siitä, että yhdistysten jäsenet oppivat sääntöjä ja menettelytapoja. Niitä puolestaan yhdistys (ja sen jäsenet) voi hyödyntää ajaessaan intressejään sekä pyrkiessään tavoitteisiinsa. Putnamin mukaan opimme luottamaan toisiin ihmisiin erityisesti sitä kautta, että olemme kasvokkain vuorovaikutuksessa taustaltaan erilaisten ihmisten kanssa. Hän nostaa yhdistykset tällaisen vuorovaikutuksen keskiöön. Putnam ei kuitenkaan tarjoa perusteellista teoreettista kehittelyä siitä, miksi ja missä olosuhteissa yhdistykseen sitoutuisi sosiaalista pääomaa, joka heijastuisi myönteisesti yhtäältä ihmisten välisiin suhteisiin ja toisaalta ihmisten ja instituutioiden suhteeseen (Kovalainen 2004; 75-76). Tämä ei tarkoita, etteivätkö yhdistykset voisi yleistää luottamusta ja tukea demokratiaa.

Monissa tutkimuksissa on havaittu yhdistykseen kuuluvien luottavan enemmän erilaisiin instituutioihin ja ihmisiin yleisesti ottaen verrattuna sellai-

siin, jotka eivät ole mukana yhdistystoiminnassa (Putnam 2000; Siisiäinen 2000, 163-165; Ilmonen & Jokinen 2002, 155-156; Hanifi 2006, 39). Toisaalta luottamuksen ja yhdistystoiminnan väliset yhteydet ovat osoittautuneet usein varsin heikoiksi (Dekker 2004, 104; Delhey & Newton 2003), minkä vuoksi löydettyjäkin yhteyksiä on pyritty selittämään valikoitumisesta johtuvaksi (esim. Stolle 2001). On esitetty, että hyväosaiset ja ennestään luottavaiset ihmiset menevät mukaan yhdistysten toimintaan.

Wollebaekin ja Sellen (2002) tutkimuksessa yhdistysaktiivisuuden (niissä käytetyn ajan) sijasta luottamusta muita ihmisiä kohtaan ja verkostoitumista edisti yhdistysjäsenyyksien määrä; passiiviset moniin yhdistykseen kuuluvat luottivat muihin ihmisiin siinä missä aktiiviset moniin yhdistykseen kuuluvat (aineisto: 1695 16-85-vuotiasta norjalaista). Tämä vihjaa siihen suuntaan, että Putnamin näkemys tiheän vuorovaikutuksen merkityksestä näyttää liioitellulta. Mario Dianin (2004) tutkimukset viittaavat samaan suuntaan. Hän tutki Lombardiassa yhdistysten jäseniä (N=1091). Sen mukaan ne ihmiset, jotka ovat investoineet vähemmän aikaa yhdistykseen, luottavat jonkin verran muita enemmän poliittisiin toimijoihin.

Stolle (2003) on pyrkinyt tutkimaan yhdistyksissä mukana olemisen vaikutuksia yrittämällä poistaa valikoitumisen vaikutusta. Yleinen yhdistystoiminnan ja luottamuksen välisen yhteyden kritiikki kun huomauttaa, että yhdistykseen valikoituu ennestään luottavaisempia ihmisiä. Hän pyrki tutkimaan, vaikuttiko se, kuinka kauan yksilö oli ollut jäsenenä, kansalaisaktiivisuuteen ja luottamukseen. Aineisto koostuu tuhannesta vastaajasta, jotka ovat erilaisten yhdistysten jäseniä Ruotsissa, Saksassa ja Yhdysvalloissa. Sen perusteella ei saatu vahvistusta väitteelle, että yhdistyksessä toimimisella olisi ulkoisvaikutuksia (esimerkiksi luottamuksen mielessä) yhdistyksen ulkopuolelle. Tämäkään tutkimus ei ollut pitkittäistutkimus, joten se jättää paljon avoimia kysymyksiä.

Luottamus tai kommunikaatio voi edistää sosiaalisessa verkostossa toimimista. Jonkin verkoston sisällä tämä on helppo ymmärtää. Asian tekee monimutkaiseksi, kun pohdimme, miten erilaiset verkostot ovat vuorovaikutuksessa keskenään ja millaisia ulkoisvaikutuksia verkoston sisäisellä toiminnalla on. Keskeinen kysymys kuuluu, missä kontekstissa ja miten luottamus voisi yleistyä yhdistyksen ulkopuolelle. Lisäksi meidän tulee muistaa, kuten Kwon (2004) korostaa oivaltavassa artikkelissaan, että sosiaalista pääomaa on käytetty yhtä lailla esimerkiksi fasismin moottorina kuin demokratian tukipilarina. Yhdistykset voivat toimia yhtä lailla eripuraisuutta lisäävinä (Green ym. 2006, 177) kuin erilaisia ihmisiä toisiinsa yhdistävinä.

On lisäksi virhe ajatella, että aktiivinen jäsenyys olisi automaattisesti edullista yleistyneen luottamuksen kannalta. Yhtä lailla esimerkiksi tyytymättömyys instituutioiden toimintaan voi saada ihmiset aktivoitumaan yhdistysten muodossa. Samoin yksilö saattaa olla passiivinen juuri siksi, että hänen mielestään asiat on hoidettu kohtuudella.

2.2.2 Yhdistykset ja sosiaalinen pääoma verkostoina

Sosiaalista pääomaa tutkittaessa on kiinnitettävä huomio luottamuksen lisäksi verkostoihin. Verkosto koostuu joukosta solmuja, jotka yhdistyvät toisiinsa suhteiden kautta. Solmuja voivat olla esimerkiksi ihmiset, yritykset tai valtiot. Suhteet puolestaan voivat olla esimerkiksi rooleja (ystävä, sukulainen), vuorovaikutusta (keskustelu ja riidat), yhteenkuuluvuutta (jäsenyys samassa yhdistyksessä) tai vaikkapa aineellisten voimavarojen vaihtoa (ostaminen). Tutkimusperinteessä verkoston käsitettä on käytetty ainakin kolmella eri tavalla. Verkosto yleisenä metaforana voi kuvata jollain tavoin monimutkaisia, ehkä hajautettuja sosiaalisia järjestelmiä. Metaforana se ei tarjoa varsinaisesti mitään analyyttisiä työkaluja verkoston rakenteen tutkimiseen. Toiseksi verkoston käsitettä voidaan käyttää myös tieteellisen teorian osana. Esimerkiksi Coleman (1990) on yhdistänyt verkostoteoriaa ja rationaalisen valinnan teoriaa, samoin kuin Ronald Burt (1992) puhuessaan rakenteellisista aukoista. Kolmanneksi verkostot voidaan myös ymmärtää tutkimusmenetelmien joukkona, joka liittyy tiettyyn tapaan hankkia ja käsitellä tutkimusaineistoa. (Scott 1991; Johanson, Mattila & Uusikylä 1995.)

Durkheim osoitti sosiologian klassikoksi muodostuneessa teoksessaan *Sosiologian metodisäännöt* (1982) sosiaalisten suhteiden merkityksen yksilön selviytymiselle modernissa yhteiskunnassa. Myös useimmat verkostanalyysiin pohjautuvat tutkimuksetkin saivat pontimensa sosiologian perinteisestä kysymyksenasettelusta: yksilön ja yhteisön välisen suhteen merkityksestä. Verkostojen analyysistä muodostui 1960-luvulla yksi sosiologian behavioristisen perinteen olennainen tutkimusalue. Karkeasti ottaen sosiaalisten verkostojen tutkimukset voidaan jakaa sen mukaan, painottavatko ne yksilöiden välisiä vahvoja ja läheisiä suhteita, jotka nivoutuneena toisiin verkostoihin muodostavat laajempia verkostoja, vai niin sanottuja heikkoja siteitä, jotka viittaavat epäsuoriin kontakteihin verkostojen jäsenten välillä. Usein nämä tutkimukset ovat olleet sosiaalisten tukiverkostojen analyysia ja sen hahmottamista, kuinka laajasti nämä verkostot liittyvät toisiinsa. (Johanson, Mattila & Uusikylä 1995.) Sosiaalisia tukiverkostoja pidetään resursseina, jotka muodostuvat yksilön ystävistä ja tuttavista ja auttavat yksilöä arkipäivän ongelmissa ja kriiseissä (Walker ym. 1993, 70-72). Nämä yksilön ympärille muodostuneet sosiaaliset suhteet liittyvät toisten sosiaalisten suhteiden muodostamaan kokonaisuuteen, joka puolestaan heijastelee jo paljon laajempaa sosiaalista systeemiä.

Kuuluisassa tutkimuksessaan Travers ja Milgram (1969) valitsivat satunnaisesti kaksi joukkoa lähettäjiä ja kaksi joukkoa vastaanottajia eripuolelta Yhdysvaltoja. Koehenkilöt oli valittu satunnaisesti, eikä heidän oletettu tuntevan toisiaan. Lähettäjät saivat tehtäväkseen toimittaa pienen lähetyksen ystävälleen tai tuttavalleen, jonka he arvelivat mahdollisesti tuntevan annetun vastaanottajan. Toinen ryhmistä käytti liiketuttaviaan, toinen tuttaviaan, jotka asuivat lähellä vastaanottajia. Lähetykset löysivät perille nopeammin ammatillisia kanavia pitkin. Tutkimukset osoittivat paitsi sosiaalisten suhteiden tiheyttä myös sitä, kuinka erilaisilla sosiaalisilla ryhmillä on hyvin erilaiset mahdollisuudet

hyödyntää vuorovaikutusverkostojen kautta syntyviä resursseja ja sosiaalista pääomaa. Tutkimukset siirsivät sosiaalisten verkostojen painopistettä suorien kontaktien analyysistä välillisten sosiaalisten suhteiden analyysiin.

Mark Granovetter (1973) pyrki osoittamaan, mikä merkitys epäsuorilla kontakteilla on informaation kulkuun yhteisössä. Heikkoja siteitä ovat epävirallisemmat tuttavuudet, joita kaikilla on asuinympäristössään ja elämässään. Granovetter arveli, että vahvoille siteille oli annettu liian suuri merkitys ihmisten ja yhteisöjen toimintaa ja toimivuutta arvioitaessa, ja että heikot siteet ovat itse asiassa tärkeämpiä kuin vahvat. Empiirisen tutkimuksensa pohjalta hän pyrki luomaan yleisempää sosiologista (verkosto)teoriaa, jossa yksilöiden sosiaaliset verkostot luovat heidän sosiaalisen ympäristönsä. Jossakin mielessä Granovetter yritti näin ratkaista mikro- ja makrotason sosiologisten selitysten välistä ristiriitaa. Verkostoihin liittyvää tutkimusta on lisäksi tehty muun muassa organisaatioverkostoihin, eliittiverkostoihin ja politiikkaverkostoihin liittyen.

Sosiaalista pääomaa tarkasteltaessa on kiinnitettävä huomio sekä sosiaalisten verkostojen luonteeseen että luottamukseen. Tässä tutkimuksessa keskitytään empiirisen analyysin kohdalla luottamukseen. Suomessa muun muassa Anna-Maija Castrén (2001; 2005) on tutkinut väitöskirjassaan – joka vertailee helsinkiläisten ja pietarilaisten opettajien verkostojen muotoutumista – sosiaalista pääomaa bourdieulaisista lähtökohdista ja pyrkinyt selvittämään, kuinka erilaiset ihmissuhteet (ystävät, perhe, työtoverit jne.) liittävät ihmisiä edelleen yhteen. Erityisesti hän pyrkii selvittämään, mikä merkitys aviosuhteella ja ammatilla on verkostojen kannalta kyseisissä kaupungeissa. Pietarilaisaineistossa korostui se, että suhteiden avulla aukeaa yhteys tietoon, hyödykkeisiin ja vaihdon markkinoille, mutta niillä luodaan myös luottamusta ja saavutetaan neuvotteluasemia yhteiskunnallisissa instituutioissa. Helsinkiläisaineistossa tärkeämpää oli sen sijaan voimavarojen symbolinen ulottuvuus, joka liittyy verkostojäsenten edustamiin arvostettuihin yhteiskunnallisiin aseisiin, tässä tapauksessa kuulumiseen opettajien ammatilliseen ryhmään. Siinä missä Helsingissä puoliso saattoi toimia sosiaalisen liikkuvuuden väylänä, Pietarissa tällaista vaikutusta ei näyttäisi samassa määrin olevan. Tulokset osoittavat, että sosiaalinen pääoma saa erilaisen ”sisällön” Helsingissä ja Pietarissa. Tähän liittyen pidän tärkeänä kiinnittää huomiota seuraavassa luvussa luottamuksen eri tyyppien ohella kontekstin vaikutukseen, vaikka en tässä tutkimuksessa kaikilta osin kykene tätä teoriaa hyödyntämään empiirisessä osiossa.

Tutkimustehtävän kannalta nousee olennaiseksi ajatus siitä, mitä merkitystä sillä on, että yksilö liittyy yhdistysjäsenyyden kautta kyseiseen sosiaaliseen verkostoon ja mahdollisesti sitä kautta laajemmin yhteiskuntaan. Yhdistysjäsenyyden kautta yksilölle voi muodostua kontakti paitsi muihin yhdistysjäseniin myös esimerkiksi kunnallispoliitikoihin, erilaisiin luottamushenkilöihin ja eri alan asiantuntijoihin. Voidaan ajatella, että yhdistykset voivat luoda uusien suhteiden myötä luottamusketjuja.

Tietoa yhdistyksiin kuuluvien verkostoista on kansainvälisestikin ottaen niukasti, mutta vuonna 2001 on tutkittu jyvaskyläläisiä yhdistyksiä. Aineisto antaa tietoa muun muassa yhdistysten vuorovaikutuskumppaneista. Sen perus-

teella voidaan saada jonkinlainen kuva siitä, miten yhdistykset ovat verkottuneet muiden toimijoiden kanssa. Tämä ei tietenkään kerro yksittäisten ihmisten verkostoista. Noin 80 prosentilla jyvaskyläläisistä yhdistyksistä on vuorovaikutusta muiden yhdistysten kanssa. Kaupungin viranhaltijoihin on vuorovaikutuksessa 50 prosenttia, yrityksiin 47 prosenttia, muihin asukkaisiin 29 prosenttia ja kaupungin luottamushenkilöihin 28 prosenttia yhdistyksistä. Tutkijoihin on ollut yhteydessä joka viides jyvaskyläläinen yhdistys. Luottamushenkilöorganisaatioista oli oltu useimmin yhteydessä kulttuurilautakuntaan (42 prosenttia yhdistyksistä). Noin 30 prosenttia yhdistyksistä on ollut vuorovaikutuksessa kaupunginvaltuuston ja -hallituksen, liikuntalautakunnan ja sosiaali- ja terveyslautakunnan kanssa. Vaikka yhdistykset ovat useimmiten vuorovaikutuksessa keskenään, niillä on monenlaisia siteitä eri yhteiskunnan kentille. Ne siis lisäävät ainakin jossakin määrin kansalaisten ja hallinnon vuorovaikutusta (Luomala & Pyykkönen 2002.) Jos yhdistyksissä toimimisella on vaikutusta instituutioihin luottamiseen, voisimme osittain selittää tätä yhteyttä niillä verkostoilla, joita ihmisille yhdistysten kautta muotoutuu esimerkiksi poliittisiin päätöksentekijöihin. Nämä yhteydet voivat vaikuttaa yhtä lailla luottamusta kohentavasti kuin vähentävästi. Yhtäältä ne voivat tiedonsaannin kautta tehdä ainakin kunnallista päätöksentekoa ymmärrettävämmäksi. Toisaalta juuri verkostojen kautta ihmiset voivat huomata myös järjestelmien kielteiset puolet.

3 LUOTTAMUS SOSIAALISEN PÄÄOMAN OSANA

Luottamus nostetaan usein sosiaalisen pääoman käsitteen selkärangaksi. Luottamuksen myötä toisen osapuolen toiminta muuttuu ennustettavammaksi. Tässä mielessä luottamus luo sillan nykyhetken ja tulevaisuuden välille. Sosiaalisen pääoman kannalta kiinnostavaa on sekä ihmisiin että formaaleihin ja informaaleihin instituutioihin kohdistuva luottamus. Viime aikoina on myös esiintynyt näkemyksiä, joiden mukaan luottamus ei olisikaan keskeinen osa sosiaalista pääomaa. Esimerkiksi Woolcock näyttää jättäneen luottamuksen pois sosiaalisen pääoman käsitteestä (Kajanoja & Simpura 2002, 168).

Luhmann (1979, 150; 1988, 105) korostaa, että luottamus vähentää sosiaalisen maailman ja suhteiden kompleksisuutta ja tätä kautta myös epävarmuutta. Luottamuksen käsitteen tärkeys tulee esille jo ajatuksessa, että erityisesti tietämisen loppuessa luottamus saapuu näyttämölle (Sydow 1998, 35). Misztal (1996, 9-10) korostaa luottamuksen merkitystä yhä satunnaisemmaksi ja ennakkoimattommaksi muuttuvassa modernissa maailmassa. Hänen mukaansa luottamukseen nivoutuu usko siihen, että asiat tehdään todennäköisesti tietyllä osapuolten hyväksymällä tavalla. Näistä näkökulmista ymmärrämme, että luottamus on yksi tapa hallita epävarmuutta. Luottamuksen merkitys on havaittu empiirisesti esimerkiksi pitkäaikaistyöttömien pärjäämistä tutkittaessa. Sosiaalinen luottamus suojaa työttömiä somaattiselta ja psyykkiseltä sairastumiselta (Kortteinen & Tuomikoski 1998, 56-62).

Luottamuksen on nähty olevan merkittävä integraatiota ja solidaarisuutta lisäävä tekijä. Kun yhteistyössä toimivien välillä vallitsee luottamus, kumpikaan taho ei joudu alituisen epäilemään toistensa tarkoituksperiä ja suunnitelmia. Tälläkin tavalla luottamus pienentää tulevaisuuden monitahoisuutta. Oli pa kysymys sitten ihmisiin tai instituutioihin kohdistuvasta luottamuksesta, se liittyy keskeisellä tavalla tulevaisuuteen ja sen ennustettavuuteen. Luottamus on monin tavoin myönteinen suhde ihmisten välillä, mutta se voi rikkoutua. Pettäminen on aina mahdollista. Lisäksi luottamuksen vahvuus vaihtelee tilanteen mukaan. (Ilmonen ym. 2000, 6.) Luottamukselle on ominaista, että se syntyy pikkuhiljaa, hitaasti, mutta voi heiketä tai purkautua silmänräpäyksessä. Hidas rakentuminen on ymmärrettävissä kaikkien niiden erilaisten vaatimusten

kautta, joiden olemassaoloa luottamus vaatii. Epäluottamus sen sijaan voi muodostua hetkessä, mutta se katoaa hitaasti. (Sako 1998, 106-109.)

Sosiaalista pääomaa tai luottamusta sen osana ei pidä nähdä pelkästään hyvää tuottavana. Niistä molempia voidaan käyttää tietoisesti myös ihmisten hyväksikäyttöön ja manipulointiin. Ne eivät ainoastaan lisää hyvinvointia, koheena talouden toimintaa tai yhteiskunnan koheesiota, vaan yhtä lailla niillä voi olla kielteisiä vaikutuksia (ks. Portes & Landolt 1996; Baier 1994). Kolmanneksi yhteistyö voidaan hoitaa muidenkin mekanismien kuin luottamuksen avulla.

Tässä luvussa pyritään hahmottelemaan, mitä luottamus oikeastaan on ja millaisista ulottuvuuksista se koostuu. Pyrkimyksenäni on ollut kirjoittaa luottamuksen teoriasta siten, että se hyödyttäisi myös tulevia tutkimuksia, minkä vuoksi käsittelen sellaisiakin asioita, joita en välttämättä suoranaisesti hyödynnä empiirisessä osiossani. Silti katson, että kaikesta tästä on hyötyä myös tutkimustehtäväni ymmärtämisen kannalta. Aluksi lähdetään liikkeelle luottamuksen kognitiivisista ja emotionaalisista puolista. Tarkoituksena on päätyä sitä kautta pohtimaan rationaalisen valinnan teorioiden antia luottamuksen tutkimuksen ja myös tutkimusasetelmani kannalta. Tämän jälkeen luottamusta analysoidaan yksityiskohtaisemmin ja esitetään sen erilaisia tyyppisiä ja ulottuvuuksia tietynlaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa.

3.1 Luotanko jos pohdin toisen luottamuksenarvoisuutta?

Luottamuksen käsitteestä paljastuu kiintoisalla tavalla erilaisia tekijöitä, kun kysymme, luotammeko silloin, kun pohdimme toisen luottamuksenarvoisuutta. Olli Lagerspetz (1988, 225-231) on korostanut ei-tiedollista näkemystä luottamukseen liittyen. Hän kutsuu luottamusta merkittäväksi moraaliseksi suhteeksi, esimerkiksi ystävään. Tätä suhdetta ei voi hänen mukaansa oikeuttaa (tiedolla) eikä siinä pohdita riskejä. Tällaisen luottamuksen hän nimeää varsinaiseksi luottamukseksi. Kun luotamme, Lagerspetz sanoo, emme pohdi rationaalisesti sitä, kannattaako luottaa vai ei.

Varsinaiselle luottamukselle on Lagerspetzin mukaan ominaista se, että riskien punnintaa ei tapahdu. Sen sijaan teknisen luottamuksen piiriin kuuluvat riskien ja todennäköisyyksien pohdinnat. Hän siis erottaa varsinaisen luottamuksen teknisestä luottamuksesta. Tekniselle luottamukselle on tyypillistä, että se on tiedollispohjainen suhde, jossa Lagerspetzin sanoin ”järjestämme suhteemme toisiin sen perusteella, mitä tiedämme heidän taipumuksistaan, kyvyistään ja niin edelleen”. (emt., 230.) Varsinaiselle luottamukselle on Lagerspetzin mukaan leimallista se, että sitä ei voi oikeuttaa; luottaessaan ihminen luottaa toisen sanaan ja elää kuin siihen ei sisältyisi mitään riskiä. Nähdäkseni tällainen jaottelu menee liian pitkälle. Se korostaa liiaksi läheisiin suhteisiin kytkeytyvän luottamuksen merkitystä. Lisäksi se ei ota huomioon kontekstin merkitystä eikä sitä, mitä toiselle luotetaan.

Luottamus emotionaalisessa mielessä on usein hyvin ehdotonta. Psykologit saattaisivat puhua perusluottamuksesta, joka kehkeytyy lapsuudessa mahdollistaen osaltaan myöhemmät emotionaaliset suhteet ja elämisen arjessa – vaikkapa puolison kanssa. Giddens (1990, 97) liittyy luottamuksen ontologiseen turvallisuudentunteeseen ja itseluottamukseen (ks. Kotkavirta 2000a, 11-12). Tähän liittyen Giddensin keskeinen näkemys on, että lapsuudessa koettu turvallisuudentunne on olennaista kehkeytyvän itseluottamuksen ja toisiin luottamisen kannalta. Hän asettaa luottamuksen ja turvallisuudentunteen toisiaan vahvistaviksi siten, että perusturvallisuus on edellytys sille, että uskallamme kohdata toisia ihmisiä, ja kun olemme myönteisissä luottamussuhteissa, turvallisuudentunne vahvistuu. Itse asiassa Lagerspetz näyttää antavan sijaa luottamukselle juuri tässä mielessä.

Kehityspsykologiassa korostetaan, että opimme luottamaan. Jos lapsesta huolehtivat aikuiset eivät käyttäydy luottamuksenarvoisesti, se vaikeuttaa lapsen kykyä oppia luottamaan. Esimerkiksi Rotenburg (1995) on löytänyt vahvan positiivisen korrelaation sen suhteen, että jos äiti täyttää lupauksensa lapselle, lapsi luottaa enemmän opettajiinsa. Rotter (1967; 1971) on puhunut ihmisten erilaisista kyvyistä luottaa. Hänen perusväitteensä kuuluu, että tietyt ihmiset ovat luottavaisempia ja tietyt vähemmän luottavaisia tilanteesta riippumatta. Ihmiset ovat siis syntyjään ja/tai erilaisten elämäkokemusten myötä enemmän tai vähemmän luottavaisia. Luottamus on tässä mielessä jonkinlainen asenne, joka sisältää yleisiä odotuksia siitä, kuinka luotettavina ihmisiä voi pitää, kannattaako riskejä ottaa vai olisiko pikemmin syytä olla epäileväinen. Tämän tyyppinen luottamuksen hahmottelu on mielestäni lähellä optimismia. Lapsuuden ja nuoruuden kokemukset vaikuttavat siihen, kuinka luotamme. Rotterin (emt.) mukaan tämä näkyy muun muassa siten, että vahvat luottajat (high trusters) suhtautuvat ihmisiin yleisesti ottaen seuraavasti: he ovat luotettavia, kunnes on todisteita siitä, ettei kannata luottaa. Heikot luottajat puolestaan ajattelevat, että en luota ennen kuin on todisteita, että kannattaa luottaa. Mielestäni puheisiin kyvyistä luottaa tai kapasiteeteista tulee asettaa merkittävä rajoitus. Se muuttuu oireelliseksi, jos luottamus jähmetetään stabiiliksi. Luottamus jonkin asian suhteen vaihtelee ajassa ja tilassa.

Palataksemme luottamuksenarvoisuuden pohdintaan, kysymys on paljolti siitä, kenelle ja mitä luotamme. Parisuhteen toimiva arki perustuu varsin ehdottomaan emotionaaliseen luottamukseen. Samalla kuitenkin puolisoni voi olla epävarma kyvystäni ajaa suurta moottorivenettä mökkijärvellä. Usein luottamukseen liittyy tiedollista tulevaisuuden ennakoimista. Esimerkiksi yrittäjä voi pohtia, mihin alihankkijaan liittyy vähiten epävarmuustekijöitä. Jos yhden alihankkijayrityksistä sattuu omistamaan oma lapsi, tilanne muuttuu. Tiedollinen ja emotionaalinen ovat elämässä kietoutuneena toisiinsa.

Lisäksi on syytä erottaa toisistaan luottamus tietona ja luottamus toimintana (Hardin 2001, 10-11). Tietona ilmenevä luottamus pohjautuu kokemukseen siitä, että joku ihminen tai instituutio on toiminut odotetulla, luottamuksenarvoisella tavalla. Näin ei kuitenkaan ole välttämättä tulevaisuudessa. Siksi juuri toiminta (luottaa toisen haltuun todella jotakin) sisältää riskin. Tämän vuoksi

reflektio on monissa tilanteissa merkittävä osa luottamusta. On analyttisesti hyödyllistä erottaa toisistaan luottamus ja luottamuksenarvoisuus, kuten Hardin tekee. Toisen luottamuksenarvoisuuden pohdinta paljastaa luottamukseen sisältyvän reflektion ja luottamuksen ei-stabiilisen luonteen.

Luottamus ja luottamuksenarvoisuus ovat yhteydessä toisiinsa myös käytännössä, mutta tällöinkin ne on erotettava toisistaan. On kiintoisaa, että joissakin tilanteissa luotamme, vaikka meillä on tietoa, joka asettaa toisen luottamuksenarvoisuuden kielteiseen valoon. Vastikään tuttavaani kohdeltiin keskussairaalassa tavalla, joka ei ole missään nimessä sallittavaa. Menemättä asian yksityiskohtiin häneltä oltiin ensin epäamassa hoito, kunnes sitten eräiden vaiheiden jälkeen hänet otettiin kiireellisesti osastolle. Kaikesta huolimatta hän kertoo luottavansa suomalaisen terveydenhoitojärjestelmään. Luottamuksen säilymiseen lienee kaksi keskeistä syytä. Kielteisistä kokemuksista huolimatta hän kokee hoidon useimmiten olleen pätevää ja asianmukaista. Tiettyyn rajaan asti kielteiset kokemukset ajatellaan poikkeustapauksiksi. Ensimmäinen syy liittyy elimellisesti toiseen: hänellä ei ole tässä suhteessa juuri muuta mahdollisuutta kuin luottaa, jos hän haluaa toimia arjessa levollisin mielin.

Vaikka Lagerspetzin jako – varsinainen ja tekninen luottamus – on liian jyrkkä, se johdattaa pohtimaan rationaalisen valinnan teorioiden käsityksiä luottamuksesta. Voi kysyä, milloin tietoon ja kokemuksiin perustuva ihmisten (tai ihmisten ja instituution) välinen suhde muuttuu strategiseksi peliksi, jossa luottamuksen syntyminen on hyvin vaikeaa. Pikemmin tällöin voi olla kysymys asemasta ja kyvystä käyttää valtaa ja muita hyödykkeitä oman edun maksimoimiseksi. Toisen luottamuksenarvoisuuteen on silloin vaikea uskoa.

3.2 Luottamus ja rationaalisen valinnan teoria

Rationaalisen valinnan teorioita on lukuisia kirjoja, mutta tässä ei ole käsitellä niiden välisiä eroavaisuuksia yksityiskohtaisesti. Sen sijaan keskitytään muutamaamaan luottamuksen kannalta keskeiseen teemaan, jotka liittyvät tutkimustehtävääni. Tämä edellyttää sitä, että käydään aluksi läpi rationaalisen valinnan teorian yleisiä kohtia.

Rationaalisen valinnan teoria (RVT) rakentuu muutamille keskeisille oletuksille. Ensinnäkin sille, että yksilöt kykenevät jäsentämään maailman vaihtoehtoihin asiantiloihin, joiden väliltä he voivat omilla toimillaan valita. Oletus koskee diskreettien päämäärätietoisten olioiden olemassaoloa. Tällöin ihmiset nähdään kykenevinä valitsemaan erilaisten vaihtoehtojen väliltä päämäärätietoisesti. (Elster 2000; Lovett 2006.) Toki muun muassa Lovett (2006) korostaa, että oletus ei kuitenkaan väitä, että yksilöt olisivat ainoita toimijoita. Yhtä lailla sellaisiksi voidaan katsoa kollektiiviset agentit tai yhteisöt ².

² RVT voidaan Lovettin mukaan esittää siten, että erilaiset ulkoiset tekijät vaikuttavat ja rajoittavat toimijoita, kunhan nämä rajoitukset eivät estä kokonaan tekemästä va-

Toiseksi RVT olettaa, että yksilöt kykenevät asettamaan nämä vaihtoehtoiset asiantilat preferenssijärjestykseen. Preferenssijärjestys puolestaan on sillä tavalla kattava, että: 1. jokaista kahta asiantilaa voidaan verrata toisiinsa ja joko todeta toinen paremmaksi tai molemmat yhtä hyväksi. 2. preferenssijärjestys on transitiivinen: jos A on parempi kuin B ja B on parempi kuin C, niin A on parempi kuin C. Kolmanneksi ikään kuin itsestään selvänä oletuksena on, että valitaan rationaalisesti niin, että päästään parhaana pidettyyn asiantilaan. (Lovett 2006.) Keskeinen kysymys kuuluu, mitä rationaalisuus on. RVT:n yleinen vastaus on, että rationaalisuus on maksimoivaa toimintaa, jossa päästään tilanne huomioiden parhaiten asetettuun tavoitteeseen. Tähän liittyy oletus, että ihminen kykenee panemaan paremmuusjärjestykseen asiat, joita päätöksellä halutaan saada ja joihin päätös vaikuttaa. Käyttäytyminen on rationaalista, jos ihminen valitsee ”enemmän” kuin ”vähemmän” ja jos hän on johdonmukainen valinnoissaan. (Halme 1999; Kangas 2000; Heiskala 2000.) Moni rationaalisen valinnan teorian kriitikko onkin iskenyt tähän argumentoidessaan, että on ehkä järkevää ajaa omaa etua tiettyyn pisteeseen saakka, mutta sitä ei ole järkevää tehdä hinnalla millä tahansa³. Yksilön näkökulmasta rationaalinen toiminta voi tuottaa kollektiivisesti epärationaalisen tuloksen (ks. Allardt 1983, 171).

Toiseksi rationaalisen valinnan teoreetikoille on tämän tästä huomautettu, että ihmiset toimivat ainakin osittain muut huomioon ottaen, jopa altruistisesti. Kritiikkiin on vastattu rationaalisen valinnan teorioiden kannattajien puolelta siten, että toimija voi aivan hyvin päästä itsensä kannalta optimaaliseen tulokseen muut toimijat huomioimalla ja epäitsekkyydellä (Lovett 2006). Kolmanneksi on epäselvää, kuinka hyvään ja mittavaan tietoon ihmisten valinnat ylimalkaan perustuvat. Neljänneksi toimijat voivat tehdä selviä virhepäätelmiä. (Loukola 1999, 12-15.) Tähän on vastattu joidenkin taloustieteilijöiden puolelta siten, että rakentaessaan RVT:n pohjalta malleja he eivät ole kiinnostuneita tiettyjen yksilöiden tosiasiallisesta käyttäytymisestä vaan lähtökohdista, joista käyttäytyminen määräytyy (ks. Halme 1999). Sosiaalisen pääoman näkökulmasta tällöin voidaan päätyä esimerkiksi malliin, jossa oletetaan, että verkostot, normit ja luottamus toimivat samalla tavalla kontekstista riippumatta. Tähän liittyen niitä on kritisoitu, kuten sanottua, liiallisesta metodologisesta indivi-

---

lintoja. Tällaisessa muodossaan sen sanotaan olevan vahvempi sitä kohtaan esitetyle metodologisen individualismin kritiikille.

³ Monet ovat pyrkineet myös yhdistämään moraalin ja instrumentaalisen rationaalisuuden. David Gauthier (1990) on korostanut instrumentaalisen rationaalisuuden ja moraalin välisiä yhteyksiä. Hän on tutkinut, millä perusteilla taloustieteen rationaalinen toimija hyväksyy sopimuksetilanteessa saadakseen itselleen maksimaalisen hyödyn sopimuksesta. Tarkastelu painottuu siis sopimukseen eettisiin periaatteisiin. Hänen mukaansa instrumentaalinen rationaalisuus ja moraalit yhtyvät. Kuten Gauthier myös John Rawls pyrkii tietyllä tavalla yhdistämään kantilaisen etiikan ja käytännöllisen, rationaalisen päättelyn toiminnan seurauksista (ks. Hollis 1998, 95-96). Rawlsin (1971) kuuluisa teesi pitää sisällään ajatuksen kuvittelusta tietämättömyyden verhosta: että ihmiset kokoontuisivat keskustelemaan yhteiskunnallisista järjestelyistä tietämättä millaisia kykyjä ja mieltymyksiä heillä tulevaisuudessa on tai millaiseen perheeseen tai yhteiskunnalliseen asemaan sattuvat syntymään. Oikeudenmukaisuuden periaatteet voidaan hänen mukaansa johtaa päätellen siitä, millaiseen sopimukseen omaa etuaan rationaalisesti tavoittelevat yksilöt tällaisessa tilanteessa päätyisivät.

dualismista, koska ne jättävät huomiotta rakenteiden vaikutuksen (vrt. Elster 1989).

Boudonin (1998; 1994) mukaan RVT:n keskeinen ongelma ei ole metodologisessa individualismissa, vaan siinä, miten kapeasti sen piirissä määritetään rationaalisuus. RVT:n kannattajat perustavat ajatuksensa kustannus - hyöty - kalkylointiin, mutta ummistavat silmänsä muilta rationaalisuuden muodoilta. Lisäksi Boudon huomauttaa, että: 1. kaikki toiminta ei ole instrumentaalista, 2. vaikka toiminta olisi instrumentaalista, sitä ei voi aina selittää RVT:n avulla. Boudon on paljon velkaa Max Weberille (1978), joka klassisessa toiminnan teoriassaan esitti, että päämäärarationaalisen (instrumentaalisen) toiminnan lisäksi on myös arvorationaalista toimintaa. Niistä ensimmäinen pyrkii rajattuun tavoitteeseen, kuten taloudellisen edun tavoitteluun. Tällöin on mahdollista evaluoida, mitkä keinot ovat päämäärän saavuttamiseksi oikeita ja mitkä vääriä. Sen sijaan arvorationaalinen toiminta tähtää tavoitteisiin, jotka koostuvat esimerkiksi arvoista tai ihanteista; itse päämäärän rationaalisuutta ei ole mahdollista objektiivisesti arvioida.

Tunnetusti Weber esittää näiden kahden lisäksi kaksi muuta toiminnan tyyppiä: traditionaalisen toiminnan sekä tunneperäisen toiminnan. Tämän erottelun lisäksi keskeinen seikka Weberillä on, että niissä on kysymys itse asiassa ideaalityypeistä. Esimerkiksi puhtaasti instrumentaalista rationaalista toimintaa esiintyy todellisuudessa tuskin koskaan. Sama koskee kaikkia neljää toiminnan tyyppiä, jotka ovat kietoutuneina toisiinsa. Weberin jalanjälkiä seuraten Boudon rakentaa ajatuksensa, jota hän kutsuu kognitivistiseksi malliksi. Sen mukaan joissakin tilanteissa päätöksenteko pohjautuu kustannushyötylaskelmiin, joissa haetaan omaa tai jonkin ryhmän etua. Boudon erottaa tästä instrumentaalista rationaalisuudesta kognitiivisen rationaalisuuden. Siinä on kysymys sen arvioimisesta, onko idea, toiminto tai teoria hyväksyttävä ja oikea kaiken sen tiedon valossa, mitä yksilöllä on. Jotkut RVT:n kannattajat saattaisivat väittää, että tämä ajatus on redusoitavissa RVT:n piiriin (Radnitzki 1987). Boudon esittää esimerkkinä kognitiivisesta rationaalisuudesta tieteellisten teorioiden kilpailun. Hänen mukaansa tieteellisen teorian kannattaminen ei ole luonteeltaan instrumentaalista. Neljänneksi hän esittää rationaalisuuden muodon, jota Weber kutsui arvorationaaliseksi toiminnaksi. Tällöin ihminen ei toimi jollakin tavalla siksi, että hän ajattelee sillä olevan suotuisia ja itselleen mieluisia seurauksia, vaan hän uskoo esimerkiksi tuon asian hyvyteen tai reiluuteen. Tunnetusti myös Parsons pyrki yhdistämään voluntaristisen toiminnan ja normatiiviset tekijät, jotta voitaisiin selittää, miten ihmiset toimivat keskenään ja valitsevat päämääränsä. Normatiiviset elementit - voluntarismiin yhdistettynä - mahdollistavat sen, että ihmisten toiminta ohjautuu yhteistoiminnallisesti. (Gronow 2006, 96; Heiskala 2000, 66.)

Sosiaalisen pääoman kentällä James Coleman on rationaalisen valinnan teoreetikko, joka on pyrkinyt yhdistämään taloustieteen oletukseen rationaalista toimijasta sosiologisen näkemyksen siitä, että sosiaalinen konteksti (normineen) ohjaa ihmisiä päätöksenteossa. Coleman (1988) tarkastelee yksilöiden käytössä olevia tiiviitä suhdeverkkoja sosiaalisena pääomana. Hän määrittelee

sosiaalisen pääoman niiden funktioiden kautta. Se on sosiaaliseen verkostoon kiinnittynyt resurssi, joka edesauttaa ihmisten toimintaa. Ensinnäkin se sisältää vastavuoroisuuden velvoitteen. Verkostossa annettua palvelusta seuraa vastapalvelus. Toisen on luotettava siihen, että vastapalvelus todella joskus seuraa. Luottamus toimii siltana palvelusta seuraavan vastapalveluksen välillä. Coleman painottaa kuitenkin myös normeja, jotka estävät sosiaalisen rakenteen kannalta epäedullista toimintaa. Lisäksi yksi sosiaalisen pääoman muoto on tieto, jota ihminen saa verkostoon kuuluessaan – edellyttäen että suhteet muihin ovat kunnossa.

Coleman (1988) korostaa, että tiiviissä suhdeverkostoissa on helpompi luottaa toisiin ja tieto kulkee varmasti luottohenkilöiden välillä – luottamusketjuissa. Kuitenkin jos verkosto on kovin tiivis ja sisäänpäin sulkeutunut, se ei tunnu vahvalta tavalta levittää uutta tietoa tai yleistää luottamusta. Kärjistäen sanoen, tutut tietävät mitä tutut tietävät. Tietyssä kontekstissa tiiviillä verkostolla voi olla myös pikemmin kehitystä jarruttava tai ennakkoluuloinen toimintavire. Sosiaaliseen rakenteeseen voi liittyä myös yksilön toimintaa rajoittavia tekijöitä. Ei ole mitenkään selvää, että yksilön ja ryhmän intressit tai yksilön tavoitteet ja ryhmän normit ovat toisiinsa sopivat. Coleman toki ymmärtää, että sosiaalisessa verkossa joku voi käyttää muita hyväkseen ja pyrkii ratkaisemaan ongelman normien avulla. Mutta on kuitenkin merkittävää esimerkiksi se, miten ja kuka nuo normit on luonut ja kuka niitä valvoo.

Vaikka Coleman näkeekin sosiaalisen pääoman sekä yksilön että yhteisön resurssina, ei ole samantekevää, missä kohtaa verkostoa yksilö sijaitsee. Ronald Burt (1992), jonka ajatukset pohjautuvat RVT:aan, määrittelee sosiaalisen pääoman suhteiksi muihin toimijoihin, minkä kautta yksilö voi hyödyntää inhimillistä ja taloudellista pääomaansa. Burt korostaa asemaa sosiaalisessa verkostossa. Strategisesti merkittävissä asemissa olevat voivat hyödyntää tilanteensa muita paremmin: saavat muita enemmän tietoa ja pystyvät paremmin kontrolloimaan muita. Hänen mallinsa kuitenkin näyttää edellyttävän kiinteää ja melko muuttumatonta verkostoa, sillä muutoin verkoston jäsenet eivät voisi hahmottaa asemaansa siinä. Menemättä sen enempää Burtin ajatuksiin voi todeta, että hän muistuttaa meitä siitä, että yksilön asema verkostossa ja sosiaalinen pääoma (tai mahdollisuus hyödyntää sitä) ovat sidoksissa toisiinsa. Burtin ajatukset eivät kuitenkaan auta pohdittaessa yleistyneen luottamuksen ongelmaa – kuinka luottaa tuntemattomaan toiseen. Toiseksi on epäselvää, missä tilanteissa tällaisissa kiinteissä verkostoissa, joissa toimijat maksimoivat hyötynsä ja pyrkivät pitämään hyvän asemansa, voi syntyä luottamusta. Joku voisi väittää, että esimerkiksi liiketoimintaneuvotteluissa on joskus pikemmin kysymys maineesta ja kasvojen säilyttämisestä kuin luottamuksesta. Miksi meidän pitäisi ylipäätään ajatella, että markkinoiden, liiketoiminnan tai politiikan tehokkuus pohjautuisi aina luottamukseen? Toiminta voidaan tietyiltä osin perustaa yhtä lailla epäluottamuksen varaan. Hyvin tavallista on myös se, että luottamus voitelee jonkin ryhmän sisäisiä suhteita, mutta ryhmän suhdetta johonkin toiseen ihmisjoukkoon ilmentää epäluottamus.

Rationaalisen valinnan teoreetikoista on ollut sosiaalisen pääoman keskusteluissa usein esillä jo mainittujen Colemanin ja Burtin lisäksi Russell Hardin. Hän liittyy luottamuksen rationaaliin odotuksiin ja luotetun intresseihin. Luottamus koostuu toimintaan liittyvistä rationaalisista odotuksista, joiden pohjana ovat erityisesti luotetun intressit. Luottamukseni toiseen pohjautuu siihen, että on luotetun intressien mukaista toimia odottamallani tavalla. Keskeistä on siis toiminnan arviointi ja toisen motivaatioperustan ymmärtäminen. Arviointi perustuu vuorovaikutuksessa saatuun tietoon toisesta ihmisestä. Instituutioihin luottaminen perustuu puolestaan siihen, että odotamme instituution rakenteen takaavan sen, että on instituutioissa toimivien edunmukaista toimia luottajan odottamalla tavalla (Cook, Hardin & Levi 2005, 5-7; Mäkelä & Ruokonen 2005).

Hardin (1991; 1993) voidaan nähdä rationaalisen valinnan teoreetikkona, joka on yrittänyt huomioida luottamuksen empiirisen luonteen ja siihen liittyviä ongelmallisia seikkoja⁴. Hänen keskeinen väitteensä on, että ihminen luottaa toiseen, jos hänellä on riittävä syy uskoa, että on tämän toisen ihmisen etujen mukaista olla luottamuksenarvoinen. Hän jatkaa, että olennaista tässä on jonkinlainen ”katutason tieto” ja terveen järjen käyttö, joiden myötä ihminen tekee päätöksen luottaa tai olla luottamatta. Epäselväksi jää, mitä tuo katutason tieto on. Voi hyvällä syyllä kysyä, mikä saa meidät vakuuttuneiksi toisen luotettavuudesta, kun olemme suhteessa tuntemattomaan toiseen tai ihmiseen, josta tiedämme vain vähän. Hardinin mukaan on rationaalista käyttäytyä tuntemattomia kohtaan ikään kuin luottaisi heihin, koska muutoin jäisimme ainaiseen evidenssin etsimisen loukkuun⁵. Tämä on mielestäni osittainen väistöyritys sen sijaan, että selittäisi esimerkiksi sitä, millaisessa yhteiskunnallisessa kontekstissa luottamus otollisimmin rakentuu. Osittain Hardinin näkemykset ovat toki johdonmukaisia, koska hän nähdäkseni sanoutuu irti muun muassa sellaisista luottamuksen selittämisyrittämisistä, jotka ottavat yhteiskunnassa vallitsevat moraaliset hyveet vakavasti (ks. Cook, Hardin & Levi 2005, 9).

Bacharach ja Gambetta (2006, 175-176) ovat pyrkineet kehittämään (luottamuksen) signaalointiteoriaa, jonka keskiössä on se, mikä tekee ihmisestä luottamuksenarvoisen. He ehdottavat ”identiteettiä” (kotikaupunki, sukupuoli, etninen tausta jne.) tekijäksi, joka viestittää ja antaa vihjeitä luottamuksenarvoisuudesta. Peliteoreetikoista Axelrod (1984) on korostanut, että yhteistyö on mahdollista erityisesti silloin kun osapuolet tunnustavat toinen toisensa, ovat

⁴ Esimerkiksi Bernard Williams (1995) ajattelee, että on mahdotonta rakentaa yleistä luottamuksen teoriaa luottamuksen empiirisen luonteen ja siihen liittyvien epistemologisten ongelmien vuoksi. Kysymys on nähdäkseni siitä, kuinka yleistä ja kattavaa luottamuksen teoriaa oikein halutaan rakentaa. Vähintäänkin luottamuksen eri puolia valottava teoreettinen malli on tutkijalle välttämätön, jotta operationalisointi on mahdollista.

⁵ Tähän liittyen Simmel (2005; 27-46) on kuvannut osuvasti suurkaupunkilaisten välinpitämättömyyttä ja kylläntynyttä asennetta toisiinsa. Myös Giddens ajattelee luottamuksen uskosta lähteväksi induktiiviseksi tiedoksi, että ympäristö ja asiat ovat kaikista epäjärjestyksestä huolimatta hallinnassamme (Ilmonen & Jokinen 2002; Giddens 1990).

tietoisia toistensa tekemistä valinnoista ja tulevat suurella todennäköisyydellä tapaamaan toisensa myös tulevaisuudessa.

Gambetta ja Hamill (2005) ovat tehneet tutkimuksen, jossa he haastattelivat Belfastin (n=45) ja New Yorkin (n=45) taksikuskeja. He tutkivat sitä, kuinka taksikuskit arvioivat asiakkaidensa luottamuksenarvoisuutta. Taksikuskit pitivät luottamuksenarvoisuutta kohentavina tekijöinä muun muassa seuraavia: asiakas on soittanut taksin eikä hyppää kadulta kyytiin, hän on nainen ja mieluummin ikääntynyt kuin nuori, tulee autoon yksin eikä ryhmässä, on olemukseltaan siisti, ei ole liian kiinnostunut taksikuskin omista asioista ja on ystävällinen. Tutkimus osoitti selvästi, että taksikuskeilla on tiettyjä samankaltaisia ajatusrakennelmia, joiden pohjalta he arvioivat riskiä, jonka he ottavat poimessaan uuden asiakkaan. Kohdatessamme tuntemattoman toisen teemme tarvittaessa reflektiota siitä, kuinka todennäköisesti hän tulee käyttäytymään luottamuksenarvoisesti.

Tutkimusasetelman kannalta on keskeistä kysyä, mitä edellä sanottu merkitsee luottamuksen kannalta. RVT rakentaa omaa intressiä tavoittelevat toimijat, jotka hakeutuvat yhteistyöhön edellyttäen, että he voivat luottaa hyötyvänsä yhteistyöstä tai eivät ainakaan usko jäävänsä tappiolle ja tulevansa petetyiksi. Luottamus on tästä näkökulmasta laskelmoivaa ja voluntaristista. Ihmisen käyttäytymisessä on tällainen laskelmoiva puoli, mutta usein ne suhteet, joissa elämme, ovat vain rajoitetusti valittuja ja vapaaehtoisia. Olisi ehkä viisainta seurata tässä mielessä Weberin jalanjälkiä ja todeta, että instrumentaalinen rationaalisuus on läsnä elämässämme, mutta se on kietoutuneena muihin arvosuuntauksiin. Odotukset, normit, tunteet ja uskomukset vaikuttavat siihen, missä määrin kalkyloiva rationaalisuus on läsnä (Taylor 1987). Lisäksi kaikkien valintaa korostavien teorioiden keskeinen ongelma on se, että yksilö ei valitse riippumattomana menneisyydestä ja aikaisimmista valinnoistaan. Menneet valinnat (usein myös muiden kuin itsen) vaikuttavat muun muassa siihen, mitä resursseja on myöhemmin käytettävissä. Toisaalta samalla kun voimme pohtia, kuinka rationaalinen ihminen todella on, olisi järjetöntä väittää, että toimimme epärationaalisesti.

Esittämästäni rationaalisen valinnan teorian kritiikistä huolimatta niiden esittämät mallit ja hypoteesit sopivat tietystapaisiin tutkimusasetelmiin. Toiseksi rationaalisen valinnan teorit muistuttavat niistä luottamuksen keskeisistä ulottuvuuksista, kuten riskien pohdinnasta, petoksen mahdollisuudesta ja reflektiosta, joista tulen myös itse jatkossa puhumaan. Katson kuitenkin, että RVT:n teorit eivät valota tutkimusongelmaani riittävästi ja ovat osin ongelmallisia yleistyneen luottamuksen ymmärtämisen kannalta. Rationaalisen valinnan teoreetikoista esimerkiksi Hardin (2005, 104) katsoo, että jos meillä ei ole tarpeeksi tietoa toisesta ihmisestä voidaksemme arvioida hänen luottamuksenarvoisuuttaan, luottamukselle ei ole lainkaan edellytyksiä syntyä. Tällöin tarvitaan hänen mukaansa entistä kipeämmin yhteistyön tueksi instituutioita, jotka rajoittavat ihmisten toimintaa. Näin voi toki aivan hyvin olla, mutta ei instituutioista ole hyötyä vain silloin kun luottamusta ei ole. Puolustan tässä teoksessa kantaani, jonka mukaan erityisesti luottamus tuntemattomiin toisiin on riippu-

vainen instituutioiden toiminnasta – tavalla, jota valotan enemmän luvussa 4. Yleistynyt luottamus (tai luottamus tuntemattomaan toiseen) on luonteeltaan erilaista kuin luottamus tuttuihin. Minulla on vain vähän tietoa tuntemattomasta toisesta, kun kohtaan hänet. Ehkä katson hänen olemustaan, ilmeitään, käytöstään, mutta tiedän hänestä lopulta vain vähän. Ainakin Hardinin kannattaman RVT:n näkemyksen mukaan luottamuksen synnylle ei ole tällöin edellytyksiä. Mutta jotta voitaisiin selittää ja ymmärtää sekä empiirisesti tutkia tuntemattomiin toisiin ja instituutioihin kohdistuvaa luottamusta, luottamusta on eriteltävä tarkemmin. Luottamuksella on erilaisia muotoja, ja tilanteesta riippuen luotamme eri ihmisille ja instituutioille erilaisia asioita. Mitä arvokkaampi ja tärkeämpi asia on, sitä enemmän meillä on menetettävää. Yleensä emme ole valmiita luottamaan meille tärkeitä asioita tuntemattomien haltuun. Mutta tietynlaisissa yhteiskunnallisissa oloissa voimme luottaa myös tuntemattomiin toisiin ainakin tietyllä tasolla, mikä samalla edistää sitä, että lopulta kohtaamme kasvotusten erilaisia ihmisiä.

3.3 Luottamuksen tyypit ja ulottuvuudet

Luottamukselle on edellä annettu monenlaisia funktioita. Olipa kysymys sitten tunnepitoisesta ja läheisestä suhteesta toiseen tai työelämän suhteista, luottamus on merkittävää yhteisen toiminnan ja yhteistyön kannalta. Luottamusta voidaan osoittaa ja tuntea hyvin erilaisia asioita ja ihmisiä kohtaan. Luottamuksen tutkimuksen kannalta keskeinen analyyttinen työkalu on jakaa se kohteen mukaan.

Adam Seligman (1997) erottaa toisistaan – Niklas Luhmannia (1988) seuraten – instituutioita kohtaan tunnetun luottamuksen ja ihmisiä kohtaan tunnetun luottamuksen (trust). Instituutioihin ja abstrakteihin systeemeihin kohdistuvaa luottamusta hän kutsuu luottavaisuudeksi (confidence). Instituutioihin luottamisessa on kysymys toiminnan ja asioiden ennakoitavuudesta, ennen kaikkea siitä, että asiat kulkevat sovitulla tavalla. Luottavaisuuden vallitessa tiedämme mitä odottaa jossakin vuorovaikutustilanteessa. Luottavaisuus voi Seligmanin mukaan pohjautua tuttuuteen, tietoon rangaistusjärjestelmän olemassaolosta tai asiantuntijatietoon (institutionalisoitu todistus osaamisesta). Hän liittää erityisesti ihmisiä kohtaan tunnetun, mikrotasaisen luottamuksen merkityksen moderniin maailmaan.

Traditionaalisissa yhteiskunnissa yhteisöt olivat usein tiiviitä, ja niissä toimintaa määrittivät esimerkiksi normisto ja tuttuuteen pohjautuvat verkostot, mikä mahdollisti myös sanktioiden kohdistamisen. Seligmanilaisittain tai luhmanilaisittain ajateltuna kysymys oli siis luottavaisuudesta tai systeemisestä luottamuksesta. Yhteisön rakenne ominaispiirteineen teki muiden toiminnasta ennakoitavaa. Modernissa maailmassa yksilöllistyminen, kaupungistuminen ja monet muut tekijät ovat ajankohtaistaneet luottamuksen ongelman. Luottamusta tarvitaan silloin, kun ei voi olla luottavainen ja käyttäytymistä seurauksineen

ei voi ennustaa. Luottamusta tarvitaan toisen ollessa tuntematon tai kun toises- ta ei ole saatavissa riittävästi tietoa.

Jako luottamukseen ja luottavaisuuteen on paitsi teoreettisen hahmottelun myös empiirisen tutkimuksen ja siinä tehtävän operationalisoinnin kannalta hyödyllistä. Samalla on sanottava, että niitä on silti vaikea ymmärtää toisistaan erillisinä. Pattersonin (1999, 154) mukaan luottavaisuus on luottamusta, joka on jo vakiinnutettu tai rakennettu. Harré (1999) käyttää luottavaisuuden sijasta annetun luottamuksen käsitettä. Annetun luottamuksen vallitessa luotamme ihmiseen ennen kuin olemme edes tavanneet häntä. Tällöin luottamus pohjautuu position, esimerkiksi tietoomme tuon position edellyttämistä kyvyistä ja ominaisuuksista. Luotamme, että henkilö hoitaa roolinsa hyvin ja asianmukaisesti. Ansaittu luottamus perustuu sosiaaliseen kanssakäymiseen. Vien käytetyn auton tuttuun korjaamoon, koska minua ei ole laskutettu öljyn vaihdosta koh- tuuttomasti tai kytkin ei ole hajonnut pian sen korjaamisen jälkeen. Yhtä kaikki, niin kuin luottamusta ei kannata erottaa luottavaisuudesta, ei myöskään annet- tua luottamusta ansaitusta. Kysymys on pikemmin eräänlaisesta historiallisesta prosessista, kuten esimerkiksi Harre (emt.) huomauttaa. Yleisesti voi sanoa, että jonakin ajanhetkenä (n) asioiden x ja y välinen luottamussuhde kehkeytyy vuoro- vaikutuksen ja tuon suhteen luottamuksellisenä säilymisen myötä. Jossakin pisteessä tuo vuorovaikutus on luonut riittävän vahvoja ja vakiintuneita käy- täntöjä – institutionalisoitunut – jolloin luottamus voi muuttua annetuksi.

Ilmonen hahmottelee neljä luottamuksen tyyppiä (taulukko 3). Luokittelu syntyy kahden ulottuvuuden kautta: henkilökohtainen ja epäpersoonallinen se- kä välitön ja välillinen suhde. Henkilökohtaista ja välitöntä luottamussuhdetta hän kutsuu primaariseksi luottamukseksi. Luottamuksemme läheisiin ihmisiin on ilmeisimmin tämän tyyppistä.

TAULUKKO 3 Luottamuksen tyypit

Suhde	Suora	Epäsuora
Henkilökohtainen	A. "primääri" luottamus	B. "luottamusketju"
Ei- henkilökohtainen	C. "humanistinen" tai yleistynyt luottamus	D. luottavaisuus

(Ilmonen 2005, 52; Ilmonen & Jokinen 2002, 91-93)

Toinen luottamuksen tyyppi on meille tuttu esimerkiksi työnhausta, jolloin työnantaja voi luottaa henkilöön, jota ei itse tunne, koska joku luotettava ihmi- nen suosittelee häntä. Colemania mukailien tilanne voidaan nimetä luottamus- ketjuksi. Luottamusketjuihin kuuluvat hyötyvät tilanteista suuresti, minkä vuoksi on ymmärrettävää kuinka paljon puhumme nykyään suhteiden merki- tyksestä. Samalla tulee ilmi sosiaalisen pääoman kasautumisen ja hyväosaisuuden mekanismi. Kolmas luottamuksen tyyppi kuvaa tilannetta, jossa olemme usein vuorovaikutuksessa ihmisten kanssa, joita emme kuitenkaan varsinaisesti tunne. Tällöin ihmisiä yhdistää jokin yhteinen piirre, esimerkiksi harrastus. Luottavaisuus viittaa sellaisiin tilanteisiin, joissa toimijoiden välinen suhde on

välillinen ja persoonaton – luottamus instituutioihin ja abstrakteihin systeemeihin.

On kuitenkin selvää, että erilaiset luottamuksen tyypit kietoutuvat toisiinsa. Meidän on helpompi luottaa ihmisiin, jos taustalla on jonkinlaisia tukevia institutionaalisia tekijöitä. Esimerkiksi vanhempien ja opettajien välinen suhde sävyttyy tässä mielessä. Suomen varsin toimiva koulutusjärjestelmä tukee opettajien työtä ja saa myös vanhemmat luottamaan helpommin lapsensa heidän kasvatettavakseen.

Luottamuksen mittaamisessa on usein tyydytty käyttämään muutamaa yleistettyä luottamusta indikoivaa kysymystä. Osittain tämä johtuu siitä, ettei luottamusta ole eritelty analyttisesti riittävän hyvin. Toiseksi asiaa selittää se, että (esimerkiksi European Social Surveyssa) luottamus on yksi niistä lukemattomista ilmiöistä, joita tutkitaan. Tällöin yhdelle asialle on kyselylomakkeissa hyvin rajallinen tila. Käytän edelleen pohjana Ilmosen (2005, 53-64; 2006) kehittämiä siitä, kuinka luottamusta voidaan analyttisesti eritellä operationalisoinnin pohjaksi. Hänen mukaansa se edellyttää luottamuksen sisällön määrittämistä positiivisella ja mittaamisen sallivalla tavalla. Edellä on esitelty luottamuksen neljä erilaista muotoa. Kussakin luottamuksen muodossa on vuorostaan neljä ulottuvuutta. Pysin seuraavassa luvussa kehittämään tätä asetelmaa määrittelemällä kontekstin vaikutusta luottamukseen.

Ensimmäinen näistä ulottuvuuksista on, että luottamus toimii epävarmuuden lievittäjänä. Luottamus kohdistuu tulevaisuuteen ja pyrkii tekemään sen sisältämiä epävarmuuksia hallittaviksi, mitä erityisesti Luhmann (1979) on painottanut. Luottamus kytkeytyy tulevaisuuden sisältämään satunnaisuuteen ja kompleksisuuteen (emt., 112; Barbalet 1998, 87). Luottamukseen liittyy asenne, jonka avulla uskotellaan, että asiat etenevät aivan kuin ennenkin. Ennustettavuuden arvioinnissa ei ole kuitenkaan kysymys vain tällaisen asenteen ylläpidosta. Ainakin silloin tällöin luottamuksen kohteen pätevyys vastata luottamukseen odotetulla tavalla tulevat tarkistettavaksi.

Pätevyydellä viitataan ihmisen tai instituution kykyyn hoitaa sitä asiaa mistä kulloinkin on kysymys. Reliabilisuudella viitataan puolestaan kykyyn hoitaa tehtävä tietyllä pätevyystasolla päivästä toiseen. Pätevyyden mittareiksi meillä katsotaan esimerkiksi erilaiset tutkimukset, joista meillä on osoitettua todistuksia. Ansioluetteloin pyrimme osoittamaan olevamme uskottavia ja osaavia ihmisiä sillä alalla, jolla mielimme työskennellä.

Oletamme, että liikenteessä liikkuvilla on ajokortti tai että meitä hoitava lääkäri on saanut lääketieteen koulutuksen. Hänen valkoinen takkinsa symboloi saatua koulutusta. Luotamme siihen, että terveydenhoitojärjestelmä instituutiona opettaa pätevän ja osaavan henkilökunnan ja myös kontrolloi heitä. Usein on kuitenkin vaikea arvioida toisen pätevyyttä, varsinkin silloin kun ei ole aikaisempaa kokemusta. Tukeudumme tällöin esimerkiksi maineeseen ja kyselemme muiden kokemuksia. Utta omakotitaloa suunnittelevien on järkevää kysellä, kuinka kirvesmiehet ovat selviytyneet edellisestä urakasta. Joskus meitä kuitenkin johdetaan harhaan. Taannoin Ruotsissa paljastui lääkä-

riskandaali, jossa yksi huijarilääkäri ja neljä lääketieteen opiskelijaa, joilla ei ollut kelpoisuutta toimia lääkärinä, olivat työskennelleet paikallisessa sairaalassa.

Toiseksi, Annette Baier (1986, 1994) on aivan oikein huomauttanut, että luottamukseen liittyy olennaisesti haavoittuvuus. Tämä johtuu siitä, että kun toimimme luottamuksen mukaan – luotamme jonkin asian toisen haltuun – toiminta sisältää petetyksi tulemisen riskin. Riskin suuruus riippuu siitä, mitä olemme luottamassa toiselle. Mitä arvokkaampi kyseinen asia on, sitä suuremman riskin otamme ja sitä haavoittuvaisempia olemme. Luottamuksen muodostuminen ei ole välttämättä viatonta. Toinen pystyy itselleen luotetun resurssin välityksellä käyttämään valtaa luottajan suhteen. Vallankäyttö voi olla luottajalle myös solidaarista, sosiaalista tukea, mutta se voi yhtä hyvin olla oman edun tavoittelun vuoksi tapahtuvaa luottajan hyväksikäyttöä. Tämän vuoksi kaipaamme luottamukselle jonkinlaisia takeita – esimerkiksi tietoa ja instituutioita.

Baier ja myös Jones (1996) erottavat aidon luottamuksen ei-aidosta luottamuksesta (relianssi). Kun heidän mukaansa on kysymys aidosta luottamuksesta, luottaja on ensinnäkin vakuuttunut luotetun kyvystä hoitaa luotettua asiaa ja toiseksi hän asettuu riippuvaiseksi toisen hyväntahtoisuudesta. Aidolle luottamukselle on heidän mukaansa ominaista, että jos luotettuun kohdistetut odotukset eivät toteudu, luottaja tuntee itsensä petetyksi. Heikompien luottamuksen muotojen ollessa kyseessä ihminen vain pettyy (ks. Mäkelä & Ruokonen 2005). Riippuen luotetusta asiasta ja siitä kuinka tärkeä ihminen luotettu on, pettymyksen aste vaihtelee aina petetyn aseman mukaan. Voimme luottaa esimerkiksi puolison haltuun arvokkuudeltaan hyvin erilaisia asioita. Aidon ja ei-aidon luottamuksen erottaminen peittää kuitenkin käsittääkseni alleen luottamuksen prosessiluonteen: esimerkiksi ihmissuhde alkaa usein varsin neutraalisti ja se voi kehkeytyä pikkuhiljaa luottamussuhteeksi ja syventyä siten, että osapuolet luottavat toisilleen yhä arvokkaampia asioita. Suhteen syvennyttyä toisen luottamuksenarvoisuus muodostuu aikaisempaa merkityksellisemmäksi.

Haavoittuvuudesta ja luottamukseen sisältyvästä riskistä seuraa luottamuksen kolmas merkittävä ulottuvuus, reflektio. Koska luotetulla on mahdollisuus käyttää tilannettaan hyväkseen, joudumme miettimään missä suhteessa luotamme toiseen. Emme luota toiseen kuin jossakin suhteessa ja lisäksi luottamus voi vaihdella ajan suhteen. Jos olemme luottamassa toiselle jotakin arvokasta, meidän kannattaa olla varovaisia. Reflektio liittyy vuorovaikutukseen myös toisella kiintoisalla tavalla. Luotettuna ei yleensä tule edes miettineeksi, miksi on luotettava. Sen sijaan epäluotettavana oleminen pistää pohtimaan suhdetta toiseen muutenkin kuin luottamuksen mielessä. Riippuu hyvin paljon kontekstista ja toisista ihmisistä, miten suhtaudumme. Jos veljeni ei luota kykyyni ajaa autoa, voin suhtautua asiaan leppoisasti. Jos hän alkaa kuulustella minua lompakkonsa katoamisesta auton hankalokkerosta, kun olen lainannut hänen autoaan, tilanne on mutkikkaampi. Erinäisistä syistä joitakin ihmisiä saatetaan pitää yleisesti ottaen epäluotettavina. Reflektiossa ei ole kysymys vain toisen luottamuksenarvoisuuden pohtimisesta. Jos ihminen

pitää itseään epäluotettavana tai kokee itsellään olevan epäluotettavan maineen, hänen on vaikeampi luottaa myös muihin.

Neljänneksi luottamus sisältää myös moraalisen ulottuvuuden. Kysymys on toisen tunnustamisesta tai tunnistamisesta ihmiseksi, joka sitoutuu moraalisesti olemaan luottamuksenarvoinen. Yksilötasolla yksi mittapuu tälle on se, onko ihminen toiminut vastuullisesti ja pitänyt sanansa. Kuten sanottua, luottamukseen kytkeytyy riski, minkä vuoksi refleктоimme, missä suhteessa luotamme. Tällöin moraalituki voi toimia tukena, jos uskon että kansani vuorovaikutuksessa oleva ihminen tunnustaa minut ja tahtoo kohdella minua oikeudenmukaisesti. Kysymys on pohjimmiltaan laajemmasta asiasta – siitä, vallitseeko yhteiskunnassa luottamuskulttuuri vai ei (Ilmonen 2006). Luottamuskulttuurin vallitessa instituutiot ja niiden edustajat pyrkivät kohtelemaan kaikkia samanarvoisina ja oikeudenmukaisesti. Tällöin ihmisten on helpompi luottaa niihin ja toisiinsa.

Bo Rothstein (2002, 319-322) väittää, että kun instituutiot toimivat reilusti ja oikeudenmukaisesti, voimme helpommin luottaa tuntemattomiin toisiin. Instituutioiden ja niiden edustajien oikeamieliset teot eivät tietenkään aina johda oikeudenmukaiseen lopputulokseen, kuten Ahlman (1943) sanoo. Toiseksi oikeudenmukaiseen lopputulokseen saatetaan päätyä, vaikka siihen ei olisi varsinaisesti pyritty. Instituutioiden ja ihmisten välinen oikeudenmukainen ja oikeamielinen suhde on vielä yhdessä mielessä ongelmallinen. Niemi (2006) valottaa tätä vuonna 1997 kerätyn *Kela – elämässä mukana kirjoituskilpailuaineiston* avulla. Aineisto osoittaa, että vaikka Kela oli toiminut kaikkia kohtaan tietyn yleisen säännön mukaan, yksilö voi kokea tullessaan syrjäytetyksi ja väärin kohdelluksi. Kela korvaa esimerkiksi mielenterveyspotilaalle maksimissaan tietyn hoitoajanjakson, jonka jälkeen jokaisen on rahoitettava hoitonsa kokonaan itse. Tämän säännönseuraamisen yksilöt kokevat epäoikeudenmukaisena. He haluaisivat, että heidän elämäntilanteensa, kokemuksensa ja vaikeutensa huomioitaisiin.

3.4 Luottamus ja konteksti

Luottamus ei ole kontekstista riippumaton ilmiö. Tässä tutkimuksessa pystytään empiirisellä (mittaamisen) tasolla huomioimaan kontekstitekijöistä vain joitakin (kulttuurinen ja sosiaalinen läheisyys, instituutioiden merkitys ihmisiin luottamiseen, osin luottamustilanne), mutta luottamuksen ymmärtämiseksi niiden läpikäynti on olennaista.

Arvioimme muiden ihmisten tai instituutioiden luottamuksenarvoisuutta suhteessa tilaan ja aikaan. Kontekstiin viittaaminen on kuitenkin vielä epämääräistä. Jotta ymmärtäisimme luottamusta paremmin ja jotta luottamuksen mittaamista voitaisiin kehittää, on myös konteksti pyrittävä määrittelemään tarkemmin. Kontekstiin kuuluvat ensinnäkin erilaiset mikrotason tekijät. Niitä ovat ainakin sosiaalinen ja kulttuurinen läheisyys sekä muut keinot hoitaa

vuorovaikutus kuin luottamus. Kontekstiin kuuluvat myös erilaiset makrotason asiat, mutta ennen niihin paneutumista tarkastellaan mikrotasoa.

Sosiaalinen läheisyys vaikuttaa merkittävästi luottamukseen, kuten voimme empiirisistä tutkimuksista nähdä: luotetuimpia ovat perheenjäsenet, ystävät ja työtoverit (ks. Ilmonen 2005). Tuttuus ja jatkuva, välitön vuorovaikutussuhde selittää merkittävän osan heihin kohdistetusta luottamuksesta. Toisen tunteminen ja alinomainen vuorovaikutus tekevät toisen toiminnasta ennustettavampaa ja näkyvämpää. Toisaalta mitä etäämpänä sosiaalisesti ihminen on suhteessa minuun, sitä vähemmän tiedän hänestä ja sitä vähemmän ennustettavaa hänen toimintansa on. Mikrotason tekijöiksi voidaan lukea ikä, sukupuoli, ammatti ja koulutustaso. Varsinkin silloin kun emme tunne toista hyvin, teemme kaikkien niiden avulla päätelmiä toisesta. Myöhemmin voimme havaita olettamuksemme vääräksi, mutta silti ne ovat olleet vaikuttamassa vuorovaikutukseen. Ajatellaan asiaa esimerkin kautta: äiti ja isä etsivät pienokaisilleen lastenvahtia eikä läheisiä tai tuttuja ole saatavilla. Ainakin ikä ja useimmiten sukupuoli vaikuttavat siihen, luotammeko lapsen toisen huomaan. Väitän, että jos hoitaja ei ole tuttu, olemme taipuvaisia luottamaan todennäköisemmin naiseen kuin mieheen. Näin on usein myös lähipiirissä. Lapsenvahtia etsiessä soitetaan ensin läpi naispuoliset sukulaiset ja tuttavat. Ammatti ja koulutustaso voivat vaikuttaa esimerkiksi kompetenssin, motivaation ja stereotyypioiden kautta. Sosiaalialalla opiskeleva tuntuu luontevammalta, pätevämmältä ja motivoitummalta lastenvahdilta kuin levyseppähitsaaja. Mitä arvokkaampi luotettu asia on meille, sitä tarkemmin ja herkemmin puntaroimme erilaisia asioita.

Cook, Hardin ja Levi sanovat, että erilaiset kulttuuriset stereotyyppit voivat toimia apuna päätöksenteossamme (Cook, Hardin & Levi 2006, 28). He ehdottavat myös, että käytämme samankaltaisuutta eräänlaisena kriteerinä. Näin on erityisesti silloin, kun toinen ei ole tuttu emmekä tiedä hänestä juuri mitään. Tällöin luotamme mieluiten ikäisemme samaa sukupuolta olevaan ja samaa kieltä puhuvaan ihmiseen. Tämän sanoessaan he viittaavat Eleanor Singeriin (1981, 78), jonka mukaan samankaltaisuus toimii vihjeenä siitä, että kyseisellä henkilöllä on myös samantapaisia mielipiteitä, asenteita ja arvoja kuin itsellä. Glaeserin ym. (2000, 811) mukaan kiinnitämme huomiota toisen tuttuuteen, kansallisuuteen, etniseen taustaan sekä sosiaaliseen statukseen, kun arvioimme hänen luottamuksenarvoisuuttaan.

Empiiriset tutkimukset ovat osoittaneet, että kulttuurinen läheisyys vaikuttaa luottamukseen (esim. Ilmonen & Jokinen 2002, 204). Offen (1999, 172-173) mukaan arvioidessamme meille tuntemattoman ihmisen luotettavuutta luotaamme sitä, jakaako tuo toinen samanlaisen moraalisen avaruuden kuin me. Myös Sztompka (1999, 80-81) on korostanut, että ihmiset luottavat helpommin sellaisiin, jotka ovat samanlaisia kuin he, ja suhtautuvat epäluottamuksella niihin, jotka ovat erilaisia kuin he.

Kulttuurinen ja sosiaalinen läheisyys vaikuttavat luottamukseen. Läheisenkin luottamussuhteemme voi syystä tai toisesta muuttua äkillisesti. Esimerkiksi sukulaisten muistihäiriöt, näön tai kuulon mahdollinen merkittävä huo-

nontuminen saattavat yllättää meidät. Perusluottamuksemme hyvin läheiseen ihmiseen ei moisesta järky, mutta joudumme yhä enemmän refleктоimaan, missä suhteessa häneen voi luottaa. Uskaltaudummeko häneen kyytiinsä, vaikka hänellä on voimassa oleva ajokortti tai tohdimmeko antaa lapsemme lähteä hänen kanssaan ulkomaille. Toiseksi tämä esimerkki kuvaa hyvin sitä, ettei luottamuksessa ole kysymys vain siitä, kuinka sitoutunut luotettu on pitämään sanansa ja toimimaan odottamallamme tavalla. Toinen voi olla mitä lämpimin, rehellisin ja hyväntahtoisin ihminen, mutta hänen toimintansa seuraukset ovat ei-toivottuja. Luottamus ei palaudu hyväntahtoisuuteen, sillä toinen voi halua mattaankin pettää lupauksensa. Toki meillä on tällöin jälkikäteen selitys asialle havaitessamme, että toisen kompetenssi tai hänen fyysiset resurssinsa eivät riittäneet. Kolmanneksi esimerkki valottaa sitä, kuinka emotionaalinen ja kognitiivinen ovat kietoutuneena toisiinsa. Jopa kiusallisella tavalla ne voivat myös aiheuttaa ristiriitaa, jos joudumme toistuvasti ilmaisemaan epäluottamuksemme läheiselle ihmiselle.

Konteksti voi olla myös sellainen, että vuorovaikutus on mahdollista muidenkin mekanismien kuin luottamuksen kautta. Tällöin emme välttämättä tarvitse luottamusta, koska on olemassa vaihtoehtoisia tapoja kattaa epävarmuus ja petoksen mahdollisuus. Yksi niistä on se, että toisen osapuolen on syystä tai toisesta hyvin tärkeää säilyttää hyvä maineensa. Maine rakentuu erilaisten sosiaalisten verkostojen kautta perustuen menneisiin tapahtumiin, mutta sen avulla voidaan ennakoida tulevaisuutta (Luoma-aho 2005). On kuitenkin tilanteita, joissa emme tiedä toisesta juuri mitään, joten emme voi tukeutua tietoon toisen maineesta. Esimerkiksi merkittävä yritys voi suostua yhteistyöhön jonkun uuden alihankkijan kanssa, vaikka alihankkija ei ole vielä ehtinyt osoittaa kykyjään, koska hyvän maineen saaminen on alihankkijalle elinehto, jotta hän voi toimia markkinoilla. Tällöin yritys on valmis ottamaan riskin, koska toinenkin osapuoli joutuu maksumieheksi, jos yhteistyö ei suju. Tietyissä mielessä esimerkkini kuvaa myös sitä, kuinka epäsymmetriat ja riippuvuudet toisista tekevät yhteistyön välttämättömäksi.

Mikrotasolla vuorovaikutuksen pohjana voivat olla luottamuksen sijasta myös hyvin tiiviit suhteet, joiden takana lymyää pelko petoksista. Usein rikollisryhmien toiminta perustuukin enemmän tai vähemmän epäluottamukseen, joskin rikollisten välille voi muodostua amoraalisen familismin (Banfield 1958) hengessä hyvin tiiviitä, me-muut -jakoon pohjautuvia luottamussuhteita. Jos tavallisten ihmisten silmissä toimintaa säätelee viime kädessä laki, rikollisryhmät takaavat toimintansa pakolla ja verisimmillään kostoilla. Ennen sopimuksien pettämistä niiden toiminta pohjautuu hyvin tiiviisiin suhteisiin, joissa voi nähdä jopa veriveljeyttä, jota ylläpidetään symbolein ja rituaalein. Näin voimme ajatella erityisesti mafioiksi kutsumistamme ryhmittymistä. Tällaisiin suhteisiin liittyy koko joukko erilaisia kunniankoodeja ja normeja, minkä vuoksi on virhe ajatella, että rikollisjengit toimisivat jotenkin silmittömästi ja vapaasti. Niihin kuuluvat elävät tiukempien sääntöjen ja normien alaisena kuin tavalliseksi kansalaisiksi itsensä katsovat. (ks. Cook, Hardin & Levi 2005; Merton 1951.) Voimme toki ajatella, että esimerkiksi mafian sisällä vallitsevat vastavuo-

roisuuteen perustuvat luottamussuhteet, mutta nuo suhteet ovat hyvin tiukkoja, ja niissä vastavuoroisuus on itse asiassa ylhäältä päin tulevien käskyjen noudattamista. Tällaisissa hyvin kiinteissä verkostoissa sääntöjen ja normien rikkominen johtaa ryhmästä poissulkemiseen ja koston. Vuorovaikutukseen voivat tuoda ennustettavuutta pakottamisen lisäksi myös kunnian säilyttäminen ja häpeän pelko. Joissakin Aasian maissa kasvojen menettäminen koetaan jopa kuolemaa pahemmaksi (esim. Salo-Lee ym. 1990).

Yhteinen kieli tukee luottamusta. Ensinnäkin yhteinen kieli vähentää väärinymmärryksen mahdollisuutta. Monikansallisia yrityksiä tutkittaessa on havaittu, että valittu kieli vaikuttaa kansallisuusryhmien välisiin suhteisiin. Toiseksi äkillinen kielenvaihto vaikuttaa ryhmien välillä vallitsevaan luottamukseen. (ks. Pacek 2006.) Yhteinen kieli luo myös pohjan yhteisyyden kokemiselle ja kulttuuriselle yhteisymmärrykselle. Luottamukseen kytkeytyvä kuuluisa lausahdus *kaveria ei jätetä* näyttää osuvasti, kuinka kieleen on uppoutunut historiallisia kerrostumia. Tässä mielessä kieli instituutiona osaltaan välittää meille mikrotaasolla tapahtuvan samankaltaisuuden ja tuttuuden kokemuksen.

Makrotason tekijöihin kuuluvat myös yhteiskunnassa kulloinkin vallitsevat moraaliset hyveet. Länsimaisissa yhteiskunnissa sellaisiksi yleisimmin ymmärretään sanansa pitäminen, totuuden puhuminen, reiluus ja solidaarisuus. Reiluuden periaatteella viitataan siihen, että ihmiset kokevat tulleen kohdelluiksi oikeudenmukaisella tavalla. Solidaarisuus viittaa yhtäältä äsken mainittuun Talvisodan henkeen – että kaveria ei jätetä – ja toisaalta siihen, että jotakin ihmisryhmää ei nimenomaisesti suositeta. (ks. Ilmonen ym. 2000, 13.)

Yhteiskunnassa vallitsevat moraaliset hyveet voivat helpottaa luottamista, mutta niistä huolimatta luottaessamme otamme aina riskin. Lisäksi vuorovaikutustilanteissa toinen voi kokea olevansa selkeästi altavastajana. Varsinkin heikommalle osapuolelle on tärkeää, että on olemassa moraalista periaatteista riippumattomia instituutioita, jotka kattavat luottamukseen sisältyvää petoksen riskiä. Näitä instituutioita on kutsuttu riskienkäsittelyinstituutioiksi (emt, 15). Riskienkäsittelyinstituutiot voivat muodostua esimerkiksi vakiintuneista historiallisista toimintatavoista, organisaation vakiintuneista käytännöistä tai työläinsäädännöstä (Lane 1998, 15-16).

Cook, Hardin ja Levi (2005) näkevät edellä esittämäni institutionaaliset järjestelyt mekanismeina, jotka mahdollistavat yhteistyön silloin, kun ei voi luottaa. He osuvat oikeaan ja tärkeään kohtaan siinä, että yhteistyö ja toiminta voivat sujua ilman luottamusta, vaikka luottamus helpottaakin olennaisesti elämäämme modernissa yhteiskunnassa. He eivät kuitenkaan muista korostaa, että riskienkäsittelyinstituutiot ja niiden toiminta ovat tärkeä osa sitä kontekstia, jossa luottamus voi ilmentyä. Riskienkäsittelyinstituutiot eivät tietenkään aina toimi luottamusta tukevalla tavalla. Joskus esimerkiksi työläinsäädännön soveltaminen ja tulkinta ovat niin vivahteikkaita ja monitulkintaisia, että ne ovat omiaan ruokkimaan epäluottamusta, kuten on USA:ssa monin paikoin käynyt. Toisaalta esimerkiksi Ranskassa, Italiassa ja Espanjassa lait ovat vahvistaneet työelämän luottamussuhteita. (Sako 1998, 108; Ilmonen ym. 2000.)

Institutionaalisten tukipilarien merkitys ei ole ainakaan vähentynyt Suomessa muuttoliikkeen näivettäessä maaseutua. Kaupungistumisen myötä ihmiset kohtaavat yhä useammin tuntemattomia ihmisiä, mikä ajankohtaistaa luottamuksen ongelman. On haasteellista päästä verkostoihin, joihin haluaisi kuulua. Verkostot muodostuvat yhä useammin samankaltaisuuteen pohjautuvan ryhmäidentiteetin kautta, mikä voi liittyä esimerkiksi erikoiseen harrastukseen, sukupuoleen, etniseen alkuperään, pukeutumiseen tai internetyhteisöihin. Tutkimusten mukaan esimerkiksi maahanmuuttajat verkostoituvat ensin ennen kaikkea keskenään. Tällä on merkitystä muun muassa työelämän kannalta. Ahmadin (2005) mukaan tieto työpaikoista välittyy maahanmuuttajille epävirallisia kanavia pitkin lähinnä Suomessa asuvien saman kansallisuuden edustajien ja sukulaisten kautta. Vaikka työllistyminen sosiaalisten verkostojen kautta hyödytti maahanmuuttajia, aiheutti se toisaalta myös sen, että he sijoittuivat lähinnä vain työelämän vähemmän arvostetuille aloille.

Taloudelliset suhdanteet vaikuttavat luottamukseen. Luottamusta ei tule palauttaa optimismiin, mutta useissa empiirisissä tutkimuksissa on havaittu optimismin selittävän esimerkiksi luottavaista asennetta tuntemattomia ihmisiä kohtaan (ks. Uslaner 2002). Vaikka tutkimukset viittaavatkin siihen suuntaan, että ihmiset eroavat optimistisuuden suhteen toisistaan, optimismin aste voi vaihdella elämänkulun aikana. Tähän vaikuttavat omalta osaltaan taloudelliset suhdanteet. Pessimismi ja passiivisuus tapaavat lisääntyä taloudellisen laman aikana. Lisäksi tiedämme, että yksilötasolla työttömyyden pitkittyminen paitsi murentaa ihmisen talouden heikentää myös terveyttä ja kasvattaa epäluottamusta (ks. Kortteinen & Tuomikoski 1998, 171-176).

Poliittiset suhdanteet ja harjoitettu politiikka vaikuttavat siihen, miten luottamus voi rakentua yhteiskunnassa. Samalla harjoitettu politiikka on tavalla tai toisella sidoksissa taloudellisiin suhdanteisiin, tai ainakin tehtyjä poliittisia ratkaisuja usein legitimoidaan talouden kehityksellä tai kehitysnäkymillä. Julkusen (2001) mukaan Suomessa harjoitettiin 1990-luvulla sosiaali- ja työvoimapolitiikkaa talouspolitiikan ehdoilla. Luottamukseen liittyen on kysymys muun muassa siitä, kulkeeko harjoitettu politiikka sopusoinnussa vallitsevien moraalisten hyveiden kanssa. Konkreettisimmin yhteiskunnan reiluutta ja oikeudenmukaisuutta mitataan taloudellisesti. Kansainvälissä vertailututkimuksissa on havaittu, että mitä suuremmat ovat ihmisten väliset tuloerot, sitä vähemmän he luottavat toisiinsa. Toiseksi mitä suuremmat tuloerot ovat, sitä useammin ihmiset uskovat, että tilaisuuden tullen toiset käyttävät häntä hyväkseen. (Uslaner 2002; Kawachi & Kennedy ym. 1997; Wilkinson 2005.) Alesina ja Ferrara (2000, 891) korostavat empiiristen tutkimustensa pohjalta, että epätasa-arvoiset taloudelliset olosuhteet sekä etniset jaot todennäköisesti vähentävät sosiaalista vuorovaikutusta yhteisössä.

Tuloerojen kasvaessa väestöllä on taipumus polarisoitua. Erityisen vahingollista yleistyneen luottamuksen kannalta on taloudellisten marginaalien syntyminen. Jos marginaali kokee harjoitetun politiikan jatkuvan epäoikeudenmukaisena, se menettää helposti luottamuksensa instituutioiden toimintaan ja passivoituu. Luottamuksen kannalta ei ole kysymys vain siitä, että he eivät luota

yhteiskunnan instituutioiden toimintaan. Tärkeää on yhtä lailla se, että ihminen tuntee olevansa luotettu. Luottokortit sekä auto- ja asuntoluotot, joita taloudellisessa ahdingossa eläville ei myönnetä, muistuttavat siitä, että heitä itseään ei pidetä luotettavina. Koko prosessi on monimutkainen, mutta se murentaa helposti kansan keskuudessa vallitsevaa solidaarisuutta.

Lopulta saatetaan päätyä siihen, että hyväosaisimmat asuvat turvassa ja suojassa muurien keskellä (Reis 1998). Ehkä Putnamin olisi kannattanut kiinnittää huomiota tuloeroihin yrittäessään selittää sosiaalisen pääoman laskua Yhdysvalloissa, etenkin kun jo aikaa sitten joka kuudes yhdysvaltalainen asui porttien, muurien tai yksityisten vartiointiliikkeiden suojaamilla vartioiduilla asuinalueilla (ks. Blakely 1997). Barbara Arneilin (2006, 206-208) mukaan Putnam on oikeassa siinä, että luottamus on vähentynyt Yhdysvalloissa viime vuosikymmeninä, mutta sitä ei selitä lisääntynyt television katselu ja ihmisten elämän privatisoituminen, vaan taloudellisen epätasa-arvoisuuden lisääntyminen ja erilaiset poliittiset muutokset. Tosin Wilkinson (2005, 43) tulee maininneeksi, että Putnam oli epävirallisessa keskustelussa sanonut havainneensa yhteyden tuloerojen ja luottamuksen välillä analysoidessaan World Values Survey -aineistoa.

Hyvinvointivaltioon ja sosiaalipolitiikkaan liittyvä keskustelu valottaa omalla tavallaan sitä, kuinka politiikka ja sen pohjalta tehtävä paikallistason toiminta voivat vaikuttaa luottamukseen kontingentilla tavalla. Yhtäältä universalistisen sosiaalipolitiikan on nähty heijastavan muun muassa yhteiskunnan oikeudenmukaisuutta. Toisaalta pinnalla on ollut jatkuvasti keskustelua sosiaalietuuksien väärinkäytöksistä, joka heijastaa pelkoa mahdollisista vapaa- matkustajista. Samaan aikaan sosiaalipoliittista universalismia on rajoitettu leikkauksin ja erilaiset etuudet on sidottu tarkemmin tuloihin. Tilanne on tavallaan paradoksaalinen, sillä samalla kun osa kansasta on menettänyt luottamuksensa ainakin poliittisen eliitin toimintaan ja syrjäytynyt taloudellisesti, näitä vähäosaisemmiksi sanottuja epäillään sosiaalietuuksien väärinkäytöstä. (ks. Julkunen & Niemi 2002; Sainsbury 2001.)

Ennen kuin jatketaan eteenpäin, on syytä valaista epäluottamusta. Ainakin joskus erilaiset vuorovaikutustilanteet sujuvat ilman, että luottamus toimii voiteluaineena. Voimme suhtautua toisiin ihmisiin tai instituutioihin neutraalisti, jolloin meillä ei ole syytä luottaa tai tuntea epäluottamusta. Ihminen kohtaa elämässään alituisen tilanteita, joissa hän ei joudu antamaan toisten haltuun mitään olennaista tai tärkeää, minkä vuoksi kysymys luottamuksesta ei aktivoitu. Toisaalta joskus voimme luottaa toiselle hyvin arvokkaita asioita ja huomaamme myöhemmin luottamuksen pettäneen. Epäluottamus astuu kentälle. Luottamus ja epäluottamus eroavat monessa suhteessa. Luottamus kehkeytyy ja koheenee pikkuhiljaa, mutta voi purkautua silmänräpäyksessä. Epäluottamus syntyy nopeasti mutta purkautuu hitaasti. Toisen luottamuksen takaisin saaminen voi kestää kauan ja parhaimmillaankin se voi palata vasta lukemattomien testien jälkeen. (Cook, Hardin & Levi 2005; Ilmonen ym. 2000.)

Joskus ihminen voi kokea syvää perustavanlaatuista yleistä epäluottamusta tai hänen on hyvin vaikea astua luottamukselliseen suhteeseen. Ajatellaan

vaikka lasta, jonka vanhemmat ovat kohdelleet häntä kaltoin ja lopulta hylänneet hänet, osin tahtomattaan, esimerkiksi kun lapset on otettu huostaan päihitteiden käytön vuoksi. Hän ei ehkä enää kykene luottamaan ihmisiin johtuen omista elämäkokemuksistaan (Pösö 2004, 118-119; Rautio 2004). Tilanne voi vuosien aikana kohentua, jos hän saa elämässään toistuvasti kokea ihmissuhteita, joita leimaa reiluus ja sanansa pitäminen. Lastenkotilapsia tutkittaessa on havaittu, kuinka tärkeää lapsen kasvulle on suhde johonkin luotettavaan aikuiseseen (Tolonen 2004, 23). Tämä luottamuksen uudelleen rakentuminen ei tapahdu vain mikrotasolla, sillä voidaan ajatella, että yhteiskunnassa vallitsevat arvot säteilevät lapseen esimerkiksi riippuen siitä, erotellaanko lapset koulutusjärjestelmän sisällä, kuinka sosiaalityö suhtautuu häneen tai toistellaanko lapselle hokemaa, että hänellä on suuri riski joutua hunningolle taustansa vuoksi.

Epäluottamusta ei pidä nähdä läpeensä kielteisenä asiana. On esimerkiksi perin epäselvää, miksi putnamilainen (Putnam 1993) väite siitä, että luottamus kohentaa hallinnon ja talouden toimintaa, pitäisi sellaisenaan paikkaansa. Luottamuksella on eittämättä hallinnon sisällä myönteisiä vaikutuksia muun muassa tiedon kulun parantamisen mielessä. Esimerkiksi työelämän tutkimukset ovat tämän osoittaneet (esim. Whitener 1998 ym.). Luottamuksen mahdollisesta hyödyllisyydestä ei seuraa, että epäluottamus on välttämättä vahingollista hyvän hallinnon kannalta. Locke (1996) muistuttaa kirjoituksillaan, että tietynlainen epäluottamus hallintoa ja suvereenia kohtaan on joskus paikallaan⁶. Epäluottamus voidaan nähdä tietyissä tilanteissa myönteisenä silloin, kun se on aktiivinen tila, joka nostaa ongelmia esille.

Epäluottamus voi pohjautua moniin seikkoihin. Arvio voi pohjautua petokseen tai epäreiluuteen, jonka olemme kokeneet. Tällöin emme ainoastaan muistele petosta vaan meillä on hyvä syy epäillä myös toisen moraalia. Toiseksi toinen osapuoli voi tuntua epäpätevältä toimimaan siten kuin odotamme. Kolmanneksi epäluottamusta aiheuttavat epäsymmetriat suhteessamme toiseen. Epäsymmetriat voivat liittyä ainakin valtaan, tietoon ja taloudellisiin resursseihin, jolloin koemme luottamukseen liittyvän riskin liian suureksi. (Cook, Hardin & Levi 2005, 80-82; Hardin 2004.) Paremmassa asemassa olevalla on mahdollisuus käyttää näitä resursseja toista vastaan. Joskus huonommassa asemassa oleva ei tiedosta tätä riskin mahdollisuutta ja häntä voidaan sumuttaa. Voimme nähdä ja kuvitella työelämästä tilanteita, joissa ylin johto puhuu luottamuksesta ja yhteishengestä, järjestetään ehkä tiimien kesken puidenhalailu ja koskenlaskuretkiä, kunnes vuoden kuluttua alkavat irtisanomiset. Parhaimmillaan epäluottamus aktivoi ja tuo esille ongelmia ja niitä pyritään ratkaisemaan. Sitä paitsi usein on järkevää olla luottamatta. Erityisesti silloin kun on vaikeaa luottaa, tarvitaan erilaisia instituutioita paikkaamaan yhteistyöhön liittyviä riskejä.

---

⁶ Locken mukaan vastarintaan nouseminen on oikeutettua, jos valtio ja sen lait edistävät epäoikeudenmukaisuutta.

4 INSTITUUTIOIDEN MERKITYS LUOTTAMUKSEN KANNALTA - LUOTTAVAISUUDEN JA LUOTTAMUKSEN SUHDE

Tutkimuksen empiirisessä osiossa selvitetään instituutioihin ja ihmisiin luottamisen suhdetta. Tällöin käsitellään erityisesti luottamusta hallitukseen, eduskuntaan, oikeuslaitokseen sekä peruspalveluiksi kutsumiini terveydenhuoltoon, vanhustenhuoltoon, koulutoimeen, sosiaalitoimeen sekä lasten päivähoidon. Taustalla on hypoteesi, jonka mukaan yleistyneen luottamuksen keskeisen perustan muodostaa tyytyväisyys ja luottamus erityisesti näiden tiettyjen instituutioiden toimintaan. Käyn seuraavassa ensin läpi instituution käsitettä yleisellä tasolla, sitten käsittelen erilaisia sosiologisia instituutioteorioita (regulatiivisia, normatiivisia jne.) ja pyrin osoittamaan, kuinka instituutiot voivat luoda edellytykset yleistyneelle luottamukselle.

Instituutiot luovat järjestystä ihmisyyhteisöihin tai laajemmin yhteiskuntaan ja ratkaisevat joitakin ongelmia. Tyypillisimmillään instituutio syntyy, kun joukko ihmisiä on pysyvässä vuorovaikutuksessa keskenään. Heillä on toisiaan täydentäviä ominaisuuksia ja taitoja, mutta usein erilaiset käsitykset siitä, miten asiat pitäisi hoitaa. Ihmisten intressit eroavat. Jatkuakseen vuorovaikutus vaatii, että on muodostettava sääntöjä, jotka määrittävät toimintaa. Kun säännöt pikkuhiljaa vakiintuvat, niitä saatetaan alkaa soveltaa erilaisiin tilanteisiin ja niistä muodostuu ajan myötä konventioita. Instituutioon liittyy keskeisellä tavalla kollektiivinen ajattelu: instituutioon sisältyviä sääntöjä ja normatiivisia velvoitteita ei noudateta ennen kuin jonkin instituution piiriin kuuluvaksi katsotut kokevat, että he ovat osa sitä yhteisöä, jossa kyseisiä sääntöjä ja normeja tulee noudattaa. Viimein instituutiosta tulee itseensä viittaavaa kollektiivista toimintaa, joka ilmenee mekaanisena säännön seuraamisena (Bloor 1997, 31-34; Alldardt 1983). Instituutioiden kautta ihmiset saavat yhteisiä tapoja luokitella ilmiöitä ja hahmottavat yleisesti hyväksytyjä sääntöjä, joiden pohjalta toimia. Jos instituutio epäonnistuu näissä funktiossaan, se voi alkaa horjua. (Douglas 1986.)

Tuomelan (2002; 2003) mukaan instituutiot ovat käsitteellisesti riippuvaisia kollektiivisesta hyväksynnästä. Toisin sanoen siitä, että ryhmän jäsenet

ovat muodostaneet relevantin me-asenteen⁷ ja ylläpitävät sitä, sekä näitä me-asenteita toteuttavista käytännöistä. Instituutiot ovat Tuomelan mukaan normeihin perustuvia kollektiivisia toimintoja, jotka liittyvät kollektiivisesti luotuun ja ylläpidettyyn sosiaaliseen oloon, jolla on erityinen käsitteellinen ja sosiaalinen asema. Sosiaaliset instituutiot luodaan kollektiivisesti perustavien ihmisten tarpeiden tyydyttämisen turvaamiseksi, ja ne sisältävät tyypillisesti sanktioin säädellyn normijärjestelmän.

John Searle (1995; Kotkavirta 2000b, 62-67⁸) puolestaan jakaa tosiasiat fyysikaalisiin, psyykkisiin ja sosiaalisiin. Fysikaaliset tosiasiat ovat olemassa ulkomaailmassa ihmisistä riippumatta. Psyykkiset tosiasiat ovat yksilön mielessä. Instituutiot puolestaan ovat sosiaalisia tosiasioita. Sosiaaliset tosiasiat ilmenevät yhteisessä merkityksmaailmassa. Hän hahmottaa instituutioiden ontologiaa muutaman keskeisen käsitteen kautta. Ensimmäinen niistä on kollektiivinen intentionaalisuus, joka viittaa yhteisiin aikomuksiin, jotta instituutioita ylimalkaan syntyy. Searle korostaa funktion käsitettä, sitä että liitämme funktion joihinkin konkreettisiin olioihin, kuten että paperi käy rahasta. Tärkeitä ovat myös konstitutiiviset säännöt, jotka kertovat, että X on Y kontekstissa Z. Konstitutiiviset säännöt ilmaisevat, millaisia ominaisuuksia vaikkapa rahalla on. Tämän lisäksi muodostetaan regulatiivisia sääntöjä, joiden mukaisesti yksilöiden tulee toimia instituutioissa. Instituutiot ovat siis funktioita, joita liitämme kollektiivisesti fyysikaalisiin tai mentaalisiin tosiasioihin. Ne ovat olemassa ja ylläpitävät toimintaansa siksi, että hyväksymme ne ja liitämme niihin tehtäviä ja sekä konstitutiivisia että regulatiivisia sääntöjä. Voisi siis karkeasti sanoa, että instituutioiden olemassaolo edellyttää sitä, että luotamme niiden toteuttavan tehtävänsä.

Searlenkin näkemys edellyttää, että meillä on johonkin määrään saakka yhteinen näkemys ja jonkinlainen konsensus siitä, mikä instituutioiden tehtävä on ja millaisia ominaisuuksia niillä on. Searlen vastaus tähän on, että meihin on kokemusten myötä kerrostunut ”hiljaista tietoa” instituutioiden säännöistä ja käytännöistä. Hän muistaa mainita, ettemme ole käytännössä useinkaan tietoisia näistä säännöistä ja siitä, että noudatamme niitä. Hiljaisten tietojen kokonaisuutta hän kuvaa taustakykyjen käsitteellä. Toimijoihin muodostuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa sellaisia kykyjä, valmiuksia ja taipumuksia, joiden avulla he hahmottavat institutionaalisia koodeja ja tilanteita. Searlen keskeinen ajatus nyt käsiteltävän aiheen kannalta olisi, että taustakyvyt vaikuttavat siihen, mitä odotamme, miten asennoidumme asioihin ja luotammeko vai emme (Searle ei itse viittaa luottamuksen käsitteeseen).

Ehkä taustakykyjen kehkeytymisessä on kysymys samankaltaisesta prosessista kuin kielen oppimisessa. Wittgenstein (1999) korosti, että kielen hallit-

⁷ En käy tässä läpi, mitä Tuomela tarkkaan ottaen tarkoittaa me-asenteella. Olen tietoinen, että Tuomelan me-asenteiden voidaan katsoa olevan kausaalisesti relevantteja ja mentaalisia ominaisuuksia, jotka toimivat rakennuspalikoina sosiaalisten käytäntöjen ja instituutioiden luomisessa. Väitöskirjani kannalta ei ole adekvaattia perehtyä syvemmin näihin sinänsä kiintoisiin ontologisiin sitoumuksiin. Asiasta kiinnostunut voi lukea lisää esimerkiksi Pihlströmin (2003, 56-62) Tuomela-kommentaarista.

⁸ Käytän osittain apuna Kotkavirran (2000b, 62-67) kehittelyjä Searlen kirjoituksista.

semiseen sisältyy kyky käyttää kielen ilmaisuja ja merkkejä säännönmukaisella tavalla. Kieltä osaava henkilö seuraa tiettyjä sääntöjä. Säännönseuraaminen puolestaan on hänen mukaansa harjoitukseen perustuvaa käytäntöä. Tämä näkyy Wittgensteinin näkemyksessä kielen oppimisesta ja opettamisesta: kielen opettaminen ei ole selittämistä vaan harjoittamista. Jotta joku voi seurata sääntöä, Wittgenstein sanoo, siihen täytyy liittyä pysyvä käyttö. Säännönseuraaminen ja vastaavat toiminnot ovat täten tapoja, instituutioita. (ks. Raatikainen 2002.) Yleisessä mielessä meidät sosiaalistetaan noudattamaan sääntöjä (Bloor 1997, 47). Meitä ohjataan, neuvotaan ja kannustetaan sisälle tiettyihin konventioihin.

Gronow (2006) on jakanut Scottin (2001) pohjalta erilaiset instituutioteoriat neljään luokkaan: regulatiiviset, normatiiviset, kulttuuris-kognitiiviset ja habitaaliset instituutioteoriat ⁹. Instituutioteorioita yhdistää se, että kaikissa instituutioiden nähdään säätelevän ihmisten vuorovaikutusta. Kukin niistä valottaa instituutioiden eri puolia.

Regulatiiviset instituutioteoriat (Gronow 2006) painottavat instituutioita toimintaa rajoittavina elementteinä. Instituutiot säätelevät toimintaa lakien, säännösten ja erilaisten sanktioiden kautta. Tähän luokkaan voidaan lukea taloustieteen uusi institutionalismi, jonka keskeinen oletus on, että ihmiset maksimoivat etujaan preferenssiensä pohjalta, mutta tiettyjen rajoitusten piirissä. Instituutioiden tehtävä on sosiaalisen vuorovaikutuksen epävarmuuden vähentäminen, sillä niiden kautta tiedetään todennäköisemmin, kuinka kussakin tilanteessa pitää toimia. Instituutiot muodostuvat muodollisista ja epämuodollisista säännöistä, jotka kertovat, miten ja millä ehdoilla pitäisi toimia. Sääntöjen rikkomisesta seuraa sanktio. Niin sanottu sosiologian uusi institutionalismi on lähellä taloustieteen uusinstitutionalismia, mutta se ei käsittele asioita niin paljon taloudellisen tuottavuuden kautta. On myös nähtävissä, että sosiologian uusinstitutionalismi suhtautuu rationaalisen valinnan teoriaan kriittisemmin ja olettaa, että ihmiset tekevät valintoja tietyssä institutionaalisessa kontekstissa epätäydellisen informaation vallitessa. (Gronow 2006, 95.) Yhtä kaikki, molemmilla suuntauksilla on yhteinen premissi, jonka mukaan yksilöiden on sanktioiden pelossa rationaalista noudattaa institutionalisoituneita regulatiivisia sääntöjä ja toimia niiden pohjalta yhdessä. Tutkimuksessani tarkastelemistani instituutioista erityisesti oikeuslaitoksen toimintaa voi hahmottaa tätä kautta. Lait tuovat ennustettavuutta elämään ja toimivat sitä kautta yhtenä perustana luottamukselle. Toisaalta samalla lait muistuttavat meitä petoksen mahdollisuudesta. Jos ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa joudutaan eksplisiittisesti vetoamaan lakiin, heidän välinen luottamus on jo koetuksella. Jos kuitenkin yksilö kokee oikeuslaitoksen toimivan luotettavasti, hän voi olettaa, että niiden toiminta säätelee ihmisten käyttäytymistä. Lait eivät tietenkään poista luottamuksen ongelmaa, varsinkin kun rikkomuksista seuraa sanktio viiveellä.

---

⁹ Käytän seuraavassa apuna hänen luokitteluaan ja suhteutan niitä samalla luottamukseen.

Normatiiviset instituutioteoriat painottavat, että instituutiot ovat arvoja, jotka ovat sosialisatiion myötä erikoistuneet normeiksi. Kun ihmiset ovat sisäistäneet normit ja arvot sosialisatiossa menestyksekkäästi, instituutiot eivät tarvitse lainkaan tuekseen sanktioita. Tällöin yksilöt toimivat sisäistämiensä normatiivisten odotusten mukaan, vaikka heitä ei valvottaisi. (Gronow 2006, 96-97.) Luottamuksen kannalta nähdään, että tämän myötä maailma muuttuu ennakoitavammaksi. Sosiologian klassikoista Durkheim edustaa normatiivista institutionalismia.

Voitaisiin siis sanoa, että instituutiot heijastavat yhteiskunnassa vallitsevia normeja. Tällöin ne voivat vahvistaa yhteiskunnan luottamuskulttuuria ja helpottaa muihin ihmisiin luottamista. Instituutiot saavat kuitenkin haastajia. Modernisaatiososiologit (esim. Beck 1995) ovat esittäneet, että instituutiot haurastuvat ja tulevat riippuvaisemmiksi yksilöiden antamasta tuesta. Yhdeksi syyksi tälle voi esittää sen, että instituutioista on tullut sisällöltään ristiriitaisempia (vrt. Julkunen & Niemi 2002). Yhtä kaikki, viime kädessä instituutiot pysyvät aina pystyssä niitä ylläpitävien ihmisten toimesta. Instituution kehkeytymisprosessin aikana ei ole kuitenkaan kysymys vain siitä, että luodaan toimintamallia sääntöineen ratkaisuksi johonkin ongelmaan. Jonkinlaisen konsensuksen on synnyttävä, mikä edellyttää, että syntyprosessin aikana ihmiset luottavat, ettei instituutioita luoda opportunistisesti jonkin ryhmän hyväksi. Yhtä lailla instituutio voidaan pyrkiä haastamaan, jos se nähdään esimerkiksi epäoikeudenmukaiseksi. Tässä mielessä instituutioiden normatiivinen ulottuvuus on luottamuksen kannalta merkityksellinen.

Kulttuuris-kognitiivisten instituutioteorioiden mukaan instituutiot ovat kulttuuris-kognitiivisia luokituksia (tai tyyppittelyjä). Gronowin (2006, 98) mielestä Bergerin ja Luckmannin sosiaalisen konstruktionismin näkemys instituutioista kuvaa hyvin tätä teoriasuuntaa. Heidän mukaansa (1995, 64-68) kaikki inhimillinen toiminta voi muuttua totunnaiseksi, kun se toistuu riittävän usein. Totunnaistuuessaan toimintaa saa tietyn muodon, siitä muodostuu rutiini. Ihminen voi tämän myötä toimia suurimman osan ajastaan ilman että hän joutuu pohtimaan, kuinka toimisi. Toiminta instituutioituu (emt., 67) silloin ”kun eri toimijat osallistuvat vastavuoroiseen totunnaistuneen toiminnan tyyppittelyyn. Jokainen tällainen tyyppittely on siis instituutio”. Instituutioiden perustan muodostavat tyyppitykset ovat jaettuina; vuorovaikutuksessa toiset toimijat näyttävät aina tietynlaisina tyyppinä, joissa on kyse rooliodotuksista. Lopulta tyyppit ovat siis tietoa esimerkiksi siitä, kuinka kukin toimii kussakin tilanteessa.

Normatiiviset instituutioteoriat korostavat normien sisäistämistä sosialisatiossa, jolloin yhteistyön perusta on velvollisuudessa toimia niin kuin pitää. Kulttuuris-kognitiiviset teoriat puolestaan painottavat tottumusta ja totunnaistumista sosialisatiion aikana, mikä tekee tietyistä tavoista toimia itsestään selviä. Voitaisiin siis sanoa, että tietynlainen rutiininomaisuus ja itsestäänselvyys luovat luottamusta. Tällöin ollaan itse asiassa lähellä Giddensin näkemystä luottamuksesta. Giddens (1990) ajattelee luottamuksen uskosta lähteväksi induktiiviseksi tiedoksi, että ympäristö ja asiat ovat kaikesta epäjärjestyksestä

huolimatta hallinnassamme. Nähdäkseni tämän tekee ongelmalliseksi kuitenkin se, että näkemys ei juuri jätä sijaa refleksiivisyydelle.

Kulttuuris-kognitiiviset teoriat näyttävät johtavan tavat ja totunnaistumisen tietoisesta toiminnasta ja lopulta instituutiot kiinnittyvät ihmisen mieleen tyypittelyinä ja toimintamalleina. Esimerkiksi Bergerin ja Luckmannin (1994, 71-72) mukaan ”instituutioiden maailman objektiivisuus tiivistyy ja karkaistuu lasten tietoisuudessa..instituutioiden maailmasta alkaa tulla vastaanansanomattoman todellinen...erityisesti varhaisessa sosialisatiovaiheessa oleville lapsille siitä tulee maailma, ja vanhempienkin tietoisuudessa se menettää leikinomaisen luonteensa...Lapsille tämä vanhempien välittämä maailma ei kuitenkaan ole täysin ymmärrettävä. Koska heillä ei ole ollut mahdollisuutta osallistua sen muovaamiseen, se asettuu heitä vastaan valmiina todellisuutena.” Itse asiassa Bergerin ja Luckmannin kirjoituksia voisi pitää kuvauksena siitä, kuinka perusluottamus kehkeytyy. Itse he käyttävät käsitettä identiteetti (emt., 170). Näkemys on ongelmallinen, jos ja kun se tarkoittaa sitä, että rakenteet voidaan itse asiassa redusoida ihmismieleen: maailma ikään kuin juurtuu meidän päihimme.

Instituutiot syntyvät ja säilyvät ihmisten toimesta, mutta yksilön kyky hahmottaa tai olla tietoinen niiden toiminnasta on todennäköisesti suhteellisen rajoittunut. Ehkä pikemmin tavat ja toiminta edeltävät tietoisuutta, kuten niin sanottu habituaalinen institutionalismi sanoo (Gronow 2006, 103). Sen mukaan instituutiot ovat habituaalisen toiminnan emergentti seuraus. Instituutioita ovat yhteiset merkityskehukset mutta myös sellaiset tavat, joiden olemassaolosta ihmiset eivät ole tietoisia. Tavat ovat taipumuksia toimia tietyllä tavalla tietyssä kontekstissa. Koska toiminnan konteksti voi muuttua, on yksilön sopeuduttava kontekstin muuttumiseen muuttamalla habituaalistunutta toimintaansa. Itse asiassa voidaan ajatella, että juuri tällöin instituutioiden regulatiiviset, normatiiviset ja kulttuuris-kognitiiviset puolet tulevat esille. Tavanomaisen toiminnan joutuessa kriisiin instituutiot voivat turvautua normeihin. Yhtä lailla voidaan käyttää erilaisia regulatiivisia sääntöjä. Instituutioilla on kuitenkin myös konstitutiivinen puolensa, kuten jo aiemmin Searleen nojaten viittasin. Konstitutiiviset säännöt luovat mahdollisuuden toiminnalle kertoessaan, kuinka tietyssä tilanteessa tulee toimia. Vertauskuvaa tai esimerkkiä käyttäkseni jo pienet lapset ovat taitavia luomaan uudenlaisen leikin mahdollistavia sääntöjä.

Säännöt eivät ainoastaan rajoita toimintaamme vaan luovat mahdollisuuksia. Esimerkiksi koulutusinstituutioon kuuluva peruskoululaki paitsi määrää lapset koulutielle myös antaa mahdollisuuden yksilön taustoista riippumatta tietyn yleissivistyksen hankkimiseen. Vaikka mainitut instituutioteoriasuunnaukset eroavat toisistaan, ne kaikki sisältävät ajatuksen instituutioista toimintaa säätelevinä ja mahdollistavina elementteinä. Tässä mielessä ne voidaan ymmärtää myös luottamusta tukevinä tai nakertavina, riippuen siitä miten instituutiot toimivat.

Tutkimukseni yksi tarkoitus on tutkia ja tarkastella hypoteesia, jonka mukaan instituutioihin luottaminen ja yleistynyt luottamus ovat yhteydessä toisiinsa. Tästä on jonkin verran empiiristä näyttöä (esim. Sztompka 1999). Roth-

stein (2002, 319-322) korostaa ajatustaan, jonka mukaan luottamuksen keskeisen perustan muodostaa tyytyväisyys ja luottamus erityisesti tiettyjen instituutioiden toimintaan (esim. poliisi, oikeusjärjestelmä, terveydenhuolto). Tämä suhteutuu itse asiassa hyvinvointivaltiosta käytävään keskusteluun, sillä hyvinvointivaltion voidaan ajatella muodostavan rakenteen, joka tukee luottamusta yhteiskuntatasolla. Myös Uslanerin (2003) mukaan yleistynyttä luottamusta selittää erityisesti hyvinvointiresurssien jakautuminen; jos eriarvoisuus kasvaa, luottamus vähenee.

Löydämme de Tocquevilleltä (2006, 547-551; 1951) samankaltaisia ajatuksia kuin Rothsteinilta. Tocqueville kirjoitti, että olojen muuttuminen tasa-arvoisemmiksi ja moraalikäsitteiden muuttuminen lempeämmiksi eivät ole ainoastaan samanaikaisia vaan myös toisistaan riippuvia kehityskulkuja. Kuten tunnettua, hän ei esitä tästä mitään järjestelmällistä teoriaa, mutta pohdiskelut ovat kiinnostavia. Hän jatkaa, että kun jonkin kansan säädyt ovat kutakuinkin tasa-arvoisia, ihmisten tavat ajatella ja tuntea ovat miltei samat, joten kukin heistä voi arvioida kaikkien muiden tuntemukset: pelkkä sisäinen silmäys itseen riittää.

Luottamuksemme ystäviin ja läheisiin on ehdotonta ja mekanistista siinä mielessä, että luottamus on sisäänrakennettuna ystävyysuhteeseen. Emme tietenkään luota heihin kaikessa, mutta emme myöskään alituiseen epäile heitä. Luottamuksen ongelma koskee erityisesti ihmisiä, joita emme tunne. Vaikka luottamusta ei pidä redusoida tuttuuteen, se on osa sitä; kun puhun tuntemattomista toisista, viittaan tuttuudella johonkin samuuteen. Tämä on näkynyt empiirisissä tutkimuksissa. Suomessa luottamus kohdistuu ensisijaisesti tuttuihin, erityisesti perheenjäseniin. Ulkomaalaisiin suhtaudutaan selvästi epäluuloisemmin kuin maanmiehiin. Toisaalta Suomen kansalaistenkin kohdalla on selviä eroja. Esimerkiksi romaneja kohtaan tunnetaan yleisesti epäluottamusta. (Ilmonen & Jokinen 2002.) Tämä ilmaisee luottamuksen käänntöpuolen. Jos ja kun ihmiset pitävät luottamuksen kriteereinä samankaltaisuutta, luottamuksen yleistyminen tasaisesti yhteiskunnassa on ongelmallista. Kun puhumme luottamuksesta tuntemattomaan toiseen, meillä ei ole asetta välittömään yhteistyöhön ja kokemukseen perustuvia kriteerejä.

Benedict Anderson (1983) on kiinnittänyt huomiota siihen, että suurissa kansallisvaltioihin perustuvissa demokratioissa ihmiset elävät kuvitelluissa yhteisöissä. Hän tarkoittaa sillä modernille ajalle tyypillistä suurta yhteisöä, jonka jäsenet eivät koskaan kohtaa silmästä silmään, mutta kokevat silti kuuluvansa yhteen. Tiedonvälitys on Anderssonin mukaan ollut 1900-luvulla eri puolilla maailmaa demokratian nimissä rakennettujen kuviteltujen yhteisöjen tärkeä rakentaja. Anderssonin mukaan tiedonvälitys ja media toimivat siis eräänlaisina välittäjinä ihmisten välillä. Mutta miksi luottaisimme maanmiehiimme, ja miksi mieluummin heihin kuin muihin?

Offen (1999, 172-173) mukaan arvioidessamme meille tuntemattoman ihmisen luotettavuutta luotaamme sitä, jakaako tuo toinen samanlaisen moraalisena avaruuden kuin me. Instituutioiden merkityksen tässä prosessissa voi siis nähdä sosiaalistumisen ja yhteiskuntaan kasvamisen kautta. Myös Rothsteinin

ajatusten taustalla vaikuttavat oletukset näyttävät pinnaltaan yksinkertaisilta ja selkeiltä. Instituutiot nähdään peileinä, jotka heijastavat toiminnallaan yhteiskunnassa vallitsevaa arvomaailmaa. Kun instituutiot toimivat oikeudenmukaisesti, niiden ajatellaan edustavan yleisesti ihmisten tahtoa ja toisaalta 'velvoittavan' ihmisiä toimimaan toisiaan kohtaan vastavuoroisesti - moraalisesti kunnioittavasti.

Julkunen (2006, 43) huomauttaa, että selektiivinen universalismi, jota edustavat esimerkiksi toimeentulotuki, asumistuki ja työkyvyttömyyseläke, ovat omiaan tuottamaan epäluottamusta. Jos yhteiskunnassa vallitsee pääpainoltaan selektiivinen universalismi, sen kohteena olevat vaikuttavat huono-osaisilta, tarvitsevilta ja syyllisiltä omaan tilaansa. Tällöin voisi väittää, että he määrittyvät "toisiksi". (ks. Kumlin & Rohtstein 2005.) Lisäksi huono-osaisuus näyttää kasaantuvan, esimerkiksi työttömyyden mielessä. Virmasalon (2002) mukaan työttömien henkilöiden puolisoiden työttömyysriski oli suuri verrattuna työllisten puolisoihin. Toiseksi työttömyyden periytyminen vanhemmilta lapsille on nuorten työttömyyden yleisyys huomioon ottaen varsin voimakasta, mutta vaihtelee toisaalta taustatekijöiden mukaan. Parhaiten työttömyyden periytymistä pystyvät vastustamaan hyvin koulutetut. Keskustelu osoittaa, että ei ole niinkään selvää, keitä kuuluu "Meidän" joukkoon ja ketkä hyväksyvät nykyisten instituutioiden toiminnan. Lisäksi niin sanotun crowding out -hypoteesin kannattajat ovat sitä mieltä, että hyvinvointivaltioon liittyvät tulonsiirto- ja sosiaalijärjestelmät heikentävät perhesiteitä, epävirallisia sosiaalisia verkostoja ja yhteisöllistä vuorovaikutusta, mikä johtaa itsekkyyteen, anomiaan ja luottamuksen vähenemiseen (ks. Lehtonen & Kääriäinen 2005, 293). Empiiriset aineistot eivät kuitenkaan tue ainakaan luottamuksen osalta tätä hypoteesia, kuten pyrin myöhemmin osoittamaan.

Tiivistäen keskeinen hypoteesini on, että instituutiot tarjoavat resursseja sosiaalisen pääoman kehittämiseksi. Tämän mukaan sillä, miten ihmiset kokevat instituutioiden toimivan, on vaikutusta ihmisten välisiin luottamussuhteisiin. Empiirisessä osiossani käsittelen tätä tarkastelemalla hallitukseen, eduskuntaan, oikeuslaitokseen ja erilaisiin kunnallisiin peruspalveluihin kohdistuvan luottamuksen suhdetta ihmisiin (erityisesti tuntemattomiin toisiin) luottamiseen.

5 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA AINEISTO

5.1 Tutkimustehtävä

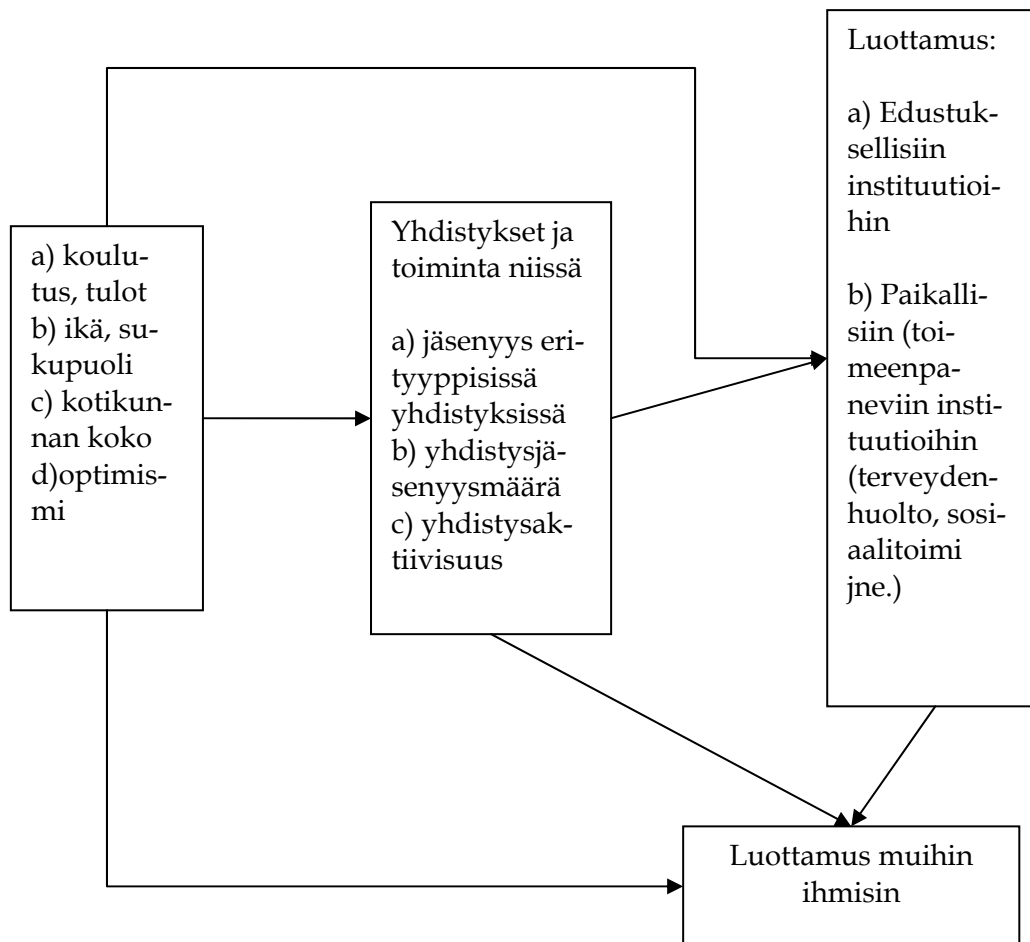
Yhdistykset on nähty de Tocquevillen (1951) viitoittamana olennaisina kansalaisaktiivisuuden muotoina ja demokratian tukipilareina. Viime vuosikymmenen lopulla erityisesti Putnam (1993, 89-90; 2000, 338) nosti keskustelun aiheeksi yhdistysten roolin demokratian kouluina ja välittävinä tekijöinä yksilöiden ja yhteiskunnan välillä. Yhdistykseen voi kasautua yksilöiden osaamista, mitä voidaan hyödyntää toiminnassa ja tavoitteiden saavuttamisessa. Toisaalta yhdistyslaitos voi olla yhteiskunnan tasolla omalta osaltaan sovittamassa yhteen erilaisia intressejä. (Siisiäinen 1986; 2000, 144-146). Sosiologian pluralistisissa teorioissa esitetään, että yhdistystoiminnalla ja kansalaisaktiivisuudella on myönteisiä vaikutuksia luottamuksen kannalta. Empiirisissä tutkimuksissa on havaittu yhdistykseen kuuluvien luottavan enemmän erilaisiin instituutioihin ja ihmisiin yleisesti ottaen verrattuna sellaisiin, jotka eivät ole mukana yhdistystoiminnassa. (Putnam 2000; Siisiäinen 2000, 163-165; Ilmonen & Jokinen 2002, 155-156).

Toisaalta tulokset eivät ole yksiselitteisiä. On myös viittauksia siihen suuntaan, että yhdistysjäsenyys ei lisää mitenkään järjestelmällisesti instituutioita kohtaan tunnettua luottamusta. Yhtä lailla ei ole välttämättä niin, että kaiken tyyppiset yhdistykset yleistäisivät luottamusta. (esim. Kwon 2004; Stolle 2003; Ilmonen 2004). Yhdistystoiminnan ja luottamuksen välinen yhteys voidaan problematisoida esittämällä, että yhdistykseen valikoituu ihmisiä, jotka jo alkuaan ovat muita luottavaisempia. Näissä teorioissa pitäisi korostaa useammin sitä, että yhdistykset muodostuvat luottamusverkostoista, jotka tietyssä kontekstissa $X(i) \dots X(n)$ tuottavat sosiaalista pääomaa. On erityisen tärkeää tutkia, miten yhdistystoiminnan ja luottamuksen välinen yhteys mahdollisesti vaihtelee sen mukaan, millaisesta yhdistyksestä on kyse. Tämä on yksi keskeinen kiinnostuksen kohde (kuvio 3).

Wollebaekin ja Sellen (2002) tutkimuksessa yhdistysaktiivisuuden - niissä käytetyn ajan - sijaan luottamusta muita ihmisiä kohtaan ja verkostoitumista

edisti yhdistysjäsenyyksien määrä: passiiviset moniin yhdistyksiin kuuluvat luottivat muihin ihmisiin siinä missä aktiiviset moniin yhdistyksiin kuuluvat. Tämä vihjaa siihen suuntaan, että Putnamin näkemys tiheän vuorovaikutuksen merkityksestä näyttää liioitellulta. Mario Dianin (2004) tutkimukset viittaavat samaan suuntaan. Tämä tutkimus pyrkii selvittämään omalta osaltaan asiaa tutkimalla yhdistysaktiivisuuden ja yhdistysjäsenmäärän yhteyttä ihmisiin ja instituutioihin luottamiseen (kuvio 2).

KUVIO 2 Tutkimustehtävä - ilmiöiden väliset oletetut yhteydet

Tässä tutkimuksessa keskitytään empiirisessä analyysissä luottamukseen, mutta tutkimustehtävän kannalta nousee olennaiseksi ajatus siitä, mitä merkitystä sillä on, että yksilö liittyy yhdistysjäsenyyden kautta kyseiseen sosiaaliseen verkostoon ja mahdollisesti sitä kautta laajemmin yhteiskuntaan. Yhdistysjäsenyyden kautta yksilölle voi muodostua kontakti paitsi muihin yhdistysjäseniin myös esimerkiksi kunnallispoliitikoihin, erilaisiin luottamushenkilöihin ja eri alan asiantuntijoihin.

Erityisesti yhdistysten johtoon kuuluville on monesti kasautunut järjestöpääomaa, ja tätä kautta organisaatiot voivat nivoutua toisiinsa näiden avain-

henkilöiden linkittämänä. (Siisiäinen 2000, 158.) Tämä herättää kysymyksen siitä, missä määrin yhdistykset toimivat sosiaalisen pääoman kasaajina niin, että hyväosaiset saavat äänensä ja tahtonsa kuuluviin. Tutkimusten pohjalta näyttää siltä, että hyvässä yhteiskunnallisessa asemassa olevat osallistuvat suhteellisesti muita enemmän yhdistysten toimintaan (esim. Putnam 2000, 62-63). Toiseksi tiedetään, että koulutus ja tulot ovat yhteydessä vahvempaan luottamukseen. Tämän vuoksi tutkittaessa yhdistystoiminnan, instituutioihin luottamisen ja muihin ihmisiin luottamisen yhteyksiä on tärkeää elaboroida ne erilaisten taustamuuttujien suhteen. Tässä tutkimuksessa tällaisina vakioivina muuttujina toimivat ensinnäkin koulutus, tulot, ikä ja sukupuoli. Myös optimismin voidaan ajatella heijastelevan sitä, kuinka hyvin ihmisellä menee arjessa. Optimismia on mitattu tässä tutkimuksessa sillä, kuinka paljon vastaava uskoo siihen, että tulevaisuus tuo mukanaan hyvää. Näiden lisäksi otetaan huomioon vastaajien kotikunnan koko.

Tutkimusten mukaan yleistyneen luottamuksen ja instituutioita kohtaan tunnetun luottamuksen välillä on yhteys (Sztompka 1999). Voidaan esittää hypoteesi, että siinä missä yhdistystoiminta voi tuottaa yleistynyttä luottamusta, niin myös instituutioiden toiminnalla on vaikutuksensa luottamukseen (kuvio 3). Ajatuksen perustana on se, että meidän on helpompi luottaa muihin ihmisiin, kun se saa tuekseen institutionaalisen kehyksen. Muun muassa Rothstein (2002, 319-322) korostaa malliaan, jonka mukaan luottamuksen keskeisen perustan muodostaa tyytyväisyys yhteiskunnallisen systeemiin, millä hän viittaa erityisesti instituutioiden oikeudenmukaiseen ja tehokkaaseen toimintaan (esim. poliisi, oikeusjärjestelmä ja terveydenhuolto). Kun keskeiset instituutiot toimivat oikeudenmukaisella tavalla ja vääryyksistä seuraa tarvittaessa sanktio, ihmisen on helpompi uskoa myös muiden kuin tuttujen ihmisten toimivan hyväntahtoisesti, ilman että olisivat petollisia. Rothsteinia voi lukea myös niin, että esimerkiksi hyvinvointivaltion palvelut riittävän hyvin toimiessaan auttavat meitä luottamaan, että elämme sellaisessa yhteiskunnassa, jossa kunnioitetaan esimerkiksi vastavuoroisuutta. Edellä sanotusta voidaan tiivistää keskeiset tutkimusongelmat seuraavasti:

- Selittääkö yhdistystoiminta ihmisiin ja instituutioihin kohdistuvaa luottamusta? Onko yhdistyksiin kuulumisella, yhdistysaktiivisuudella ja yhdistysjäsenyysmäärällä yhteys luottamukseen?
- Selittääkö instituutioihin luottaminen ihmisiin luottamista?
- Millaiset taustatekijät ovat yhteydessä luottamukseen?

5.2 Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen pääasiallinen kvantitatiivinen aineisto on kerätty maaliskuuhun vuonna 2005. Kyselyyn vastasi 1000 16-79-vuotiasta suomalaista. Aineisto kerättiin tietokoneavusteisella puhelinhaastattelulla (Tietoykkönen

oy), jonka runko luotiin strukturoidun kyselylomakkeen (liite 7) avulla. Ennen varsinaisten haastattelujen aloittamista lomaketta testattiin tekemällä koehaastatteluja puhelimitse. Kuten tuonnempana nähdään (taulukko 4), tämä aineisto on kohtuullisen edustava erilaisten muuttujien suhteen. Tämän aineiston laatuun saattaa vaikuttaa muun muassa se, että aineiston on kerännyt tieteenkentän ulkopuolella toimiva (kaupallinen) organisaatio. Meillä ei ole myöskään käytössä yksityiskohtaista tietoa, joka mahdollistaisi sen tutkimisen, millaiset ihmiset jättivät vastaamatta kyselyyn.

Varsinaisen pääaineiston lisäksi hyödynnetään tulosten vertailussa Tilastokeskuksen 2002–2003 keräämää Vapaa-aikatutkimus-aineistoa. Siihen vastasi 3355 suomalaista (vähintään 10-vuotiasta). Vastausprosentti oli 73. Tiedonkeruumenetelmänä käytettiin tietokoneavusteisia kohdehenkilöiden käyntihaastatteluja. Otos poimittiin tasavälisellä satunnaisotannalla väestön keskusrekisteristä kaikista Suomessa henkikirjoilla olevista laitosten ulkopuolella asuvista henkilöistä. Tutkimusta edelsi varsin perusteellinen suunnitelma tarkkoine haastatteluohjeineen. Aineistoa koskien on mahdollista tehdä myös kadon analyysia. Sen mukaan kato on suurinta kaikkein vanhimmassa ikäryhmässä sekä muita kuin suomen, ruotsin tai saamenkieltä puhuvien keskuudessa. Lisäksi aineisto paljastaa, että pääkaupunkiseudulla sekä suurimpien kaupunkien ympäristöissä vastaamisaktiivisuus on yleisesti heikompaa kuin koko maassa keskimäärin.

Kolmantena aineistona käytetään Lama ja luottamus-aineistoa, jossa postikyselyyn vastasi yhden uusintakyselyn jälkeen kaikkiaan 1717 suomalaista. Sen vastausprosentiksi muodostui 49 prosenttia. Aineiston laadun suhteen sitä voidaan kritisoida pitkälti samoista asioista kuin vuonna 2005 kerättyä aineistoa.

Lisäksi käytetään European Social Survey -aineistoja vuosilta 2002–2003 (N=42359) ja vuosilta 2004–2005 (N=45681). Molemmilla kierroksilla tehtiin satunnaisotanta kohdemaiden 15 vuotta täyttäneestä väestöstä. Keruuta hoiti useat aineistonkeruuorganisaatiot eri osallistujamaissa. Vastausprosentti vaihteli maittain. Suomen osalta aineistojen kerääjänä toimi Tilastokeskus. Tiedonkeruumenetelmänä oli käyntikysely (tietokoneavusteinen) ja lomakekysely. Otokseen poimittiin Tilastokeskuksen Suomen väestöä koskevasta tietokannasta Suomessa asuvia 15 vuotta täyttäneitä henkilöitä. Vuosina 2002–2003 vastausosuudeksi tuli käyntikyselyn osalta noin 76 prosenttia. Vuosina 2004–2005 käyntikyselyn osalta vastausprosentti oli noin 71.

Kuudentena aineistona on ISSP -aineisto vuodelta 2004, jota käytetään suomalaisten vastanneiden osalta. Sen keräsi Tilastokeskus systemaattisella satunnaisotannalla väestörekisteristä. Tiedonkeruu tehtiin kirjekyselyinä strukturoidun kyselylomakkeen avulla. Vastausprosentiksi saatiin noin 54.

Aineistoihin liittyy usein erilaisia laaturajoituksia (valikoituminen jne.). Tässäkin tapauksessa yksittäisiin aineistoihin on suhtauduttava aina kriittisesti. Voi olla esimerkiksi niin, että elämässään monin tavoin aktiiviset ihmiset vastaavat muita useammin kyselyihin. Tilastokeskuksen keräämät aineistot ovat yleensä laadultaan parhaita eikä vähiten heillä olevien resurssien ja asiantuntemuksen vuoksi. Koska olin tietoinen aineistoihin liittyvistä rajoituksista, halu-

sin käyttää useita aineistoja. Tästä on tutkimuksessani etua erityisesti ilmiöiden välisten yhteyksien tarkastelussa. Käytetyt aineistot antavat samansuuntaiset tulokset tutkittaessa ilmiöiden välisiä yhteyksiä luvuissa 8 ja 9.

Pääaineiston otos suoritettiin satunnaisotannalla, jossa jokaisella perusjoukon alkiolla on poimintahetkellä yhtä suuri todennäköisyys tulla poimituksi otokseen, koko Suomesta (ks. Pahkinen & Lehtonen 1989; Cochran 1977; Nummenmaa 2006). Jos vastaaja kieltäytyi haastattelusta, poimittiin satunnaisesti varahenkilö. Tiedonkeruun eri vaiheissa havaintojen määrä usein pienenee erilaisista syistä. Vastaukset voidaan jakaa kahteen pääryhmään: eräkatoon ja yksikkökatoon. Eräkadolla tarkoitetaan sellaista vastausta, jossa tutkimusyksikkö antaa vain osan tiedoista hyväksyttävästi tai antaa sellaisen vastauksen, joka myöhemmissä aineiston tarkistuksissa joudutaan hylkäämään. Eräkadon osalta tilanne on hyvä. Vastaamatta jättämisistä ja ei osaa sanoa - vastauksia on vähän.

Yksikkökadon tapauksessa kaikki havaintoyksikköä koskevat tutkimustiedot puuttuvat tai joudutaan hylkäämään. Kadolla on vaikutusta tutkimuksen tuloksiin. (Groves ym. 1998 & 2002; Alkula ym 1994; Nummenmaa 2004.) Tämä aiheuttaa tietenkin valikoitumista. Myös itse aineiston keruumetodi voisi aiheuttaa sitä, jos aineisto esimerkiksi kerättäisiin vain lankapuhelimien välityksellä. Tässä tutkimuksessa otos poimittiin sekä matkapuhelimien (40 %) että lankapuhelimien välityksellä. Yleisesti ottaen sosiaalitutkimuksia koskee valikoitumisen suhteen se ongelma, että sellaiset joilla on elämässään vaikeuksia, ovat tyypillisesti aliedustettuina otoksissa. Ja vaikka tutkimukseen saataisiin edustava otos jonkin muuttujan suhteen, voi se olla muuttujan sisällä valikoitunut. Voi esimerkiksi väittää, että hyvin pärjäävät työttömät vastaavat todennäköisemmin kuin ne työttömät, joille on kasautunut ongelmia. Tämän asian laajuuden arviointi on usein vaikeaa, mutta nämä seikat on huomioitava tulosten pohjalta tehtävissä johtopäätöksissä.

TAULUKKO 4 Vuonna 2005 kerätyn aineiston ja perusjoukon vertailua

Taustatiedot	Aineisto 2005 n=1000	Perusjoukko Tilastokeskus 2005
Sukupuoli		
- mies	50	49
- nainen	50	51
Ikä (16 vuotta täyttäneet)		
- alle 30	18	21
- 30-39	19	15
- 40-49	19	18
- 50 tai enemmän	43	46
Ammatillinen koulutus		
- ei perusasteen jälkeistä tutkintoa	23	37
- keskiaste	47	38
- korkea-asteen tutkinto	28	25

Aineistoni edustaa sukupuolen suhteen väestöä (taulukko 4). Myös iän suhteen edustavuus on kohtuullisen hyvä. Perusjoukkoon verrattuna aineisto on valikoitunut jonkin verran ammatillisen koulutuksen suhteen. Vastanneet ovat

koulutetumpia kuin suomalaiset keskimäärin. Toiseksi työttömät ovat aliedustettuna. Työttömiä oli vuonna 2005 reilu 7 prosenttia, mutta aineistossani työttömiä on 4 prosenttia.

Edustavuuteen ja katoon liittyvät tekijät on otettava huomioon tulosten yleistettävyyttä arvioitaessa. Tämän tutkimuksen tuloksia vahvistaa se, että keskeisissä kohdissa käytetään lukuisia aineistoja, joita vertaillaan toisiinsa. Yhteyksien tilastollista merkitsevyyttä arvioidaan menetelmiin liittyvien tilastollisten testien avulla. Samalla ollaan kuitenkin tietoisia siitä, että tilastollinen merkitsevyys ei kulje käsi kädessä tuloksen sisällöllisen merkittävyyden kanssa. Esimerkiksi otoskoon kasvaessa riittävän isoksi varsin pienet korrelaatiot ovat tilastollisesti merkitseviä. Efektien vaikutusten tai keskiarvoerojen suuruuden arviointi tapahtuu lopulta tutkijan päässä (ja laajemmin tiedeyhteisön keskuudessa) ilmiökentän teoriaa vasten.

Joskus kuulee mainittavan, että tilastollisia testejä hyödyntävät tutkimukset ovat liian empiirispainotteisia, jopa empiristisiä. P-arvot ja tilastolliset testit eivät kuitenkaan tee tutkimuksesta empirististä. Oletetaan, että meillä on käsissämme kaksi tutkimusta, joista molemmat rakentavat yhtä selkeän ja koherentin teorian jostakin ilmiöstä. Molemmat keräävät aineistoja ja pyrkivät niiden avulla sanomaan jotakin ilmiöstä. Ne ovat johtaneet teoriasta oletuksia, joita ne koettelevat kvantitatiivisen aineiston avulla. Teorian avulla he pyrkivät tekemään löydetyistä assosiaatiosta ymmärrettävämpiä ja selitysvoimaisempia. Heidän tutkimuksessaan on kuitenkin yksi ero. Toinen tutkijoista on raportoinut ristiintaulukoiden ja keskiarvojen yhteyteen p-arvot eli tilastolliset merkitsevyydet. Kuulostaa kovin merkilliseltä väittää, että tämä tekisi tästä tutkijasta empiristin. En käy tässä perusteelliseen "tieteen filosofiseen" pohdiskeluun, minkä vuoksi joudun tekemään karkean kuvauksen näkemyksestäni empiriimiin ja sen suhteeseen määrälliseen tutkimukseen. Osittain Töttöä mukailen (2004; 2000, 1999) katson, että empirismille tunnusomaisia piirteitä ovat ainakin seuraavat: 1. Kun aineistosta löytyy yhteyksiä, tutkija ei katso olennaiseksi "selittää" niitä teorialla. 2. Aineisto kuvitellaan hyvin edustavaksi palaksi todellisuutta 3. Aineiston avulla tehdään malleja, jotka selittävät mahdollisimman hyvin kyseistä aineistoa. Toinen kohta viittaa siihen, että empirismin kritisoijakin pyrkii saamaan mahdollisimman edustavan aineiston suhteessa populaatioon, mikäli tämä on asetettu tavoitteeksi tutkimustehtävässä, mutta hän ei kuvittele saaneensa käsiinsä aineiston, joka kuvaa erinomaisesti todellisuutta. Myös kolmas kohta on olennainen. Sillä viitataan esimerkiksi regressioanalyysin avulla tehtävään ilmiöiden välisten suhteiden kuvaamiseen. Näissä malleissa selitysasetta voidaan kasvattaa laittamalla malleihin paljon muuttujia, jolloin voidaan selittää mahdollisimman paljon aineiston varianssia. Tämä ei ole mielestäni suositeltavaa. Jos sen sijaan tutkija on kiinnostunut ennen kaikkea jostakin sosiologisesta teoriasta ja sen selitysvoimasta todellisuuteen, hän pyrkii luomaan teorian pohjalta asetelmia, joiden avulla muodostuu melko yksinkertaisia mal-

leja¹⁰. Tieteen kumulatiivisuuden periaatteen mukaisesti voidaan pikkuhiljaa havaita, että jotkut asiat liittyvät todennäköisesti yhteen. Tutkijoiden pitää selittää yhteydet käyttämänsä teorian avulla.

Tilastollisten testien käytöstä, regressiomallien rakentamisesta tai korrelaatiotaulukoista p-arvoineen ei voida päätellä, kuinka tutkija suhtautuu esimerkiksi teorian, aineiston ja sen avulla rakentamiensa mallien ja todellisuuden väliseen suhteeseen. Tilastollisia testejä voidaan aivan oikeutetusti kritisoida siitä, että niihin on ikään kuin sisäänrakennettuna pyrkimys kumota nollahypoteesi, joka sanoo että asioiden välillä ei ole eroa. Testit eivät kuitenkaan ajattele, joten sormi osoittaa tutkijoita kohti. Eittämättä meidän pitäisi tiedeyhteisössä olla kiinnostuneita myös siitä, jos jotkin ilmiöt eivät ole yhteydessä toisiinsa.

Operationalisointi tehtiin mahdollisimman huolellisesti. Operationalisointi tarkoittaa prosessia, jossa teoreettisista käsitteistä pyritään luomaan empiirisiä, mitattavia vastineita. Prosessi lähtee liikkeelle tutkimuskysymyksistä ja sen keskeisistä käsitteistä, joista pyritään luomaan kirkas kuva kirjallisuuden pohjalta. Käsitteitä tarkennetaan analysoimalla käsitteeseen liittyviä erilaisia ulottuvuuksia. Tässä ovat apuna tutkijan oman ajattelun ja aikaisemman kirjallisuuden lisäksi muiden käyttämät kyselylomakkeet. Myös kieli pitää muuntaa siten, että se on yksinkertaista ja mahdollisimman arkista. (Alkula ym. 1994; Lazarsfeld 1958, 100-104; Mäkelä 1996.)

Iän ja sukupuolen kaltaiset asiat ovat helppoja mitata. Sen sijaan esimerkiksi luottamuksen mittaaminen on haasteellista. Sama koskee yleisesti ottaen suurta joukkoa yhteiskuntatieteellisiä ilmiöitä. Luottamuksen käsitteen luonteen vuoksi on erityisen tärkeää, että operationalisointiin käytetään aikaa. Tässä tutkimuksessa luottamusta mitattaessa on ymmärretty, että on tärkeää kysyä, kenelle luotetaan ja mitä luotetaan. Luottamuksen kohde ja luotettu asia ovat merkittäviä seikkoja. Tässä suhteessa aineisto on monia aikaisempia tutkimuksia parempi. Kritiikkinä voisi sanoa, että teimme tämän ainoastaan ihmisiin kohdistuvan luottamuksen suhteen. Emme kysyneet instituutioihin kohdistuvia luottamuskysymyksiä siten, että ne sisältäisivät myös sen, minkä asian suhteen luottamusta kysytään. Tosin tämä olisi venyttänyt lomaketta ja aiheuttanut ongelmia sitä kautta. Tulevissa tutkimuksissa myös instituutioita kohtaan tunnettua luottamusta kysyttäessä kannattaa tarkentaa se, minkä suhteen niihin luotetaan.

Empiirisen analyysin aikana esimerkiksi luottamuksen eri ulottuvuuksia on – tarvittaessa faktorianalyysia hyödyntäen – yhdistetty keskiarvosummamuuttujiksi. Keskeistä on kuitenkin huomauttaa, että summamuuttujien luomisessa on olennaista teoria ja sisällöllinen tulkinta. Summamuuttujista ja niiden luomisesta on kooste liitteenä.

Mittauksen eri vaiheissa sattuvat satunnaisvirheet alentavat tutkimustulosten reliabiliutta. Virheet voivat johtua esimerkiksi mittajaan huolimattomuudesta, haastateltavan muistin pätkimisestä tai aineiston koodausvaiheessa.

---

¹⁰ Olen joskus saanut kokea seminaareissa, kuinka malli sanaa vierastetaan yhteiskuntatieteissä. Ymmärtäisin tämän, jos tutkija väittäisi perusteetta jonkun mallin ennustavan suurella todennäköisyydellä jonkin ilmiön esiintymistodennäköisyyttä.

Satunnaisvirheen mahdollista vaikutusta voidaan pienentää siten, että mittaus toistetaan useita kertoja. Kun jotakin abstraktia käsitettä mitataan useilla indikaattoreilla (ja muodostetaan summamuuttujia) mahdollisten satunnaisvirheiden vaikutus pienenee; tässä tutkimuksessa luottamusta on mitattu monilla eri indikaattoreilla. Lisäksi eri mittareita vertailemalla olen voinut tarkistaa, ettei esimerkiksi varsinaisia suoranaisia ristiriitoja vastauksien suhteen ilmene. Tämän lisäksi olen mitannut yhdistettyjen muuttujien eli summamuuttujien reliabiliutta Cronbachin alfa-kertoimen avulla. Se mittaa summamuuttujaan osioiden sisäistä konsistenssia; alfa-kertoimen laskukaava osoittaa sen perustuvan pitkälti summamuuttujien osioiden välisiin korrelaatioihin. (ks. Nummenmaa ym. 1996; Nummenmaa 2004, 133; Ranta ym. 1992.) Monimuuttujamenetelmistä tässä tutkimuksessa käytetään varianssianalyysia ja regressioanalyysia (Tabachnick ym. 2006; Hardy 1993). Näihin menetelmiin liittyvät tilastolliset oletukset täyttyvät hyvin.

Yksi puhelinhaastattelun eduista on, että vastaaja voi esittää lisäkysymyksiä haastattelijalle, jos kysymys on vastaajan mielestä muotoiltu epäselvästi. Tosin samaan hengenvetoon on todettava, että puhelinhaastattelun onnistuminen vaatii erityisesti sitä, että lomakkeen rakenne ja kysymykset on suunniteltu huolella. Yksi puhelinhaastatteluja kohtaan esitetty kritiikki koskee niin sanottua aikapainetta, minkä vuoksi vastaajasta saattaa tuntua, ettei hänellä ole tarpeeksi aikaa. Puhelinhaastattelujen ja postikyselyjen välisiä eroja tiedonkeruumenetelminä on pyritty selvittämään empiirisesti. Tilastokeskus (Ahola 2004) toteutti syksyllä vuonna 2003 Jyväskylän kaupungin työntekijöiden työolobarometrin. Se tehtiin sekä puhelinhaastatteluna että postikyselynä. Sen perusteella tehty yksi keskeinen johtopäätös on se, että kovin henkilökohtaisia ja arkaluontoisia kysymyksiä tehtäessä ihmisten on helpompi vastata postikyselyyn. Tähän on se looginen selitys, että postikysely on psykologisesti persoonattomampi, siinä ei ikään kuin tilitetä toisen kuullen omasta elämästä. (ks. De Leeuw 1992; Tourangeau ym, 2000; Piispa 2004; Ahola 1993.) Tämän tutkimuksen kyselylomake ei sisällä kovin henkilökohtaisia kysymyksiä, joskin voimme miettiä sitä, vaikuttaako puhelinhaastattelun luonne ihmisten arvioihin esimerkiksi ulkomaalaisten luotettavuudesta.

Kysymysjärjestys saattaa ohjata vastaajia ja vaikuttaa vastaamiseen. Näin on esimerkiksi silloin, kun kysytään kysymyspattereissa eri kansallisuuksiin kohdistuvaa luottamusta. Perustan väitteen sille, että jos esimerkiksi ensimmäisenä kysytään puhelimessa luottamusta venäläisiin ja seuraavana suomalaisiin yleisesti ottaen niin vastaaja suhteuttaa näihin kansallisuuksiin kohdistuvaa luottamusta toisiinsa. Tämä otettiin huomioon siten, että kysymyspatterien osiot on esitetty vastaajille satunnaisessa järjestyksessä.

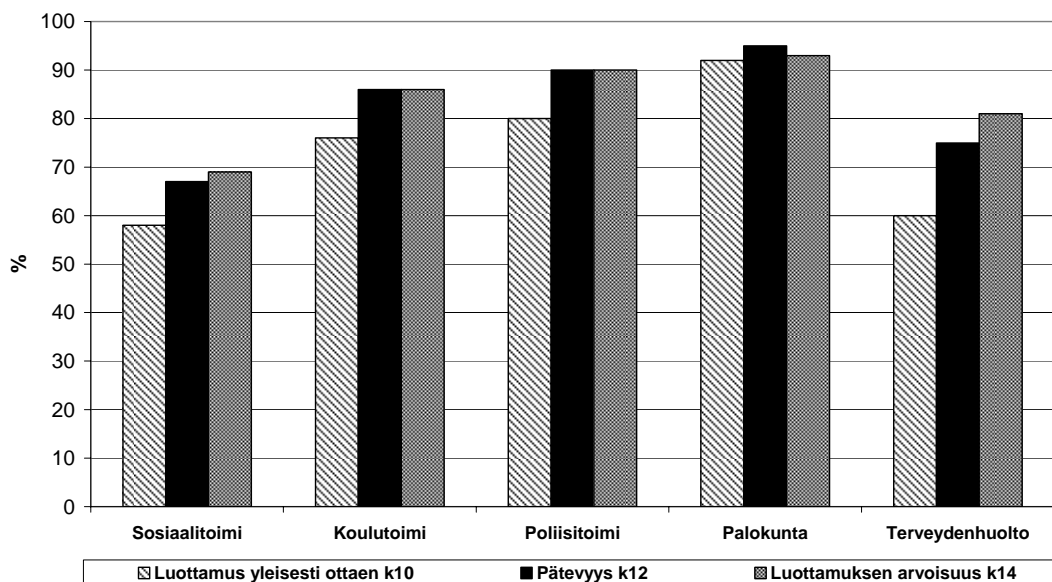
Reliabiliuden lisäksi tutkimuksen luotettavuuteen liittyy validiteetti, jossa on kysymys pitkälti siitä, onko mitattu sitä asiaa, mitä on ollut tarkoitus mitata. Kestävyyttä ei voi mitata sadan metrin juoksutestillä. Validius on erittäin tärkeä kysymys. Se liittyy suoraan käsitteiden operationalisointiin ja sen vaikeuteen. On olemassa suunnaton joukko kysymyksiä, joilla voisi mitata luottamusta. Tutkija käyttää teoriaa ja oman tutkimuksensa viitekehystä, aikaisempia

tutkimuksia ja kyselylomakkeita sekä omaa järkeään luodakseen valideja mittareita. Kyselylomakkeen testaaminen (joka tehtiin koevastaajin) on yksi konkreettinen keino. Lisäksi aineiston keruun jälkeen tulee tutkia puuttuvien vastausten ja ei osaa sanoa -vastausten määrä. Niiden suuri määrä johtuu todennäköisesti kysymysten epäonnistumisesta. Tässä suhteessa aineistoni ei ole ongelmallinen, sillä puuttuvia vastauksia ja ei osaa sanoa -vastauksia on vähän.

Luottamuksessa instituutioihin on kysymys systemisestä luottamuksesta tai luottavaisuudesta. Luottavaisuus kuvaa tilannetta, jossa henkilöiden väliset suhteet ovat systemisiä (epäsuoria) ja ei-henkilökohtaisia, kuten luottamuksen tyyppiä eriteltäessä esiteltiin. Kun taannoin tutkimusta varten laadittiin kyselylomaketta, taustahypoteesina oli, että luottamus ja luottamuksenarvoisuus on erotettava toisistaan, vaikka ne eittämättä tosiasiallisesti ovat kietoutuneina toisiinsa.

Tehtyjen mittareiden toimivuutta voidaan jälkikäteen arvioida vertaamalla niitä toisiinsa. Suoranaiset epäjohtonmukaisuudet kielivät muun muassa tutkittaville esitettyjen kysymysten epäonnistumisesta. Kyselylomakkeessa mittasimme luottamuksen ja luottamuksenarvoisuuden lisäksi sitä, kuinka pätevinä instituutioiden toimintaa pidettiin. Analyyttisen erottelun lisäksi erilaisten mittarien käyttöä legitimoit se seikka, että tiedeyhteisö ei ole vielä kovin paljon tutkinut luottamusmittareiden toimivuutta. Luottamus on terveyden, onnellisuuden ja rakkauden tavoin varsin vaikea käsite niin tieteessä kuin arkikielessä.

Insituutioihin luottamisen mittarit ja niiden jakaumat

KUVIO 3 Sosiaalitoimeen, koulutoimeen, poliisitoimeen, palokuntaan ja terveydenhuoltoon luottaminen, niiden luottamuksenarvoisuus ja pätevyys %-jakaumat

Tämän vuoksi on tärkeää selvittää, miten operationalisointi on onnistunut. Jos eri mittarit antavat esimerkiksi hyvin ristiriitaisen kuvan, on syytä pohtia sitä, kuinka hyvin kysymys ja ylimalkaan koko mittari on laadittu. Lähtökohtaisesti kun on niin, että luottamuksen ja luottamuksenarvoisuuden kokeminen ovat varmasti samansuuntaisia, joskin jompikumpi voi olla efektiltään vahvempi. Li-

säksi pätevyyden kysyminen on vastaajille konkreettisempi asia kuin luottamus, ja mahdollisesti silloin vastaajat ovat myös miettineet vaikkapa omalääkärin tai henkilöä hoitaneiden lääkäreiden kompetenssia ja kokemuksia heistä. Sen sijaan paikallista terveydenhuoltoa kohtaan tunnettu luottamus on abstraktimpaa.

Näyttää siltä, että empiirisesti luottamus ja luottamuksenarvoisuus ovat hyvin lähellä toisiaan. Voimme pitää ne teoreettisesti erillään, mutta tämän tutkimuksen perusteella ne ovat hyvin samansuuntaisia. Tarkasteltaessa mittareiden suoria jakaumia (kuvio 3) havaitaan pieni ero yleisesti luottamisen ja konkreettisempien pätevyyden ja luottamuksen arvoisuuden välillä. Yleisen luottamuksen taso on instituutioihin luottamista mitattaessa alhaisemmalla tasolla kuin konkreettisemmat mittarit pätevyys ja luottamuksen arvoisuus. Yksi tulkinta mahdollisuus on se, että kysyttäessä luottamusta yleisesti ottaen instituutioihin, ihmiset ottavat kantaa hyvinvointipalvelujen toimintaan yleisellä tasolla. Sen sijaan kysyttäessä instituutioiden pätevyyttä tai luottamuksen arvoisuutta, taustalla vaikuttavat enemmän omat kokemukset esimerkiksi paikallisen lääkärin tai sosiaalityöntekijän toiminnasta.

6 YHDISTYSTOIMINTA OSANA SOSIAALISTA PÄÄOMAA SUOMESSA

Luvussa 2 havaittiin, että yhdistysten rekisteröintimäärällä mitattuna suomalainen yhdistyslaitos ei ole ainakaan kriisissä. Myös ihmisten kuuluminen yhdistyksiin on pikemmin noussut kuin laskenut. Taulukosta 5 näkyy vastanneiden yhdistysjäsenyydet vuoden 2005 aineistossa sekä Lama ja luottamus -projektin osalta. Suomalaiset kuuluvat yleisimmin (ammattiyhdistyksen jälkeen) kulttuuri- ja harrastusyhdistyksiin ja liikuntaseuroihin. Yhdistyskehityksen yleiskuva kulkee pois päin puoluepoliittisesta kohti elämäntapa- ja elämäntyyliyhdistyksiä (Siisiäinen 2002; Hanifi 2004; Heikkala 2001).¹¹

TAULUKKO 5 Kysymyksen ”Kuulutteko tällä hetkellä johonkin/joihinkin seuraavan tyyppisistä yhdistyksistä tai järjestöistä” % -jakaumat

%	Kyllä (aineisto 2005)	Kyllä (Lama ja luottamus -aineisto 2000)
Poliittinen puolue tai järjestö	10	10
Ammattiyhdistys(liike) tai työnantajajärjestö	54	53
Muu taloudellinen tai ammatillinen yhdistys	21	15
Yrittäjäjärjestö	6	4
Nuorisojärjestö	6	4
Urheiluseura	30	24
Muu uskonnollinen yhdistys	3	5
Harrastuskerho tai kulttuurialan yhdistys	36	26
Vammais-, sosiaali- tai terveysalan yhdistys	12	11
Opiskeluun liittyvä yhdistys	10	8
Kotiseutujärjestö	8	4
Kylätoimikunta tai asukasyhdistys	19	13
Luonnonsuojelu- tai ympäristöjärjestö	8	5
Jokin vaihtoehtoliike	2	-
Kansainvälinen ystävyysseura	6	5
Humanitaarisen avun/hyvän tekeväisyyden yhdistys	19	10
Eläkeläisjärjestö tai -yhdistys	8	7
Muu	11	11

¹¹ On kuitenkin muistutettava siitä, että on aina suhtauduttava kriittisesti aineisto(je)n esittämiin lukuihin erilaisten mahdollisten aineiston laatuun liittyvien ongelmien (valikoituminen jne.) vuoksi.

Vuoden 2000 lopulla kerättyyn aineistoon verrattuna vuonna 2005 entistä suurempi osa näyttää kuuluvan kulttuuri- ja harrastusyhdistyksiin ja liikuntaseuroihin. Tämä on linjassa sen kanssa, että vuonna 2000–2002 rekisteröidyistä yhdistyksistä peräti 70 % on kulttuuri-, liikunta- tai muita harrastusyhdistyksiä (ks. taulukko 1; luvussa 2). Joka viides kuuluu muuhun taloudelliseen tai ammatilliseen yhdistykseen, osuustoimintaan, kylätoimikuntaan tai asukasyhdistykseen ja hyväntekeväisyyden yhdistykseen.

Luonnonsuojelu- tai ympäristöjärjestön (66 %), muun taloudellisen tai ammatillisen yhdistyksen (61 %) ja humanitaarisen avun tai hyväntekeväisyyden yhdistyksen (55 %) jäsenistä enemmistö on passiivisia, eivätkä he ole osallistuneet niiden järjestämiin kokouksiin tai muihin tilaisuuksiin viimeisen vuoden aikana (taulukko 6). Kyseiset järjestöt ovat sentyyppisiä, että valtaosa kuuluu niihin kannattaakseen niiden ajamia päämääriä. Passiivinen jäsenyys voidaan nähdä myös luottamuksen osoituksena, sillä tällöin passiivijäsenet luottavat yhdistyksen toiminnan päämäärien toteuttamisineen muille (Richter 1985, 243).

On korostettava, että aktiivisuutta on nyt kysytty vain jäseniltä. Erityisen tiiviissä kontaktissa toisiinsa ovat muuhun uskonnolliseen yhdistykseen kuuluvat henkilöt, joista peräti 72 prosenttia oli osallistunut yli 6 kertaa tilaisuuksiin. Myös eläkeläisjärjestöihin kuuluvista lähes puolet oli osallistunut yli 6 kertaa niiden toimintaan. Kulttuuri- ja harrastusyhdistyksiin ja liikuntaseurojen toimintaan osallistuminen on aktiivisista, mikä ei niiden toiminnan luonteen vuoksi ole yllättävää.

TAULUKKO 6 Kysymyksen ”Kuinka usein olette osallistunut viimeksi kuluneen vuoden aikana seuraavien yhdistystyyppien järjestämiin kokouksiin tai muihin tilaisuuksiin” % -jakaumat

%	En kerta- kaan	Kerran	2 - 5 kertaa	Yli 6 kertaa	N
Poliittinen puolue tai järjestö	34	12	27	27	103
Ammattiyhdistysliike tai työnantajajärjestö	59	14	18	9	538
Muu taloudellinen tai ammatillinen yhdistys	61	11	19	9	205
Yrittäjäjärjestö	23	27	38	12	56
Nuorisojärjestö	30	16	25	29	63
Urheiluseura	20	12	30	38	301
Muu uskonnollinen yhdistys	16	3	9	72	32
Harrastuskerho tai kulttuurialan yhdistys	18	6	32	45	355
Vammais-, sosiaali- tai terveysalan yhdistys	43	9	26	21	118
Opiskeluun liittyvä yhdistys	39	17	31	14	95
Kotiseutujärjestö	35	16	36	14	81
Kylätoimikunta tai asukasyhdistys	22	23	42	14	194
Luonnonsuojelu- tai ympäristöjärjestö	66	20	13	1	82
Jokin vaihtoehtoliike	47	20	33	0	15
Kansainvälinen ystävyysseura	29	21	39	11	62
Hyväntekeväisyyden yhdistys (humanitaar.)	55	10	19	17	187
Eläkeläisjärjestö tai -yhdistys	29	6	20	45	82
Muu	26	10	34	29	106

Jäsenistä 40 prosenttia ei ollut osallistunut kertaakaan yhdistysten vapaaehtoistyöhön – kuten varainhankintaan, talkootyöhön tai toiminnan suunnitteluun, järjestelyyn ja toteuttamiseen – viimeksi kuluneen vuoden aikana. Satunnaisesti vapaaehtoistyöhön oli osallistunut 39 prosenttia. Viikoittain vapaaehtoistyöhön oli osallistunut 5 prosenttia vastanneista. Kolmannes oli valittu jonkin yhdistyksen luottamustehtävään.

Putnamin (1995, 2000) väitteille yhdistystoiminnan ja siihen kytkeytyvän sosiaalisen pääoman vähentymisestä ei ole tukea suomalaisen yhteiskunnan osalta. Useissa eurooppalaisissa tutkimuksissa on osoitettu, että sosiaalinen pääoma ei ole laskenut (De Hart & Decker 1999; Rothstein 2001; Hall 1999). Siisiäinen (1999; 2002) korostaa, että Suomessa ei ole näkyvissä mitään yleistä yhdistyslaitoksen kriisiä. Tätä tukevat vuosien varrella kerätyt eri aineistot, joista havaittava tendenssi on selvä (taulukko 7). Niiden suomalaisten osuus, jotka eivät kuulu yhteenkään yhdistyksen, on laskenut viimeisten 1970-luvulta lähtien. Tätä tutkimusta varten kerätty aineisto vahvistaa havaintoa, joskin muutosten vahvuuteen pitää aina suhtautua varauksella muun muassa tiedonkeruuseen¹² liittyvien tekijöiden vuoksi. Joka tapauksessa yhdistystoiminta näyttää pikemmin vilkastuneen; samaan aikaan kun tendenssi on kulkenut poliittispainotteisesta kohti erilaisia elämäntapayhdistyksiä.

TAULUKKO 7 Yhdistysjäsenyyksien määrä vuosina 1972–2005

Jäsenyyksiä	1972	1975	1981	1986	1988	1994	2000	2005
Ei yhtään	38	27	28	25	21	23	17	13
Yksi	37	34	39	36	35	30	29	18
Kaksi	25	22	16	24	20	21	25	22
Kolme	-	9	8	10	11	12	16	19
Neljä	-	8	4	3	6	7	8	12
Viisi	-	-	2	1	3	8	4	8
Kuusi	-	-	2	-	2	-	2	3
Enemmän	-	-	1	-	2	-	2	6
Yhteensä %	100	100	100	100	100	100	100	100
N	994	1124	1436	2291	2008	1788	1616	1000

Lähteet väitöskirja-aineiston lisäksi: Allardt 1976; Pesonen ja Sänkiaho 1979; Luokkaprojekti 1984; Siisiäinen 2002.

Yhdistyksillä nähdään olevan monia erilaisia funktioita yksilöille (taulukko 8). Kysytyistä seikoista tärkeimpänä yhdistysten tehtävänä pidettiin tiedon leviämistä (88 %). Samaan tulokseen päätyivät myös jyvaskyläläisiä yhdistyksiä tutkineet tutkijat (Siisiäinen 2002b, 37). Tämä sopii hyvin sosiaalisen pääoman teorioihin, joissa korostetaan informaation kulkemista. Verkostojen kautta ihmiset saavat tietoa, mistä voi olla hyötyä niin yksilölle kuin laajemmille yhteisöille. (Ruuskanen 2003, 83–84.) Toiseksi tärkein syy olla mukana yhdistystoiminnassa mukana oli se, että sen kautta tapaa ihmisiä, joihin voi luottaa ja joilta saa tarvittaessa apua.

¹² Kyselylomakkeen yksityiskohtaisuus vaikuttaa siihen, millaisen kuvan aineisto antaa siitä, moneenko yhdistykseen ihmiset kuuluvat. Itse asiassa minunkaan keräämäni aineisto ei mittaa tarkasti ottaen absoluuttista yksilön yhdistysjäsenyyttä. Ihmiset voivat esimerkiksi kuulua erilaisiin urheiluseuroihin jne.

Koetuissa yhdistysten funktioissa on eroja yhdistystyyppin suhteen. Poliittiseen puolueeseen tai järjestöön kuuluvat kokivat muita vastaajia useammin yhteiskunnallisen keskustelun ylläpidon ja halun vaikuttaa asioihin (83 %) olevan tärkeämpi tehtävä verrattuna muihin vastanneisiin (67 %). Myös humanitaarisen avun tai hyväntekeväisyyden yhdistykseen kuuluvista (85 %) koki moni, että syynä toiminnassa mukanaoloon on yhteiskunnallisen keskustelun ylläpito ja halu vaikuttaa asioihin.

TAULUKKO 8 Kuinka tärkeänä pidätte seuraavia tekijöitä yhdistystoiminnassa mukana olemisenne kannalta?

%	Ei lainkaan olennainen	Vähemmän olennainen	Olellainen	Erittäin olennainen
Yhteiskunnallisen keskustelun ylläpito ja halu vaikuttaa asioihin	8	22	47	23
Yhdistyksessä voi viettää aikaa ja pitää hauskaa muiden jäsenten kanssa	9	23	46	22
Yhdistyksen kautta saa tärkeää ja hyödyllistä tietoa	3	9	54	34
Yhdistys hoitaa tehtäviä joita julkinen sektori ei ole pystynyt hoitamaan tarpeeksi hyvin	7	18	50	25
Yhdistys ajaa omia tai läheiseni etuja	8	20	48	24
Yhdistystoiminnassa tapaa ihmisiä joihin voi luottaa ja heiltä saa tarvittaessa apua	3	15	60	22
Tapaan yhdistysten kautta kaltaisiani ihmisiä, joilla on samankaltaiset arvot	5	15	52	28

Nuorisojärjestöön (83 %), urheiluseuraan (77 %) ja harrastuskerhoon tai kulttuurialan yhdistykseen (74 %) kuuluvista korosti selvästi muita vastaajia suurempi osa sitä, että yhdistyksessä voi viettää aikaa ja pitää hauskaa muiden jäsenten kanssa. Muutoin niihin kuuluvien syyt kuulua yhdistykseen eivät eronneet olennaisesti muista. Tämän tyyppiset yhdistykset ovat selvästi itseilmaisuuden ja hauskan ajanvietteen kenttiä. Tämä ei tarkoita sitä, ettei niillä voisi olla myös yhteiskunnallisesti merkittäviä tehtäviä, vaikka niiden toiminta ei sellaiseen tähtääkään; itse asiassa niihin voi kuulua yhteiskunnalliselta taustaltaan erilaisia ihmisiä juuri siksi, minkä kautta ne voivat puolestaan sitoa erilaisia ihmisiä toisiinsa. Tämä on merkittävää, kun pohdimme luottamuksen yleistymisen mahdollisuutta.

Uskonnollisiin yhdistykseen kuuluville merkittävin syy olla mukana on, että yhdistysten kautta tapaa ihmisiä, joilla on samankaltaiset arvot. Peräti 96 prosenttia heistä sanoi tämän olevan olennainen tai erittäin olennainen syy olla mukana. Nämä yhdistykset ovatkin esimerkkejä kiinteistä ja homogeenisistä yhdistyksistä.

Vammais-, sosiaali- tai terveysalan yhdistykseen kuuluvat kokivat olevansa samanlaisten arvojen omaavien ryhmässä, joka paikkaa hyvinvointipalvelujen aukkoja. Tämä näkyy siten, että 91 prosenttia heistä sanoi tapaavansa yhdis-

tysten kautta kaltaisiaan ihmisiä, joilla on samankaltaiset arvot. Toiseksi peräti 80 prosenttia näihin yhdistyksiin kuuluvista sanoi yhdistykseen kuulumisen olennaiseksi tai erittäin olennaiseksi syyksi sen, että yhdistys hoitaa tehtäviä, joita julkinen sektori ei ole pystynyt hoitamaan tarpeeksi hyvin.

Tutkimustehtävässä asetettiin yhdeksi tavoitteeksi sosiaalisen pääoman teorian pohjalta esitetyn väitteen tutkiminen, onko yhdistyksillä luottamuksen suhteen ulkoisvaikutuksia. On hyvin vaikea kuvitella, että yhdistyksellä olisi luottamuksen mielessä myönteisiä ulkoisvaikutuksia, jos omaan jäsenkuntaan ei luotettaisi. Vastanneista 7 prosenttia koki, ettei voi luottaa kanssaan samaan yhdistyksiin kuuluviin; ja 73 prosenttia ilmoitti voivansa luottaa kanssaan samaan yhdistykseen kuuluviin ihmisiin. Erityisin luottavaisia tässä mielessä olivat luonnonsuojelu- tai ympäristöjärjestöön kuuluvat, joista peräti 88 prosenttia luotti samaan yhdistykseen kuuluviin (χ^2 -testi, $p < 0,001$). Myös harrastuskerhoon tai kulttuurialan yhdistykseen sekä kylätoimikuntiin tai asukasyhdistykseen kuuluvat eroavat jonkin verran muista, sillä heistä 80 prosenttia luotti muihin samaan yhdistykseen kuuluviin (χ^2 -testi, $p < 0,01$). Lisäksi uskonnollisten yhdistysten jäsenistä 84 prosentti luotti kuulumansa yhdistyksen jäseniin (vähäisen ryhmäkoon vuoksi ero ei ole tilastollisesti merkitsevä). Yleisesti ottaen voi siis sanoa, että yhdistyksissä vallitsee luottavainen ilmapiiri. Siitä ei voi tietenkään päätellä, että yhdistysjäsenten välillä vallitseva luottamus heijastuisi myönteisesti muihin ihmisiin tai instituutioihin. Yhtä lailla sosiaalinen yhteisö voi muodostaa keskenään solidaarisen ja luottavaisen vuorovaikutuksen, mutta toimia jotakin tai joitakin muita vastaan.

Yhä useammin kolmas sektori esitetään hyvinvointipalvelujen tukijana tai paikkaajana. Tämän vuoksi on merkittävää tarkastella, minkälaisen roolin kansalaiset antavat erilaisille järjestöille paikkakunnan hyvinvoinnin kohentajana. Urheiluseurojen, kylätoimikuntien, seurakuntien ja yrittäjäjärjestöjen uskottiin eniten edistävän paikkakunnan hyvinvointia. Sen sijaan poliittisten puolueiden ja ay-liikkeen ei uskota sitä lisäävän.

Naiset uskovat miehiä enemmän että seurakunnat (χ^2 -testi, $p < 0,01$) ja työttömien (χ^2 -testi, $p < 0,001$) yhdistykset edistävät asuinpaikkakunnan hyvinvointia. Naisista 59 prosenttia uskoi seurakunnan ja 48 prosenttia työttömien yhdistysten kohentavan paikallistason hyvinvointia. Tulokset ovat yhdenmukaisia vuosituhannen alussa tehdyn tutkimuksen kanssa (Ilmonen 2002b). Ne voisi tulkita siten, että ihmiset eivät usko paikallisen tason kolmannen sektorin toimijoiden kykenevän – ainakaan riittävästi – paikkaamaan hyvinvointipalveluja.

TAULUKKO 9 Kysymyksen ”Kuinka paljon luotatte siihen, että seuraavat paikalliset tahot toimillaan edistävät paikkakuntanne hyvinvointia” % -jakaumat

%	En lain- kaan	Melko vähän	Ei paljon ei- kä vähän	Melko paljon	Erittäin paljon
Seurakunta	6	16	25	44	8
Ammattiyhdistysliike	7	26	30	34	3
Urheiluseurat	1	6	17	58	17
Kylätoimikunnat	3	12	23	48	14
Leijonat ja rotaryt	8	20	37	30	5
Poliittiset puolueet	8	32	32	26	2
Viljelijäjärjestöt	11	23	34	29	3
Yrittäjäjärjestöt	4	16	26	48	5
Työttömien yhdistykset	5	25	29	37	3

Erityisesti kulttuuri-, liikunta- tai muut harrastusyhdistykset ovat kasvattaneet suosiotaan samalla kun puoluepoliittiset yhdistykset ovat menettäneet asemiaan. Tämä näkyy niin uusien yhdistysten rekisteröintimäärässä (luku 2; taulukko 1) kuin kyselytutkimuksissa, joissa kysytään erilaisiin yhdistyksiin kuulumista. Tiedon saaminen koetaan tärkeimmäksi syyksi kuulua yhdistykseen. Toiseksi tärkein syy olla mukana yhdistystoiminnassa mukana oli se, että sen kautta tapaa ihmisiä, joihin voi luottaa ja joilta saa tarvittaessa apua. Mainitsin jo luvussa 2, että suomalaisten sitova sosiaalinen pääoma, kun sitä mitataan verkostoilla ystäviin ja sukulaisiin sekä heiltä saatavaan apuun, on empiiristen aineistojen mukaan alhaisempaa kuin muissa maissa. Yhdistykset näyttäisivät olevan suomalaisille tärkeä väylä hankkia paitsi tietoa ja vaikuttaa asioihin myös tavata ihmisiä, joilta saa apua.

7 LUOTTAMUS SUOMESSA VUOSITUHANNEN VAIHTEEN JÄLKEEN

Eurobarometrien (liite 3) valossa Suomi näyttää kansainvälisesti vahvalta luottamuksen mielessä. Luottamus ei ole yksilön ominaisuuksiin redusoituva ilmiö: empiiristen tutkimusten pohjalta tiedetään, että se vaihtelee yhteiskunnan olosuhteiden mukaan. Esimerkiksi laman alussa (1990-1991) suomalaiset luottivat enemmän toisiinsa kuin vuonna 1995, jolloin lama oli osittain ohi (esim. Ilmonen & Jokinen 2002). Edellä on osoitettu, ettei yhdistyslaitos – mitä muun muassa Putnam on tunnetusti pitänyt yhtenä sosiaalisen pääoman indikaattorina – näytä olevan kriisissä. Toisaalta samanaikaisesti erilaiset puoluepoliittiset yhdistykset ovat menettäneet asemiaan. Tässä luvussa käsitellään suomalaisten luottamusta vuosituhannen vaihteen jälkeen¹³. Luottamuksen suhdetta erilaisiin taustamuuttujiin käsitellään tarkemmin regressioanalyysien yhteydessä luvussa 8.

7.1 Luottamus instituutioihin, organisaatioihin ja kotikunnan toimintoihin

Noin puolet vastanneista luotti, että hallitus ja eduskunta ajavat tavallisten ihmisten asioita (taulukko 10). Selvän epäluottamuksen niiden toiminnalle antoi joka neljäs. Puolueisiin kohdistuvassa luottamuspulassa on osittain kyse viime vuosikymmeninä tapahtuneesta käänteestä, jonka yhtenä ulottuvuutena on käsitys puolueiden ajautumisesta liian kauas tavallisten ihmisten arjen ongelmista. (EVA 2001; Taylor 1995). Varsin usein politiikan asiantuntijat puhuvat mediassa kansalaisten vieraantumisen politiikasta. Toisaalta syyt niin luottamus-

---

¹³ Tulokset pohjautuvat keväällä 2005 kerättyyn aineistoon, ellei toisin mainita. Kyseisen aineiston esittämiä lukuja tarkasteltaessa on muistettava, että sen esittämiin lukuihin on suhtauduttava tietyllä varovaisuudella erilaisten mahdollisten aineiston laatuun liittyvien ongelmien (valikoituminen, ei tiedetä millaiset ihmiset ovat jättäneet vastaamatta jne.) vuoksi.

pulaan kuin esimerkiksi äänestysaktiivisuuden vähentymiseen lienevät syvemmät.

Oikeuslaitos ja puolustusvoimat nauttivat erityistä suomalaisten luottamusta. Ainakin oikeuslaitoksen ja puolustusvoimien koettiin toimivan tässä mielessä hyvin. Ilmeisesti oikeuslaitoksen uskotaan toimivan riippumattomasti iän, sukupuolen, tulojen tai ammatin suhteen. Tosin vuoden 2007 syksyllä mediassa on herätelty kysymystä siitä, toimiiko oikeuslaitos oikeudenmukaisesti ottaessaan huomioon tuomiota antaessaan esimerkiksi syytetyn työtilanteen.

TAULUKKO 10 Kysymyksen ”Kuinka paljon luotatte siihen, että seuraavat instituutiot ja organisaatiot ajavat tavallisten ihmisten asioita” % -jakaumat

%	En lainkaan	Melko vähän	Ei paljon eikä vähän	Melko paljon	Erittäin paljon
Hallitus	2	21	26	46	4
Yliopistot	2	14	24	51	9
Eduskunta	3	23	22	47	5
Oikeuslaitos	2	11	14	56	17
Puolustusvoimat	2	12	16	47	22
Kirkko	5	18	23	42	11
Päivälehdistö	6	27	27	36	4
TV ja radio	4	23	29	39	5
Työnantajajärjestöt	7	26	25	37	5
Työntekijöiden ay-liike	3	15	22	50	10
Ministeriöt	5	20	34	38	3

Kirkkoon luotettiin samassa määrin kuin eduskuntaan ja hallitukseen. Puolet vastaajista ilmoitti luottavansa, että kirkko ajaa tavallisten ihmisten asioita. Tulos on varsin mielenkiintoinen, kun ajattelee sitä, että jo vuonna 2004 kirkosta erosi noin 27000 henkeä. Vuonna 2003 voimaan tullut uusi uskonnonvapauslaki teki kirkosta eroamisen helpommaksi, koska eroamisilmoitus ei edellyttä enää henkilökohtaista käyntiä eikä eroamiseen myöskään enää liity kuukauden harkinta-aikaa. Vaikka monelle kysymys voi olla yksinkertaisesti halusta käyttää kirkollisvero johonkin muuhun tarkoitukseen, koettu epäluottamus ja asenteet helpottavat ratkaisun tekemistä.

Luottamus mediaan oli alhaisempaa kuin kirkkoon ja poliittisiin instituutioihin. Tämä saattaa kuvastaa yleistä mediailmapiiriä, jossa ei oletetakaan, että media ajaisi tavallisten ihmisten asioita. Media tuottaa kuluttajille viihdettä. Lisäksi on kovin epämääräistä kysyä yleisesti luottamusta esimerkiksi television toimintaan. Medialla on sen sijaan itsessään merkitystä esimerkiksi maineen luomisessa ja ylläpitämisessä. Maineen voi kytkeä luottamukseen, kun ajatella, että maine viittaa henkilön tai instituution toimintaan menneisyydessä. Se ei siis takaa sinänsä jonkin tahon luotettavuutta, mutta voi painaa vaakakupissa päätöksiä tehtäessä.

Työntekijöiden ay-liikkeen ja työnantajajärjestöjen välinen voimainmittely näkyy myös tässä aineistossa. Ainoastaan 42 prosenttia luotti työnantajajärjestöjen ajavan tavallisten ihmisten asioita. Naiset luottivat miehiä enemmän

työnantajajärjestöjen toimintaan (χ^2 -testi; $p < 0,05$). Naisista niihin luotti 46 prosenttia ja miehistä 39 prosenttia. Sen sijaan työntekijöiden ay-liikkeeseen (60 prosenttia) luotettiin enemmän kuin työnantajajärjestöihin. Tietyllä tapaa epäluottamus on sisäänrakennettuna työmarkkinajärjestelmään, sillä kaikki varsin hyvin tietävät omien etujen ajamisen olevan niiden funktio. Yksilön näkökulmasta relevantti kysymys on se, ajaako hänen oma etujärjestönsä niitä asioita, jotka ovat hänelle olennaisia.

Vastaajan ammattikoulutustaso vaikuttaa luottamukseen hallitusta, eduskuntaa, ministeriöitä, oikeuslaitosta, yliopistoja, puolustusvoimia, kirkkoa, päivälehdistöä ja työnantajajärjestöjä kohtaan. Korkeasti koulutetut luottavat muita enemmän kyseisiin instituutioihin. Myös iällä on yhteys luottamukseen. Yleisesti on niin, että mitä nuorempi vastaaja on, sitä enemmän hän luottaa eduskuntaan, hallitukseen, oikeuslaitokseen, työnantajajärjestöihin ja työntekijöiden ay-liikkeeseen. (vrt. luku 8.2) Tulos on samansuuntainen Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksen kanssa, missä havaittiin, että luottamus valtiovaltaan vähenee iän kasvaessa (Iisakka 2006, 30).

Paikallisten instituutioiden osalta luotettiin eniten turvallisuudesta huolehtiviin tahoihin (taulukko 11). Suuri enemmistö luotti poliisin (80 %) ja palokunnan (92 %) toimintaan. Myös koulutoimeen luotettiin, sillä kolme neljästä sanoi luottavansa yleisesti ottaen sen toimintaan. Lasten päivähoitoa kohtaan epäluottamusta koki vain harva.

Tilanne muuttuu, kun tarkastelu kohdistetaan vanhustenhuoltoon, terveydenhuoltoon ja sosiaalitoimeen: epäluottavaisten määrä kasvaa. Vastanneista kolmannes ei luottanut vanhustenhuollon toimintaan. Vanhustenhuolto onkin puhuttanut suomalaisia myös mediassa. Joka viides ei luottanut terveydenhuoltoon ja sosiaalitoimeen. Sukupuolen suhteen selkein ero liittyy vanhustenhuoltoon, johon naiset luottivat selvästi miehiä vähemmän (χ^2 -testi; $p < 0,01$). Miehistä 24 prosenttia ei luottanut vanhustenhuollon toimintaan, kun naisista epäluottavaisia oli 36 prosenttia.

TAULUKKO 11 Kysymyksen ”Missä määrin yleisesti ottaen luotatte seuraaviin tahoihin” %-jakaumat

%	En lainkaan	Melko vähän	Ei paljon eikä vähän	Melko paljon	Erittäin paljon
Sosiaalitoimi	2	18	20	53	7
Koulutoimi	1	8	14	62	15
Kulttuuritoimi	1	18	29	46	6
Poliisitoimi	1	7	10	57	25
Palokunta	1	2	4	50	43
Vanhustenhuolto	4	26	23	39	8
Terveydenhuolto	2	18	19	50	11
Lasten päivähoito	1	7	19	58	15
Kunnanjohto	6	25	30	35	4
Kunnallispoliitit	8	32	33	26	1

Oman erityisen asemansa saavat kunnanjohto ja kunnallispoliitikot, joihin luotetaan varsin vähän. Tämä kuvastanee yhtäältä tyytymättömyyttä esimerkiksi vanhustenhuollon ja terveydenhuollon järjestämiseen, ja toisaalta yleisesti tiettyä asennetta politiikkaa kohtaan. Poliitikot ovat vaikeassa asemassa luottamuksen suhteen. Tullakseen valituksi heidän on julkisesti luvattava joukko asioita äänestäjilleen. Vaalien jälkeen monia lupauksia ei pystytä pitämään.

Edellä muodostettu kuva vahvistuu, kun tutkimme luottamuksen prosessiluonnetta ajan suhteen. Tätä mitattiin kysymällä eri kunnallisten tahojen osalta, olivatko ne luotettavampia ennen kuin nyt. Jälleen erityisesti vanhustenhuolto ja terveydenhuolto nousevat esille (taulukko 12). Molempien osalta 41 prosenttia koki, että ne olivat ennen luotettavampia kuin nyt. Vaikka koulutointa kohtaan koki epäluottamusta vain joka kymmenes, silti 37 prosenttia oli sitä mieltä, että koulutoimi oli ennen luotettavampi kuin nyt.

Edellä sanotun ja suomalaisen yhteiskunnan kehityksen perusteella voidaan tehdä muutamia päätelmiä. Vaikka luottamus poliitikkoihin ei ole vieläkään kovin korkeaa ja kansalaisten tuloerot ovat kasvaneet 1970-luvun huippuvuosien tasolle, kansalaisten luottamus keskeisiä hyvinvointipalveluja kohtaan on melko vahvaa. Yksi selitys tälle on, että yleisesti ottaen universalismin kannatus on säilynyt ja samalla palvelut ovat pysyneet ainakin kohtuullisella tasolla.

TAULUKKO 12 Kysymyksen ”Olivatko seuraavat tahot ennen luotettavampia kuin nyt” %-jakaumat

%	Kyllä	Ei	Ei osaa sanoa
Sosiaalitoimi	28	54	18
Koulutoimi	37	53	10
Kulttuuritoimi	17	63	20
Poliisitoimi	25	65	10
Palokunta	12	78	10
Vanhustenhuolto	41	47	12
Terveydenhuolto	41	50	9
Lasten päivähoido	23	62	15
Kunnanjohto	30	54	16
Kunnallispoliitikot	33	52	15

Hyvinvointipalvelut voivat institutionalisoida luottamuksen yleiseksi rakenteeksi, jossa ihmiset voivat kokea kuuluvansa vastavuoroisuuden normien ilmapiiriin (Rothstein 2002, 320). Kysymys on siitä, missä määrin suomalaiset kokevat universalismin toteutuneen hyvinvointipalvelujen tuottamisessa. Miellipidekirjoituksista ja julkisuuden puheenvuoroista olemme voineet havaita tietynlaista epäluuloa ja kritiikkiä etuuskien ja palvelujen tasapuolisuudesta. Keräämäni aineiston perusteella luottamus hyvinvointipalveluihin on vielä yleisesti ottaen melko vahvaa. Sen sijaan luottamus poliitikkoihin, eduskuntaan ja hallitukseen on heikompaa.

7.2 Luottamus muihin ihmisiin

Tyypillisin luottamusmittari mittaa niin sanottua yleistynyttä luottamusta. Amerikkalaisissa tutkimuksissa luottamusta on mitattu kysymällä, ”Uskotko, että enimpään osaan ihmisiä voidaan luottaa” tai ”voiko koskaan olla kyllin varovainen, kun ollaan tekemisissä muiden ihmisten kanssa”. Eurooppalaisissa kyselytutkimuksissa luottamusta on mitattu kysymällä ”Tuntuuko sinusta yleisesti ottaen siltä, että useimpiin ihmisiin voi luottaa vai pitääkö aina olla varovainen, kun ollaan tekemisissä muiden ihmisten kanssa”. Kysymykset ovat mitaamisen kannalta ongelmallisia. Ensimmäinen ongelma koskee sitä, että kysymykset ovat kaksiosaisia. Niinpä emme voi tietää, kumpaan kysymyksen osaan vastaajat ovat vastanneet. Tämä on ongelmallista mittarin validiteetin kannalta. Toinen ongelma liittyy siihen, kuinka tarkasti kysymyksissä kohdennetaan luottamuksen kohde.

Tutkimuksessani mittasin yleistä luottamusta väitteellä ”Yleisesti ottaen ihmisiin voi luottaa” (taulukko 13). Vastaajista 83 prosenttia sanoi luottavansa ihmisiin yleisesti ottaen. Tilastokeskuksen Vapaa-aikatutkimus -aineiston mukaan 81 prosenttia suomalaisista luottaa ihmisiin yleisesti ottaen. Aineistot vahvistavat suomalaisten korkean yleistyneen luottamuksen tason.

TAULUKKO 13 Yleisesti ottaen ihmisiin voi luottaa

	%
Täysin samaa mieltä	19
Jokseenkin samaa mieltä	64
Ei osaa sanoa	6
Jokseenkin eri mieltä	11
Täysin eri mieltä	1
Yhteensä	100

Kun vastaajilta kysyttiin luottavaisuutta muihin ihmisiin seuraavalla väitteellä, ”Jos en ole varovainen, muut ihmiset käyttävät minua hyväkseen”, 31 prosenttia sanoi olevansa väitteen kanssa samaa mieltä, mikä indikoi varauksellisesta suhtautumisesta ihmisiin. Peräti 70 prosenttia niistä, jotka vastasivat myöntävästi väitteeseen ”Jos en ole varovainen, muut ihmiset käyttävät minua hyväkseen”, luottivat kuitenkin ihmisiin yleisesti ottaen. Tämä liittyy siihen, että hyväntahtoiseksi hölmöksi ei kannata heittäytyä. Luottamus sisältää kognitiivisen puolen, ja sen pohtimisen, kehen ja minkä asian suhteen kannattaa luottaa.

TAULUKKO 14 Kysymyksen ”Kertokaa paljonko tunnette luottamusta alla lueteltuja henkilöitä tai ryhmiä kohtaan” %-jakaumat

	Luottamus seuraaviin henkilöihin/ryhmiin				
	Ei lainkaan	Melko vähän	Ei osaa sanoa	Melko paljon	Erittäin paljon
Oma perhe	0	0	2	11	87
Ystäväpiiri	0	1	1	33	65
Naapuri	1	6	11	48	34
Työtoveri	0	3	15	50	33
Opiskelijatoveri	1	3	33	42	20
Esimies/johtaja	1	6	20	48	25
Tuntematon suomalainen	5	19	29	44	3
Tuntematon ulkomaalainen	11	32	31	24	1

Luottamus henkilöön heikkenee sosiaalisen etäisyyden häneen kasvaessa (taulukko 14). Ystäviin ja perheeseen luottivat lähes kaikki, naapureihin ja työtovereihin valtaosa, mutta tuntemattomiin suomalaisiin ja ulkomaalaisiin selvästi harvemmat. Tuntemattomiin suomalaisiin luotetaan kuitenkin enemmän kuin tuntemattomiin ulkomaalaisiin. Usein tietyn ryhmän jäsenyys lisää vertaisluottamusta (esim. Keller 2001; Williams 2001); monet tutkimukset viittaavat siihen, että samaa sukupuolta olevat, saman kansalaisuuden tai etnisen taustan omaavat tai samankaltaisessa työtehtävässä organisaatiossa toimivat luottavat mieluummin kaltaisiinsa kuin muihin. Lisäksi työelämäntutkimuksissa on havaittu, että lähimpien esimiesten asema työelämän luottamussuhteissa on hyvin keskeinen (ks. Ilmonen ym. 2000, 106-107).

Taustatekijät vaikuttavat luottamukseen. Koulutetut luottavat muita enemmän tuntemattomiin suomalaisiin ja ulkomaalaisiin. Korkeintaan ammatikoulun suorittaneista tuntemattomaan suomalaiseen luotti vajaa 40 prosenttia ja tuntemattomaan ulkomaalaiseen noin 20 prosenttia. Sen sijaan korkeakoulututkinnon suorittaneista 56 prosenttia luotti tuntemattomaan suomalaiseen ja kolmannes tuntemattomaan ulkomaalaiseen. Työntekijät luottavat vähemmän tuntemattomiin suomalaisiin ja ulkomaalaisiin kuin alemmat ja ylemmät toimihenkilöt. Työntekijöistä luotti tuntemattomaan suomalaiseen 37 prosenttia ja tuntemattomaan ulkomaalaiseen 20 prosenttia. Ylemmistä toimihenkilöistä luotti tuntemattomaan suomalaiseen 54 prosenttia ja tuntemattomaan ulkomaalaiseen 32 prosenttia. Työttömät, lomautetut ja pienituloisimmat luottivat muita vähemmän naapureihin ja työtovereihin ja esimieheen. Tulokset ovat samansuuntaisia kuin aikaisemmissa tutkimuksissa (Ilmonen & Jokinen 2002; Ilmonen ym. 2002; Jaakkola 1999; Koivumäki ym. 2005).

TAULUKKO 15 Luottamus seuraaviin henkilöihin/ryhmiin, kun matkatavarat jätettävä muiden silmälläpidon alaiseksi kahvilassa (% -jakaumat)

	Luottamus seuraaviin henkilöihin/ryhmiin kahvilassa				
	Ei lainkaan	Melko vähän	Ei osaa sanoa	Melko paljon	Erittäin paljon
Perheenjäsen	0	0	1	5	94
Ystävä	0	0	1	11	87
Naapuri	1	3	5	25	66
Työtoveri	0	1	8	25	66
Tuntematon suomalainen	10	24	23	34	5
Tuntematon ulkomaalainen	21	33	24	20	2

Kun kysymyksen muotoa muutetaan siten, että henkilöiden tai ryhmien luottamusta arvioidaan konkreettisesti tilanteessa, muuttuvat tulokset (taulukko 15). Käytettäessä seuraavaa kysymyksen muotoilua "Ajatellaan, että istutte kahvilassa ja joudutte hetkeksi jättämään matkatavaranne muiden silmälläpidon alaiseksi", luottamus polarisoituu entisestään. Suurimmat muutokset havaitaan asteikon ääripäissä eli erittäin paljon tai erittäin vähän luottavien osuuksissa. Luottamuksen luonne muuttuu ehdottomammaksi ja tuo esille luottamukseen liittyvän riskin, mikä saa ihmiset varovaisemmiksi erityisesti tuntemattomia toisia kohtaan. Petetyksi tulemisen riski kasvaa ja on usein rationaalista olla luottamatta.

Konkreettisemmassa kahvilatilanteessa kaikkiin henkilöihin, jotka ovat vastaajalle jo entuudestaan tuttuja, luotetaan (erittäin paljon) selvästi enemmän kuin kysyttäessä luottamusta ilman tilannesidonnaisuutta. Vastaavasti epäluottamus tuntemattomiin suomalaisiin ja ulkomaalaisiin on selvästi vahvempaa tässä muotoilussa. Kysyttäessä luottamusta ilman kontekstia 24 prosenttia ei luota tuntemattomaan suomalaiseen ja 43 prosenttia tuntemattomaan ulkomaalaiseen; kahvila esimerkissä vastaavat luvut ovat jo 34 prosenttia ja 54 prosenttia. Lisäksi tuntemattoman ulkomaalaisen osalta suurin muutos tapahtuu "Ei lainkaan luottavien" -luokassa, jonka osuus kaksinkertaistuu. Konkreettisesti tilanne-esimerkissä "Ei osaa sanoa"- vastausten määrä on myös selvästi alhaisempi. Luottamusta tutkittaessa on tärkeää ottaa huomioon mihin tai kehen luottamus kohdistuu ja mitä luotetaan (ks. Ilmonen 2005). Suhteemme läheiseen ihmiseen on tyystin erilainen kuin tuntemattomaan toiseen. Välitön ja kasvokkain tapahtuva vuorovaikutus sekä tuttuus selittävät osaltaan luottamusta näihin ihmisiin (esim. Sztompka 1999, 81).

Edellä nähtiin, että vajaa puolet vastanneista sanoi tuntevänsä luottamusta tuntemattoma suomalaisia kohtaan. Tuntemattomia ulkomaalaisia kohtaan luottavaisia oli joka neljäs. Kun kysymys tarkennetaan muotoon "Ajatellaan, että istutte kahvilassa ja joudutte hetkeksi jättämään matkatavaranne muiden silmälläpidon alaiseksi" luottavaisten määrä laskee. Tällöin tuntemattomaan suomalaiseen luottaisi 39 prosenttia ja tuntemattomaan ulkomaalaiseen 22 prosenttia. Näyttää siis empiirisesti siltä, että osa ihmisistä kuitenkin jättäisi matkatavaransa tuntemattoman ihmisen huomaan. Sanomattakin on selvää, että kysymys tuntemattomasta ihmisestä on yhä perin abstrakti. Voimme olettaa, että todellisessa tilanteessa meistä jokainen punnitsisi muutakin kuin tuttuutta ja

kansalaisuutta. Muun muassa laukun sisältö ja luotetun ihmisen olemus tai bourdieulaisittain habitus vaikuttaisi päätökseemme. Kysymys kuuluu, mihin ihmeeseen nämä luottavaiset perustavat luottamuksensa.

Koska yleistynyt luottamuksen muoto on hauras, Claus Offen mukaan tarvitaan luottamuksen osoittajan ja sen kohteen välillä enemmän kuin yksi yhteinen, usein abstraktiksi jäävä sosiaalinen piirre ennen kuin luottamus alkaa yleistyä meille tuntemattomiin ihmisiin. Hän esittää, että perustavin edellytys luottamuksen yleistymiselle on se, että uskomme itsellemme tuntemattomien ihmisten jakavan samanlaisen moraalisen avaruuden kuin me (1999, 72-74). Yksi keino testata tätä ajatusta on tutkia, vaihteleeko luottamus eri kansallisuuksiin ja etnisiin ryhmiin ja jos vaihtelee, niin kuinka paljon. Kyselylomakkeella tiedustelin luottamusta eri ihmisryhmiin kuvitteellisen tilanteen avulla. Kysymyksen muoto oli seuraava: "Kuvitellaan, että istutte täpötäydellä uimarannalla ja haluatte uimaan. Pyytäisittekö teille ennestään tuntematonta naapurianne katsomaan tavaroitanne, jos hän on...". Vastausten jakaumat on esitetty taulukossa 16.

Jakaumista nähdään ensinnäkin se, että vieraaseen ihmiseen ei luoteta kovin hyvin. Vastaajat olivat valmiimpia luottamaan tavaransa tuntemattoman suomalaisen, saamelaisen, suomenruotsalaisen ja ruotsalaisen hoiviin. Kaikkein haluttomimpia oltiin luottamaan romaneihin: 55 prosenttia vastanneista ei pyytäisi romania vahtimaan tavaroitaan. Romaneihin luotettiin selvästi vähemmän kuin mihinkään muuhun ryhmittymään, oli sitten kyseessä ulkomaalaiset tai suomalaiset. Tämä kertoo perusväestön vahvasta epäluottamuksesta romaniväestöä kohtaan (ks. Grönfors 1981). Heidän lisäksi epäluottavaisimmin suhtauduttiin venäläisiin ja virolaisiin. Tämä vahvistaa niitä empiirisiä havaintoja, jotka on tehty aiemmissa tutkimuksissa (esim. Ilmonen & Jokinen 2002, 204; Ilmonen 2002, 29-31). Myös Sztompka (1999, 80-81) on korostanut, että ihmiset luottavat helpommin sellaisiin, jotka ovat samanlaisia kuin he, ja suhtautuvat epäluottamuksella niihin, jotka ovat erilaisia kuin he.

TAULUKKO 16 Luottamus eri kansallisuuksiin rannalla (k17) %

	Pyytäisikö tuntematonta henkilöä katsomaan uimarannalla tavaroitaa, jos tämä on...				
	Ei pyytäisi	Paljon epäroiden	Ei osaa sanoa	Vähän epäroiden	Epäröimättä
Suomalainen	25	9	9	41	17
Suomen ruotsalainen	27	8	9	39	16
Saamelainen	27	8	10	35	19
Ruotsalainen	31	8	10	37	15
Virolainen	37	10	9	33	10
Inkeriläinen	36	10	10	32	12
Venäläinen	46	9	8	27	10
Romani	55	14	8	18	5

Sosiaalinen ja kulttuurinen läheisyys nivoutuvat merkittävästi luottamukseen. Kuten olettaa saattaa, luotamme eniten läheisiimme ja tuttaviiimme. Kun katse kohdistuu lähipiirin ulkopuolelle, olemme valmiimpia luottamaan maan-

miehiimme. Inglehartin (1999) kansainvälisten vertailujen mukaan Suomi ja muut Pohjoismaat sijoittuvat korkealle, kun mitataan luottamusta. Olen koonnut liitteeseen 3 European Social Survey 2004 -aineiston tietoja eri maiden osalta. Ne osoittavat, että suomalaiset sijoittuvat hyvin luottamuksessa tuntemattomaan toiseen sekä tyytyväisyydessä demokratian, koulutusjärjestelmän ja terveydenhuollon toimintaan. Tämän on mahdollista tulkita siten, että kun yhteiskunnassa toimii hyvinvointivaltioksi yleistynyt solidaarisuus, on todennäköisempää, että luottamus kansalaisten keskuudessa vahvistuu (ks. Julkunen & Niemi 2002; Ilmonen & Jokinen 2002). Tarkastelen tätä teemaa tarkemmin luvussa 9, kun tutkin ihmisiin luottamisen ja instituutioihin luottamisen välistä suhdetta. Nyt on kuitenkin aika siirtyä koettelemaan hypoteesia, jonka mukaan yhdistystoiminnalla on luottamusta edistävä vaikutus.

8 YHDISTYSTOIMINTA JA LUOTTAMUKSEN YLEISTYMINEN

Yhdistyksiä on pidetty yhteisöinä, joilla on positiivisia vaikutuksia koko yhteiskuntaan. Ensinnäkin niiden ajatellaan sosiaalistavan ihmiset ottamaan huomioon myös ne ihmiset, joiden näkemykset ja mielipiteet poikkeavat heidän omistaan. Näitä mielipiteitä ei välttämättä hyväksytä, mutta niitä suvaitaan. Tämän katsotaan edistävän demokratiaa. Yhdistyksillä arvellaan olevan myös toinen merkittävä vaikutus moraalisisina yhteisöinä. Niiden nähdään luovan luottamusta muissa tietyn yhdistyksen jäsenissä ja myös vahvistavan luottamusta tuntemattomiin ihmisiin kyseisen yhdistyksen ulkopuolella. (Putnam 2000; Newton 2001; Ilmonen 2002b). Tässä luvussa tarkastellaan ensin yhdistystoiminnan yhteyksiä ihmisiin luottamiseen ja toiseksi instituutioihin luottamiseen.

8.1 Yhdistysjäsenyys, yhdistysaktiivisuus ja muihin ihmisiin luottaminen

Putnamilainen sosiaalisen pääoman teoria olettaa, että erityisesti aktiivisella yhdistysjäsenyydellä on vaikutusta luottamuksen yleistymiseen (Putnam 2000). Se korostaa ihmisten silmästä silmään kohtaamisen merkitystä. Passiivisia jäseniä pidetään merkinä yhdistyksen heikentymisestä. Tällaisen vuorovaikutuksen korostaminen sopii hyvin Putnamin kommunitaristisiin ajatuksiin, jotka korostavat yhteisöllisyyden merkitystä. Nähdäkseni passiiviselle jäsenyydelle voi kuitenkin olla monia syitä. Ensinnäkin ihminen voi käyttää yhdistystä kanavana yhtäältä yhdistyksen ja toisaalta sen päämäärän tukemiseen haluamatta kuitenkaan käyttää aikaansa siihen sen enempää. Esimerkiksi hyväntekeväisyysyhdistyksien jäsenyys voi olla tämän kaltaista. Passiivisuus voi johtua myös siitä, että yhdistyksen tavoitteita pidetään sinänsä tärkeinä, mutta yhdistyksen

toiminnasta tai sen johdosta ei pidetä. Kolmanneksi passiivisuutta aiheuttaa myös se, että toiminta yhdistyksessä sujuu mallikkaasti. Luottamus ei ole ainoastaan aktivoiva voima. Passiivinen jäsenyys voidaan nähdä luottamuksen osoituksena, sillä tällöin passiivijäsenet luottavat yhdistyksen toiminnan päämäärin toteuttamisineen muille (Richter 1985, 243).

Yhdistysaktiivisuuden tutkimisen lisäksi on tärkeää kysyä, minkä tyyppiset yhdistykset ovat omiaan yleistämään luottamusta. Jotta yhdistyksellä voisi ajatella olevan tällaisia vaikutuksia, sen jäsenten tulee olla luottavaisempia kuin muiden. Jos puolestaan aktiivisuudella on merkitystä, yhdistyksen toimintaan aktiivisesti osallistuvien pitäisi luottaa passiivisia enemmän. Tarkastellaan yhteyksiä (taulukko 17) keskiarvoja vertaamalla, jolloin nähdään erojen lisäksi luottamuksen tasot eri ryhmissä. Passiiviseksi jäseniksi on määritelty ne, jotka ovat osallistuneet yhdistyksen kokouksiin tai tilaisuuksiin korkeintaan kerran edeltävän vuoden aikana. Muut ovat aktiivijäseniä ¹⁴.

Ensimmäinen keskeinen havainto on, että yhdistykseen kuulumisen ei ole aina yhteydessä vahvempaan luottamukseen. Yleisesti ottaen urheiluseuroihin, harrastuskerhoihin tai kulttuurialan yhdistykseen, hyväntekeväisyysyhdistykseen, kansainväliseen ystävyysseuraan, muuhun taloudellisen tai ammatilliseen yhdistykseen, nuorisojärjestöihin ja luonnonsuojeluyhdistykseen kuulumisella on yhteyksiä vahvempaan ihmisiin luottamiseen. Myös opiskeluun liittyvään yhdistykseen kuuluvat voidaan lukea tähän joukkoon tukeutuen luottamustasoihin, joskaan yhteydet eivät ole - esimerkiksi ryhmien koon vuoksi - tilastollisesti merkitseviä. Sen sijaan passiivinen jäsenyys eläkeläisjärjestöissä on yhteydessä alhaisempaan luottamukseen. Lama ja luottamus - aineisto ¹⁵ sekä ISSP -aineisto ¹⁶ tukevat esitettyjä tuloksia.

Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksessa (2002) tutkittiin luottamusta ja järjestöihin osallistumista. Jälleen tulokset tukevat edellä tehtyjä havaintoja.

¹⁴ Tulokset eivät johdu jaottelusta. Yli kuusi kertaa osallistuvien luottamus ei eroa 2-5 kertaa osallistuvien luottamuksesta. Myöskään kerran osallistuneiden luottamustasot eivät eroa niistä, jotka eivät ole lainkaan osallistuneet.

¹⁵ Lama ja luottamus -aineiston (2000-2001, N=1717) mukaan urheiluseuroihin (Anova, $p<0,001$), hyväntekeväisyysyhdistykseen (Anova, $p<0,05$), muuhun taloudellisen tai ammatilliseen yhdistykseen (Anova, $p<0,05$) ja opiskeluun liittyvään yhdistykseen (Anova, $p<0,01$) kuuluvat luottavat muita enemmän tuntemattomiin suomalaisiin. Tuntemattomiin ulkomaalaisiin luottivat muita enemmän urheiluseuroihin (Anova, $p<0,01$), kulttuurialanyhdistykseen (Anova, $p<0,05$), hyväntekeväisyysyhdistykseen (Anova, $p<0,01$), muuhun taloudellisen tai ammatilliseen yhdistykseen (Anova, $p<0,01$) ja opiskeluun liittyvään yhdistykseen (Anova, $p<0,01$) kuuluvat. Myös tässä aineistossa passiivinen jäsenyys eläkeläisjärjestöissä on yhteydessä alhaisempaan luottamukseen (Anova, $p<0,05$).

¹⁶ ISSP -aineiston (vuonna 2004; n=1247) avulla pystytään tutkimaan poliittiseen puolueeseen, ammatilliseen tai taloudelliseen yhdistykseen, urheiluseuraan, kulttuurialan tai muuhun vapaa-ajan yhdistykseen sekä kirkkoon tai muuhun uskonnolliseen yhdistykseen kuulumisen yhteydet yleistyneeseen luottamukseen. Erityisesti urheiluseuraan, kulttuurialan tai muuhun vapaa-ajan yhdistykseen (Anova, $p<0,001$) mutta myös ammatilliseen tai taloudelliseen yhdistykseen kuuluvat (Anova, $p<0,05$) olivat keskimäärin useammin sitä mieltä, että ihmisiin voi yleisesti ottaen luottaa. ISSP-tutkimuksessa on kysytty jäsenyyksiä vain mainitsemisani yhdistystyypeissä.

TAULUKKO 17 Ei jäsenien, tietyn tyyppisten yhdistysten jäsenien ja yhdistysaktiivien naapureihin, tuntemattomiin suomalaisiin ja ulkomaalaisiin luottamisen keskiarvot

	n		naapurit	tuntematon suomalainen	tuntematon ulkomaalainen	tuntematon suomalainen kahvila	tuntematon ulkomaalainen kahvilassa	yleinen luottamus
poliittinen puolue tai järjestö	897	ei jäsen	4,31	3,21	2,74	3,04	2,51	3,87
	47	jäsen	4,33	3,23	2,66	3,13	2,57	3,89
	56	aktiivijäsen	4,38	3,20	2,52	3,04	2,36	4,05
ay-liike / työnantaja-järjestöt	460	ei jäsen	4,30	3,18	2,68	2,99	2,52	3,86
	395	jäsen	4,32	3,27	2,78	3,11	2,50	3,91
	143	aktiivijäsen	4,37	3,19	2,69	3,04	2,48	3,86
muu taloud. / ammatillinen yhdistys	795	ei jäsen	4,28	3,18	2,68	2,99	2,45	3,86
	147	jäsen	4,43	3,35	2,90	3,31	2,72	3,93
	58	aktiivijäsen	4,48	3,33	2,91	3,10	2,72	4,00
yrittäjäjärjestö	943	ei jäsen	4,31	3,20	2,73	3,04	2,51	3,86
	28	jäsen	4,38	3,36	2,64	3,29	2,50	4,00
	28	aktiivijäsen	4,45	3,36	2,86	3,00	2,36	3,96
urheiluseura	699	ei jäsen	4,30	3,17	2,69	2,98	2,44	3,87
	96	jäsen	4,25	3,29	2,76	3,09	2,55	3,92
	205	aktiivijäsen	4,41	3,32	2,83	3,23	2,67	3,90
harrastuskerho / kulttuurialan yhdistys	642	ei jäsen	4,24	3,14	2,64	2,94	2,41	3,84
	84	jäsen	4,34	3,25	2,70	3,17	2,45	3,94
	271	aktiivijäsen	4,48	3,38	2,93	3,25	2,73	3,94
opiskeluun liittyvä yhdistys	905	ei jäsen	4,31	3,20	2,71	3,02	2,48	3,86
	53	jäsen	4,34	3,30	2,83	3,26	2,58	4,11
	42	aktiivijäsen	4,31	3,38	2,83	3,29	2,81	4,05
kansainvälinen ystävyysseura	938	ei jäsen	4,31	3,21	2,71	3,04	2,49	3,87
	31	jäsen	4,31	3,10	2,74	2,77	2,42	3,90
	31	aktiivijäsen	4,45	3,42	3,19	3,32	2,97	3,94
humanitaarisen avun/hyvän tekemis. yhdistys	812	ei jäsen	4,29	3,17	2,66	2,99	2,42	3,85
	121	jäsen	4,41	3,45	3,10	3,38	2,93	4,06
	66	aktiivijäsen	4,41	3,27	2,83	3,15	2,74	3,92
luonnonsuojelu / ympäristöjärjestö	918	ei jäsen	4,31	3,20	2,70	3,03	2,47	3,87
	70	jäsen	4,45	3,43	3,04	3,30	2,90	3,94
	12	aktiivijäsen	4,08	3,33	2,75	2,67	2,42	3,83
vammais-, sosiaali-, terveysalan yhdistys	881	ei jäsen	4,31	3,20	2,72	3,03	2,49	3,88
	62	jäsen	4,35	3,35	2,87	3,10	2,68	3,87
	56	aktiivijäsen	4,40	3,36	2,68	3,23	2,57	3,89
luterilainen tai ortodoksinen kirkko	193	ei jäsen	4,30	3,10	2,76	3,06	2,65	3,82
	403	jäsen	4,23	3,18	2,66	2,97	2,41	3,84
	404	aktiivijäsen	4,40	3,30	2,78	3,11	2,52	3,94
kotiseutujärjestö	918	ei jäsen	4,30	3,21	2,74	3,05	2,51	3,87
	41	jäsen	4,54	3,29	2,59	3,07	2,44	3,88
	40	aktiivijäsen	4,38	3,28	2,60	2,93	2,43	3,95
kylätoimikunta tai asukas-yhdistys	806	ei jäsen	4,29	3,18	2,73	3,01	2,50	3,89
	86	jäsen	4,37	3,24	2,69	3,21	2,50	3,84
	108	aktiivijäsen	4,43	3,41	2,75	3,19	2,52	3,83
nuorisojärjestö	937	ei jäsen	4,31	3,21	2,72	3,02	2,48	3,87
	29	jäsen	4,33	3,14	2,55	3,38	2,62	3,93
	34	aktiivijäsen	4,40	3,47	2,94	3,38	2,94	4,12
eläkeläisjärjestö tai -yhdistys	918	ei jäsen	4,31	3,22	2,75	3,06	2,52	3,88
	29	jäsen	4,33	2,86	2,38	2,55	2,17	3,69
	53	aktiivijäsen	4,46	3,26	2,45	3,00	2,42	3,89
Koko aineisto			4,31	3,21	2,73	3,04	2,50	3,88

* Tilastollisesti merkitsevästi keskiarvoltaan eroavat ryhmät on lihavoitu. Tukeyn post-hoc-testi tutkii, minkä ryhmien väliset keskiarvot poikkeavat toisistaan tilastollisesti merkitsevästi

Luottamuksen osalta siinä on kuitenkin kysytty kysymys ”Yleisesti ottaen ihmisiin voi luottaa”. Tilastokeskuksen aineiston mukaan 81 prosenttia suomalaisista luottaa ihmisiin yleisesti ottaen. Aineisto on kokonsa (N=3355) ja vastausprosenttinsa (73 %) vuoksi mainio, minkä vuoksi sitä voidaan käyttää tukena päätelmille.

Ensinnäkin havaitaan (ks. liite 1), että urheiluseurojen jäsenet luottavat keskimäärin enemmän ihmisiin kuin ne jotka eivät kuulu urheiluseuraan ($p < 0,001$). Toiseksi myös jäsenyys ammatilliseen yhdistykseen näyttäisi olevan yhteydessä vahvempaan luottamukseen ($p < 0,01$). Kolmanneksi ystävyysseuraan tai muuhun kansainvälisyyteen liittyvään yhdistykseen kuuluvat luottavat muita enemmän ihmisiin ($p < 0,05$). Urheiluseuraan kuuluvista luottaa ihmisiin yleisesti ottaen 90 prosenttia, ammatilliseen yhdistykseen kuuluvista 89 prosenttia ja ystävyysseurojen jäsenistä 95 prosenttia. Neljänneksi myös kulttuuri- ja taideyhdistysten jäsenien keskuudessa luottamus on vahvaa – vaikka ero ei ole tilastollisesti merkitsevä. Heistä 92 prosenttia luottaa ihmisiin yleisesti ottaen. Sen sijaan eläkeläisjärjestöihin kuuluvien luottamus on muita alhaisempaa ($p < 0,05$). Jonkin eläkeläisjärjestön jäsenistä 77 prosenttia luottaa ihmisiin yleisesti ottaen.

Tilastokeskuksen tutkimuksessa on kysytty vain yleistynyttä luottamusta ilman kohdetta ja kontekstia. Se on ollut monien empiiristen luottamustutkimusten heikkous. Nyt meidän on mahdollista tarkastella asiaa yksityiskohdaisemmin vuonna 2005 keräämäni aineiston perusteella.

Luottamus tuntemattomiin suomalaisiin ja ulkomaalaisiin on erityisen vahvaa niiden joukossa, jotka kuuluvat johonkin humanitaarisen avun tai hyväntekeväisyyden yhdistykseen. Yeungin ja Saaren (2006) mukaan hyväntekeväisyysjärjestöissä on kysymys institutionalisoituneesta altruismista, jossa samoin ajattelevat ihmiset ovat kokoontuneet yhteen saavuttaakseen yhteisen tavoitteen aikaisempaa tehokkaammin. Tällainen institutionalisoinut altruismi on tapa yrittää ratkaista se ongelma, että yksinään toimivat ihmiset pystyvät helpommin sivuuttamaan auttamisen velvollisuuden. Hyväntekeväisyysyhdistysten jäsenistä varsin suuri osa on passiivisia (Siisiäinen 2000). Entuudestaan tiedetään, että ainakin koulutus vaikuttaa tuntemattomia ihmisiä kohtaan tunnettuun luottamukseen. Toiseksi tiedetään, että hyväntekeväisyysyhdistyksiin kuuluvat ovat korkeasti koulutettuja; tässä aineistossa puolet heistä oli käynyt vähintään ammattikorkeakoulun. Luottamuksen ja yhdistysjäsenyyden väliset yhteydet on jatkossa kaikkien yhdistystyyppien osalta vakioitu tulojen ja koulutuksen suhteen¹⁷.

Ensinnäkin passiiviset hyväntekeväisyysyhdistysten jäsenet luottavat enemmän tuntemattomiin suomalaisiin kahvilassa (Anova, $p < 0,05$) kuin ne ihmiset, jotka eivät ole hyväntekeväisyysyhdistysten jäseniä. Toiseksi he luottavat hyväntekeväisyysyhdistyksiin kuulumattomia enemmän tuntemattomiin ulkomaalaisiin yleisesti ottaen (Anova, $p < 0,01$) ja kahvilassa (Anova, $p < 0,001$). On mielenkiintoista, että luottavaisimpia ovat nimenomaan passiiviset hyväntekeväisyysyhdistysten jäsenet. Tämä näkyy pelkästään luottamustasoja katsomalla,

¹⁷ Taulukossa 19 on osoitettu, ettei ikä vaikuta tuntemattomaan toiseen luottamiseen.

mutta myös kun luottamuksen keskiarvoja verrataan Tukeyn post-hoc-testillä, joka tutkii minkä ryhmien väliset keskiarvot poikkeavat toisistaan tilastollisesti merkitsevästi. Passiivisuuden voi nähdä luottamuksen osoituksena (vrt. Richter 1985, Simmel 1908).

Aikaisemmin on jo useaan otteeseen todettu, että liikunta- ja urheiluseurat, kulttuurialan yhdistykset ja erilaiset muut vapaa-ajan harrastusmuotojen yhdistykset ovat kasvattaneet suosiotaan. Niiden jäsenet näyttäisivät olevan myös luottavaisia ihmisiin. Urheiluseuroihin kuuluvat luottavat enemmän tuntemattomiin suomalaisiin yleisesti ottaen (Anova, $p < 0,05$) ja kahvilakontekstissa (Anova, $p < 0,05$) kuin ei jäsenet. Toiseksi he luottavat muita enemmän tuntemattomiin ulkomaalaisiin kahvilassa (Anova, $p < 0,05$). Ryhmien keskinäinen vertailu osoittaa, että erityisesti aktiiviset urheiluseurojen jäsenet ovat luottavaisia tuntemattomia kohtaan. Aikaisemmin Seippel (2006) on havainnut norjalaisia urheiluseurojen jäseniä tutkiessaan, että urheiluseurojen jäsenten luottamus ihmisiin yleisesti ottaen on jonkin verran vahvempaa kuin väestössä keskimäärin.

Myös harrastuskerhoihin tai kulttuurialanyhdistyksiin kuuluminen on yhteydessä vahvempaan luottamukseen tuntemattomiin toisiin. Niihin kuuluvat luottavat enemmän tuntemattomiin suomalaisiin yleisesti ottaen (Anova, $p < 0,05$) ja kahvilakontekstissa (Anova, $p < 0,01$) kuin ei jäsenet. He luottavat muita enemmän tuntemattomiin ulkomaalaisiin yleisesti ottaen (Anova, $p < 0,05$) ja kahvilassa (Anova, $p < 0,01$). Tarkempi tarkastelu näyttää, että nimenomaan aktiivinen jäsenyys niissä on yhteydessä luottamukseen (taulukko 17).

Kansainvälisten ystävyysseurojen aktiivijäsenten luottamus tuntemattomia ulkomaalaisia kohtaan on vahvaa muihin verrattuna. Koulutuksen ja tulojen vakiointi vaihtelee kuitenkin kyseiset yhteydet. He luottavat keskimääräistä enemmän myös tuntemattomiin suomalaisiin, mutta erot eivät ole pienten ryhmäkokojen vuoksi tilastollisesti merkitseviä. Sen sijaan passiivisten ystävyysseurojen jäsenten luottamus ei se ole korkeampaa kuin muiden.

Suomalaiset luottavat lähes poikkeuksetta perheeseensä ja ystäviinsä, kuten tässä ja aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu. Myös naapureihin, työtovereihin, opiskelutovereihin ja esimiehiin luotetaan paljon. Tämän vuoksi ei ole yllättävää, että yhdistykseen kuulumisella ja niissä aktiivisesti toimimisella ei ole yhteyttä myöskään naapureihin luottamiseen. Poikkeuksen tekevät aktiiviset harrastuskerhojen tai kulttuurialan yhdistysten sekä muun taloudellisen tai ammatillisen yhdistyksen jäsenet.

Keskiarvoja tarkasteltaessa näkyy, että muuhun taloudelliseen yhdistykseen tai ammatilliseen yhdistykseen kuuluvat luottavat enemmän tuntemattomiin ulkomaalaisiin yleisesti ottaen (Anova, $p < 0,05$) sekä suomalaisiin (Anova, $p < 0,01$) ja ulkomaalaisiin (Anova, $p < 0,01$) kahvilassa verrattuna ei-jäseniin. Koulutuksen ja tulojen vakiointi vaihtelee kuitenkin kyseiset yhteydet. Myös nuorisojärjestöihin kuuluvien aktiivijäsenten luottamus tuntemattomia kohtaan on vahvaa, mutta koska heitä on niin vähän aineistossa, erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä kuin ainoastaan tuntemattomia ulkomaalaisia kahvilassa kohtaan kohdistuvassa luottamuksessa (Anova, $p < 0,05$).

Näyttää siis siltä, että vain tietyn tyyppiset yhdistykset ovat yhteydessä luottamukseen Suomessa. Suositaan kasvattaneet urheiluseurat ja kulttuurialan yhdistykset ovat vahvoja myös luottamuksen mielessä. Erityisesti aktiivisesti niiden toimintaan osallistuvat luottavat muihin ihmisiin. Putnamilainen yhdistysaktiivisuuden korostaminen voi kuitenkin olla liioiteltua, sillä kuten sanottua passiivinen jäsenyys voi olla osoitus luottamuksesta yhdistykseen ja sen toimijoihin (Richter 1985). Esimerkiksi hyväntekeväisyisyhdistysten jäsenistä nimenomaan passiiviset ovat kaikkein luottavaisimpia tuntemattomia toisia kohtaan. Lisäksi Tilastokeskuksen aineisto antaa suuntaa antavaa tukea sille sosiaalisen pääoman teorioissa esitetylle väitteelle, että aktiivinen toiminta yhdistyksissä ja siellä sisällä syntyvät siteet voivat vahvistaa ryhmän ja ryhmän ulkopuolisten ihmisten välistä rajaa. Yhdistystoiminta voi vahvistaa toisensa tuntemien ihmisten siteitä (bonding), mutta samalla heikentää silloittavaa sosiaalista pääomaa, esimerkiksi luottamusta tuntemattomia ihmisiä kohtaan. Tässä aineistossa uskonnolliseen yhdistykseen, piiriin ja seurakunnan kerhoon vähintään kaksi kertaa viikossa osallistuvien (n=40) yleistynyt luottamus on keskimäärin muita heikompaa (Anova, $p < 0,01$). Heistä 64 % luottaa ihmisiin yleisesti ottaen (kaikista suomalaisista 84 %). Uskonnollisten yhdistysten jäsenet ja niiden toimintaan osallistuvat ovat yleisesti ottaen luottavaisia, mutta nämä useita kertoja viikossa kokoontuvat eroavat luottamuksen suhteen muista. Tämä on empiirinen viittaus sen suuntaan, että yhdistykset eivät välttämättä lisää luottamusta kansalaisten keskuudessa.

TAULUKKO 18 Naapuriin, tuntemattomaan suomalaiseen ja ulkomaalaisen luottamisen sekä yleistyneen luottamuksen yhteys siihen, kuinka moneen yhdistykseen kuuluu % (aineisto 2005)

	χ^2 -testi	moneenko yhdistykseen kuuluu				
		0	1	2	3	4 tai yli
luottaa <i>melko paljon tai paljon</i> %						
naapuri	$p < 0,01$	72	79	82	85	89
tuntematon suomalainen	$p < 0,01$	38	42	47	44	56
tuntematon ulkomaalainen	$p < 0,05$	21	20	26	27	31
naapuri kahvilassa	$p < 0,01$	82	90	92	94	93
tuntematon suomalainen kahvilassa	$p < 0,001$	30	35	43	48	52
tuntematon ulkomaalainen kahvilassa	$p < 0,05$	15	18	22	25	27
yleisesti ottaen ihmisiin voi luottaa *	$p > 0,05$	76	85	79	84	84

* jokseenkin tai täysin samaa mieltä

Yritetään selkeyttää tilannetta tutkimalla erilaisiin yhdistyksiin kuulumista. Jos ajattelemme, että yhdistykset tuottavat luottamusta ja lisäävät toleranssia tuntemattomia toisia kohtaan, se voisi perustua nimenomaan ristikkäisiin jäsenyyksiin erilaisissa yhdistyksissä. Tällöin ihminen todennäköisemmin kohtaa yhdistysten kautta erilaisia ihmisiä. Wollebaekin ja Sellen (2002) tutkimuksessa

yhdistysaktiivisuuden sijasta luottamusta muita ihmisiä kohtaan ja verkostoitumista edisti yhdistysjäsenyyksien määrä.

Suomalaiset luottavat sitä enemmän naapuriinsa sekä tuntemattomaan suomalaiseen ja ulkomaalaiseen, mitä enemmän heillä on yhdistysjäsenyyksiä erityyppisissä yhdistyksissä (taulukko 18). Voimme ajatella yhteyden myös siten, että mitä enemmän ihmiset luottavat toisiin ihmisiin, sitä todennäköisemmin he ovat erilaisten yhdistysten jäseniä. Tiedämme entuudestaan, että sosiaaliselle pääomalle – mittaammepa sitä sitten luottamuksena tai jäsenyyksinä yhdistyksissä – on ominaista kasautua hyväosaisille. Tässäkin aineistossa luottamus muihin ihmisiin, yhdistysjäsenyyksien määrä, ammatillisen koulutuksen taso ja tulot korreloivat keskenään. Yhdistysjäsenyyksien määrän ja luottamuksen yhteydet säilyvät, kun näiden erilaisten taustatekijöiden vaikutus vakioidaan regressioanalyysissä (taulukko 19). Ainoastaan yleistynyt, yleinen luottamus ei ole yhteydessä yhdistysjäsenyyksien määrään Suomessa (taulukko 18 ja 19).¹⁸

TAULUKKO 19 Regressioanalyysit muihin ihmisiin luottamisesta Suomessa (aineisto 2005)

	Ystävät	Naapuri	Tuntematon suomalai- nen	Tuntematon ulkomaalai- nen	Yleisesti otta- en ihmisiin voi luottaa
<i>Koulutus</i>					
ei ammatillista koulutusta tai korkeintaan ammatti- koulu (ref.)	-	-	-	-	-
opistotaso	,084 *	,056	,138***	,117**	,087*
korkeakoulu	,102**	,050	,144***	,152***	,079*
<i>Tulot</i>					
pienituloiset (ref.)	-	-	-	-	-
keskituloiset	,013	,070*	-,037	-,017	-,009
suurituloiset	-,004	,071*	-,020	-,016	-,046
<i>Sukupuoli (0=mies)</i>	,067*	,009	-,073*	-,022	-,092**
<i>Ikä</i>	-,130***	,113 ***	-,023	-,064	,019
<i>Optimismi</i>	,120***	,182***	0,099**	,060	,173***
<i>Yhdistysjäsenyysmäärä</i>	,071*	,080*	,124***	,096**	,043
<i>Asukasluku asuinkunnas- sa</i>	,079*	-,042	,056	,078*	,090**
<i>Selitysaste</i>	,069	,074	,065	,053	,054

(* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001); kaikissa analyyseissa n>970

Luottamuksesta ystäviin, naapureihin sekä tuntemattomiin suomalaisiin ja ulkomaalaisiin on luotu keskiarvosummamuuttujat¹⁹ (liite 6). Selitysasteet ovat

¹⁸ Vuoden 2002 ESS-aineiston perusteella muissa Pohjoismaissa ja Hollannissa yleistynyt luottamus ja yhdistysjäsenyysmäärä korreloivat enemmän kuin Suomessa (liite 2). Etelä-Euroopan maissa yhteydet ovat heikoimpia.

¹⁹ Tämä on teoreettisesti perusteltua (saadaan luottamuksen kontekstiulottuvuus mukaan), mutta lisäksi summamuuttujien luomisen avulla regressioanalyysiin liittyvät lineaarisuus ja normaalijakautuneisuusoletukset toteutuvat entistä paremmin.

varsin pieniä. Regressioanalyysin perusteella voi tehdä selvän johtopäätöksen. Aineistoni antaa tukea sille ajatukselle, että yhdistyksiin kuuluminen on yhteydessä luottamukseen, mutta sen merkitystä ei pidä liioitella.

Tarkastellaan seuraavaksi, millaiset muut tekijät ovat yhteydessä luottamukseen (taulukko 19). Uslanderin (2002, 2-20) mukaan optimistiset ihmiset ovat luottavaisimpia. Myös tässä aineistossa optimismilla on selvä yhteys luottamukseen. Optimistiset ihmiset luottavat muita enemmän ystäviin, naapureihin ja tuntemattomiin suomalaisiin. Lisäksi optimismi on selvästi vahvin yleistänyt luottamusta selittävä tekijä.

Optimismien ja luottamuksen suhdetta voisi valaista Ricoeurin (1992) tavalla erottaa luonne ja lupaus. Luonne on lapsuudesta lähtien kehkeytynyt hitaasti muuttuva persoonallisuuden piirteiden kokonaisuus. Tärkeä osa luonnetta on kyky luottaa itseen ja muihin ihmisiin. Kysymys on siis perusluottamuksesta. Optimismi kytkeytyy tavalla tai toisella tähän – tuoden samalla ajallista jatkuvuutta elämään. Lupaus on sen sijaan sidonnaisempi kontekstiin ja muodostuu tahdon kautta. Lupauksen kautta sitoudumme ja vetoamme toisen luottamukseen. Lupauksella on sisältö ja kohde ja asetamme sen johonkin kohtaan ajallisspatiaalissa koordinaatistossa. Lupaus on aina sosiaalista. Sen sijaan voisi sanoa, että optimismi on yksilön luonteeseen nivoutunut tapa hahmottaa, millaisena tuo koordinaatisto näyttäytyy. Näkemykseni mukaan optimistien on helpompi heittäytyä luottamukselliseen suhteeseen, joka vaatii tahtomista ja lupaus. Vaikka voimme erottaa ihmisiä toisistaan optimistisuuden suhteen, optimismi ei ole kuitenkaan riippumaton yhteiskunnallisesta kontekstista – esimerkiksi taloudellisista suhdanteista.

Ammatillinen koulutustaso vaikuttaa tuntemattomia ihmisiä kohtaan tunnettuun luottamukseen ja niin sanottuun yleiseen luottamukseen. Korkeintaan ammattikoulun käyneet luottavat muita vähemmän tuntemattomiin suomalaisiin ja ulkomaalaisiin. Lisäksi korkeintaan ammattikoulun käyneistä harvempi sanoi luottavansa ihmisiin yleisesti ottaen. Vaikka suomalaisten luottamus ystäviä kohtaan on taustatekijöistä riippumatta erittäin vahvaa, opistotason tai korkeakoulun käyneet ovat jonkin verran luottavaisempia ystäviään kohtaan kuin vähemmän koulutetut. Ristiintaulukoitaessa edellä sanottu näkyy seuraavasti. Korkeintaan ammattikoulun suorittaneista tuntemattomaan suomalaiseen luotti vajaa 40 prosenttia ja tuntemattomaan ulkomaalaiseen noin 20 prosenttia. Sen sijaan korkeakoulututkinnon suorittaneista 56 prosenttia luotti tuntemattomaan suomalaiseen ja kolmannes tuntemattomaan ulkomaalaiseen.

Tulot vaikuttavat ainoastaan naapureita kohtaan tunnettuun luottamukseen. Keskituloiset ja suurituloiset luottavat naapureihin enemmän kuin pientuloiset. Erot näkyvät regressioanalyysin lisäksi selvästi myös jakaumatasolla. Alle 1500 euroa kuukaudessa ansaitsevista naapureihinsa luottaa 72 prosenttia, 2000–2999 euroa ansaitsevista 86 prosenttia ja vähintään 3000 euroa ansaitsevista 90 prosenttia. Tulojen ja naapureihin luottamisen yhteys selittyy ainakin osin asuinalueiden eroilla.

Iän yhteys luottamukseen on kahtalainen. Naapureita kohtaan tunnettu luottamus näyttää olevan jonkin verran yleisempää iäkkäämpien keskuudessa.

Tämän osoittaa regressioanalyysin lisäksi ristiintaulukointi. Alle 30-vuotiaista naapureihinsa luottaa yleisesti ottaen 72 prosenttia, kun muissa ikäluokissa luottavaisia on reilu 80 prosenttia. Sen sijaan ystäviin nuoret luottavat iäkäämpiä ihmisiä enemmän. Jakaumatasolla tämä näkyy niin että alle 40-vuotiaista 70 prosenttia sanoo luottavansa ystäväpiiriinsä erittäin paljon, kun vähintään 50 vuotta täyttäneillä vastaaja luku on 60 prosenttia.

Miehet luottavat jonkin verran naisia enemmän tuntemattomiin suomalaisiin. Lisäksi miehistä useampi tuntee luottamusta ihmisiin yleisesti ottaen. Esimerkiksi korkeakoulun käyneistä miehistä tuntemattomiin suomalaisiin luottaa yleisesti ottaen 59 prosenttia ja naisista 50 prosenttia. Naiset sen sijaan luottavat vahvemmin ystäviinsä kuin miehet. Tosin sekä naisista että miehistä vain harvat sanovat luottavansa ystäviinsä vähän.

Kaupungistumisen myötä ihmiset kohtaavat yhä useammin tuntemattomia ihmisiä, mikä ajankohtaistaa luottamuksen ongelman. Toisaalta voisi ajatella, että kaupungissa asuvat tottuvat tuntemattomiin toisiin. On syytä olettaa, että paikkakunnan koko voi vaikuttaa luottamukseen. Vastaajilta kysyttiin heidän postinumeronsa. Postinumeron avulla saatiin selville jokaisen asuinpaikkakunnan ja väestörekisterikeskuksesta löytyi puolestaan jokaisen kunnan asukasluku aineistonkeruuhetkenä. Asukasluvusta on sittemmin tehty dummy-muuttuja (1=Suomen kymmenen suurinta kuntaa ja 0=muut kunnat). Tuntemattomiin suomalaisiin luotetaan yhtä paljon niin pienemmissä kunnissa kuin suuremmissa kaupungeissa. Sen sijaan tuntemattomiin ulkomaalaisiin luotetaan Suomen kymmenessä suurimmassa kunnassa enemmän kuin Suomessa yleensä. Kaupungeissa asuvat ovat tottuneet erilaisista kulttuureista tuleviin. Tämä näkyy regressioanalyysin lisäksi jakaumatasolla. Alle 5000 asukkaan kunnissa tuntemattomaan ulkomaalaisiin luotti 19 prosenttia, 5000-10000 asukkaan kunnissa 21 prosenttia, 10000-30000 asukkaan kunnissa 23 prosenttia ja 30000-70000 asukkaan kunnissa 26 prosenttia ja yli 70000 asukkaan kunnissa (Helsinki poisluettuna) 29 prosenttia. Helsingissä asuvista ulkomaalaisiin sanoi luottavansa 35 prosenttia. Yhteys on samansuuntainen myös kysyttäessä luottamusta siten, että luottaisiko matkatavaransa ulkomaalaisen silmälläpidon alaiseksi kahvilassa. Myös yleinen luottamus on sitä vahvempaa, mitä suuremmalla paikkakunnalla asuu.

8.2 Yhdistysjäsenyys, yhdistysaktiivisuus ja luottamus instituutioihin

Tocquevillieläinen ja sittemmin putnamilainen pluralistinen ajattelu pitää yhdistyksiä ja yhdistysaktiivisuutta demokratian tukipilareina. Sen mukaan yhdistykset lisäävät kansalaisten luottamusta yhteiskunnallisiin ja poliittisiin instituutioihin. Sosiaalisen pääoman näkökulmasta kiinnostavia ovat nimenomaan ristikkäiset jäsenyydet. Poliittisesti vakaassa yhteiskunnassa ihmisille kertyy

ristikkäisiä solidaarisuuksia muun muassa sitä kautta, että yksilöt toimivat eri yhdistyksissä eri ihmisten kanssa. (Siisiäinen 2002, 163-165.)

On kuitenkin epäselvää, miksi yhdistysten ja instituutioiden suhde pitäisi nähdä yksisuuntaisesti. Yhdistykset voivat vahvistaa instituutioita kohtaan tunnettua luottamusta. Mutta yhtä lailla valtion ja sen instituutioiden toiminta voi suoraan vaikuttaa sekä myönteisesti että kielteisesti sosiaaliseen pääomaan. Näiden vaikutusten ymmärtämiseksi instituutiot tulee jakaa ainakin kahteen luokkaan. Ensinnäkin voidaan puhua poliittiseen päätöksentekoon keskittyvästä edustuksellisesta puolesta. Tähän kuuluvat keskeisesti eduskunta ja hallitus. Toisen puolen muodostavat erilaiset toimeenpanevat instituutiot, jotka toteuttavat tehtyjä poliittisia suuntaviivoja. Tämän piiriin kuuluvat ministeriöt ja oikeuslaitos sekä erilaiset paikallisella tasolla ilmenevät instituutiot terveydenhoito- ja koulutusjärjestelmiseen. (Rothstein 2004, 17-18.)

Edellä tehty jako auttaa meitä analysoimaan luottamusta instituutioihin. Toimeenpanevista instituutioista ministeriöt toimivat kansalaisten näkökulmasta varsin etäällä. Niiden luotettavuus pohjautuu siihen, että oletamme niiden toimivan oikeudenmukaisesti ja tasapuolisesti. Usein nämä luotettavuusarviot tehdään esimerkiksi median avulla. Samankaltaiseen arviointiin perustuu luottamuksemme oikeuslaitokseen. Jos ihmiset kokevat, että oikeusistuimet toimivat tasapuolisesti, riippumatta sukupuolesta, iästä tai etnisestä alkuperästä, he todennäköisesti luottavat oikeuslaitokseen. Tähän asti suomalaisten luottamus niihin on ollut vahvaa. Sen sijaan paikalliset toimeenpanevat elimet ovat lähellä ihmisiä. Niiden palveluja käytetään ja niiden toimintaa voidaan seurata. Jos yksilö itse ei varsinaisesti ole kosketuksissa niihin, hän hyvin todennäköisesti tuntee jonkun joka on. Esimerkiksi koulutusjärjestelmän, terveydenhoitojärjestelmän, sosiaalitoimen ja päivähoitojärjestelmän luotettavuutta ihmiset voivat mitata omien kokemusten tai läheltä tapahtuvan seuraamisen kautta. Voidaan ajatella, että niihin luottaminen perustuu näiden instituutioiden pätevyyden ja oikeudenmukaisten toimintatapojen seuraamiseen, eikä yhdistyksillä ole välttämättä juurikaan, ainakaan myönteistä, vaikutusta luottamukseen. Voi olla niin, että esimerkiksi mielenterveyshoitoa paikkaamaan tai tukemaan perustetut yhdistykset muistuttavat instituutioiden toiminnan heikkouksista.

Sen sijaan valtion edustuksellisen puolen osalta on näyttöä demokratian ja luottamuksen välisestä yhteydestä (ks. Inglehart 1999; Tilly 2005). Yhdistystoiminnan ja luottamuksen välisen yhteyden selittävä mekanismi on ymmärrettävissä ristikkäisten jäsenyyksien ja niiden vakauttavan vaikutuksen kautta. Kun eri ihmiset toimivat erilaisissa yhdistyksissä, heidän ymmärryksensä yhteiskunnasta kasvaa ja he oppivat jotakin siitä keskeisestä yhteiskunnan toiminnasta, joka pohjautuu intressien yhteensovittamiseen. Ehkä politiikka ei näyttäydä tällöin pelkästään jonkun etujen ajamisena vaan säilyy helpommin usko siihen, että erilaisten ihmisryhmien intressit pyritään toteuttamaan. Tässä mielessä yhdistyksillä on demokratian tukipilarina haasteellinen tehtävä, sillä suuri osa kansalaisista ei enää usko puolueiden pitävän ennen vaaleja tekemiään lupauksia (Eva 2001; Pekonen 2005). Vaikka kansalaiset kokevat puolueiden välisten erojen vähenneen, jako oppositio- ja hallituspolitiikkaan on säilynyt. Erityisesti

oppositiopuolueiden kannattajat ovat taipuvaisia ajattelemaan, että hallitus ajaa tiettyjen ryhmien, erityisesti omien kannattajiensa etuja.

Tarkastellaan aluksi keskiarvojen avulla erilaisiin yhdistyksiin kuulumisen ja niissä aktiivisesti toimimisen yhteyttä instituutioihin luottamiseen (taulukko 20). Passiiviseksi jäseniksi on määritelty ne, jotka ovat osallistuneet yhdistyksen kokouksiin tai tilaisuuksiin korkeintaan kerran edeltävän vuoden aikana. Muut ovat aktiivijäseniä. Yleiskuva on selvä. Ensinnäkin vain tietyn tyyppiset yhdistykset ovat yhteydessä vahvempaan luottamukseen. Toiseksi osallistuminen yhdistysten toimintaan (aktiivisuus) ei ole systemaattisesti yhteydessä luottamukseen. Tämä tukee jälleen sitä, että putnamilainen sosiaalisen pääoman standarditeoria antaa liian yleistävän kuvan luottamuksen ja yhdistystoiminnan suhteesta, ainakin Suomen osalta.

Ainoastaan poliittisen puolueen tai järjestön aktiivijäsenet luottavat enemmän peruspalveluihin (summamuuttuja: koulutoimi, terveydenhoito, sosiaali-toimi, vanhustenhuolto ja lasten päivähoito) kuin muut (Anova; $p < 0,001$). Yhteyksissä on huomioitu koulutus, tulot ja ikä, kuten jatkossakin tehdään. Poliittiseen puolueeseen tai järjestöihin kuuluvien luottamusta peruspalveluihin selittää osaltaan se, että he ovat osa sitä paikallista päätöksentekokoneistoa, joka on päättämässä palveluiden tuottamisesta.

Näyttää vahvasti siltä, että jos yhdistyksillä on luottamusta vahvistavaa vaikutusta, se kohdistuu kansallisen tason instituutioihin. Tarkastellaan ensin hallitukseen ja eduskuntaan (summamuuttuja) kohdistuvaa luottamusta. Poliittiseen puolueeseen tai järjestöön (Anova, $p < 0,01$), muuhun taloudelliseen tai ammatilliseen yhdistykseen (Anova, $p < 0,05$), opiskeluun liittyvään yhdistykseen (Anova, $p < 0,01$) ja hyväntekeväisyisyhdistykseen (Anova, $p < 0,01$) kuuluvat luottavat muita enemmän eduskuntaan ja hallitukseen. Niissä aktiiviset jäsenet eivät luota enempää kuin passiiviset. Sen sijaan kansainvälisten ystävyyseurojen (Anova, $p < 0,05$) ja harrastus- tai kulttuurialan yhdistysten (Anova, $p < 0,01$) kohdalla nimenomaan aktiiviset jäsenet luottavat muita enemmän hallitukseen ja eduskuntaan.²⁰

---

²⁰ Myös aktiivisten yrittäjäjärjestöjäsenien luottamus on hallitukseen ja eduskuntaan on vahvaa (pienen ryhmäkoon vuoksi ero ei ole tilastollisesti merkitsevä).

TAULUKKO 20 Ei jäsenien, tietyn tyyppisten yhdistysten jäsenien ja yhdistysaktiivien instituutioihin luottamisen keskiarvot (aineisto 2005)

	n		perus- palvelut	poliisi ja palo- kunta	edus- kunta ja hallitus	mi- niste- riöt	oike- uslai- tos	työmark- kinaosa- puolet
poliittinen puo- lue tai järjestö	897	ei jäsen	3,52	4,16	3,24	3,11	3,75	3,29
	47	jäsen	3,69	4,28	3,57	3,33	3,82	3,09
	56	aktiivijäsen	3,89	3,98	3,52	3,42	3,89	3,31
ay-liike /työnantaja- järjestöt	460	ei jäsen	3,54	4,14	3,27	3,16	3,69	3,24
	395	jäsen	3,53	4,17	3,28	3,08	3,82	3,26
	143	aktiivijäsen	3,63	4,17	3,29	3,26	3,81	3,46
muu taloud. / ammattillinen yhdistys	795	ei jäsen	3,55	4,15	3,23	3,11	3,74	3,28
	147	jäsen	3,54	4,15	3,44	3,18	3,82	3,30
	58	aktiivijäsen	3,60	4,28	3,44	3,40	3,81	3,30
yrittäjäjärjestö	943	ei jäsen	3,54	4,16	3,29	3,12	3,75	3,29
	28	jäsen	3,72	4,29	3,34	3,32	3,89	3,37
	28	aktiivijäsen	3,80	4,10	3,54	3,44	3,79	3,18
urheiluseura	699	ei jäsen	3,56	4,15	3,24	3,13	3,69	3,27
	96	jäsen	3,58	4,23	3,38	3,22	3,92	3,29
	205	aktiivijäsen	3,52	4,16	3,36	3,12	3,91	3,32
harrastuskerho/ kulttuurialan yhdistys	642	ei jäsen	3,53	4,16	3,21	3,07	3,71	3,30
	84	jäsen	3,52	4,24	3,27	3,27	3,81	3,19
	271	aktiivijäsen	3,61	4,12	3,42	3,25	3,85	3,25
opiskeluun liit- tyvä yhdistys	905	ei jäsen	3,54	4,13	3,24	3,13	3,74	3,26
	53	jäsen	3,58	4,35	3,59	3,24	3,90	3,43
	42	aktiivijäsen	3,77	4,30	3,68	3,20	3,98	3,59
kansainvälinen ystävyyssseura	938	ei jäsen	3,55	4,15	3,26	3,13	3,74	3,28
	31	jäsen	3,54	4,24	3,40	3,23	4,13	3,21
	31	aktiivijäsen	3,54	4,06	3,67	3,43	4,00	3,32
humanitaarisen avun/hyvän tek- e-väis. yhdistys	812	ei jäsen	3,55	4,16	3,22	3,11	3,73	3,28
	121	jäsen	3,57	4,08	3,49	3,22	3,78	3,27
	66	aktiivijäsen	3,60	4,22	3,52	3,32	4,02	3,29
luonnonsuojelu /ympäristöjärjes- tö	918	ei jäsen	3,55	4,17	3,28	3,14	3,76	3,28
	70	jäsen	3,60	4,08	3,26	3,15	3,70	3,24
	12	aktiivijäsen	3,35	3,83	3,50	3,08	3,75	3,54
vammais-, sosi- aali- tai terveys- alan yhdistys	881	ei jäsen	3,54	4,16	3,27	3,13	3,77	3,27
	62	jäsen	3,57	4,06	3,38	3,15	3,69	3,29
	56	aktiivijäsen	3,62	4,24	3,38	3,24	3,71	3,44
luterilainen tai ortodoksinen kirkko	193	ei jäsen	3,49	4,12	3,18	3,02	3,69	3,23
	403	jäsen	3,51	4,10	3,21	3,04	3,68	3,27
	404	aktiivijäsen	3,62	4,23	3,39	3,29	3,87	3,32
kotiseutujärjestö	918	ei jäsen	3,54	4,15	3,27	3,14	3,75	3,30
	41	jäsen	3,58	4,26	3,44	3,08	3,90	3,23
	40	aktiivijäsen	3,74	4,10	3,31	3,23	3,90	2,96
kylätoimikunta tai asukasyhdis- tys	806	ei jäsen	3,55	4,15	3,28	3,14	3,76	3,27
	86	jäsen	3,48	4,20	3,20	3,07	3,74	3,16
	108	aktiivijäsen	3,58	4,20	3,27	3,21	3,78	3,46
nuorisojärjestö	937	ei jäsen	3,55	4,16	3,27	3,13	3,75	3,28
	29	jäsen	3,55	4,03	3,40	3,21	3,68	3,28
	34	aktiivijäsen	3,57	4,25	3,42	3,32	4,00	3,47
eläkeläisjärjestö tai -yhdistys	918	ei jäsen	3,55	4,15	3,28	3,14	3,76	3,29
	29	jäsen	3,57	4,10	3,34	2,96	3,72	3,09
	53	aktiivijäsen	3,64	4,26	3,21	3,32	3,74	3,16
Koko aineisto			3,55	4,15	3,27	3,14	3,76	3,28

* Tilastollisesti merkitsevästi keskiarvoltaan eroavat ryhmät on lihavoitu. Tukeyn post-hoc-testi tutkii, minkä ryhmien väliset keskiarvot poikkeavat toisistaan tilastollisesti merkitsevästi

Vain muutamat yhdistykset ovat yhteydessä vahvempaan luottamukseen ministeriöihin ja oikeuslaitokseen. Ministeriöihin luottavat muita enemmän poliittisten puolueiden ja muun taloudellisen tai ammatillisten yhdistysten aktiivijäsenet (Anova, $p < 0,05$).²¹ Kansainväliseen ystävyysseuraan kuuluvat (Anova, $p < 0,01$) ja hyväntekeväisyisyhdistysten (Anova, $p < 0,05$) aktiivijäsenet luottavat muita enemmän oikeuslaitokseen.

Työmarkkinaosapuoliin luottavat erityisesti opiskeluun liittyvään yhdistykseen kuuluvat aktiivijäsenet (Anova, $p < 0,05$). Itse asiassa iällä ja työmarkkinaosapuoliin luottamisella on käänteinen yhteys. Aktiiviset kotiseutujärjestöjen jäsenet ovat selvästi muita epäluottavaisempia työmarkkinaosapuolia kohtaan (Anova, $p < 0,05$).

TAULUKKO 21 Erilaisiin instituutioihin luottamisen yhteys siihen, kuinka moneen yhdistykseen kuuluu (aineisto 2005)

luottaa melko paljon tai paljon %	χ^2 -testi	jäsenyyksien määrä				
		0	1	2	3	4 tai yli
hallitus	$p < 0,01$	38	45	55	51	56
eduskunta	$p < 0,01$	39	44	53	49	62
ministeriöt	$p < 0,05$	37	34	43	38	48
oikeuslaitos	$p < 0,01$	60	71	74	77	79
työntekijöiden ay-liike	-	56	61	60	59	62
työnantajajärjestöt	-	44	42	43	36	44
puolustusvoimat	-	66	66	71	70	70
päivälehdistö	-	35	38	35	45	43
tv ja radio	-	46	45	41	46	43
yliopistot	-	64	55	53	60	65
sosiaalitoimi	-	61	60	58	59	62
koulutoimi	-	76	81	76	78	77
vanhustenhuolto	-	47	41	46	49	51
terveydenhuolto	-	62	55	62	64	62
lasten päivähoido	-	72	71	76	74	74
poliisi	-	76	82	83	83	81
kunnanjohto	-	37	37	38	34	44
kunnallispoliitikot	-	21	24	25	25	34

- $p > 0,05$

Selkeytetään edellä piirtynyttä kuvaa tutkimalla vastaajien yhdistysjäsenyyksien ja luottamuksen suhdetta. Suomalaiset luottavat sitä enemmän hallitukseen, eduskuntaan, ministeriöihin ja oikeuslaitokseen, mitä enemmän heillä on yhdistysjäsenyyksiä erityyppisissä yhdistyksissä (taulukko 21). Yhdistysjäsenyyksien määrän ja instituutioihin luottamisen yhteydet säilyvät, kun erilaisten taustatekijöiden vaikutus vakioidaan regressioanalyysissä (taulukko 22). Siinä yhdistysjäsenyyksien määrä selittää eduskuntaan ja hallitukseen, ministeriöihin ja oikeuslaitokseen tunnettua luottamusta. Tulos sopii hyvin suomalaiseen kollektiiviseen toimintaan, joka on valtio-orientoitunutta. Kuitenkin jälleen selitykset ovat varsin pieniä. Tämä vahvistaa sitä aikaisemmin esittämäni väitettä,

²¹ Myös yrittäjäjärjestöjen ja kansainvälisten ystävyysseurojen aktiivijäsenet näyttävät luottavan ministeriöihin muita enemmän (pienien ryhmäkokojen vuoksi erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä).

että yhdistyksiin kuuluminen on yhteydessä luottamukseen, mutta sen merkitystä ei pidä liioitella.

TAULUKKO 22 Regressioanalyysit instituutioihin luottamisesta Suomessa (aineisto 2005)

	Peruspal- velut	Poliisi ja palokunta	Eduskunta ja hallitus	Ministeri- öt	Oikeuslai- tos	Työmark- kinaosa- puolet
<i>Koulutus</i>						
ei ammatillista koulu- tusta tai korkeintaan ammattikoulu(ref.)	-	-	-	-	-	-
opistotaso	,052	,052	,133***	,070	,119**	,010
korkeakoulu	,111**	,052	,241***	,129**	,124**	-,033
<i>Tulot</i>						
pienituloiset (ref.)	-	-	-	-	-	-
keskituloiset	-,068*	-,037	-,133***	-,134***	-,068*	-,061
suurituloiset	-,041	,003	-,071*	-,051	-,012	-,052
<i>Sukupuoli (0=mies)</i>	-,075*	-,121***	-,098**	-,081*	-,090**	,055
<i>Ikä</i>	-,029	-,020	-,111**	-,053	-,134***	-,125***
<i>Optimismi</i>	,164***	,159***	,155***	,162***	,139***	,121***
<i>Yhdistysjäsenyysmäärä</i>	,042	,018	,129***	,101**	,101**	,051
<i>Asukasluku asuinkun- nassa</i>	-,108**	,074*	,025	,001	-,014	-,019
<i>Selitysaste</i>	,061	,048	,117	,066	,075	,050

(* p < .05, ** p < .01, *** p < .001); kaikissa analyyseissä n > 935

Yhdistyksiin kuuluvat ovat muutenkin yhteiskunnallisesti aktiivisempia kuin väestö yleisesti ottaen. Mitä useampaan yhdistykseen kuuluu, sitä enemmän keskustelee yhteiskunnallisista asioista ($r=0,184, p<0,001$) tuttavien, ystävien, työtovereiden ja perheen kanssa (summamuuttuja, liite 6). Toiseksi mitä useampaan yhdistykseen kuuluu, sitä enemmän on osallistunut erilaisiin yhteiskunnallisen vaikuttamisen muotoihin ($r=0,327, p<0,001$), kuten kirjoittanut mielipidekirjoituksia, allekirjoittanut vetoamuksia ja osallistunut mielenosoituksiin (kyseessä summamuuttuja, liite 6). Nimenomaan nämä erilaisiin yhdistyksiin kuuluvat näyttävät olevan putnamilaisittain demokratian tukipilareita: he paitsi luottavat kansallisiin instituutioihin ja tuntemattomiin toisiin muita enemmän, myös toimivat kentällä vaikuttaakseen omalta osaltaan asioihin.

Tällainen yhteiskunnallinen aktiivisuus tai ainakin kokemus siitä näyttää myös tietyltä osin periytyvän. Moniin yhdistyksiin kuuluvat kokevat lapsuuden kodin olleen järjestöelämällisesti aktiivisempi muihin verrattuna. Niistä ihmisistä, jotka eivät kuulu yhdistyksiin, vastasi 36 prosenttia, että heidän vanhempansa eivät koskaan osallistuneet yhdistystoimintaan. Vähintään neljään yhdistykseen kuuluvista ainoastaan 16 prosenttia vastasi näin. Yhdistysjäsenyysmäärän ja vanhempien yhdistystoimintaan osallistumisen välinen korrelaatiokerroin on 0,175 ($p<0,001$). Toiseksi yhdistysjäsenyysmäärä on positiivi-

sessä yhteydessä kokemukseen, että kotona puhuttiin yhteiskunnallisista asioista ($r=0,153$, $p<0,001$).

Optimismi selittää peruspalveluita, poliisia ja palokuntaa, eduskuntaa ja hallitusta, ministeriöitä, oikeuslaitosta ja työmarkkinaosapuolia kohtaan tunnettua luottamusta. Se on myös poikkeuksetta vahvin selittäjä käytetyssä regressiomallissa. Tämä vahvistaa paitsi Uslanerin hypoteesia optimismin selitysvoimasta myös sitä, että luottamusta tutkittaessa optimismi voidaan nähdä eräänlaisena sellaisena mittarina, joka koulutuksen ja tulojen tavoin vakioi ”hyväosaisuuden” vaikutusta. Viitataan tällä nyt siihen kritiikkiin, joka aivan oikein huomauttaa, että esimerkiksi yhdistystoimintaan osallistuu todennäköisesti sellaisia ihmisiä, joilla menee elämässä kaikki kutakuinkin hyvin.

Kuten aikaisemmat tutkimukset antoivat olettaa, taustamuuttujista koulutus selittää luottamusta instituutioihin lukuun ottamatta työmarkkinaosapuolia sekä poliisia ja palokuntaa. Tulojen yhteys instituutioihin luottamiseen on mielenkiintoinen. Nimenomaan keskituloiset, joiksi nimitetään 2000–2999 euroa kuukaudessa ansaitsevia, luottavat vähemmän peruspalveluihin, eduskuntaan ja hallitukseen, ministeriöihin ja oikeuslaitokseen kuin pienituloiset. He näyttävät olevan niitä, jotka ovat ilmeisesti kaikkein tyytymättöimpiä kyseisten instituutioiden toimintaan.

Iäkkäämmät luottavat muita vähemmän työmarkkinaosapuoliin. Ehkä työelämässä jo vuosia mukana olleet ovat paremmin tietoisia työmarkkinaosapuolten välisestä väännöstä, jossa on kysymys toki lupauksen pitämisestä, mutta myös oman ryhmän etujen tavoittelusta. Jokivuori (2002, 55) on osoittanut, kuinka sekä organisaatiositoutuminen että ammattijärjestösitoutuneisuus on suurempaa vanhimmissa ikäryhmissä. Sitoutumisen, luottamuksen ja iän väliset yhteydet näyttäisivät olevan käänteiset. Voidaan ajatella, että nimenomaan intressitietoisuus ja tietty epäluottamus saavat iäkkäämmät ihmiset sitoutumaan vahvemmin ammattijärjestöihin. Lisäksi mitä vanhempia vastaajat ovat, sitä vähemmän he luottavat hallitukseen ja eduskuntaan, ministeriöihin ja oikeuslaitokseen. Miehet luottavat instituutioihin jonkin verran naisia enemmän.

Asuinpaikkakunnan koko vaikuttaa luottamukseen peruspalveluihin. Suomen kymmenessä suurimmassa kunnassa asuvat luottavat muita vähemmän peruspalveluihin. Summamuuttujan osioiden tarkastelut osoittavat erot vielä konkreettisemmin. Suomen kymmenessä suurimmassa kunnassa vanhustenhuoltoon luotti melko paljon tai paljon 35 prosenttia, terveydenhuoltoon 58 prosenttia ja lasten päivähoidon 67 prosenttia. Sen sijaan muissa kunnissa luottamus on selvästi korkeampaa. Niissä vanhustenhuoltoon luotti melko paljon tai paljon 56 prosenttia, terveydenhuoltoon 64 prosenttia ja lasten päivähoidon 77 prosenttia.

8.3 Yhteenveto yhdistystoiminnan ja luottamuksen yhteyksistä

Yksittäisistä yhdistystyypeistä erityisesti hyväntekeväisyisyhdistykset sekä urheiluseurat ja kulttuurialan yhdistykset ovat yhteydessä vahvempaan ihmisiin luottamiseen. Nimenomaan hyväntekeväisyisyhdistysten passiiviset jäsenet sekä urheiluseurojen ja kulttuurialan yhdistysten aktiivijäsenet luottavat keskimäärin muita enemmän naapureihin ja tuntemattomiin toisiin – riippumatta koulutustasosta ja tuloista.

Ainoastaan poliittisen puolueen tai järjestön aktiivijäsenet luottavat enemmän peruspalveluihin. Näyttää vahvasti siltä, että jos yhdistyksillä on instituutioihin luottamusta ulkoistavaa vaikutusta, se kohdistuu ennen kaikkea kansallisen tason instituutioihin.

Poliittiseen puolueeseen tai järjestöön, muuhun taloudelliseen tai ammatilliseen yhdistykseen, opiskeluun liittyvään yhdistykseen ja hyväntekeväisyisyhdistykseen kuuluvat luottavat muita enemmän eduskuntaan ja hallitukseen. Niissä aktiiviset jäsenet eivät luota sen enempää passiiviset. Sen sijaan kansainvälisten ystävyysseurojen ja harrastus- tai kulttuurialan yhdistysten kohdalla nimenomaan aktiiviset jäsenet luottavat muita enemmän hallitukseen ja eduskuntaan. Ministeriöihin luottavat muita enemmän poliittisten puolueiden ja muun taloudellisen tai ammatillisten yhdistysten aktiivijäsenet. Kansainväliseen ystävyysseuraan kuuluvat ja hyväntekeväisyisyhdistysten aktiivijäsenet luottavat muita enemmän oikeuslaitokseen.

Samalla on pystytty järjestelmällisesti havaitsemaan, että moniin erilaisiin yhdistyksiin kuuluvat luottavat muita enemmän naapureihinsa ja tuntemattomiin toisiin sekä hallitukseen, eduskuntaan, ministeriöihin ja oikeuslaitokseen. Tarkastellaan vielä yleisellä tasolla yhdistysaktiivisuuden ja yhdistysjäsenyyksien määrän suhdetta. Yhdistysaktiivisuudesta ja jäsenyysmäärästä luodaan luokittelu, joka jakaa vastaajat yhtäältä passiivisiin ja aktiivisiin sekä toisaalta paljon ja vähän jäsenyyksiä omaaviin. Luodut viisi luokkaa ovat seuraavat:

1. Ei jäsen yhdessäkään yhdistyksessä (N=125)
2. Aktiiviset yhden yhdistyksen jäsenet (N=37)
3. Aktiiviset useamman yhdistyksen jäsenet (N=346)
4. Passiiviset yhden yhdistyksen jäsenet (N=105)
5. Passiiviset useamman yhdistyksen jäsenet (N=147)

Aktiivisiksi määriteltiin ne, jotka olivat osallistuneet vähintään yhden yhdistyksen tilaisuuksiin yli kuusi kertaa viimeisen vuoden aikana. Passiiviseksi määriteltiin ne, jotka eivät osallistuneet yhdenkään yhdistyksen tilaisuuksiin tai osallistuivat tilaisuuksiin vain kerran vuoden aikana. Asetelma on tietoisesti kärjistetty, sillä jos aktiivisuudella on olennaista merkitystä luottamuksen ulkoisvaikutusten mielessä, viimeistään nyt sen pitäisi tulla esille. Edellä piirtynyt kuva vahvistuu. Kaikkein luottavaisimpia hallitusta ja eduskuntaa kohtaan ovat moniin yhdistyksiin kuuluvat, olivatpa he sitten passiivisiä tai aktiivisiä (Anova, Tukeyn post-hoc-testi). Ministeriöihin luottavat erityisesti sellaiset, jotka kuulu-

vat moniin yhdistyksiin ja ovat yhdistysaktiiveja (Anova, Tukeyn post-hoc-testi).²²

Ihmisiin luottamisen ja yhdistystoiminnan yhteys selkenee entisestään. Luottavaisia ovat moniin yhdistyksiin kuuluvat, jotka osallistuvat aktiivisesti ainakin yhden yhdistyksen toimintaan (Anova, Tukeyn post-hoc-testi). Heillä on ristikkäisiä jäsenyyksiä ja sen lisäksi he ovat mukana itse toiminnassa.²³

TAULUKKO 23 Luottamus instituutioihin ja ihmisiin jäsenyysmäärältään ja aktiivisuudeltaan eroavissa ryhmissä (aineisto 2005)

Keskiaivot luottamus	Ei jäsen	Passiiviset yhden jäsenet	Aktiiviset yhden jäsenet	Passiiviset monen jäsenet	Aktiiviset monen jäsenet	Anova Sig.
hallitus	3,03	3,06	3,19	3,33	3,40	p<0,001
eduskunta	3,06	3,00	3,14	3,28	3,42	p<0,001
ministeriöt	2,97	2,98	3,12	3,09	3,33	p<0,01
oikeuslaitos	3,52	3,72	3,34	3,71	3,89	p<0,001
peruspalvelut	3,55	3,46	3,42	3,50	3,63	p>0,05
naapurit summamuuttuja	4,10	4,12	4,35	4,33	4,44	p<0,001
tuntematon suomalainen	3,02	3,07	3,03	3,11	3,34	p<0,01
tuntematon ulkomaalainen	2,60	2,55	2,59	2,61	2,82	p<0,01
tuntematon suomal. kahvilassa	2,73	2,80	2,86	3,07	3,22	p<0,001
tuntematon ulkom. kahvilassa	2,31	2,26	2,57	2,46	2,61	p<0,01

Nimenomaan moniin erilaisiin yhdistyksiin kuulumisen mahdollistaa erilaisten ihmisten kohtaamisen, mikä voi selittää toleranssin kasvua ja vahvempaa luottamusta. Tuntemattomiin toisiin ei luoteta samalla tavalla kuin läheisiin ihmisiin, mutta yhdistykset ovat esimerkkejä sellaisista modernin yhteiskunnan verkostoista, joiden kautta toleranssi erilaisia ihmisiä kohtaan voi kasvaa. Yhdistykset näyttäisivät myös toimivan parhaimmillaan siltoina yksilöiden ja kansallisten instituutioiden välillä. Yhtäältä voi olla niin että instituutioiden toimintaan luottamuksen säilyttäneet haluavat olla muita enemmän kuulua tai olla passiivijäsenenä mukana yhdistystoiminnassa. Toisaalta yhdistysten kautta ihmiset kytkeytyvät mukaan yhteiskunnan toimintaan, mikä voi lisätä luottamusta instituutioihin. Moniin yhdistyksiin kuuluvat ovat paitsi luottavaisia myös monin muun tavoin yhteiskunnallisesti aktiivisia. Lisäksi heidän lapsuudenkotiinsa on ollut tässä mielessä keskimääräistä virikkeikkäämpi. Vanhemmat ovat olleet mukana yhdistystoiminnassa ja kotona on puhuttu yhteiskunnallisista asioista.

²² Erot säilyvät, kun koulutus, tulot ja ikä vakioidaan.

²³ Erot säilyvät, kun koulutus, tulot ja ikä vakioidaan.

9 LUOTTAMUS, LUOTTAVAISSUUS JA YHDISTYSTOIMINTA

Sosiaalisen pääoman tutkimusten mukaan luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin ja luottamus muihin ihmisiin ovat yhteydessä toisiinsa (Putnam 2000; Sztompka 1999). Voimme ajatella, että valtion tukemat instituutiot saattavat luoda sellaisen kehikon, jonka sisällä luottamusta voi syntyä. Rothsteinin (2002, 319-322; 2004b, 125) mukaan luottamuksen keskeisen perustan muodostaa tyytyväisyys ja luottamus yhteiskunnallisen systeemin toimintaan ja tarkemmin erityisesti tiettyjen instituutioiden toimintaan (esim. poliisi, oikeusjärjestelmä). Kun keskeiset instituutiot toimivat oikeudenmukaisesti ja vääryyksistä seuraa sanktio, ihmisen on helpompi uskoa muiden toimivan hyväntahtoisesti ja että ihmiset eivät ole petollisia.

Jos instituutioihin luottaminen on yhteydessä yleistyneeseen luottamukseen, miten voisimme ymmärtää tämän yhteyden. Yhtä oikeaa vastausta ei tietenkään ole. Selvää on, että kun puhumme luottamuksesta tuntemattomaan toiseen, meillä ei ole asetta välittömään yhteistyöhön ja kokemukseen perustuvia kriteerejä. Offen (1999, 172-173) mukaan arvioidessamme meille tuntemattoman ihmisen luotettavuutta luotaamme sitä, jakaako tuo toinen samanlaisen moraalisen avaruuden kuin me. Instituutioiden merkityksen tässä prosessissa voi nähdä sosiaalistumisen ja yhteiskuntaan kasvamisen kautta. Tämän on mahdollista tulkita muun muassa siten, että kun yhteiskunnassa toimii esimerkiksi hyvinvointivaltioksi yleistynyt solidaarisuus, on todennäköisempää, että luottamus kansalaisten keskuudessa vahvistuu (ks. Julkunen & Niemi 2002; Ilmonen & Jokinen 2002, 149). Kansainvälissä vertailututkimuksissa on havaittu, että mitä suuremmat ovat ihmisten väliset tuloerot, sitä vähemmän he luottavat toisiinsa. Toiseksi mitä suuremmat tuloerot ovat, sitä useammin ihmiset uskovat, että tilaisuuden tullen toiset käyttävät häntä hyväkseen. (Uslaner 2002; Kawachi & Kennedy ym. 1997; Wilkinson 2005.)

Rothstein ja Uslaner (2005) ovat argumentoineet tasa-arvon ja tasa-arvoisten mahdollisuuksien merkityksen puolesta sosiaalisen, yleistyneen luottamuksen synnyssä. He perustelevat tätä yhteyttä ensinnäkin sillä, että optimismi, joka puolestaan edistää luottamusta, kasvaa kansan keskuudessa taloudellisen tasa-arvoisuuden kohentuessa. Heidän mukaansa on erittäin olennaista, miten re-

sursseja jaetaan yhteiskunnassa. Universalistinen politiikka on heidän mukaansa omiaan tukemaan yleistyneen luottamuksen syntyä. Universalistiset säännöt ja etuudet eivät piirrä ihmisten välille rajoja ja leimaa ihmisiä. Sen sijaan selektiivinen jakopolitiikka, jossa esimerkiksi etuudet kohdennetaan tarveharkinnan kautta, jakaa ihmisiä luokkiin. Esimerkiksi Ruotsista, joka sinänsä kuuluu luottamuksen suhteen muiden Pohjoismaiden tavoin kärkimaihin, on olemassa sen suuntaisia viitteitä, että tarveharkintaisten etuuksien kohteeksi joutuneet luottavat muita vähemmän toisiin ihmisiin (Rothstein & Kumlin 2005).

Gilensin (1999) mukaan yhdysvaltalaiset pitävät tällaisten etuuksien saajia laiskoina. Jos he ovat oikeassa, selektiivisten mallien kautta ihmisiä leimataan kielteisillä määreillä. Tämän ongelman tuntuvat unohtavan joskus työvoimapolitiikkaa tekevät virkamiehet ja poliitikot. Puhuessaan pitkäaikaistyöttömien ongelmista ja luodessaan kursseja, joissa heitä tehdään työvoimakelpoisiksi, he saattavat tulla paradoksaalisesti leimanneeksi nämä ihmiset vajaiksi, koska he kaipaavat kursseja kurssien perään. Tarkoituksiperät ovat varmasti hyvät (työllistyminen jne.), mutta ei-toivotuista seurauksista ei aina puhuta.

Luottamuksesta ja sosiaalisesta pääomasta kirjoittavat tuntuvat joskus unohtavan, että kysymys ei ole ainoastaan siitä, että ihmisiä leimataan ulkoapäin epäluotettaviksi. Ihmiselle olisi tärkeää tunkea olevansa luotettu, tärkeä – osa yhteiskuntaa. Valtion instituutioiden selektiiviset mekanismit voivat saada tietyt ihmiset tuntemaan, ettei heihin luoteta, minkä vuoksi he voivat vieraantua yhteiskunnasta. Tämän voi puolestaan ajatella lisäävän yhteiskunnan polarisaatiota. Kuten Kumlin ja Rothstein (2005) sanovat, selektiivinen jakopolitiikka ja epätasa-arvo pienentävät kansalaisten mahdollisuutta kokea kuuluvansa yhteen. Yleisesti sanottuna heidän ajatuksissaan tasa-arvo, optimismi, solidaarisuus ja luottamus muodostavat toisiinsa vaikuttavan kimpun. Edellä sanottu liittyy tematiikkaan, josta sosiologit ja filosofit ovat puhuneet maailman sivun. Kuten sanottua, esimerkiksi Tocqueville (mt.) kirjoitti, että kun jonkin kansan säädöt ovat kutakuinkin tasa-arvoisia, ihmisten tavat ajatella ja tunkea ovat miltei samat, joten kukin heistä voi arvioida kaikkien muiden tuntemukset: pelkkä sisäinen silmäys itseen riittää. Tocqueville oli tässä suhteessa optimistisempi kuin vaikkapa Hobbes (mt.), joka ei voinut ajatella ihmisten keskinäistä elämää ilman vahvaa suvereenia, joka pitää itsekkäät, omaa etuaan tavoittelevat ihmiset järjestyksessä.

Kun universalismi toimii yhteiskunnassa hyvin, se voi tuottaa tunnetta tasa-arvoisesta kohtelusta ja mahdollisuuksista. Tällöin erilaisen määrän – Bourdieun käsitteitä lainaten – taloudellista ja kulttuurista pääomaa omaavat ihmiset voivat helpommin luottaa toisiinsa. Nyt ei väitetä, että tässä prosessissa erilaiset ihmiset alkaisivat pitää toisistaan tai että heidän välinen kanssakäyminen lisääntyisi. Kysymys on toleranssin kasvamisesta.

Tämän tutkimuksen yksi tarkoitus on ollut tutkia ja tarkastella hypoteesia, jonka mukaan instituutioihin luottaminen ja yleistynyt luottamus ovat yhteydessä toisiinsa. Aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet niiden ainakin korreloivan. Tarkastellaan European Social Survey-aineistoa (vuodelta 2004) käyttäen yleistyneen luottamuksen suhdetta instituutioihin luottamiseen maittain.

Liitteeseen 3 on koottu luottamuksen keskiarvoja, joiden mukaan maat on järjestetty taulukkoon 24. Yleiskuva on selvä. Niissä maissa, joissa luotetaan eduskuntaan ja oikeusjärjestelmään sekä ollaan tyytyväisiä demokratian toimivuuteen, koulutusjärjestelmään ja terveydenhuoltoon, myös luottamus ihmisiin on vahvinta. Luottamusta on kysytty kysymyksellä, voiko ihmisiin mielestänne luottaa vai onko niin, että ihmisten suhteen ei voi olla liian varovainen. Lisäksi jo luvussa 2 tehtiin havainto, että niissä maissa missä kuulutaan useampiin erilaisiin yhdistyksiin, myös luottamus on vahvinta. Luottamus ihmisiin ja instituutioihin sekä aktiivinen yhdistyslaitos ovat kasaantuneet maittäin.

TAULUKKO 24 Eri maiden sijoitukset luottamuksessa ihmisiin sekä luottamuksessa ja tyytyväisyydessä erilaisiin instituutioihin (ESS -aineisto 2004)

	Yleinen luottamus (ihmisiin)	Luottamus eduskuntaan	Luottamus oikeusjärjestelmään	Tyytyväisyys demokratian toimivuuteen	Tyytyväisyys koulutusjärjestelmään	Tyytyväisyys terveydenhuoltoon
Tanska	1.	1.	1.	1.	2.	6.
Norja	2.	6.	3.	5.	5.	10.
Suomi	3.	2.	2.	2.	1.	3.
Islanti	4.	3.	6.	10.	4.	4.
Ruotsi	5.	7.	8.	9.	13.	15.
Irlanti	6.	11.	12.	11.	3.	20.
Hollanti	7.	14.	10.	12.	9.	12.
Sveitsi	8.	5.	5.	4.	8.	7.
Itävalta	9.	10.	7.	8.	10.	5.
Viro	10.	18.	14.	18.	12.	19.
Iso-Britann.	11.	15.	13.	15.	11.	13.
Luxemburg	12.	4.	4.	3.	14.	2.
Espanja	13.	8.	17.	7.	15.	9.
Saksa	14.	17.	9.	14.	22.	18.
Belgia	15.	13.	15.	13.	6.	1.
Ranska	16.	16.	16.	16.	20.	8.
Ukraina	17.	9.	20.	20.	22.	24.
Tsekki	18.	22.	22.	17.	7.	14.
Slovenia	19.	19.	21.	19.	19.	16.
Unkari	20.	21.	18.	21.	23.	22.
Slovakia	21.	23.	23.	22.	17.	11.
Portugali	22.	20.	19.	24.	24.	21.
Kreikka	23.	12.	11.	6.	18.	17.
Puola	24.	24.	24.	23.	16.	23.

* maat on järjestetty ihmisiin luottamisen (yleinen luottamus) keskiarvojen perusteella; painotettu aineisto

Kun asiaa tutkitaan yksilötasolla Suomessa, piirtynyt kuva vahvistuu. Luottamus ihmisiin ja erilaisiin instituutioihin korreloivat keskenään (liite 4), kuten olettaa saattoi. Erityisesti on niin että mitä enemmän vastaaja luottaa eduskuntaan, hallitukseen, ministeriöihin, oikeuslaitokseen sekä erilaisiin kunnallisiin elimiin (sosiaalitoimi, lasten päivähoito, terveydenhuolto, vanhustenhuolto ja koulutoimi), sitä enemmän hän luottaa naapureihin, tuntemattomiin suomalaisiin ja ulkomaalaisiin. Myös yleistynyt luottamus on tällöin vahvempaa. Lisäksi

luottamus instituutioihin on enemmän yhteydessä suomalaisiin luottamiseen kuin ulkomaalaisia kohtaan tunnettuun luottamukseen.

Voidaan ajatella, että valtion ja kuntien virkamiehet edustavat instituutioita, joissa he työskentelevät. Viime kädessä instituutiot pysyvät pystyssä ihmisten ylläpitäminä. Valtion ja kuntien virkamiehiin luottaminen on selvästi yhteydessä yleistyneeseen luottamukseen (liite 5). Samoin myös luottamus rahoitusyhtiöihin on linkittyneenä yleistyneeseen luottamukseen. Luottamus korjausmiehiin (putkimiehiin, rakennusmiehiin jne.) ei sen sijaan ole läheskään niin vahvasti yhteydessä yleistyneeseen luottamukseen. Kun korjausmies pettää, menetetään luottamus ennen kaikkea häneen ja hänen edustamaansa yritykseen. Sen sijaan luottamuksessa virkamiehiin ja rahoitusyhtiöihin on kysymys laajemmasta, ainakin osin yhteiskuntamoraalisesta kysymyksestä.

Empiiriset tarkastelut tukevat ajatusta siitä, että luottamus instituutioihin muodostaa eräänlaisen kehikon, joka helpottaa luottamista myös tuntemattomaan toiseen, erityisesti maanmiehiimme ja -naisiimme. Jos ihminen kokee instituutioiden kohtelevan häntä epäluotettavalla tavalla, hänen on todennäköisesti vaikeampi luottaa myös muihin ihmisiin. Yhtä lailla yhteys voi kulkea toisinpäin. Näin voisi olla esimerkiksi silloin, jos ihminen olisi menettänyt elämänsä aikana uskonsa ihmisten luotettavuuteen, minkä vuoksi hänellä ei ole syytä luottaa myöskään instituutioihin, jotka viime kädessä pysyvät pystyssä ihmisten kannattelemina.

Tutkitaan asiaa tarkemmin jakamalla vastanneet neljään luokkaan sen mukaan, kuinka paljon he luottavat eduskuntaan ja hallitukseen sekä kunnallisiin peruspalveluihin. Tämä on tehty kahden keskiarvosummamuuttujan avulla. Niistä ensimmäinen on muodostettu laskemalla keskiarvo eduskuntaan ja hallitukseen luottamisesta. Toinen ulottuvuus muodostuu peruspalvelut – keskiarvosummamuuttujasta (sosiaalityö, lasten päivähoito, terveydenhuolto, vanhustenhuolto ja koulutoimi). Niistä molemmat saavat arvoja välillä 1-5. Kun ne puolitetaan kolmosen kohdalta, saadaan lopulta luotua nelikenttä, joka näkyy taulukossa. Puolititus on tehty siten, että alle 3 arvon saaneet kuuluvat vähän luottavien luokkaan.

Nelikenttä (taulukko 25) havainnollistaa sitä, kuinka luottamus ihmisiin ja instituutioihin ovat yhteydessä toisiinsa. Vastanneista noin 8 prosenttia kuuluu niihin, jotka luottavat vähän sekä eduskuntaan ja hallitukseen että peruspalveluihin. He luottavat myös ihmisiin muita vähemmän. Erityisesti silmään pistää se, että heistä ainoastaan joka viides luottaa tuntemattomiin suomalaisiin yleisesti ottaen. Lisäksi heidän luottamuksensa tuntemattomiin ulkomaalaisiin ja naapureihin on alhaisempaa. Myös yleinen luottamus on jonkin verran heikompaa.

Toisen ryhmän (noin 18 % vastanneista) muodostavat ne, jotka luottavat peruspalveluihin, mutta joiden luottamus eduskuntaa ja hallitusta kohtaan on vähäistä. Myös heidän luottamuksensa muihin ihmisiin on vähäisempää kuin kahden muun ryhmän. Tähän ryhmään kuuluvat luottavat kuitenkin selvästi enemmän tuntemattomiin suomalaisiin kuin ensimmäiseen ryhmään kuuluvat. On mielenkiintoista, että nämä molemmat vähemmän luottavien ryhmät muis-

tuttavat toisiaan taustatekijöiden suhteen. Ensinnäkin niiden molempien keskiikä on (noin 49 vuotta) kahta muuta ryhmää korkeampi. Toiseksi heidän ammattikoulutustasonsa on alhaisempi. Kolmanneksi heistä lähes puolet ansaitsee 2000-2999 euroa kuukaudessa. He eivät siis ole pienituloisia, kuten voisi olettaa. (taulukko 26).

TAULUKKO 25 Nelikenttä luottamuksesta eduskuntaan ja hallitukseen sekä peruspalveluihin: luottamus muihin ihmisiin kunkin luodun ryhmän sisällä

LUOTTAMUS		Eduskunta ja hallitus				
		vähän		paljon		
P e r u s p a l v e l l u t	paljon	Ryhmä 2 N=177		Ryhmä 3 N=656		
		yleinen luottamus	76 %	yleinen luottamus	86 %	
		naapurit	78 %	naapurit	86 %	
		tuntematon suomalainen	40 %	tuntematon suomalainen	51 %	
			tuntematon ulkomaalainen	20 %	tuntematon ulkomaalainen	28 %
	vähän	Ryhmä 1 N=77		Ryhmä 4 N=86		
		yleinen luottamus	70 %	yleinen luottamus	80 %	
		naapurit	73 %	naapurit	82 %	
tuntematon suomalainen		20 %	tuntematon suomalainen	53 %		
		tuntematon ulkomaalainen	14 %	tuntematon ulkomaalainen	28 %	

* yleinen luottamus: esitetty kuinka moni on jokseenkin tai täysin samaa mieltä väitteestä, että yleisesti ottaen ihmisiin voi luottaa

* naapureihin ja tuntemattomiin suomalaisiin ja ulkomaalaisiin koskien esitetty, kuinka moni luottaa niihin melko paljon tai erittäin paljon yleisesti ottaen (k18)

* χ^2 - riippumattomuustesti: yleisen luottamuksen sekä tuntemattomiin suomalaisiin ja ulkomaalaisiin kohdistuvan luottamuksen ryhmien välisen eron $p < 0,001$ ja naapureihin $p < 0,05$

Kolmannen ryhmän (noin 65 %) vastanneista muodostavat ne, jotka luottavat sekä eduskuntaan ja hallitukseen että peruspalveluihin. Neljänteen ryhmään kuuluvat luottavat eduskuntaan ja hallitukseen, mutta heidän luottamuksensa peruspalveluita kohtaan on vähäistä. Näiden molempien ryhmien jäsenten luottamus muita ihmisiä kohtaan on yhtä vahvaa. Luottamuksen suhteen ne eroavat vain siinä, että neljänteen ryhmään kuuluvat eivät luota kunnallisiin peruspalveluihin. Yksi syy tälle voisi liittyä siihen, että heistä peräti 60 % asuu josakin Suomen kymmenestä suurimmasta kaupungista. Aikaisemmin jo havaittiin, että näissä suuremmissa kaupungeissa asuvat ovat muita epäluottavaisempia peruspalveluja kohtaan. On myös mielenkiintoista, että niissä jotka luottavat eduskuntaan ja hallitukseen mutta eivät peruspalveluihin, on eniten suurituloisia.

TAULUKKO 26 Nelikenttä luottamuksesta eduskuntaan ja hallitukseen sekä peruspalveluihin: yhdistysjäsenyysmäärä sekä erilaiset taustatekijät kunkin luodun ryhmän sisällä

LUOTTAMUS		Eduskuntaan ja hallitukseen				
		vähän		paljon		
P e r u s p a l v e l u i h i n	paljon	Ryhmä 2 N=177		Ryhmä 3 N=656		
		monessako yhdistyksessä jäsen	2,17	monessako yhdistyksessä jäsen	2,84	
		keski-ikä	48,87	keski-ikä	44,93	
		vähintään ammat- tikorkeakoulu	20 %	vähintään ammat- tikorkeakoulu	32 %	
		alle 2000 euroa/kk	41 %	alle 2000 euroa/kk	49 %	
			2000-2999 euroa/kk	47 %	2000-2999 euroa/kk	34 %
			vähintään 3000 euroa/kk	12 %	vähintään 3000 euroa/kk	17 %
			asukasluku > 70 000	31 %	asukasluku > 70 000	37 %
	vähän	Ryhmä 1 N=77		Ryhmä 4 N=86		
		monessako yhdistyksessä jäsen	2,49	monessako yhdistyksessä jäsen	2,79	
keski-ikä		49,05	keski-ikä	45,67		
vähintään ammat- tikorkeakoulututkinto		16 %	vähintään ammat- tikorkeakoulututkinto	33 %		
alle 2000 euroa/kk		42 %	alle 2000 euroa	49 %		
2000-2999 euroa/kk		46 %	2000-2999 euroa	28 %		
vähintään 3000 euroa/kk		6 %	vähintään 3000 euroa	23 %		
		asukasluku >70 000	58 %			

Tehdyn nelikentän avulla voidaan nähdä myös yhdistystoiminnan ja luottamuksen suhteet. Edellisessä luvussa havaittiin, että yhdistysjäsenyysmäärä – kuinka moneen erilaiseen yhdistykseen kuuluu – on positiivisessa yhteydessä luottamukseen eduskuntaa, hallitusta, ministeriöitä ja oikeuslaitosta kohtaan, mutta ei lainkaan yhteydessä peruspalveluihin luottamiseen. Taulukosta näkyy, että eniten erilaisiin yhdistyksiin kuuluvat ne, jotka luottavat eduskuntaan ja hallitukseen riippumatta siitä, luottavatko he peruspalveluihin (Anova, $p < 0,01$).

Keskeiset tulokset luottamuksen, luottavaisuuden ja yhdistystoiminnan suhteista voidaan tiivistää tämän tutkimuksen perusteella seuraavasti²⁴. Eduskuntaa ja hallitusta kohtaan tunnetulla luottamuksella on yhteys muihin ihmisiin luottamiseen. Jos niiden toimintaan luotetaan, riippumatta siitä luotetaanko kunnallisiin peruspalveluihin, luotetaan todennäköisemmin myös tuntemattomiin toisiin. Näillä ihmisillä on myös muita enemmän jäsenyyksiä erityyppisissä yhdistyksissä.

On oikeastaan yllättävää kuinka vähäisessä määrin on yritetty yhdistää yhtäältä yhdistysten ja toisaalta hyvinvointivaltiotyyppisten rakenteiden vaiku-

²⁴ Ryhmien 1 ja 4 koot ovat melko pieniä, minkä vuoksi esitettyihin lukuihin ja tuloksiin on suhtauduttava tietyllä kriittisyydellä; lisäksi tässä käytetty aineisto on ainakin jonkin verran valikoitunut (ks. luku 5).

tusta tuntemattomiin toisiin luottamiseen. Nyt käytetty aineisto tuo esille erittäin mielenkiintoisen asian. Kun erilaisiin yhdistyksiin kuulumiseen yhdistyy kokemus luotettavasti toimivista eduskunnasta ja hallituksesta, ihmisten näyttää olevan helpompi luottaa tuntemattomiin toisiin. Voimme ajatella, että nämä instituutiot luovat ihmisten mieliin eräänlaisen takuujärjestelmän, jonka kehikossa myös yhdistystoiminnan sivilisoivat vaikutukset voivat tulla esiin. Jos ajattelemme tätä tarkemmin luottamuksen kannalta, voidaan väittää, että kokemus keskeisten demokraattisten instituutioiden toiminnasta heijastaa sitä, millaisena yksilö pitää yhteiskuntatason moraalia ja yhteiskunnan tulevaisuutta. Yhdistystoiminnassa mukanaolo puolestaan tuo mukaan konkreettista mikrotason toimintaa, joka parhaimmillaan erilaisten ihmisten kohtaamisen kautta lisää toleranssia tuntemattomia ihmisiä kohtaan. Lisäksi jo edellisessä luvussa havaittiin, että jos yhdistystoiminnalla on vaikutusta instituutioihin luottamiseen, vaikutus kohdistuu eduskuntaan ja hallitukseen sekä ministeriöihin ja oikeuslaitokseen. On yhtä lailla mahdollista, että luottamus demokraattisten instituutioiden toimintaan aktivoi ihmiset menemään mukaan erilaisiin yhdistyksiin.

Jos luottamus hallituksen ja eduskunnan toimintaan on mennyt, luottamus peruspalveluihin näyttäisi kuitenkin toimivan jonkinlaisena puskurina muita suomalaisia kohtaan tunnetun luottamuksen suhteen. He ovat todennäköisesti pettyneet poliitikkojen ainaiisiin lupauksiin, mutta ovat kuitenkin tyytyväisiä siitä, että kuntatason palvelut ovat kohtuullisen toimivat. Tämä tukee väitöskirjani keskeistä väitettä, jonka mukaan yhdistystoiminta yksinään ei yleistä luottamusta ihmisiin. Se vaatii tuekseen kokemuksen luotettavasta institutionaalisesta kehikosta. Sellaisena voivat toimia ihmisten lähellä toimivat peruspalvelut tai keskeiset edustuksellisen demokratian instituutiot. Erityisen vähän ihmisiin luotetaan niiden joukossa, jotka ovat menettäneet luottamuksensa sekä peruspalveluiden että keskeisten demokraattisten instituutioiden toimintaan.

10 LOPUKSI

Tutkimuksessa käytetyt aineistot vahvistavat sitä jo aikaisemmissa tutkimuksissa esiintynyttä johtopäätöstä, että yhdistystoiminnalla mitattuna sosiaalinen pääoma ei ole Suomessa kriisissä (Siisiäinen 2002a). Erityisesti kulttuuri-, liikunta- tai muut harrastusyhdistykset ovat kasvattaneet suosiotaan samalla kun puoluepoliittiset yhdistykset ovat menettäneet asemiaan. Tämä näkyy niin uusien yhdistysten rekisteröintimäärissä kuin kyselytutkimuksissa, joissa kysytään erilaisiin yhdistyksiin kuulumista.

Kansainvälinen vertailu osoittaa, että erityisesti Hollannissa ja Pohjoismaissa ihmiset ovat laajalti mukana yhdistystoiminnassa. Vaikka suomalaiset kuuluvat eurooppalaisittain ottaen useisiin yhdistyksiin, maamme luonnehtii kuitenkin mielenkiintoinen erityispiirre. Suomalaiset ovat esimerkiksi muihin Pohjoismaihin verrattuna passiivisia yhdistysjäseniä. Tämän tarkempi selvittäminen olisi jatkotutkimuksissa tärkeää.

Vastanneet ilmoittivat tärkeimmäksi syyksi kuulua yhdistyksiin sen, että yhdistysten kautta saa tärkeää ja olennaista tietoa. Samaan tulokseen päätyivät myös jyvaskyläläisiä yhdistyksiä tutkineet tutkijat (Siisiäinen 2002b, 37). Tämä sopii hyvin sosiaalisen pääoman teorioihin, joissa korostetaan informaation kulkemista. Verkostojen kautta ihmiset saavat tietoa, mistä voi olla hyötyä niin yksilölle kuin laajemmille yhteisöille. (Ruuskanen 2003, 83–84.)

On empiiristä näyttöä siitä, että Suomessa sitova sosiaalinen pääoma (bonding social capital) on vähäisempää kuin useissa muissa maissa (Lehtonen & Kääriäinen 2005, 301). Sitovalla sosiaalisella pääomalla viitataan nyt vahvoihin siteisiin (kuinka usein tapaa ja kuinka monta heitä on) sukulaisiin, ystäviin ja muihin läheisiin ihmisiin. Tässä mielessä voisi sanoa, että erityisesti Suomessa yhdistyslaitoksella on sosiaalisen pääoman kannalta keskeinen merkitys, koska muita sosiaalisen pääoman kanavia on vähemmän. Yhdistykset näyttävät olevan suomalaisille tärkeä väylä hankkia paitsi tietoa ja vaikuttaa asioihin myös tavata ihmisiä, joilta saa apua.

Ei ole yllättävää, että tutkimus vahvasti sosiaalisen pääoman kirjoituksissa esitettyä ajatusta, että sosiaalinen läheisyys vaikuttaa merkittävästi luottamukseen: luotetuimpia ovat perheenjäsenet, ystävät ja työtoverit. Tutkimus tukee

myös sitä hypoteesia, että luottamus ja inhimillinen/kulttuurinen pääoma ovat yhteydessä toisiinsa. Vähän koulutetut luottavat muita vähemmän ihmisiin ja instituutioihin. Myös Vapaa-aikatutkimuksen aineisto on osoittanut, että koulutus on keskeinen sosiaalisen pääoman selittäjä Suomessa (Iisakka 2006b, 106).

Mahdollisimman järjestelmällisen elaboraation ja useiden aineistojen lisäksi tässä tutkimuksessa on mitattu ihmisiin kohdistuvaa luottamusta monipuolisesti luottamuksen kohde ja luotettu asia huomioiden, mikä antaa merkittävän lisän aikaisempiin tutkimuksiin verrattuna. Tosin samaan hengenvetoon on sanottava, että mittaamista voisi edelleen paljon kehittää. Myös instituutioihin kohdistuvaa luottamusta tutkittaessa pitäisi jatkossa sisällyttää kysymyksiin myös se asia, minkä suhteen niihin luotetaan. Haluan vielä kiinnittää huomion, pohdinnan tasolla, mitä merkitsee, kun kyselytutkimuksin mittaamme luottamusta tuntemattomiin toisiin ja instituutioihin. Olen taipuvainen ajattelemaan, että tällöin mitataan jonkinlaista "potentiaalia" luottaa. Tarkoitin nyt sitä, että kun ihminen sanoo yleisellä tasolla luottavansa johonkin ihmiseen tai instituutioon, se kuvaa hänen yleistä asennoitumistaan mahdollista luotettua kohtaan. Mutta kuten olen useaan kertaan todennut, luottamus todentuu ja punnitaan vasta, kun ihminen kohtaa toisen ihmisen tai instituution ja pohtii, luottaako hän asiansa tälle. On myös selvää, että yksilön on helpompi luottaa asiansa kyselylomakkeen simuloidussa teoreettisessa tilanteessa kuin arjessaan. Tämä kritiikki koskee yleisesti ottaen kysely- ja haastattelututkimuksia. Tästä tietoisena oleminen helpottaa ymmärtämään, millaisia tulkintoja aineistojen pohjalta voidaan tehdä. Lisäksi niin kuin usein ihmistieteissä myös tässä tutkimuksessa käytettyihin aineistoihin liittyy rajoituksia, jotka on huomioitava tuloksia analysoitaessa.

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös sosiaalisen pääoman yhteydessä esitettyä hypoteesia, jonka mukaan yhdistyksillä on myönteinen vaikutus ihmisiin ja instituutioihin luottamisen kannalta. Ihmisiin luottamisen osalta oltiin erityisesti kiinnostuneita tuntemattomiin toisiin kohdistuvasta luottamuksesta.

Lukuisia aineistoja käyttäen pystyttiin osoittamaan, että yhdistysjäsenyysmäärä on heikohkossa yhteydessä vahvempaan luottamukseen. Moniin erilaisiin yhdistyksiin kuuluvat luottivat muita enemmän tuntemattomiin suomalaisiin ja ulkomaalaisiin. Toiseksi he luottivat muita enemmän eduskuntaan, hallitukseen, ministeriöihin ja hallitukseen. Erityisen luottavaisia sekä ihmisiä että kyseisiä instituutioita kohtaan olivat ne, jotka kuuluivat moniin yhdistyksiin ja osallistuivat aktiivisesti vähintään yhden yhdistyksen toimintaan. Yhdistyksiin kuulumisella ei ole sen sijaan yhteyttä kunnallisiin peruspalveluihin luottamiseen.

Toisaalta tehdyt analyysit antavat suuntaa antavaa tukea sille väitteelle, että aktiivinen toiminta yhdistyksissä voi vahvistaa toisensa tuntemien ihmisten siteitä (bonding), mutta samalla heikentää silloittavaa sosiaalista pääomaa, esimerkiksi luottamusta tuntemattomia ihmisiä kohtaan. Uskonnolliseen yhdistykseen, piiriin ja seurakunnan kerhoon vähintään kaksi kertaa viikossa osallistuvien yleistynyt luottamus on keskimäärin muita heikompa.

Tämä tutkimus antaa heikkoa empiiristä tukea sille sosiaalisen pääoman standarditeorialle, joka esittää yhdistysten kykenevän lisäämään luottamusta yhteiskunnassa. Analyysini osoittivat, että ainakaan Suomessa tätä vaikutusta ei pidä kuitenkaan syyttää liioitella, sillä selitysasteet ovat pieniä. On myös mahdollista, että yhdistykset eivät kykene lainkaan lisäämään luottamusta yksilötasolla. Tällöin yhdistysjäsenien hivenen vahvemman luottamuksen selittäisi valikoituminen. Johtopäätös on täten selvä: yhdistyksillä on korkeintaan pieni vaikutus yksilötason luottamukseen. Tulos tukee niitä aikaisempia tutkimuksia, joissa luottamuksen ja yhdistystoiminnan väliset yhteydet ovat osoittautuneet varsin heikoiksi (esim. Dekker 2004, 104; Delhey & Newton 2003).

Passiiviset yhdistysjäsenet eivät ole järjestelmällisesti muita epäluottavampia. Sellaiset ihmiset, jotka kuuluivat moniin yhdistyksiin mutta eivät osallistuneet niiden toimintaan, luottivat enemmän ihmisiin ja instituutioihin kuin ne, jotka kuuluivat vain yhteen yhdistykseen osallistuen sen toimintaan. Näin ollen passiivisuutta ei luottamuksen mielessä voi pitää niin kielteisenä asiana kuin esimerkiksi Putnam sen esittää. Tämä herättää kuitenkin kysymyksen siitä, kuinka edellä sanottu voitaisiin ymmärtää. Yksi mahdollisuus on se, että luottamuksella on myös passivoiva vaikutus. Tarkoitan tällä sitä, että nämä passiiviset moniin yhdistyksiin kuuluvat luottavat paitsi tuntemattomiin toisiin ja instituutioihin myös siihen, että yhdistyksissä aktiivisina toimivat hoitavat asiansa hyvin (vrt. Simmel 1908; Richter 1985). Yhdistykseen kuulumalla nämä passiiviset osoittavat tukensa tietyille asioille ja liittyvät myös tietynlaiseen yhteisöön. Esimerkiksi hyväntekeväisyysyhdistyksiin kuuluvat ovat valtaosin passiivisia, mutta samalla erityisen luottavaisia. Ehkä heille on yleisesti ottaen ominaista jonkinlainen humanistinen luottamus, joka ilmenee vahvana luottamuksena tuntemattomia toisia ja instituutioita kohtaan.

Tämä nostaa esille seikan, jota on tässä tutkimuksessa sivuttu, moka joka vaatii tarkemman huomion. Luottamukselle on ominaista sen prosessiluonne, minkä vuoksi on äärimmäisen vaikeaa osoittaa sen syitä ja seurauksia. On esimerkiksi mahdollista, että yhdistysjäsenyys edellyttää jo luottamusta, eikä luottamus lainkaan lisääny jäsenyyden ja yhdistyksissä toimimisen myötä. Lapsuuden aikaiset kokemukset vanhempiin, sukulaisiin ja ystäviin liittyvine ihmissuhteeseen luovat pohjan sellaiselle luottamukselle ja elämänasenteelle, jota kuvaavat käsitteet perusluottamus ja optimismi. Tällainen perusluottamus luo ihmisiin perustan sille, kuinka lähtökohtaisesti asennoidutaan toisia ihmisiä kohtaan. Tästä on paljon näyttöä muun muassa kehityspsykologian piirissä. Tällainen perusluottamus ei kuitenkaan automaattisesti yleisty luottamukseksi tuntemattomiin toisiin. Tästä saamme mielikuvan, kun teemme silmäyksen Yhdysvaltoihin. Viime vuosikymmenen lopulla joka kuudes yhdysvaltalainen asui porttien, muurien tai yksityisten vartiointiliikkeiden suojaamilla vartioiduilla asuinalueilla (ks. Blakely 1997). Arneil (2006) mukaan Putnam on oikeassa siinä, että luottamus on vähentynyt Yhdysvalloissa viime vuosikymmeninä, mutta sitä ei ainakaan kokonaan selitä lisääntynyt television katselu ja ihmisten elämän privatisoituminen, vaan taloudellisen epätasa-arvoisuuden lisääntyminen ja poliittiset muutokset.

Voidaan siis aiheellisesti kysyä, miksi instituutioiden toiminta ei voisi suoraan vaikuttaa muihin ihmisiin luottamiseen. Instituutiot saattavat luoda sellaisen kehikon, jonka sisällä luottamusta voi syntyä. Tällöin yleistyneen luottamuksen perustan muodostaa tyytyväisyys ja luottamus yhteiskunnallisen systeemin toimintaan. Kun keskeiset instituutiot toimivat oikeudenmukaisesti ja vääryyksistä seuraa sanktio, ihmisen on helpompi uskoa muiden toimivan luottamuksenarvoisesti. Tutkimuksessa osoitettiin, että kun erilaisiin yhdistyksiin kuulumiseen yhdistyy kokemus luotettavasti toimivista eduskunnasta ja hallituksesta, ihmisten näyttää olevan helpompi luottaa tuntemattomiin toisiin. Kaikkein epäluottavaisimpia tuntemattomia ihmisiä kohtaan ovat ne, jotka luottavat vähän myös peruspalveluihin.

Myös tutkimuksen kansainvälinen vertailu osoitti, että niissä maissa, joissa luotetaan eduskuntaan ja oikeusjärjestelmään sekä ollaan tyytyväisiä demokration toimivuuteen, koulutusjärjestelmään ja terveydenhuoltoon, myös luottamus ihmisiin on vahvinta. Lisäksi niissä maissa missä kuulutaan useampiin erilaisiin yhdistyksiin, myös luottamus on vahvinta. Luottamus ihmisiin ja instituutioihin sekä aktiivinen yhdistyslaitos ovat kasaantuneet maittain.

Erityisesti niin sanotut kommunitaristit ovat kuitenkin nähneet hyvinvointivaltion ja sen instituutioiden näivettävän kansalaisten välistä solidaarisuutta ja yleistynyttä luottamusta. Hyvinvointivaltion on katsottu heidän näkökulmastaan luovan sellaisen abstraktien oikeuksien kehyksen, joka on omalta osaltaan kylvänyt pohjaa uudentalaiselle yksilölliselle käyttäytymiselle. Samalla kehitys on murentanut vanhoja sosiaalisia sidoksia (Seligman 1992, 194-195; Fukuyama 1995, 52.) Tiivistäen voisi sanoa, että kommunitaristit ovat huolissaan yhteisöllisten siteiden näivettymisestä ja tahtovat palauttaa yhteisölliset arvot kunniaan, mutta pääosin ilman valtion tukea. Itse asiassa Putnamin ajattelu asettuu tähän samaan linjaan. Olen tutkimuksessani paljon velkaa Putnamille, mutta ainakin tässä suhteessa asetun eri kannalle. Siinä missä Putnam korostaa ihmisten välisten verkostojen, luottamuksen ja normien (sosiaalisen pääoman) saavan demokration toimivaan, väitän että suunta kulkee yhtä lailla päinvastoin. Hyvinvointivaltion instituutiot voivat edesauttaa luottamuksen syntymistä.

Itse asiassa kommunitaristinen ihmisten välistä yhteisöllisyyttä korostava näkemys on ihmisten välisten vastavuoroisuuden ja luottamuksen mielessä ylitiöoptimistinen eikä se näytä erottavan luottamuksen ja sosiaalisen pääoman muotoja toisistaan. Ihmiset ovat pääosin tekemisissä sukulaisten, tuttavien ja itsensä kaltaisten ihmisten kanssa, mikä on omiaan ylläpitämään sitovaa (bonding) sosiaalista pääomaa. Kysymys on siitä, kuinka uskottavaa on se, että tuntemattomien toisten välille voisi muodostua tällaisen yhteisöllisyyden kautta vastavuoroisuutta, ainakaan ilman että erilaiset valtion tukemat institutionaaliset ratkaisut olisivat tukena. Toisaalta lienee myös niin että näiden instituutioiden pitää olla riittävän joustavia ja heikkoja, jotta ihmiset voivat tehdä itse valintoja ja osoittaa tahtonsa toimia tietyllä tavalla.

Yhdistykset on nähty välittävänä tekijöinä yksilöiden ja valtion välillä. Jo de Tocqueville (2006) varoitti, että kansalaisten ja valtion välitön suhde ilman paikallisyhteisöllisyyttä (yhdistyksineen ja järjestöineen) johtaa demokration ir-

vikuvaan. Toisaalta samalla on sanottava, että suomalaiselle järjestötoiminnalle on ollut tyypillistä valtioon kietoutuminen (Alapuro & Stenius 1987). Sosiaalisen pääoman kannalta nivoutuminen valtioon on myönteistä muun muassa siinä mielessä, että valtion suuntaamat resurssit ovat edesauttaneet järjestökentän laajenemista. Ongelmalliseksi tämä suhde muotoutuu silloin, kun valtio on ohjannut järjestökentän toimintaa toivottavaan suuntaan. Tällainen on omiaan vähentämään yhdistysten toiminnan uskottavuutta ja yhdistysten jäsenten mahdollisuutta toimia omaehtoisesti.

Yhteiskunnallisten instituutioiden toiminta ja yhdistystoiminnan mahdollinen yhteisvaikutus luottamuksen yleistymiseen voidaan ajatella myös niin, että riittävän tasa-arvoisissa oloissa tuloiltaan ja koulutukseltaan eroavat ihmiset voivat helpommin toimia yhdessä ja kuulua myös samoihin yhdistyksiin. Voi olla, että erityisesti suosiotaan kasvattaneet erilaiset urheiluseurat ja kulttuurialan yhdistykset ovat sellaisia, joiden kautta tämä erilaisten ihmisten kohtaaminen on helpointa. Edellä sanottua ei pidä ymmärtää niin, että Bourdieu olisi väärässä puhuessaan siitä, kuinka ihmiset kilpailevat kentillä erilaisista pääomista. Bourdieulainen konfliktiteoreettinen ja putnamilainen pluralistinen teoria ovat kaksi erilaista tapaa hahmottaa yhteiskunnan toimintaa. Bourdieu muistuttaa meitä aivan oikein siitä, että yhdistykset voivat toimia myös sisäpiiriläisyyden kehtoina vetäen samalla rajoja ihmisryhmien välille. Toisaalta yhdistysten voidaan ajatella muodostavan valtion ja ihmisten välille sellaisen kentän, jolla tapahtuu erilaisten intressien yhteensovittamista, mikä selittää myös luottamusta. Haluan myös esittää hypoteesin, jonka mukaan yhdistysten olemassaolo vaikuttaa myönteisesti luottamukseen. Meidän ei siis tarvitse ajatella, että yhdistyksissä toimiminen sinänsä vaikuttaisi luottamusta lisäävästi, vaan ajatus siitä, että yksilö voivat halutessaan vaikuttaa asioihin, lisää luottamusta yhteiskunnassa.

Teollistumisen myötä traditionaaliset elämänmuodot osittain murenivat, mikä nosti pintaan kysymykset yhteiskunnan sosiaalisista siteistä. Pienissä yhteisöissä, joissa ihmiset tunnetaan ja heidän toimiaan voidaan valvoa, sosiaalinen järjestys ja kiinteys pohjautuvat normeihin, joiden rikkomisesta seuraa sanktio. Erityisesti viime vuosisadan aikana ihmisten mahdollisuudet tehdä yksilöllisiä valintoja kasvoivat. Kun tähän lisätään globalisaatiokehitys, taloudellisen pääoman liikkeen muutokset ja työelämän epävarmuus, on helppo ymmärtää, että luottamuksesta on tullut jopa merkittävämpi kysymys kuin aikaisemmin. Luottamus astuu kentälle erityisesti silloin, kun tietäminen loppuu. Olisi kuitenkin virhe ajatella, että yhteistyö vaatii toimiakseen luottamusta, vaikka sillä on monia suotuisia vaikutuksia. Erilaiset institutionaaliset järjestelyt voivat tukea luottamuksen syntymistä, mutta usein ne myös paikkaavat luottamuksen puutteen. En ole myöskään halunnut esittää luottamusta minään modernin yhteiskunnan ihmekäsitteenä, joka selittäisi lukemattomia asioita ja jolla olisi vain myönteisiä vaikutuksia. Meidän tarvitsee vain kytkeä luottamuksen ja vallan käsitteet yhteen niin voimme ymmärtää, kuinka ihmiset saattavat käyttää luottamusta hyväkseen hallitakseen tai käyttääkseen hyväkseen toisia ihmisiä.

Muun muassa Locke (1996) muistuttaa meitä kirjoituksillaan, että tietynlainen epäluottamus hallintoa kohtaan on ainakin joskus paikallaan.

Yhdistyksillä oli keskeinen rooli hyvinvointivaltion kehkeytymisessä. Tässä prosessissa syntyneiden institutionaalisten ratkaisujen voi osaltaan katsoa selittävän Pohjoismaissa vallitsevaa vahvaa luottamusta. Parhaimmillaan instituutiot tarjoavat resursseja uuden sosiaalisen pääoman kehittymiselle. Esimerkiksi koulutus inhimillisenä pääomana lisää lukuisten tutkimusten mukaan luottamusta. Tämän mukaan epäoikeudenmukainen koulutusjärjestelmä olisi omiaan rapauttamaan luottamusta yhteiskunnassa.

Näyttää siltä, että työelämän kilpailu ja erilaiset suoriutumisvaatimukset eivät ole ainakaan vähäisemmät kuin aikaisemmin. Mitä vähemmän kohtaamme erilaisia ihmisiä, kuulemme heidän ajatuksiaan, sitä todennäköisemmin tapahtuu yhteiskunnassa rajanvetoja ja polarisaatiota. Georg Simmelin mukaan yhdistykset ovat niitä keskeisiä yhteiskunnan paikkoja, joiden myötä kansalaisten jäsenyys kokonaisyhteiskunnassa toteutuu. Erilaisten ristikkäisten jäsenyyksien myötä kehkeytyy solidaarisuutta myös eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien välille. Yhtäläillä tällaisia vaikutuksia luovaksi tilaksi voidaan ajatella suomalaisen peruskoulun kouluruokailu, jossa yhä erilaisista taustoista tulevat nuoret aterioivat. Niin kauan kuin suomalaiset haluavat pitää universalistisesta politiikasta kiinni, taloudellisesti ja sosiaalisesti vaatimattomimmistakin oloista tulevat voivat helpommin opiskella, millä ei ole ainakaan kielteistä vaikutusta kansalaisten välisen solidaarisuuden ja luottamuksen kannalta.

SUMMARY

This study concerns the field of social capital. Generally speaking, the term social capital has been used in reference to the communal traits of social structures, such as social networks, norms and trust. I will concentrate almost entirely on the theoretical and empirical examination of trust, although I am not of the opinion that social capital consists solely of trust. Rather I feel that trust is a part of social capital, and it may have both positive and negative consequences. Social interaction can be functional also without trust. I will especially concentrate on examining how associations effect people and institutions on the level of trust. Associations have been viewed as fundamental forms of citizen activity and as the cornerstones of democracy in the vein of de Tocqueville (1951). Recently Putnam (1993, 89-90; 2000, 338), in particular, has raised the topic of the role associations have as schools of democracy and intermediating factors between individuals and society. According to pluralistic sociological theories (Siisiäinen 1986), association and citizen activity both have a positive effect on trust.

The second main area of study here is the hypothesis, according which the actions of certain institutions (government, parliament, judiciary system, school system, health care etc.) create the foundation for whether people can trust unknown other people. According to this assumption, people find it easier to believe that other people are not treacherous when they feel that the central institutions act in a just way and wrongdoings are punished.

Voluntary associations and trust

According to Putnam (1993, 1995, 2000), we know that associations are connected to social capital, which also acts as an externality on how trust becomes generalized. Putnam's claims can be traced back to the classical ideas of sociological pluralism, which were already presented by de Tocqueville in his work *Democracy in America*. Tocqueville (1951; 2006) worried about individualism, which was a by-product of equality and changes in society. By individuality he referred to the tendency to spend one's life in a small circle of family and friends without desire to influence and take responsibility of societal issues. This, in turn, leads to a concentration of power. Tocqueville famously found a solution to the problem of democracy and the fragmentation of power from local governments and associations.

Tocqueville emphasises the process of change which began in Europe during the early Middle Ages and which resulted in the replacement of the aristocratic system by democracy. The danger with democracy is, however, the political passivation and privatization of citizens. For Tocqueville, freedom meant that one trusts one's own thoughts and is able to work in cooperation with other people in order to reach common goals. One does not learn such skills by inter-

acting only with a closed circle of acquaintances; larger communities are necessary. It is therefore no surprise that Tocqueville saw associations as positive coalitions of interest, by which people could both strive towards their common goals and to learn skills that are necessary for freedom. (Tocqueville 1951; Saastamoinen 1998; Siisiäinen 1986.)

Tocqueville sees associations as having numerous important functions in societies. First of all, associations enable people to reach the goals they have set for themselves and to make their opinions heard (op cit., 510). In addition to this, associations make public the goals and targets people have. Therefore the freedom to form associations limits the number of underground societies. Thirdly, people meet and converse with each other in associations, which helps to approve of and take into consideration differences in opinion (ibid.). Even though people may not exactly like each other, associations actually do further tolerance towards different opinions. Fourthly, associations can take care of matters which may be the government's responsibilities. For Tocqueville, this was crucial for societal peace. If people do not learn how to unite and resolve issues, the whole society would be under threat and in danger of succumbing to barbarity, according to Tocqueville (op cit., 503). And fifth, all activity in associations furthers the formation of political parties. The more people have various small common projects and coalitions, the better their ability to fulfil such projects. (op cit., 509; Ilmonen 2006.)

Tocqueville sowed the seeds of the central ideas of sociological pluralism and association theory. Simmel, among other classics of sociology, presented the idea that associations are the central areas of society, through which citizens' membership in a society is fulfilled. According to him, overlapping memberships also form solidarity between people from different social classes. (Siisiäinen 2006.) At the end of the previous millennium, Putnam (1993, 89-90; 2000, 338), in particular, presented the topic of associations as types of schools of democracy.

Studies have shown that people with association memberships generally trust various institutions and people more than people who do not participate in associations (Putnam 2000; Siisiäinen 1999, 163-165; Ilmonen & Jokinen 2002, 155-156). On the other hand, some studies have found that the connections between association activity and trust can be very weak (Dekker 2004; Delhey & Newton 2003). Because of this even the connections that have been discovered have been perceived as possibly stemming from selection (e.g. Stolle 2001)—that people who are already trusting and fortunate tend to participate in associations.

In a study by Wollebaek and Selle (2002) it was not the association activity (time spent in associations) but the number of association memberships that furthered networking and trust in other people. Both passive and active people with several association memberships trusted other people equally (data: N=1695; 16-85-year-old Norwegians). This suggests that the view Putnam has on the significance of dense interaction seems to be an exaggeration. Mario Dian's studies (2004) suggest the same. He studied the members of associations

in Lombardy (N=1091). People who have invested less time in an association, according to the study, trust political officials somewhat more than others.

Stolle (2003) aimed to study the influences of association memberships by trying to eliminate the effect of selection. His aim was to study whether the length of time a person has been a member affected trust and citizen activity. The data consists of a thousand members of various associations from Sweden, Germany and the United States. The study could not confirm the claim that associations do generalize trust outside the associations. We should also remember, as Kwon (2004) in his insightful article emphasizes, that social capital has been used as the motor of fascism just as effectively as it has functioned as the cornerstone of democracy. Associations can just as easily cause discord (Green et al 2006, 177) as much they can connect different people.

Institutions and trust

Rothstein (2002, 319-322) emphasizes the idea of how satisfaction and confidence about the actions of the societal system, and certain institutions in particular (e.g. the police, health care, the legal system), form the basis of trust. It is easier for people to believe that others mean well and are worthy of trust when the central institutions are just and fair in their actions and wrongdoings are punished. Institutions offer a sense of predictability to our lives, which makes it understandable that they are connected with trust. The predictability of institutional action is not, however, enough on its own. I claim that only institutions which are felt to be just and fair are able to generalize trust (see Julkunen et al 2006, 104). This does not mean that institutions do always act in this way.

We can consider that different institutions could form a frame, in which trust can be born. According to Offe (1999, 172-3), we note whether the other person shares our moral point of view while we estimate whether the person is worthy of our trust. The role institutions have in this process can be seen through socialization and growing into society. The way we expect people to act has been layered into institutions.

It is possible to interpret this as follows: when solidarity, which has generalized into a welfare state is in operation in a society, for example, it is more likely that trust is strengthened among citizens (see Ilmonen & Jokinen 2002). International comparison studies have shown that the higher the disparity of income between people is, the less they trust each other. Secondly, the bigger the disparity of income is, the more often people feel that others will take advantage of them. (Uslaner 2002; Kawachi & Kennedy et al 1997; Wilkinson 2005.) According to Barbara Arneil (2006, 206-8), Putnam was right in that trust has been declining in the United States during the last decades; but increased television watching and the privatization of people's lives does not explain this; the various political changes and the increase of economic inequality does.

Research questions, data and measures

This study has examined the hypothesis put forth in theories of social capital, according to which associations have a positive affect on trust in people and in institutions. It is especially important to study how the connection between association activity and trust might alter according to the quality of the association. This is a central target of interest (picture 1). The study also tries to study the connection between association activity, the number of association members and people's trust (picture 1). This is shown by using various data. In this study, the multivariate methods used are analysis of variance and regression analysis. (Tabachnick et al. 2006; Hardy 1993). The statistical assumptions connected with these methods are well fulfilled.

Studies suggest that those of high societal status tend to be more active in associations (e.g. Putnam 2000, 62-63). It is also known that education and income correlate with a higher sense of trust. Because of this it is necessary to elaborate the connections between association activity and trust in other people with different background variables. Such standardizing variables in this study are education, income, age and gender. Additionally, optimism can be thought to show how well people are doing. In this study, optimism has been measured with the claim "I believe that the future holds many good things," to which the interviewee has been asked to answer on a scale of 1-5 (from "I disagree completely" to "I agree completely").

A central hypothesis is that while association activity can produce generalized trust, the activity of institutions also has an effect on trust (picture 1). The basis for this is that it is possible for us to trust other people when an institutional frame supports this. The empirical analysis concentrates on Finland, but I have also presented international comparisons.

The quantitative data on which I have largely based my analysis has been collected during the March and April of the year 2005. 1000 Finns answered the questionnaire. The data was gathered with computer-assisted telephone interviews using both wired and mobile phones. The sample was random. If an interviewee refused to be interviewed, a random backup person was selected. The data is representative of the population in terms of gender, and also quite representative in terms of age. The data is somewhat selective when it comes to professional education. The interviewees are slightly better educated than the average Finn. Secondly, the unemployed are under-represented. Over 7 percent of Finns were unemployed in 2005, whereas 4 percent of my data consists of unemployed Finns.

In addition to the actual main data, I have also used the Leisure survey conducted by Statistics Finland in 2002-2003 for comparison. 3355 Finns took part in this survey. The response percentage was 73. The data was gathered by visiting the respondents and with the additional assistance of a computer interviewing them. The third data used is the data from the "Recession and trust" research project, which interviewed a total of 1717 Finns after one repeat ques-

tionnaire. Its response percent turned out to be 49. Additionally, the data from the European Social Survey from the year 2002 (N=42359) and 2004 (N=45681) has been used. The sixth data is the ISSP data from the year 2004 (N=1247). Of this data only answers from Finns have been used.

It has been usual for studies on trust to ask only about generalized trust without a specific target and context. This has been a flaw in many previous empirical trust studies. Now it is possible to examine the trust people have towards each other better than before, using the data I have gathered in 2005. First of all, I measured trust using the claim "Generally speaking, one can trust other people" on a scale of 1-5 (complete disagreement - complete agreement). Secondly, I asked how much people trusted their neighbors, unknown Finns and foreign persons by asking them to "Tell how much you trust the people/groups listed below" on a scale of 1-5 (not at all - very much). Thirdly, I presented the following situation: assume that you are sitting in a café and you have to leave your luggage to someone else's care for a while. In this situation, how much would you trust a) your neighbor, b) unknown Finns, and c) unknown foreigners on a scale of 1-5 (not at all - very much). In some cases I have used sum variables as indicators of trust in neighbors and unknown Finns. The Neighbors sum variable (Cronbach's alpha=0,71) was created by calculating the mean of the answers to the questions about trust in neighbors generally and in café context. The Unknown Finn sum variable (Cronbach's alpha=0,739) was created by calculating the mean of the answers to the questions about trust in unknown Finns generally and in café context. The Unknown foreigner sum variable (Cronbach's alpha=0,76) was created, in turn, by calculating the mean of the answers to the questions about trust in unknown foreigners generally and in café context.

I measured trust in institutions by asking "How much do you trust the institution listed below" on a scale of 1-5 (not at all - very much). Information about association memberships was gathered by presenting different types of associations and asking the interviewees to tell if they were members of the associations. Activity in associations was measured by asking how often the interviewees had taken part in the activities of each association.

Results and conclusion

This study has examined the hypothesis put forth in theories of social capital, according to which associations have a positive affect on trust in people and in institutions. Especial interest was shown towards the trust people felt towards unknown other people. Through the use of several data it was possible to point out that the members of only certain types of associations – charity associations, sports associations and cultural associations – were found to be more trusting after various background variables had been elaborated.

Only the active members of a political party or association have more trust towards the basic services (social services, children's daycare, health services,

care of old people and the schooling system). Members of political parties or associations, other economical or trade associations, students' associations and charity associations have more trust towards the parliament and government, than others. Passive members of these associations trust just as much as active members. Among the members of international friendship organizations, cultural associations and hobby circles, however, the active members were the ones who trusted the parliament and government more than others. The active members of political parties and other economical or trade associations had more trust towards ministries than others. Those belonging to international friendship organizations and the active members of charity associations have more trust towards the judiciary system than other.

In particular, the number of association memberships has a connection to a stronger sense of trust. Those who were members of several different associations trusted unknown Finns and foreigners more than others did. Especially trusting towards people were those who were members of several associations and actively participated in the activities of at least one of the associations. However, my analysis systematically shows that the connections between associations and trust are weak. Undeniably associations have had many crucial roles in the Finnish society, for example in creating welfare state, but there are no reasons to overestimate the role of associations in enhancing trust.

Passive members of associations are not, however, categorically more distrusting than others. People who belonged to several associations but did not participate in their activities trusted people and institutions more than those who only belonged to a single association and participated in its activities. Therefore, as far as trust is concerned, passivity can not be seen as a negative phenomenon in the way Putnam has claimed. This does, however, beg the question: how should the aforementioned be viewed? One possibility is that trust could make people passive. By this I mean that these passive members of several associations trust unknown other people, but they also trust that the people who are active in the associations do their job well. By being members of the associations these passive people show their support to certain things and also join a certain kind of community. For example, the people in charity associations are, by and large, passive but also very trusting (Richter 1985). Perhaps, generally speaking, these people tend to show a kind of humanistic trust, which is then manifest as a strong trust in unknown other people and institutions. It is ultimately through the actions that institutions are born, remain standing or fall.

This raises a point which this study has touched on but which requires further, more detailed attention. It is characteristic of trust to be a process, which makes it substantially difficult to show its causes and consequences empirically. The relationships to parents, relatives, friends and the experiences of childhood create the basis for the kind of trust and life attitude described by the terms basic trust and optimism. Developmental psychology, for example, has offered much evidence for this (Rotter 1967; Rotenburg 1995). Such basic trust is not, however, automatically generalized into a trust in unknown other people.

It is, thus, reasonable to ask why the actions of institutions could not significantly influence the trust people have towards other people. Institutions might create such a frame, which enables trust to be born. In this case the foundation for trust is formed by satisfaction and trust in the functioning societal system. When the central institutions act in a just and fair manner and wrongdoings are deplored, it is easier for people to believe that others deserve their trust. The study showed that when membership in different associations is combined with an experience of a trustworthy parliament and government, it would seem to be easier for people to trust unknown other people. The most distrustful of all towards unknown other people were those who had little trust in both basic services and the parliament and government.

The international comparison showed that people in countries with a sense of trust towards the parliament and the judiciary system, satisfaction towards the functionality of democracy, the schooling system and health care, also have the strongest sense of trust towards other people. Additionally, the levels of trust were highest in countries with the highest number of memberships in different associations. Trust towards people and institutions, and an active association establishment have been accumulated by country.

The data used in the work reinforce the conclusion, which had already been made in previous studies: when measured by association activity, social capital is not in crisis in Finland. Looking at the number of association memberships and association registrations shows that association life has been active. The international comparison shows that particularly in Holland and the Nordic Countries, people participate in associations on a vast scale. Even though Finns belong to several associations, unlike other Europeans, there is a special characteristic among Finns. When compared to, for example, the other Nordic Countries, Finns are passive members of associations. Finns seldom participate in the activities of associations when compared to the other Nordic peoples. It would be important to study this matter more in future studies.

The concern Tocqueville had of the privatization of people is, from today's viewpoint, very understandable. The way I read him is that he was worried about egoistic people living their lives in a closed circle of their acquaintances and fellows. Competition and the different requirements to performing in the working life have not become any lower, at least in the western world. The less we meet different people and listen to their thoughts the more likely it is that we start to draw lines within society and that the society polarizes. Associations are central places in society where the citizens' membership in a total society is fulfilled, according to Georg Simmel. Various overlapping memberships also create solidarity between people of different social classes. The traditional Finnish school lunch situation can be considered as creating these effects as well as any; during lunch young people with different backgrounds have their meals together. As long as Finns wish to preserve their universalistic politics, it is easier for people from more modest economic backgrounds to study, which does not, at least negatively, affect the solidarity and trust between citizens.

LÄHTEET

- Ahlman, E. 1943. Oikeudenmukaisuus ja sen suhde moraaliin. Helsinki: WSOY.
- Ahmad, A. 2005. Getting a Job in Finland: the Social Networks of Immigrants from the Indian subcontinent in the Helsinki Metropolitan Labour Market. Helsingin yliopiston sosiologian laitos.
- Ahola, A. 1993. Menetelmäkö määrää tulokset? Puhelin- ja käyntihaastattelun eroista hyvinvointi kysymyksiin vastattaessa. *Sosiologia* 30 (3), 200-211.
- Ahola, A. 2004. Postikysely ja puhelinhaastattelu työolobarometriin vastaamisessa. *Hyvinvointikatsaus* 4, 47-52.
- Alapuro, R. & Stenius, H. 1987. Kansanliikkeet loivat kansakunnan. Teoksessa R. Alapuro, I. Liikanen, K. Smeds & H. Stenius (toim.) *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 7-52.
- Alesina, A. & Ferrara, L.E. 2000. Participation in Heterogeneous Communities. *The Quarterly Journal of Economics* 115 (3), 847-904.
- Allardt, E. 1976. *Hyvinvoinnin ulottuvuuksia*. Porvoo: WSOY.
- Allardt, E. 1983. *Sosiologia I*. Porvoo: WSOY.
- Alkula, T., Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. 1994. Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät. Helsinki: WSOY.
- Anderson, B. 1983. *Imagined Communities. Reflections on the Origins and Spread of Nationalism*. Lontoo: Verso.
- Arneil, B. 2006. *Diverse Communities. The Problem with Social Capital*. Cambridge University Press.
- Axelrod, R. 1984. *The Evolution of Cooperation*. New York: Basic Books.
- Bacharach, M. & Gambetta, D. 2006. Trust in Signs. In K. S. Cook (ed.) *Trust in Society*. New York: Russell Sage Foundation, 148-184.
- Baier, A.C. 1986. Trust and Antitrust. *Ethics* 96 (2), 231-259.
- Baier, A.C. 1994. *Moral Prejudices. Essay on Ethics*. Cambridge & London: Harvard University Press.
- Banfield, E.C. 1958. *The Moral Basis of Backward Society*. New York: Free Press.
- Barbalet, J.M. 1998. *Emotion, Social Theory and Social Structure. A Macrosociological Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauman, Z. 1999. *Sosiologinen ajattelu*. Tampere: Vastapaino.
- Beck, U. 1995. Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa U. Beck, A. Giddens & S. Lash (toim.) *Nykyajan jäljillä*. Tampere: Vastapaino, 11-82.
- Bellamy, R. 1992. *Liberalism and Modern Society. An Historical Argument*. Polity Press.
- Berger, P.L. & Luckmann, T. 1994. *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.
- Blakely, S. 1997. *Fortress America. Gated Communities in the Unites States*. Brookings Institution Press. Washington D.C.
- Bloor, D. 1997. *Wittgenstein, Rules and Institutions*. London: Routledge.
- Boudon, R. 1994. *The Art of Self-Persuasion*. London: Polity Press.

- Boudon, R. 1998. Limitations of Rational Choice Theory. *American Journal of Sociology* 104 (3), 817-828.
- Bourdieu, P. 1977. *Outline of a Theory of Practice*. New York: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. 1986. The Forms of Capital. In John G. Richardsson (ed.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 241 - 258.
- Bourdieu, P. 1997. The Forms of Capital. In A.H.Halsey, H.Layder, P.Brown & A.Wells (eds.) *Education: Culture, Economy, Society*. Oxford: Oxford University Press, 46-58.
- Burt, R.S. 1992. *Structural Holes. The Social Structure of Competition*. Cambridge: Harvard University Press.
- Castrén, A-M. 2001. *Perhe ja työ Helsingissä ja Pietarissa. Elämänpiirit ja Yhteiskunta opettajien sosiaalisissa verkostoissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Castrén, A-M. 2005. *Verkostot voimavarana - Laadullinen verkostotutkimus suomalaisen ja venäläisen yhteiskunnan vertailussa*. Teoksessa P. Jokivuori (toim.) *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy, 147-169.
- Cochran, W. G. 1977. *Sampling Techniques*. 3rd ed. New York: John Wiley & Sons.
- Coleman, J.S. 1988. Social capital in creation of human capital. *American journal of sociology* 94, 95-120.
- Coleman, J.S. 1990. *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- de Leeuw, E.D.1992. *Data Quality in mail, telephone and face to face surveys*. T.T. Publikaties. Amsterdam.
- Cook, K.S., Hardin, R. & Levi, M. 2005. *Cooperation without Trust*. New York: Russell Sage.
- De Hart, J. & Dekker, P. 1999. Civic Engagement and Volunteering in the Netherlands. In J. van Deth, M. Maraffi, K. Newton & P. Whiteley (eds.) *Social Capital and European Democracy*. Routledge, London, 75-107.
- Dekker, P. 2004. Social Capital of Individuals: Relational Asset or Personal-Quality. In P. Selle & S. Prakash (eds.) *Investigating Social Capital: Comparative Perspectives on Civil Society, Participation and Governance*. Lontoo: Sage, 88-110.
- Delhey, J. & Newton, K. 2003. Who Trusts? The Origins of Social Trust in Seven Nations. *European Societies* 5 (2), 1-45.
- Diani, M. 2004. How Associations Matter: An Empirical Assessment of the Social Capital-Trust-Voluntary Action Link. In P. Selle & S. Prakash (eds.) *Investigating Social Capital: Comparative Perspectives on Civil Society, Participation and Governance*. Lontoo: Sage, 137-161.
- Douglas, M. 1986. *How Institutions Think?* New York: Syracuse University Press.
- Dubin, R. 1969. *Theory Building*.: New York: The Free Press.

- Durkheim, E. 1957. *Professional Ethics and Civil Morals*. London: Routledge.
- Durkheim, E. 1964. *The Rules of Sociological Methods*. Free Press, London.
- Durkheim, E. 1982. *Sosiologian metodisäännöt*. Helsinki: Tammi.
- Elster, J. 1989. *Solomonic Judgements. Studies in the Limitations of rationality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Elster, J. 2000. *Rationality, Economy, and Society*. In S. Turner (ed.) *The Cambridge Companion to Weber*. New York: Cambridge University Press, 21-41.
- EVA. 2001. *Erilaisuuksien Suomi. Raportti suomalaisten asenteista 2001*. Elinkeinoelämän valtuuskunta 2001, Helsinki.
- Field, J. 2003. *Social Capital*. London & New York: Routledge.
- Gambetta, D. & Hamill, H. 2005. *Streetwise. How taxi drivers establish their customers' trustworthiness*. New York: Russell Sage.
- Gauthier, D. 1990. *Moral dealing. Contract, Ethics, and Reason*. Ithaca: Cornell University Press.
- Giddens, A. 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Gilens, M. 1999. *Why Americans Hate Welfare: Race, Media, and the Politics of Antipoverty Policy*. Chicago: University of Chicago Press.
- Gittel, R. & Vidal, A. 1998. *Community Organizing: Building Social Capital as a Development Strategy*. Sage Publications, Thousand Oaks.
- Glaeser, E.L., Laibson, D.I, Scheinkman, J.A., Soutter, C.L. 2000. *Measuring Trust*. *The Quarterly Journal of Economics* 115 (3), 811-846.
- Granovetter, M. 1973. *The Strength of Weak Ties*. *American Journal of Sociology* 78 (6), 1360-1380.
- Green, A., Preston, J. & Gemen, J. 2006. *Education, Equality and Social Cohesion: A Comparative Analysis*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gronow, A. 2006. *Instituutiot taloustieteessä ja sosiologissa: pragmatistinen kritiikki*. *Sociologia* 43 (2), 93-106.
- Groves, R. M. & Couper, M. P. 1998. *Nonresponse in Household Interview Surveys*. New York: John Wiley & Sons.
- Groves, R. M., Dillman, D. A., Eltinge, J. L. & Little, R. J. A. 2002. *Survey Nonresponse*. New York: John Wiley & Sons.
- Grönfors, M. 1981. *Suomen mustalaiskansa*. Porvoo-Juva: WSOY.
- Hall, P. 1999. *Social Capital in Britain*. *British Journal of Political Science* 29, 417-461.
- Halme, L. 1999. *Pankkisääntely ja valvonta: oikeuspoliittinen tutkimus säästöpankkien riskinotosta* Helsinki: Suomen Pankki.
- Hanifan, L.J. 1916. *The rural school community center*. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 67, 130-137.
- Hanifi, R. 2004. *Yhdistystoiminta muuttaa muotoaan*. *Hyvinvointikatsaus* 2, 27-31.
- Hanifi, R. 2005. *Yhdistykset ja liikkeet vuosituhatosen vaihteessa. Teoksessa Yksilöllisiä valintoja, kulttuurien pysyvyyttä*. Helsinki: Tilastokeskus, 213-219.

- Hanifi, R. 2006. Sosiaalinen, kulttuurinen ja poliittinen osallistuminen ja luottamus. Teoksessa L. Iisakka (toim.) Sosiaalinen pääoma Suomessa. Helsinki: Tilastokeskus, 35-41.
- Hardin, R. 1991. Trusting Persons, Trusting Institutions. In R.J. Zechhauser (ed.) *The Strategy and Choice*. MIT Press, Cambridge, 185-209.
- Hardin, R. 1993. The Street-level Epistemology Of Trust. *Politics & Society*, Dec, Vol.21, Issue 4. In Academic Search FullTEXT Elite, from www.epnet.com/ehost/finland/login.html.
- Hardin, R. 1998. Trust in Government. In V. Braithwaite and M. Levi (eds.) *Trust and Governance*. New York: Russell Sage Foundation, 9-27.
- Hardin, R. 2001. Conceptions and Explanations of Trust. In K. S. Cook (ed.) *Trust in Society*. New York: Russell Sage Foundation, 3-39.
- Hardin, R. 2004. *Distrust*. New York: Russell Sage Foundation.
- Hardy, M.A. *Regression with Dummy Variables. Quantitative applications in the Social Sciences*. Sage Publications.
- Harper, R. 2003. The Measurement of Social Capital in the United Kingdom. Office for National Statistics. [www.statistics.gov.uk/socialcapital/downloads/UK Paper.pdf](http://www.statistics.gov.uk/socialcapital/downloads/UK%20Paper.pdf)
- Harre, R. 1999. Trust and its surrogates: psychological foundations of political process. In M. Warren (ed.) *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 249-272.
- Heikkala, J. 2001. *Järjestön strategia*. Tampere: Tampere University Press.
- Heiskala, R. 2000. *Toiminta, tapa ja rakenne*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hobbes, T. 1999. *Leviathan*. Tampere: Vastapaino.
- Hollis, M. 1998. *Trust within Reason*. New York: Cambridge University Press.
- Iisakka, L. 2006. Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Teoksessa L. Iisakka (toim.) *Sosiaalinen pääoma Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 25-32.
- Iisakka, L. 2006b. Arviointia: mitä tilastot voivat kertoa sosiaalisesta pääomasta. Teoksessa L. Iisakka (toim.) *Sosiaalinen pääoma Suomessa*. Helsinki: Tilastokeskus, 101-106.
- Ilmonen, K. 2000. Sosiaalinen pääoma - käsite ja sen ongelmallisuus. Teoksessa K. Ilmonen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: Sophi, 9-38.
- Ilmonen, K. 2002. Luottamus Suomessa 1990-luvulla. Teoksessa K. Ilmonen, A. Kovalainen & M. Siisiäinen (toim.) *Lama ja luottamus. Ruotsalaisen kauppakorkeakoulujen julkaisuja* 55, 20-41.
- Ilmonen, K. 2002b. Luottamus paikallisiin instituutioihin ja sosiaalisiin verkostoihin. Teoksessa P. Ruuskanen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Ilmonen, K. 2005. Luottamuksen operationalisoinnista. Teoksessa P. Jokivuori (toim.) *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy, 45-68.
- Ilmonen, K. 2006. Yksilöllistyminen, yhdistykset ja demokratian edellytykset Alexis de Tocquevillellä. *Tiede & Edistys*. 3/06, s. 205-212.

- Ilmonen, K. 2007. Suomalaiset yhdistykset ja luottamus vuosituhaten vaihteissa. *Sosiologia* 44 (1), 3-18.
- Ilmonen, K. & Jokinen, K. 2002. Luottamus modernissa maailmassa. Jyväskylä: SoPhi.
- Ilmonen, K., Jokivuori, P., Kevätsalo, K. & Juuti, P. 2000. Luottamus ja paikallinen sopiminen. Jyväskylän yliopiston sosiologian julkaisuja 66.
- Ilmonen, K., Jokivuori, P. & Kevätsalo, K. 2002. Luottamus, luottavaisuus ja paikallinen sopiminen. *Taloustieteellinen aikakauskirja* 1.
- Inglehart, R. 1999. Trust, well-being and democracy. In M. Warren (ed.) *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 88-121.
- Jaakkola, M. 1999. Maahanmuutto ja etniset asenteet. *Työpoliittinen tutkimus* 213. Helsinki: Työministeriö.
- Johanson, J-E. & Siivonen, V. 2005. Sosiaalinen pääoma. Verkostonäkökulma organisaatiossa. www.agora.jyu.fi/soca/index.php?page=julkaisut.
- Johanson, J-E., Mattila, M. & Uusikylä, P. 1995. Johdatus verkostotutkimukseen. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki.
- Jokivuori, P. 2002. Sitoutuminen työorganisaatioon ja ammattijärjestöön - Kilpailevia vai täydentäviä? *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 206.
- Jones, K. 1996. Trust as an Affective Attitude. *Ethics* 107, 4-25.
- Julkunen, R. 2001. Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Tampere: Vastapaino.
- Julkunen, R. 2006. Universalismista köyhyyspolitiikkaan? Teoksessa T. Helne & M. Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Kela: Kelan tutkimusosasto, 43-62.
- Julkunen, R & Niemi, R. 2002. Mihin luotamme, kun luotamme hyvinvointivaltioon? Teoksessa P. Ruuskanen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Jyväskylä: PS-kustannus, 161-181.
- Julkunen, R., Kaskisaari, M., Rikala, S. & Virkki, T. 2006. Valta ja haavoittuvuus työelämän luottamusrakenteissa. Teoksessa P. Jokivuori, R. Latva-Karjanmaa & A. Ropo (toim.) *Työelämän taitekohtia*. Työpoliittinen tutkimus 309, 95-117.
- Kajanoja, J. 1997. Hyvinvointivaltio investointina inhimilliseen ja sosiaaliseen pääomaan. *VATT-keskustelualoitteita* 144. Helsinki.
- Kajanoja, J. & Simpura, J. 2002. Sosiaalisen pääoman lupaukset. Teoksessa J. Kajanoja, J. Kiander, I.B. Voipio (toim.) *Tutkimus ja talouspolitiikka*. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, VATT-julkaisuja 33.
- Kangas, O. 2000. Rationaalisen valinnan teoriat. Teoksessa R. Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntaukset*. Gaudeamus.
- Kawachi, I., Kennedy, B.P., Lochner, K. & Prothrow-Smith, D. 1997. Social capital, income equality and mortality. *American Journal of Public Health* 87 (1), 490-498.
- Keller, R.T. 2001. Cross-functional project groups in research and new product development, Diversity, communications, job-stress, and outcomes. *Academy of Management Journal* 44 (3), 546-555.

- Kortteinen, M. & Tuomikoski, H. 1998. Työtön. Tutkimus pitkäaikaistyöttömien selviytymisestä. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Kotkavirta, J. 2000a. Toivo, luottamus ja identiteetti. Teoksessa J. Kotkavirta & A. Tuomi (toim.) Toivo ja luottamus. Jyväskylä: Sophi, 5-17.
- Kotkavirta, J. 2000b. Luottamus instituutioihin ja yksilöllinen hyvinvointi. Teoksessa K. Ilmonen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja luottamus. Jyväskylä: Sophi, 55-68.
- Kovalainen, A. 2004. Social Capital, Trust and Dependency. In S.M. Koniordos (ed.) Networks, Trust and Social Capital. Theoretical and Empirical Investigations from Europe. Aldershot: Ashgate, 71-91.
- Kumlin, S. & Rohtstein, B. 2005. Making and Breaking Social Capital. The impact of welfare state institutions. *Comparative Political Studies* 2005 38 (4), 339-365.
- Kwon, H-K. Associations, civic norms, and democracy: Revisiting the Italian case. *Theory Society* 33 (2), 135-166.
- Lagerspetz, O. 1998. Luottamus, yksilöllisyys ja yhteisö. Teoksessa J. Kotkavirta & A. Laitinen (toim.) Yhteisö. Filosofian näkökulmia yhteisöllisyyteen.
- Lane, C. 1998. Introduction: Theories and Issues in the Study of Trust. In C. Lane & R. Bachmann (eds.) Trust Within and Between Organizations. Guilford and King's Lynn: Oxford University Press, 1-30.
- Lehtonen, H. & Kääriäinen, J. 2005. Hyvinvointivaltiot ja sosiaalisen pääoman ulottuvuudet. Teoksessa P. Jokivuori (toim.) Sosiaalisen pääoman kentät. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy, 293-312.
- Levi, M. 1998. A State of Trust. In V. Braithwaite & M. Levi (eds.) Trust and Governance. New York: Russell Sage Foundation, 77-101.
- Locke, J. 1996. Tutkielma hallitusvallasta. Helsinki: Gaudeamus.
- Loukola, O. 1999. Who Do You Trust? Combining Morality and Rationality. Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja.
- Lovett, F. 2006. Rational Choice Theory and Explanation. *Rationality and Society*. Saga Publications 18(2), 237-272.
- Luhmann, N. 1979. Trust and Power. Wiley: Chichester.
- Luhmann, N. 1988. Familiarity, confidence, trust: problems and alternatives. In D. Gambetta (ed.) Trust: Making and breaking cooperative relations. Oxford: Basil Blackwell, 94-105.
- Luokkaprojekti. 1984. Suomalaiset luokkakuvassa. Tampere: Vastapaino.
- Luoma-aho, V. 2005. Viestintä, maine ja organisaation sosiaalinen pääoma. Teoksessa P. Jokivuori (toim.) Sosiaalisen pääoman kentät. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy, 393-413.
- Luomala, A. & Pyykkönen, M. 2002. Yhdistysten yhteistyökumppanit ja kanssakäymisen muodot. Teoksessa M. Siisiäinen (toim.) Yhdistykset kolmannen sektorin toimijoina. Tutkimus jyvaskyläläisistä yhdistyksistä. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry, 131-170.
- Maloney, W.A., Graham, S. & Stoker, G. 2000. Social Capital and Associational Life. In S. Baron, J. Field & T. Schuller (eds.) Social Capital: Critical Perspectives. Oxford: Oxford University Press, 212-226.

- Mauss, M. 1999. *Lahja*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Merton, R.K. 1951. *Social Theory and Social Structure. Towards the Codification of Theory and Research*. Second Printing. New York: The Free Press.
- Misztal, B. 1996. *Trust in Modern Societies*. Polity Press.
- Mills, C.W. 1969. *The Power Elite*. New York. Oxford University Press.
- Mäkelä, J. 2000. Pierre Bourdieu – erottautumisen teoreetikko. Teoksessa R. Heiskala (toim.) *Sosiologisen teorian nykysuuntauksia*. Tampere: Gaudeamus, 243-269.
- Mäkelä, J. 1996. Menneisyyden nykyisyys. Kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tuolla puolen. *Acta Universitatis Lapponiensis* 13. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Mäkelä, P & Ruokonen, F. 2005. Luottamus sosiaalisen pääoman ydinkäsitteenä. Teoksessa P. Jokivuori (toim.) *Sosiaalisen pääoman kentät*. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy, 21-44.
- Niemi, R. 2006. Pitääkö hyvinvointivaltio lupauksensa? Teoksessa T. Helne & M. Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Kela. Kelan tutkimusosasto, 61-76.
- Nummenmaa, L. 2004. *Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät*. Turun yliopiston psykologian laitos.
- Nummenmaa, L. 2006. *Tilastolliset menetelmät*. Helsinki: Tammi.
- Nummenmaa, T., Konttinen, R., Kuusinen, J. & Leskinen, E. 1996. *Tutkimusaineiston analyysi*. Helsinki: WSOY.
- Offe, C. 1999. How can we trust our fellow citizens? In M. Warren (ed.) *Democracy & Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 42-87.
- Oinas, T., Jokivuori, P. & Ilmonen, K. 2005. Työaikapankki – haavetta ja todellisuutta. *Työpoliittinen tutkimus* 284. Työministeriö.
- Pacek, K. 2006. Kulttuurierot ja kielimuuri valtanäkökulmasta suomalaispuolalaisessa työyhteisössä. Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Pahkinen, E. & Lehtonen, R. 1989. *Otanta-asetelmat ja tilastollinen analyysi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Patterson, O. 1999. Liberty against the democratic state: on the historical and contemporary sources of American distrust. In M. Warren (ed.) *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 151-207.
- Pekonen, K. 2005. Poliittisen puolueiden ajankohtaiset haasteet. Verkko-oppikirjassa P. Saukkonen (toim.) *Suomen poliittinen järjestelmä*. Yleisen valtio-opin laitos. Helsingin yliopisto.
- Pesonen, P. & Sänkiäho, R. 1979. *Kansalaiset ja kansanvalta*. Suomalaisten käsityksiä poliittisesta toiminnasta. Porvoo: WSOY.
- Pihlström, S. 2003. Sosiaalisen todellisuuden täsmäanalyysia. *Tieteessä tapahtuu* 1, 56-62.
- Piispa, M. 2004. Väkipolta ja parisuhde. Nuorten naisten kokeman parisuhdeväkivallan määrittely surveytutkimuksessa. *Tutkimuksia* 241. Tilastokeskus. Yliopistopaino. Helsinki.
- Portes, A. & Landolt, P. 1996. The Downside of Social Capital. *The American Prospect* 26. May: 18-21, 94. [Http://epn.org/prospect/26/26-cnt2.html](http://epn.org/prospect/26/26-cnt2.html).

- Putnam, R.D., Leonardi, R. & Nanetti, R.Y. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. 1993. *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. 1995. Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6 (1), 65 - 78.
- Putnam, R.D. 2000. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R.D. 2001. A better society in a time of war. *The New York Times*, 19.10.2001.
- Putnam, R.D. 2002. Bowling together. *The American Prospect* 13/3, 11.2.2002.
- Pösö, T. 2004. Vakavat silmät ja kolme muuta kokemusta koulukodista. Helsinki: Stakes, tutkimuksia 133.
- Raatikainen, P. 2002. Tulkinta, ymmärtäminen ja käytäntö. Teoksessa S. Pihlström, K. Rolin & F. Ruokonen (toim.) *Käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino, 236-242.
- Ranta, E., Rita, H. & Kouki, J. 1992. *Tilastotiedettä ekologeille*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Rautio, P. 2004. "Kyllä se varmaan silleen välittää...": kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. *Lisensiaatintyö*. Helsinki: Pelastakaa Lapset.
- Rawls, J. 1971. *A Theory of Justice*. Harvard University Press.
- Reis, E.P. 1998. Banfield's Amoral Familism Revisited: Implications of High Inequality Structures for Civil Society. In J.C.Alexander (ed.) *Real Civil Societies. Dilemmas and Institutionalization*. Guilford: Sage, 21-40.
- Richter, R. 1985. *Soziokulturelle Dimensionen freiwilligen Vereinigungen*. München: Minerva publication.
- Ricoeur, P. 1992. *Oneself as Another*. Chicago: University of Chicago Press.
- Roos, J.P. 1985. Pelin säännöt: intellektuellit, luokat ja kieli. Esipuhe Pierre Bourdieun teokseen *Sosiologian kysymyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Rotenburg, K.J. 1995. The Socialization of Trust: Parents' and Children's Interpersonal Trust. *International Journal of Behavioral Development* 18(4), 713-726.
- Rothstein, B. 2001. Social Capital in the Social Democratic Welfare State. *Politics and Society* 29, 207-241.
- Rothstein, B. 2002. Social Capital in the Social Democratic State. In R. Putnam (ed.) *Democracies in Flux. The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press, 289-332.
- Rothstein, B. 2004a. *Sociala fällor och tillitens problem*. Kristianstad: SNS Förlag.
- Rothstein, B. 2004b. Social Capital and Institutional Legitimacy: The Corleone Connection. In P. Selle & S. Prakash (ed.) *Investigating Social Capital: Comparative Perspectives on Civil Society, Participation and Governance*. Lontoo: Sage, 113-137.

- Rothstein, B. & Uslaner, E. 2005. All for All: Equality and Social Trust. <http://www.bsos.umd.edu/gvpt/uslaner/rothsteinuslanerallforallworldpolitics.doc>
- Rotter, J.B. 1967. A New Scale for the Measurement of Interpersonal Trust. *Journal of Personality* 35(4), 651-665.
- Rotter, J.B. 1971. Generalized Expectancies for Interpersonal Trust. *American Psychologist* 26(5), 443-451.
- Ruuskanen, P. 2001. Sosiaalinen pääoma – käsitteet, suuntauokset ja mekanismit. Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus, VATT-tutkimuksia 81.
- Ruuskanen, P. 2003. Verkostotalous ja luottamus. Jyväskylä: Sophi.
- Ruuskanen, P. 2005. PK-yritysten innovaatiotoiminta ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa P. Jokivuori (toim.) Sosiaalisen pääoman kentät. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy, 313-338.
- Saastamoinen, K. 1998. Eurooppalainen liberalismi. Etiikka, talous, politiikka. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Sainsbury, D. 2001. Welfare State Challenges and Responses: Institutional and Ideological Resilience and Restructuring? *Acta Sociologica* 44 (3), 257-267.
- Sako, M. 1998. Does Trust Improve Business Performance? In C. Lane & R. Bachman (ed.) *Trust Within and Between Organizations*. Guildford and King's Lynn: Oxford University Press, 88-117.
- Salo-Lee, L., Malmberg, R. & Halinoja, R. 1990. Me ja muut. Kulttuurien välinen viestintä. Jyväskylä: Gummerus.
- Sanaksenaho, S. 2006. Eriarvoisuus ja luottamus 2000-luvun taitteen Suomessa. Bourdieualainen näkökulma. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 285.
- Scott, J. 1991. *Social Network Analysis. A Handbook*. Lontoo: Sage.
- Scott, R.W. 2001. *Institutions and organizations*. Sage Publications.
- Searle, J. 1995. *Construction of Social Reality*. Lontoo: Penguin Books.
- Seippel, Ø. 2006. Sport and Social Capital. *Acta Sociologica* 49 (2), 169-184.
- Seligman, A. 1997. *The Problem of Trust*. Princeton: Princeton University Press.
- Shapiro, M.J. 1997. Bowling blind: post liberal civic society and the worlds of Neo-Tocquevillian social theory. *Theory & Event* 1:1.
- Siisiäinen, M. 1986. Intressit, yhdistyslaitos ja poliittisen järjestelmän vakaisuus. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 57.
- Siisiäinen, M. 1991. Järjestöverkon muotoutuminen Suomessa. Teoksessa M. Palomäki, K. Sadeluoma & M. Siisiäinen (toim.) *Järjestötoiminta*. Suomen kartasto 321. Helsinki.
- Siisiäinen, M. 1999. Voluntary Associations and Social Capital in Finland. In J. van Deth, M. Maraffi, K. Newton and P. Whiteley (toim.) *Social Capital and European Democracy*. Routledge, London, 120-143.
- Siisiäinen, M. 2000. Järjestöllinen pääoma Suomessa. Teoksessa K. Ilmonen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: SoPhi, 144-169.

- Siisiäinen, M. 2002a. Yhdistyslaitos vuosituuhannen vaihteessa. Teoksessa P. Ruuskanen (toim.) Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi. Näkökulmia sosiaali- ja terveystalolle. Jyväskylä: PS-kustannus, 94-111.
- Siisiäinen, M. 2002b. Yhdistyslaitoksen yleiskuva Jyväskylässä. Teoksessa M. Siisiäinen (toim.) Yhdistykset kolmannen sektorin toimijoina. Tutkimus jyvaskyläläisistä yhdistyksistä. Sosiaalija terveysturvan keskusliitto ry, 17-67.
- Siisiäinen, M. 2002c. Yhteiskunnalliset liikkeet ja yhdistykset 1990-luvun Suomessa. Teoksessa K. Ilmonen, A. Kovalainen & M. Siisiäinen (toim.) Lama ja luottamus. Ruotsalainen kauppakorkeakoulujen julkaisuja 55, 70-101.
- Siisiäinen, M. 2003. Yksi käsite, kaksi lähestymistapaa: Putnamin ja Bourdieun sosiaalinen pääoma. *Sosiologia* 3/2003, 204-218.
- Siisiäinen, M. 2005. Pääoman lajien muuntumissäännöt. Teoksessa P. Jokivuori (toim.) Sosiaalisen pääoman kentät. Jyväskylä: Minerva Kustannus Oy, 89-102.
- Siisiäinen, M. 2006. "Demokratia Amerikassa" ja yhdistyssosiologian perusta. *Tiede & Edistys* 3, 205-212.
- Simmel, G. 1908. *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Berlin.
- Simmel, G. 1950. *The Sociology of Georg Simmel*. New York: The Free Press.
- Simmel, G. 1999. *Pieni sosiologia*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Simmel, G. 2005. Suurkaupunki ja moderni elämä. Kirjoituksia vuosilta 1895-1917. Helsinki: Gaudeamus.
- Simpura, J. 2000. Paikallisen sosiaalisen pääoman luominen EU:n laajuisena yhteisponnistuksena. Reunahuomautuksia Santiago Loranca-Garcian esitykseen. Teoksessa J. Kajanoja & J. Simpura (toim.) Sosiaalinen pääoma - globaaleja ja paikallisia näkökulmia. Stakesin raportteja - 252/2000, 93-100.
- Singer, E. 1981. Reference Groups and Social Evaluations. In M. Rosenberg & R.H. Turner (eds.) *Social Psychology: Sociological Perspectives*. New York: Basic Books.
- Somers, M.R. 2005. Let Them Eat Social Capital: Socializing the Market versus Marketizing the Social. *Thesis Eleven* 81 (1), 5-19.
- Stolle, D. 2001. Getting to Trust. An Analysis of the Importance of institutions, families, personal experiences and group membership. In P. Dekker & E. Uslaner (eds.) *Politics in Everyday Life: Social Capital and Participation*. Lontoo: Routledge, 118-133.
- Stolle, D. 2003. Clubs and Congregations: The Benefits of Joining An Association. In Karen S. Cook (ed.) *Trust in Society*. New York: Russell Sage Foundations, 202-245.
- Stolle, D. & Rochon, T.R. Are all associations alike? *American Behavioral Scientist* 42 (1), 47-65.
- Sundberg, Jan. 1996. *Partier och partisystem i Finland*. Esbo: Schildt.
- Sztompka, P. 1999. *Trust. A Sociological Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Sydow, J. 1998. Understanding the Constitution of Interorganizational Relations: Forms and Facades of Trust. In C. Lane & R. Bachman (eds.) *Trust Within and Between Organizations*. Guildford and King's Lynn: Oxford University Press, 31-63.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. 2006. *Using Multivariate Statistics*. Fifth edition. New York: Allyn & Bacon.
- Taylor, C. 1995. *Autenttisuuden etiikka*. Helsinki: Gaudeamus.
- Taylor, M. 1987. *The Possibility of Cooperation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilastokeskus. 2005. *Naiset ja miehet Suomessa*. Helsinki.
- Tilastokeskus. 2005. www.stat.fi/til/vpa/2002/vpa_2002_2005-01-26_tie_001.html. Vapaa-aikatutkimus 1981,1991 ja 2002.
- Tilly, C. 2005. *Trust and Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tocqueville, A. 1951. *Democracy in America I-II*. New York.: Alfred A. Knopf.
- Tocqueville, A. 2006. *Demokratia Amerikassa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tolonen, T. 2004. Vanhemmuuden puutteen heijastuminen nuorten sosiaaliseen pääomaan. *Nuorisotutkimus-lehti* 4, 17-33.
- Tourangeau, R., Rips, L.J. & Rasinski, K. 2000. *The psychology of survey response*. Cambridge University Press, Cambridge (UK).
- Travers, J. & Milgram, S. 1969. An Experimental Study of the Small World Problem. *Sociometry* 32(4), 425-443.
- Trends in Social Capital in the EU. Paper 2. European Observatory on the Social Situation, Social Cohesion, Trust and Participation, ACESR. (prof. Clair Wallace).
- Tuomela, R. 2002. *The Philosophy of Social Practices: A Collective Acceptance View*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tuomela, R. 2003. Collective acceptance, social institutions, and social reality – Criticism and Reconstructions. *American Journal of Economics and Sociology* 62 (1), 123-165.
- Töttö, P. 1999. *Pirullinen positivismi. Kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle*. Kampus Kustannus.
- Töttö, P. 2000. *Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua*. Tampere: Vastapaino.
- Töttö, P. 2004. *Syvällistä ja pinnallista. Teoria, empiria ja kausaalisuus sosiaalitutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Uslaner, E.M. 2002. *The Moral Foundations of Trust*. Symposium raportti: Prepared for the Symposium, "Trust in the Knowledge Society", University of Jyväskylä, Finland. 20.9.2002.
- Uslaner, E. M. 2003. Trust and civic engagement in East and West. In G. Badesku & E. Uslaner (eds.) *Social Capital and the Transition to democracy*. London and New York: Routledge.
- Virmasalo, I. *Perhe, työttömyys ja lama*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 204.
- Walker, M.E., Wasserman, S. & Wellman, B. 1993. Statistical Models for Social Support Networks. *Sociological Methods & Research* 22 (1), 71-98.

- Weber, M. 1978. *Economy and Society. An Outline of Interpretative Sociology.* University of California Press: Berkeley.
- Weber, M. 1980. *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki.* Helsinki & Porvoo. WSOY.
- Whitener, E.M., Brodt, S.E., Korsgaard, M.A. & Werner, J.M. 1998. Managers as initiators of Trust: An exchange relationship framework for understanding managerial trustworthy behavior. *Academy of Management Review* 23 (3), 513-530.
- Wilkinson, R.G. 2005. *The Impact of Inequality. How to Make Sick Societies Healthier.* London and New York: Routledge.
- Williams, B. 1995. *Formal structures and social reality.* In *Making sense of humanity and other philosophical papers.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, M. 2001. In whom we trust: Group membership as an affective context for trust development. *Academy of Management Review* 26 (3), 377-396.
- Wittgenstein, L. 1999. *Filosofisia tutkimuksia.* Porvoo-Helsinki-Juva: WSOY
- Wollebaek, D. & Selle, P. 2002. Does Participation In Voluntary Associations Contribute to Social Capital? The Impact of Intensity, Scope, and Type. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 31 (1), 32-61.
- Woolcock, M. 2000. *Sosiaalinen pääoma: menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus.* Teoksessa J. Kajanoja & J. Simpura (toim.) *Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia.* Helsinki: STAKES, STAKES raportteja 252, 25 - 56.
- Yeung, A.B & Saari, J. 2006. Altruismi - "Sosiologian tärkeimmän ongelman" tarkastelua. *Sociologia* 43 (1), 29-42.

LIITE 1 Jäsenyys yhdistyksissä ja yleinen luottamus (Tilastokeskuksen Vapaa-aikatutkimus -aineisto 2002) keskiarvot

Anova		n		Yleinen luottamus ihmisiin
liikunnan harrastajana urheiluseurassa	p<0,001	2534	ei jäsen	3,05
		519	jäsen	3,19
ammattillinen yhdistys	p<0,01	2201	ei jäsen	3,05
		852	jäsen	3,15
ystävyyssseura / muu kansainvälisyyteen liittyvä yhdistys	p<0,05	2987	ei jäsen	3,08
		38	jäsen	3,37
poliittinen puolue	p>0,05	2974	ei jäsen	3,08
		79	jäsen	3,20
koululais- tai opiskelijajärjestö	p>0,05	2966	ei jäsen	3,08
		87	jäsen	3,11
varhaisnuorisojärjestö	p>0,05	3028	ei jäsen	3,08
		26	jäsen	3,08
uskollinen yhdistys tai kerho	p>0,05	2832	ei jäsen	3,08
		221	jäsen	3,10
kulttuuri tai taidejärjestö	p>0,05	2977	ei jäsen	3,08
		77	jäsen	3,24
sosiaali- ja terveysjärjestö	p>0,05	2754	ei jäsen	3,08
		299	jäsen	3,12
yleisluontoinen kansalaisjärjestö	p>0,05	2997	ei jäsen	3,08
		56	jäsen	3,13
naisjärjestö tai ryhmä	p>0,05	3027	ei jäsen	3,08
		26	jäsen	3,05
maanpuolustusjärjestö tai ryhmä	p>0,05	2963	ei jäsen	3,08
		91	jäsen	3,08
maatalous- tai kotitalousalojen neuvontajärjestö	p>0,05	2957	ei jäsen	3,07
		96	jäsen	3,21
luonnon- tai ympäristönsuojelun yhdistys	p>0,05	2994	ei jäsen	3,08
		59	jäsen	3,07
eläinten suojeluun tai muu eläimiin liittyvä yhdistys	p>0,05	2999	ei jäsen	3,08
		54	jäsen	3,15
muu harrasteyhdistys, piiri tai ryhmä	p>0,05	2906	ei jäsen	3,08
		148	jäsen	3,12
kotiseutu tai asuinalueyhdistys	p>0,05	2904	ei jäsen	3,08
		149	jäsen	3,11
koulu tai muu vanhempainyhdistys	p>0,05	3004	ei jäsen	3,08
		49	jäsen	3,23
eläkeläisjärjestö	p<0,05	2891	ei jäsen	3,08
		134	jäsen	2,93

* painotettu aineisto

* en osaa sanoa vastaukset on koodattu pois yleisen luottamuksen osalta

LIITE 2 Yleistyneen luottamuksen sekä luottamuksen eduskuntaan ja oikeusjärjestelmän korrelaatiot yhdistysjäsenyysmäärään maittain (European Social Survey 2002 -aineisto)

Korrelaatiot	Ihmisiin voi yleisesti ottaen luottaa	Luottamus eduskuntaan	Luottamus oikeusjärjestelmään
Moneenko yhdistykseen kuuluu			
Tanska	,133**	,170***	,122*
Norja	,156**	,213***	,148**
Suomi	,081	,108*	,080
Islanti	-	-	-
Ruotsi	,161***	,174***	,152***
Irlanti	,060	,132*	,096
Hollanti	,154***	,166***	,206***
Sveitsi	-	-	-
Itävalta	,117**	0,099*	,079
Iso-Britannia	,119***	,080**	,091***
Luxenburg	,129	-,012	,020
Espanja	,050*	,069**	-,023
Saksa	,149***	,126***	,086***
Belgia	,121***	,148***	,100**
Ranska	,135***	,128***	,144***
Slovenia	,136	,089	,074
Unkari	,110**	,073*	,043
Portugali	,059	,014	,003
Kreikka	,066	,005	,001
Puola	,084***	,073***	,030

(* p < ,05 ** p < ,01 *** p < ,001)

LIITE 3 A-F Kansainvälisiä vertailuja koskien luottamusta ihmisiin, eduskuntaan ja oikeusjärjestelmään sekä tyytyväisyyttä demokratian toimivuuteen, koulutusjärjestelmään ja terveydenhuoltoon

A) Kysymyksen *Voiko ihmisiin mielestänne luottaa vai onko niin, että ihmisten suhteen ei voi olla liian varovainen* %-jakaumat ja keskiarvot eri maissa (European Social Survey –aineisto 2004)

% N=37614	Ei voi olla lii- an va- rovai- nen											Useim- piin ih- misiin voi luot- taa	Kes- kiar- vo
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
Tanska	1,6	1,3	1,7	4,2	3,8	15,4	8,1	18,7	27,7	10,9	6,7	6,76	
Norja	0,8	0,9	1,9	4,3	4,5	14,4	11	22,8	28,2	7,8	3,4	6,63	
Suomi	0,5	0,4	1,8	4,6	5,8	15	13,2	23,5	26,8	5,7	2,6	6,52	
Islanti	4,3	0	4,3	4,3	4,3	13	8,7	26,1	21,7	8,7	4,3	6,37	
Ruotsi	2,7	1,4	4	6,7	7,4	16,7	8,9	21,3	21,2	7,2	2,7	6,05	
Irlanti	2,8	2,5	5,0	6,9	8,2	17,6	11,6	17,6	17,3	6,6	3,8	5,84	
Hollanti	2,2	1,4	3,1	7,3	7,7	15,4	15,9	28,5	14,8	2,8	0,8	5,84	
Sveitsi	2,5	1,1	3,9	9,1	8	21,9	11	20	17,1	3,9	1,6	5,71	
Itävalta	5,8	3	4,8	8,4	10,7	22,9	12	16,5	10,5	3,1	2,3	5,18	
Viro	2,1	3,5	5,7	9,9	10,5	25,7	13,6	16,1	9,1	2,1	1,7	5,18	
Iso-Britannia	3,1	3	5,2	9,4	12,5	24	12,4	16,3	10,5	2,3	1,3	5,18	
Luxemburg	6,7	3,5	3,7	11,8	9,4	27,3	8,6	12	10,5	3	3,5	5,02	
Espanja	5,3	3,5	6,9	9,3	9,7	25,8	14,5	14,1	8,7	0,9	1,3	4,89	
Saksa	5,8	2,6	7,8	12,7	12,1	21,1	10,9	15,1	8,6	2,2	1,3	4,82	
Belgia	7,3	3,3	6,9	11,1	9,2	22,5	12,2	17,5	7,6	1,4	1,1	4,79	
Ranska	6,7	4,0	7,9	11,7	13,1	27,3	9,1	10,5	7,1	1,5	1,0	4,53	
Ukraina	8,6	6,2	9,4	12,8	11,0	21,8	8,7	7,1	6,7	3,8	3,8	4,45	
Tsekki	7,5	6,1	10	14,8	12,5	19,3	9,8	10,9	6,2	2	1	4,28	
Slovenia	9,6	7,2	11,2	13,6	9,6	21,1	7,7	10,3	7,4	1,5	0,9	4,13	
Unkari	7,7	6,4	10,6	16,9	10,9	23,0	9,4	7,7	5,4	0,6	1,4	4,11	
Slovakia	10,7	5,9	9,1	12,5	11,8	30,2	6,6	7,0	3,4	1,1	1,6	4,02	
Portugali	7,4	6,2	12,2	18,9	15,4	18,1	8	8,6	3,1	1,1	1	3,92	
Kreikka	8,4	11	14,5	13,9	10,8	18,3	7,2	7,7	5,3	2,1	0,7	3,82	
Puola	13	9,3	11,6	14,9	11,1	22,3	6,6	5,7	4	0,8	0,8	3,59	
Koko aineisto	6	4,1	7,5	11,4	11,1	21,9	10,9	14,1	9,5	2,3	1,4	4,76	

painotettu aineisto

B) Kysymyksen Kuinka paljon luotatte eduskuntaan? %- jakaumat sekä keskiarvot eri maissa (European Social Survey -aineisto 2004)

% N=36620	En luota ollen- kaan										Luo tan täy sin	Kes kiar vo
		1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Tanska	1,4	1,4	2,6	5,4	7,2	18,2	12,4	18,6	19,3	7,7	5,8	6,29
Suomi	1,6	1,6	3,3	5,9	9,4	14,6	15,1	22,4	19,1	5,9	1,2	6,01
Islanti	0,0	0,0	4,8	9,5	4,8	19,0	14,3	19,0	19,0	4,8	4,8	5,92
Luxemburg	3,0	0,0	3,0	6,1	6,1	24,2	15,2	18,2	15,2	3,0	6,1	5,76
Sveitsi	1,7	1,6	3,8	8,4	9,7	26,9	14,1	17,2	12,2	2,8	1,6	5,52
Norja	3,0	2,2	4,7	9,9	10,7	20,6	15,1	14,6	13,5	3,6	2,2	5,42
Ruotsi	3,7	2,5	5,3	11,3	10,7	18,4	12,3	15,9	13,4	4,0	2,5	5,35
Espanja	5,8	3,0	4,1	8,2	8,4	27,4	17,5	14,0	7,5	2,2	2,0	5,09
Ukraina	9,2	4,5	6,1	12,7	9,5	23,5	7,6	9,6	6,0	5,0	6,4	4,80
Itävalta	5,0	3,7	7,5	12,7	13,1	23,1	10,2	11,6	8,7	2,4	1,8	4,77
Irlanti	7,7	3,9	8,1	9,0	11,9	23,9	11,0	11,3	9,0	2,3	1,6	4,71
Kreikka	9,3	4,9	6,3	9,0	10,0	24,6	11,8	11,2	7,7	3,1	2,3	4,69
Belgia	6,5	2,7	7,3	11,5	11,3	24,0	15,5	13,6	5,7	1,0	1,0	4,68
Hollanti	5,3	2,9	6,6	12,5	14,6	19,3	19,8	13,6	4,0	0,8	0,5	4,67
Iso-Britannia	7,7	5,2	9,8	15,1	13,4	19,6	10,2	10,0	6,2	1,7	1,1	4,29
Ranska	9,2	4,4	8,5	12,7	11,9	27,0	10,4	8,3	6,0	0,6	1,1	4,27
Saksa	9,7	3,9	10,4	14,0	13,6	19,8	10,4	9,7	6,0	1,4	1,0	4,21
Viro	8,3	5,6	10,2	14,8	13,9	22,2	9,3	8,3	3,7	1,9	1,9	4,19
Slovenia	8,6	6,2	10,5	16,0	10,5	24,1	6,2	8,6	6,8	1,2	1,2	4,13
Portugali	11,5	6,8	12,2	14,6	12,0	23,6	9,5	5,8	2,5	0,8	0,6	3,72
Unkari	12,5	8,0	11,8	18,5	10,1	19,9	8,6	4,3	3,5	1,0	1,8	3,63
Tsekki	15,2	19,3	15,3	18,8	11,6	16,7	5,4	4,0	2,4	0,8	0,5	3,19
Slovakia	18,1	10,1	15,1	16,5	12,0	16,0	4,9	3,1	2,6	0,5	1,2	3,05
Puola	27,5	12,2	16,1	14,8	8,9	13,5	3,4	1,6	1,1	0,3	0,5	2,40
Koko aineisto	9,9	5,0	8,9	12,9	11,4	21,6	10,6	9,7	6,2	1,9	9,9	4,31

painotettu aineisto

C) Kysymyksen ”Kuinka paljon luotatte oikeusjärjestelmään?” %- jakaumat sekä keskiarvot eri maissa (European Social Survey –aineisto 2004)

% N=36670	En luota ollen- kaan											Luota täysin	Keskiarvo
		1	2	3	4	5	6	7	8	9			
Tanska	0,7	0,9	2,1	3,0	4,7	10,3	7,9	14,5	25,2	19,8	11,0	7,21	
Suomi	0,9	0,9	2,1	4,2	5,6	9,6	9,4	17,9	26,1	18,6	4,5	6,90	
Norja	1,6	1,6	3,3	4,9	7,9	13,6	12,3	19,9	19,9	10,1	1,6	6,35	
Luxemburg	2,9	2,9	2,9	5,9	5,9	17,6	11,8	17,6	17,6	5,9	2,9	6,14	
Sveitsi	1,3	1,2	3,2	6,2	8,2	18,5	11,5	19,7	19,4	8,2	1,3	6,14	
Islanti	4,5	,0	4,5	4,5	9,1	18,2	13,6	13,6	18,2	9,1	4,5	6,01	
Itävalta	3,0	2,0	5,0	7,6	9,0	16,7	12,2	17,4	15,7	6,5	4,9	5,83	
Ruotsi	2,4	2,6	4,6	8,2	9,4	16,7	12,5	17,1	16,8	6,9	2,8	5,77	
Saksa	3,7	2,4	5,5	9,4	9,5	17,1	12,9	15,8	15,6	5,5	2,7	5,54	
Hollanti	3,0	2,7	3,5	7,8	9,4	17,2	19,6	21,9	11,8	2,5	0,4	5,50	
Kreikka	6,2	4,7	5,7	9,0	6,8	19,7	9,0	12,2	12,9	9,3	3,9	5,38	
Irlanti	5,1	4,2	6,4	8,4	10,6	19,9	11,9	13,5	12,2	4,5	3,2	5,21	
Iso-Britannia	4,3	3,0	7,0	11,4	10,5	19,3	12,9	15,0	11,7	3,6	1,4	5,12	
Viro	5,9	3,9	6,9	12,7	10,8	19,6	11,8	12,7	9,8	3,9	2,0	4,91	
Belgia	7,7	3,2	6,1	11,3	10,6	18,9	14,9	15,2	9,3	1,6	1,2	4,83	
Ranska	6,3	4,1	7,1	10,4	12,9	22,7	11,0	12,5	9,6	1,9	1,5	4,77	
Espanja	7,9	3,6	6,3	11,6	11,8	21,1	13,3	12,4	7,6	2,9	1,5	4,72	
Unkari	7,7	5,8	9,4	14,8	11,6	18,7	8,9	9,6	9,7	1,9	1,8	4,43	
Portugali	9,6	6,9	11,3	15,2	12,3	22,6	8,5	6,5	5,0	1,2	0,9	3,94	
Ukraina	14,7	8,4	10,5	13,8	8,9	19,3	6,6	5,7	4,2	2,7	5,1	3,91	
Slovenia	11,0	7,4	13,5	16,0	9,2	19,0	7,4	8,0	5,5	1,8	1,2	3,85	
Tsekki	12,1	8,5	12,2	15,5	12,5	16,9	8,6	6,8	4,5	1,5	1,0	3,72	
Slovakia	12,4	9,6	13,4	15,3	11,5	18,9	6,9	5,5	3,8	1,4	1,2	3,58	
Puola	18,7	11,2	14,9	15,3	11,7	16,4	4,4	3,4	2,4	0,7	0,9	3,01	
Koko aineisto	7,4	4,6	7,6	11,1	10,4	18,8	11,0	12,4	10,4	3,9	2,3	4,83	

painotettu aineisto

D) Kysymyksen ”Kuinka tyytyväinen olette demokratian toimivuuteen maassanne” % - jakaumat ja keskiarvot eri maissa (European Social Survey -aineisto 2004)

% N=35999	Hyvin tyytymättömän										Hyvin tyytyväinen	Keskiarvo
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Tanska	0,2	0,6	1	3,1	2,4	10,2	8,7	18,4	29,8	16,5	9,1	7,31
Suomi	0,7	0,5	1,7	3,1	6,6	10,6	12,4	25,4	27,1	10,7	1,2	6,70
Luxenburg	1,1	0,7	1,4	4,4	6,2	18,7	9,6	19,6	19,4	11,3	7,4	6,61
Sveitsi	1	1	2	4,1	8	17,5	12,6	19,6	22,1	8,1	4	6,39
Norja	1	0,9	2,2	6,6	9,3	15,3	12,8	20,6	21,2	6,8	3,2	6,23
Kreikka	1,7	2,2	2,6	5,7	7,2	18,8	12,1	16,7	18,4	10,5	4,0	6,19
Espanja	1,6	0,9	2,9	5,2	6,4	19,9	18	20	17,4	4,5	3,2	6,07
Itävalta	1,6	1,2	4	6,9	9,3	18,4	12,3	18,4	15,5	7,4	4,9	6,01
Ruotsi	2,3	1,4	4,2	7,5	8,7	16,2	13,9	18,7	17,6	6,9	2,6	5,91
Islanti	4,3	0	4,3	8,7	8,7	13,0	13,0	21,7	17,4	4,3	4,3	5,86
Irlanti	2,7	2,0	4,0	6,3	9,0	21,0	14,7	17,3	15,3	5,3	2,3	5,73
Hollanti	1,9	1,9	3,7	5,9	10,0	17,7	19,6	25,2	11,2	2,4	0,5	5,66
Belgia	2,8	1,7	5,6	7	10,3	18,6	16,2	19,5	13	3,3	2,1	5,56
Saksa	4,8	3,3	7,2	8,7	10,8	16,8	11,9	16,1	13,1	4,9	2,4	5,28
Iso-Britann	4,1	2,9	6,5	10,6	12,2	20,7	12	13,2	11,7	4,5	1,5	5,14
Ranska	5,7	3,3	7,9	9,3	13,2	21,3	12,5	13,7	9,9	1,8	1,4	4,87
Tsekki	6,7	4,7	8	10,9	13,5	20,9	13,1	10,5	6,8	3,2	1,7	4,63
Viro	5,7	5,7	6,8	12,9	14,5	21,2	12,4	11	6,6	1,8	1,2	4,56
Slovenia	5	3,6	9,7	12,6	13	26,4	10,4	10,8	6	1,2	1,3	4,54
Ukraina	11,4	6,7	9,5	12,5	10,1	19,1	8,4	8,4	6,6	3,3	4,0	4,31
Unkari	7,0	7,0	8,7	17,9	13,6	21,1	10,1	8,2	4,4	1,5	0,6	4,10
Slovakia	11,9	7,4	11,4	13,1	12,8	21,6	8,1	7,4	4,0	1,4	1,0	3,84
Puola	11,4	7,1	12,8	15,4	14,9	18,8	8,5	5,6	3,4	1,4	0,8	3,70
Portugali	9	11,8	17,5	17,5	12,7	16,7	7,1	4,1	2,8	0,6	0,4	3,35
Koko aineisto	4,6	3,3	6,7	9,2	10,5	18,4	12,4	14,8	12,9	4,8	2,3	5,09

painotettu aineisto

E) Kysymyksen ”Mitä mieltä olette maanne koulutusjärjestelmästä nykyisin” % -jakaumat ja keskiarvot eri maissa (European Social Survey -aineisto 2004)

% N=35856	Erit- tän huo- no										Erit- tän hyvä	Kes- kiarvo
		1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Suomi	0,2	0,1	0,3	0,8	1,1	2,9	5,5	16,1	38,4	28,8	6,0	7,94
Tanska	0,4	0,4	0,6	2,1	4,3	8,9	9,2	18,8	29,5	17,9	7,9	7,32
Irlanti	1,0	1,3	3,2	2,9	5,1	10,5	10,8	17,5	24,2	15,3	8,3	6,92
Islanti	0	0	4,3	4,3	4,3	8,7	13,0	21,7	26,1	13,0	4,3	6,85
Norja	0,5	0,7	1,8	4,3	7,5	13,7	17,3	25,7	20,6	5,8	2,1	6,37
Belgia	1,7	1,2	2,8	5,8	6,5	12,4	12,7	20,7	25,4	7,9	2,8	6,36
Tsekki	1,3	0,8	2,1	4,4	7,7	17,5	15,6	18,3	19,8	8,2	4,3	6,33
Sveitsi	0,9	0,9	2,7	6,4	11,2	14	11,4	21,8	21,1	6,5	3	6,19
Hollanti	0,6	0,9	1,9	5,4	10,2	17,0	22,1	27,3	12,7	1,4	0,5	5,89
Itävalta	2,3	2,1	4,5	9,7	10,6	18,8	13,1	17,2	13,3	5,2	3,2	5,60
Iso-Britann	1,3	2	4,2	9	13,4	16,9	16,2	18,5	13,5	3,5	1,4	5,56
Viro	1,3	2,1	3,7	11,6	12,6	17,6	13,5	17,4	13,9	4,2	2,1	5,55
Ruotsi	1,8	1,6	4,2	10,5	13,4	16,2	14,6	18,6	14,1	3,1	1,7	5,53
Luxenburg	3,9	2,7	4,9	10,8	11,8	18,8	13,2	12,8	11,8	4,2	5,1	5,38
Espanja	2,9	2,4	4,5	10,5	11,1	19,8	19,5	15,8	8,9	2,8	1,6	5,28
Puola	3,2	3,9	5,8	10,3	12,7	21,2	13	13,4	10,9	3,4	2,2	5,15
Slovakia	2,3	2,8	8,8	11,6	12,0	23,6	8,8	12,0	10,6	4,2	3,2	5,13
Kreikka	4,2	4,2	5,7	9,5	10,1	23,2	12,8	16	9,9	3,4	1	5,09
Slovenia	3,5	3,1	6,5	12,5	12,2	22,5	11,1	13,7	10,5	2,8	1,6	5,03
Ranska	3,9	2,9	6,5	10,6	13,7	23,3	13,2	14,6	8,4	1,7	1,3	4,95
Unkari	5,8	5,0	9,2	12,6	13,4	24,2	11,1	8,1	7,3	1,8	1,5	4,49
Saksa	5	4,7	11,4	18,1	15,1	17,8	11,2	9,4	5,3	1,2	0,8	4,26
Ukraina	6,8	4,7	11,3	18,6	14,3	21,2	9,5	6,7	3,9	1,3	1,7	4,10
Portugali	5	6,5	14,4	17,3	15,9	21	10,5	6,6	2,3	0,3	0,4	3,89
Koko aineisto	3	3,1	6,5	11,6	12,4	17,9	13,9	14,7	11,4	3,8	1,8	5,07

painotettu aineisto

F) Kysymyksen ”Mitä mieltä olette maanne terveydenhuoltojärjestelmästä nykyisin” %-jakaumat ja keskiarvot eri maissa (European Social Survey -aineisto 2004)

% N=37082	Erit- tään huo- no										Erit- tään hyvä	Kes- kiarvo
		1	2	3	4	5	6	7	8	9		
Belgia	0,8	0,6	1,4	2,1	2,8	6,7	11,5	21,7	32,9	13,9	5,6	7,19
Luxenburg	1,4	0,6	2,7	4	3,7	11,9	10,2	14,3	21,9	15,1	14,2	7,07
Suomi	0,5	0,8	2,1	3,4	6,4	7,4	11,9	22,1	27,6	13,7	4	6,89
Islanti	0	0	4,8	4,8	4,8	9,5	14,3	23,8	19,0	14,3	4,8	6,57
Itävalta	1	1,3	2,5	5,6	8,1	13,7	11,2	17,9	22,1	10,7	6	6,49
Tanska	0,6	1	2,5	5,2	8,3	13,3	13,4	21,6	21,4	8,9	3,8	6,42
Sveitsi	1,1	1,5	3,5	6,7	9,1	14,1	11,6	18,5	20,6	8,6	4,7	6,24
Ranska	2,1	2,0	5,0	9,0	9,5	14,3	13,0	20,5	18,2	4,7	1,8	5,76
Espanja	2,7	2,1	3,7	6,6	10,2	17,2	17,3	18,4	13,5	4,9	3,4	5,75
Norja	1,6	1,8	3,7	9,5	12,3	14,7	15,3	19,2	15,5	4,3	2,3	5,71
Slovakia	4,3	6,1	6,9	10,0	9,5	13,4	6,5	11,3	9,5	7,4	15,2	5,65
Hollanti	1,5	1,3	4,0	7,8	12,9	16,3	18,2	21,7	13,8	1,6	0,8	5,60
Iso-Britannia	2,4	2	6,2	11,1	13,1	15,8	14,4	15,3	12,5	4,4	2,9	5,40
Tsekki	2,9	3,4	6,4	9,8	11,9	17,9	13,2	13,6	12,9	5,5	2,5	5,35
Ruotsi	2,3	3,1	6,5	12,7	14,9	15,2	12,3	15,1	11,6	3,7	2,5	5,21
Slovenia	3,6	5,3	8,5	12,2	12,1	17,7	13,3	13	9,5	2,3	2,5	4,89
Kreikka	6,4	6,2	8,2	10,6	10,3	19,4	10,7	12,2	9,9	4,3	1,7	4,78
Saksa	5,5	4	8,8	13,5	14,2	15,8	12,1	12,3	9,4	2,8	1,5	4,73
Viro	5	6,3	12,1	17,8	14,6	15,8	9,4	8	8	2	1	4,25
Irlanti	8,5	8,9	14,9	12,0	13,3	14,2	9,8	7,3	5,7	2,5	2,8	4,06
Portugali	7	9,5	16,2	19,1	14,3	16,8	7,9	5,3	3,2	0,4	0,1	3,56
Unkari	11,2	9,6	18,2	20,9	12,7	13,5	5,8	3,8	2,6	0,5	1,2	3,26
Puola	17,2	11,5	16,5	16,4	11,2	12,1	4,6	3,5	4	1,7	1,3	3,11
Ukraina	16,3	12,6	18,7	19,5	10,7	13,4	3,5	2,4	1,4	1,2	0,5	2,82
Koko aineisto	5,2	4,1	7,8	11,2	11,9	15,2	12,2	13,6	11,9	4,4	2,5	4,88

painotettu aineisto

LIITE 4 Instituutioihin ja ihmisiin luottamisen väliset osittaiskorrelaatiot
(kontrolloivina/vakioivina muuttujina ikä, tulot ja koulutus; aineisto 2005)

Luottamus	ystävät	naapuri	tuntematon suomalainen	tuntematon ulkomaalai- nen	yleisesti ot- taen ihmisiin voi luottaa
hallitus	,100 ***	,129 ***	,165 ***	,113 **	,156 ***
eduskunta	,094 **	,122 ***	,182 ***	,140 ***	,181 ***
ministeriöt	,057	,116 **	,136 ***	,134 ***	,120 ***
oikeuslaitos	,151 ***	,163 ***	,135 ***	,103 **	,174 ***
työntekijöiden ay-liike	,079 *	,066*	,112 **	,080 *	,101 **
työnantajajärjestöt	,072 *	,102 **	,117 **	,060	,116 **
puolustusvoimat	,087 *	,100 **	,083 *	,011	,126 ***
päivälehdistö	,007	,073 *	,088 **	,064	,077 *
tv ja radio	-,007	,013	,062	,060	,069
yliopistot	,042	,081 *	,065	,080 *	,098 **
sosiaalitoimi	,087 **	,178 ***	,172 ***	,127 **	,199 ***
koulutoimi	,045	,157 ***	,114 **	,071 *	,180 ***
vanhustenhuolto	,019	,080 *	,109 **	,074 *	,125 ***
terveydenhuolto	,094 **	,169 ***	,140 ***	,101 **	,159 ***
lasten päivähoido	,108 **	,119 **	,116 **	,063	,112 **
poliisi	,091 **	,022	,088 *	,045	,109 **
kunnanjohto	,078 *	,040	,074 *	,088 *	,138 ***
kunnallispoliitikot	,048	,038	,046	,059	,087 *

(* p < .05, ** p < .01, *** p < .001)

Lähde: Vuonna 2005 kerätty aineisto, N=1000

LIITE 5 Valtion ja kuntien virkamiehiä, rahoitusyhtiöitä sekä putkimiehiä tai muita korjaustyöntekijöitä kohtaan tunnetun luottamuksen suhde yleistyneeseen luottamukseen Suomessa (European Social Survey -aineisto 2004)

	N	Anova	Tunnen voimakasta epäluottamusta	En luota	En tunne epäluottamusta mutta en luottamustakaan	Luotan	Tunnen voimakasta luottamusta
Valtion ja kuntien virkamiehet	1987	p<0,001	5,58	5,84	6,33	6,85	7,63
Rahoitusyhtiöt (pankit ja vakuutusyhtiöt)	2000	p<0,001	5,34	5,96	6,35	6,72	6,88
Putkimiehet, rakennusmiehet, autonasentajat jne.	1989	p<0,001	6,59	5,98	6,23	6,70	7,06

Taulukossa on esitetty keskiarvot (0-10) kysymykseen ”Voiko mielestänne ihmisiin luottaa, vai onko niin, ettei ihmisten suhteen voi olla liian varovainen”. Kysymysohje: Kertokaa mielipiteenne asteikolla nolasta kymmeneen, jossa nolla tarkoittaa, ettei ihmisten kanssa voi olla liian varovainen ja 10, että useimpiin ihmisiin voi luottaa.

Aineisto on painotettu.

LIITE 6 Summamuuttujien luominen, koostumus ja Cronbachin alfat

Instituutioihin luottamista koskevien keskiarvosummamuuttujien luominen

1. Hallitus ja eduskunta -summamuuttuja

* keskiarvo muuttujista k9a & k9c

* Cronbachin alfa=0,766

* teoreettisista syistä ministeriöt käsitellään omana muuttujanaan

2. Työmarkkinaosapuolet

* keskiarvo muuttujista k9a & k9c

* Cronbachin alfa=0,58

* vaikka alfa on heikohko, summamuuttuja luotiin tiedon tiivistämiseksi: on tarkistettu, että tulokset ovat samat, kun analyysit tehdään erikseen kummallekin summamuuttujan osalle

a) faktorianalyysi instituutioihin luottamisesta (k9a-k9k); Promax-rotatio

Total Variance Explained

Factor	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total
1	3,415	31,049	31,049	2,907	26,425	26,425	2,487
2	1,471	13,374	44,423	1,035	9,405	35,830	1,924
3	1,165	10,593	55,016	,658	5,979	41,809	1,433
4	1,036	9,423	64,438	,600	5,455	47,264	1,538
5	,847	7,697	72,135				
6	,711	6,461	78,597				
7	,571	5,187	83,784				
8	,521	4,735	88,519				
9	,487	4,428	92,947				
10	,420	3,816	96,763				
11	,356	3,237	100,000				

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

a. When factors are correlated, sums of squared loadings cannot be added to obtain a total variance.

Pattern Matrix^a

	Factor			
	1	2	3	4
HALLITUS	,853	-,079	-,013	-,067
YLIOPISTOT	,352	,217	,044	-,054
EDUSKUNTA	,775	-,086	,019	,012
OIKEUSLAITOS	,337	,272	-,027	,070
PUOLUSTUSVOIMAT	-,057	,925	-,034	-,041
KIRKKO	,084	,367	,076	,023
PÄIVÄLEHDISTÖ	,046	-,027	,732	-,042
TV JA RADIO	-,045	,038	,778	,040
TYÖNANTAJAJÄRJESTÖT	-,008	,047	,052	,611
TYÖNTEKIJÖIDEN AY-LIIKE	-,008	-,065	-,045	,714
MINISTERIÖT	,547	,174	-,023	,090

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

Rotation Method: Promax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 5 iterations.

2. Peruspalvelut-summamuuttuja

* keskiarvo muuttujista k10a, k10b, k10f, k10g ja k10h eli sosiaalitoimi, koulutoimi, vanhus-
tenhuolto, terveydenhuolto ja lasten päivähoito

* Cronbachin alfa = 0,778

3. Poliisi ja palokunta -summamuuttuja

* keskiarvo muuttujista k10d & k10e

* Cronbachin alfa=0,682

b) faktorianalyysi kunnallisiin elimiin luottamisesta (k10a-k10j); Promax-rotatio

Total Variance Explained

Factor	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total
1	3,869	38,693	38,693	3,354	33,540	33,540	2,937
2	1,290	12,896	51,589	,841	8,406	41,946	2,449
3	1,030	10,295	61,884	,561	5,606	47,552	2,141
4	,774	7,740	69,624				
5	,702	7,021	76,645				
6	,614	6,141	82,787				
7	,505	5,055	87,841				
8	,453	4,530	92,371				
9	,411	4,107	96,478				
10	,352	3,522	100,000				

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

a. When factors are correlated, sums of squared loadings cannot be added to obtain a total variance.

Pattern Matrix^a

	Factor		
	1	2	3
SOSIAALITOIMI	,406	,133	,134
KOULUTOIMI	,409	,093	,216
KULTTUURITOIMI	,052	,231	,310
POLIISITOIMI	-,043	,014	,802
PALOKUNTA	-,003	-,108	,717
VANHUSTENHUOLTO	,755	-,013	-,095
TERVEYDENHUOLTO	,739	,002	-,043
LASTEN PÄIVÄHOITO	,696	-,067	,006
KUNNANJOHTO	,008	,786	,001
KUNNALLISPOLIITIKOT	-,018	,840	-,071

Extraction Method: Principal Axis Factoring.

Rotation Method: Promax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 5 iterations.

Ihmisiin luottamista koskevat keskiarvosummamuuttujat

* summamuuttujat luotu ilman faktorianalyysia sisällöllisin perustein siten, että muodostuu tiettyihin ihmisryhmiin kohdistuvia summamuuttujia

1. Ystävät -summamuuttuja

* keskiarvo muuttujista k18b & k19b

* Cronbachin alfa =0,60

2. Naapurit-summamuuttuja

* keskiarvo muuttujista k18c & k19c

* Cronbachin alfa =0,71

3. Tuntematon suomalainen -summamuuttuja

* keskiarvo muuttujista k18g & k19e

* Cronbachin alfa =0,739

4. Tuntematon ulkomaalainen -summamuuttuja

* keskiarvo muuttujista k19h & k19f

* Cronbachin alfa =0,76

Yhteiskunnallinen aktiivisuus ja keskustelu

1. Yhteiskunnallisista asioista keskusteleminen

*keskiarvo muuttujista (k31a-k31d)

* Cronbachin alfa =0,66

2. Yhteiskunnallinen aktiivisuus

* laskettu yhteen kuinka moneen vastannut kyllä kysymyksistä (k26a-k26h)

LIITE 7 Kyselylomake

Olkaa hyvä ja vastatkaa rengastamalla sopivan vastausvaihtoehdon numero tai kirjoittamalla vastaus sille varatulle paikalle.

VASTAAJAN TAUSTATIEDOT

1. Sukupuolenne (Rengastakaa oikea vaihtoehto)

1. nainen
2. mies

2. Syntymävuotenne? (Täydentäkää vuosiluku) 19_____

3. Siviilisäätyenne (Rengastakaa oikea vaihtoehto)

1. avioliitossa
2. avoliitossa
3. naimaton
4. asumuserossa tai eronnut
5. leski

4. Kuinka monta henkilöä kotitaloudessanne asuu? Yhteensä _____henkilöä

5. Minkä peruskoulutustason olette suorittanut? (Rengastakaa oikea vaihtoehto)

1. en mitään
2. kansakoulu, kansalaiskoulu
3. keskikoulu tai peruskoulu
4. ylioppilastutkinto

6. Mikä on ammattikoulutuksenne? (Rengastakaa vain suorittamanne ylin taso)

1. ei ammatillista koulutusta
2. ammattikurssi (vähintään 4 viikkoa)
3. ammattikoulu
4. oppisopimuskoulutus
5. opistotason tutkinto (esim. tekn. opisto, kauppaopisto, sairaanhoito-opisto)
6. ammattikorkeakoulututkinto
7. yliopisto- tai korkeakoulututkinto
8. muu, mikä _____

7. Oletteko tällä hetkellä? (rengastakaa vain yksi vaihtoehto)

1. pysyvässä kokopäiväisessä palkkatyösuhteessa
2. pysyvässä osa-aikaisessa palkkatyösuhteessa
3. määräaikaisessa palkkatyösuhteessa
4. yrittäjänä
5. eläkkeellä
6. työttömänä
7. opiskelemassa
8. lomautettuna kokonaan tai osa-aikaisesti
9. äitiyslomalla, vanhempainlomalla, hoitovapaalla tai kotihoidontuella
10. asevelvollisuutta suorittamassa
11. muulla palkattomalla vapaalla
12. muu, mikä? _____

8. Mikä on nykyinen tai mikä oli viimeisin ammattiasemanne (rengastakaa yksi vaihtoehto)

1. pienyrittäjä tai itsenäinen ammatinharjoittaja
2. yrittäjä
3. maanviljelijä
4. ylempi toimihenkilö tai johtavassa asemassa oleva henkilö
5. alempi toimihenkilö
6. työntekijä
7. opiskelija
8. työtön

LUOTTAMUS INSTITUUTIOIHIN, ORGANISAATIOIHIN JA KOTIKUNNAN TOIMINTOIHIN

9. Kuinka paljon luotatte siihen, että seuraavat instituutiot ja organisaatiot ajavat tavallisten ihmisten asioita?

Luotan	en lainkaan	melko vähän	ei vähän eikä paljon	melko paljon	erittäin paljon	en osaa sanoa
1. hallitus	1	2	3	4	5	9
2. yliopistot	1	2	3	4	5	9
3. eduskunta	1	2	3	4	5	9
4. oikeuslaitos	1	2	3	4	5	9
5. puolustusvoimat	1	2	3	4	5	9
6. kirkko	1	2	3	4	5	9
7. päivälehdistö	1	2	3	4	5	9
8. TV ja radio	1	2	3	4	5	9
9. työnantaja- järjestöt	1	2	3	4	5	9
10. työntekijöiden ay-liike	1	2	3	4	5	9
11. ministeriöt	1	2	3	4	5	9

10. Seuraava kysymys koskee luottamustanne kotikuntanne toimintoihin.

Missä määrin yleisesti ottaen luotatte seuraaviin tahoihin?

Luotan	en lainkaan	melko vähän	ei vähän eikä paljon	melko paljon	erittäin paljon	en osaa sanoa
1. sosiaalitoimi	1	2	3	4	5	9
2. koulutoimi	1	2	3	4	5	9
3. kulttuuritoimi	1	2	3	4	5	9
4. poliisitoimi	1	2	3	4	5	9
5. palokunta	1	2	3	4	5	9
6. vanhustenhuolto	1	2	3	4	5	9
7. terveydenhuolto	1	2	3	4	5	9
8. lasten päivähoido	1	2	3	4	5	9
9. kunnanjohto	1	2	3	4	5	9
10. kunnallispoliititkot	1	2	3	4	5	9

11. Olivatko seuraavat tahot ennen luotettavampia kuin nykyisin?

	kyllä	ei	en osaa sanoa
1. sosiaalitoimi	1	2	9
2. koulutoimi	1	2	9
3. kulttuuritoimi	1	2	9
4. poliisitoimi	1	2	9
5. palokunta	1	2	9
6. vanhustenhuolto	1	2	9
7. terveydenhuolto	1	2	9
8. lasten päivähoido	1	2	9
9. kunnanjohto	1	2	9
10. kunnallispoliititkot	1	2	9

12. Miten pätevästi seuraavat kotikuntanne tahot hoitavat mielestänne tehtävänsä?

	epäpäte- västi	melko epä- pätevästi	melko pätevästi	päte- västi	en osaa sanoa
1. päiväkodit	1	2	3	4	9
2. perhepäivähoitajat	1	2	3	4	9
3. vanhainkodit	1	2	3	4	9
4. terveydenhuolto	1	2	3	4	9
5. poliisi	1	2	3	4	9
6. koulutoimi	1	2	3	4	9
7. vanhusten asumispalvelu	1	2	3	4	9
8. sosiaalitoimi	1	2	3	4	9
9. palokunta	1	2	3	4	9
10. kunnallispoliititkot	1	2	3	4	9

13. Oletteko käyttänyt seuraavia yksityisiä sosiaali- ja terveysalanpalveluja?

	kyllä	ei
1. yksityiset päiväkodit	1	2
2. yksityiset perhepäivähoitajat	1	2
3. yksityinen kotisairaanhoido	1	2
4. yksityinen kotipalvelu	1	2
5. yksityiset vanhainkodit	1	2
6. yksityinen vanhusten asumispalvelu	1	2
7. yksityinen vanhusten päivähoito	1	2
8. yksityinen lääkäri/yksityinen lääkäriasema	1	2

14. Ovatko seuraavat palvelut toimineet mielestänne luottamuksenarvoisesti?

	ei	suurimmaksi osaksi ei	suurimmaksi osaksi kyllä	kyllä	en osaa sanoa
1. sosiaalitoimi	1	2	3	4	9
2. terveydenhuolto	1	2	3	4	9
3. lasten päivähoito	1	2	3	4	9
4. poliisi	1	2	3	4	9
5. koulutoimi	1	2	3	4	9
6. vanhustenhuolto	1	2	3	4	9
7. palokunta	1	2	3	4	9
8. kulttuuritoimi	1	2	3	4	9

15. Kuinka paljon luotatte siihen, että seuraavat paikalliset tahot toimillaan edistävät paikkakuntanne hyvinvointia?

Luotan	en lainkaan	melko vähän	en vähän enkä paljon	melko paljon	erittäin paljon	en osaa sanoa
1. seurakunta	1	2	3	4	5	9
2. ammattiyhd.liike	1	2	3	4	5	9
3. urheiluseurat	1	2	3	4	5	9
4. kylätoimikunnat	1	2	3	4	5	9
5. leijonat ja rotaryt	1	2	3	4	5	9
6. poliitt. puolueet	1	2	3	4	5	9
7. viljelijäjärjestöt	1	2	3	4	5	9
8. yrittäjäjärjestöt	1	2	3	4	5	9
9. työttömien yhdistykset	1	2	3	4	5	9

LUOTTAMUS SUOMALAISEN YHTEISKUNNAN ERI IHMISRYHMIIN

16. Yleisesti ottaen ihmisiin voi luottaa.

1. täysin eri mieltä
2. jokseenkin eri mieltä
3. en osaa sanoa
4. jokseenkin samaa mieltä
5. täysin samaa mieltä

17. Kuvitellaan, että istutte täpötäydellä uimarannalla ja haluatte uimaan.

Pyytäisittekö teille ennestään tuntematonta naapurianne katsomaan tavaroitanne, jos hän on

	en pyy- täisi	paljon epäröiden	en osaa sanoa	vähän epäröiden	epäröimättä
1. venäläinen	1	2	3	4	5
2. suomalainen	1	2	3	4	5
3. ruotsalainen	1	2	3	4	5
4. suomenruotsalainen	1	2	3	4	5
5. romani	1	2	3	4	5
6. inkeriläinen	1	2	3	4	5
7. saamelainen	1	2	3	4	5
8. virolainen	1	2	3	4	5

18. Kertokaa paljonko tunnette luottamusta alla lueteltuja henkilöitä/ryhmiä kohtaan.

Luotan	en lainkaan	melko vähän	en osaa sanoa	melko paljon	erittäin paljon
1. oma perheenne	1	2	3	4	5
2. ystäväpiirinne	1	2	3	4	5
3. naapurinne	1	2	3	4	5
4. työtoverinne	1	2	3	4	5
5. opiskelijatoverinne	1	2	3	4	5
6. esimiehenne/johtaja	1	2	3	4	5
7. suomalainen, jota ette tunne	1	2	3	4	5
8. ulkomaalainen, jota ette tunne	1	2	3	4	5

19. Ajatellaan, että istutte kahvilassa ja joudutte hetkeksi jättämään matkatavaranne muiden silmälläpidon alaiseksi

Missä määrin koette luottavanne	en lainkaan	melko vähän	en osaa sanoa	melko paljon	erittäin paljon
1. perheenjäsenenne	1	2	3	4	5
2. ystäväänne	1	2	3	4	5
3. naapuriinne	1	2	3	4	5
4. työtoveriinne	1	2	3	4	5
5. suomalaiseen jota ette tunne	1	2	3	4	5
6. ulkomaalaiseen jota ette tunne	1	2	3	4	5

SOSIAALISET KONTAKTIT JA JÄRJESTÖISSÄ TOIMIMINEN

20. Kuulutteko tällä hetkellä johonkin/joihinkin seuraavan tyyppisistä yhdistyksistä tai järjestöistä?

	kyllä	ei
1. poliittinen puolue tai järjestö	1	2
2. ammattiyhdistys (liike) tai työnantajajärjestö	1	2
3. muu taloudellinen tai ammatillinen yhdistys	1	2
4. yrittäjäjärjestö	1	2
5. nuorisojärjestö	1	2
6. urheiluseura	1	2
7. luterilainen tai ortodoksinen kirkko	1	2
8. muu uskonnollinen yhdistys	1	2
9. harrastuskerho tai kulttuurialan yhdistys	1	2
10. vammais-, sosiaali- tai terveysalan yhdistys	1	2
11. opiskeluun liittyvä yhdistys	1	2
12. kotiseutujärjestö	1	2
13. kylätoimikunta tai asukasyhdistys	1	2
14. osuustoiminta	1	2
15. luonnonsuojelu- tai ympäristöjärjestö	1	2
16. jokin vaihtoehtoliike	1	2
17. kansainvälinen ystävyysseura	1	2
18. humanitaarisen avun tai hyväntekeväisyyden yhdistys	1	2
19. eläkeläisjärjestö tai -yhdistys	1	2
20. muu, mikä _____		

Jos vastasi kaikkiin kysymyksen 20 kohtiin ei, siirrykää kysymykseen 26!

21. Onko teidät tällä hetkellä valittu luottamustehtävään jossain edellä luetelluista yhdistyksistä/järjestöistä?

1. ei
2. kyllä

Jos vastasitte kyllä, kuinka moneen? _____

22. Kuinka usein olette osallistunut viimeksi kuluneen vuoden aikana seuraavien yhdistystyyppien järjestämiin kokouksiin tai muihin tilaisuuksiin?

	en kertaakaan	1 kerran	2-5 kertaa	3 yli 6 kertaa
1. poliittinen puolue tai järjestö	1	2	3	4
2. ammattiyhdistys (liike) tai työnantajajärjestö	1	2	3	4
3. muu taloudellinen tai ammatillinen yhdistys	1	2	3	4
4. yrittäjäjärjestö	1	2	3	4
5. nuorisojärjestö	1	2	3	4
6. urheiluseura	1	2	3	4
7. luterilainen tai ortodoksinen kirkko	1	2	3	4
8. muu uskonnollinen yhdistys	1	2	3	4
9. harrastuskerho tai kulttuurialan yhdistys	1	2	3	4
10. vammais-, sosiaali- / terveysalan yhd.	1	2	3	4
11. opiskeluun liittyvä yhdistys	1	2	3	4
12. kotiseutujärjestö	1	2	3	4
13. kylätoimikunta tai asukasyhdistys	1	2	3	4
14. osuustoiminta	1	2	3	4
15. luonnonsuojelu/ympäristöjärjestö	1	2	3	4
16. jokin vaihtoehtoliike	1	2	3	4
17. kansainvälinen ystävyysseura	1	2	3	4
18. humanitaarisen avun/hyvän tekeväisyyden yhdistys	1	2	3	4
19. eläkeläisjärjestö tai -yhdistys	1	2	3	4
20. muu, mikä _____	1	2	3	4

23. Kanssani samaan yhdistykseen kuuluviin ihmisiin voi luottaa

1. täysin eri mieltä
2. jokseenkin eri mieltä
3. en osaa sanoa
4. jokseenkin samaa mieltä
5. täysin samaa mieltä

24. Kuinka usein olette osallistunut yhdistysten vapaaehtoistyöhön (kuten varainhankintaan, talkootyöhön tai toiminnan suunnitteluun, järjestelyyn ja toteuttamiseen) viimeksi kuluneen vuoden aikana?

1. en kertaakaan   2. satunnaisesti   3. noin kerran kuussa   4. viikoittain

25. Kuinka tärkeänä pidätte seuraavia tekijöitä yhdistystoiminnassa mukana olemisenne kannalta?

	ei lainkaan olennainen	vähemmän olennainen	olennainen	erittäin olennainen
1. Yhteiskunnallisen keskustelun ylläpito ja halu vaikuttaa asioihin	1	2	3	4
2. Yhdistyksessä voi viettää aikaa ja pitää hauskaa muiden jäsenten kanssa	1	2	3	4
3. Yhdistyksen kautta saa tärkeää ja hyödyllistä tietoa	1	2	3	4
4. Yhdistys hoitaa tehtäviä joita julkinen sektori ei ole pystynyt hoitamaan tarpeeksi hyvin	1	2	3	4
5. Yhdistys ajaa omia tai läheiseni etuja	1	2	3	4
6. Yhdistystoiminnassa tapaa ihmisiä joihin voi luottaa ja heiltä saa tarvittaessa apua	1	2	3	4
7. Tapaan yhdistysten kautta kaltaisiani ihmisiä, joilla on samankaltaiset arvot	1	2	3	4

26. Oletteko henkilökohtaisesti koettanut vaikuttaa yhteiskuntapoliittisiin päätöksiin tai ylipäätään joihinkin yhteisiin asioihin omalla paikkakunnallanne tai valtakunnallisesti jollain seuraavista tavoista *viimeksi kuluneen vuoden aikana?*

	kyllä	en
1. Olen kirjoittanut mielipiteeni sanomalehteen	1	2
2. Olen osallistunut mielenosoitukseen	1	2
3. Olen vastalauseena jättänyt äänestämättä viime vaaleissa	1	2
4. Olen allekirjoittanut poliittisen tai muun yhteisk. vetoomuksen	1	2
5. Olen antanut taloudellista tukea yhteiskunnallisille liikkeille tai yhdistyksille	1	2
6. Olen tukenut tai auttanut kansanedustajaehdokasta	1	2
7. Olen osallistunut lakkoon	1	2
8. Olen kerännyt allekirjoituksia poliittiseen tai muuhun yhteiskunnalliseen vetoomukseen	1	2

27. Seuraavassa on joukko väittämiä. Rengastakaa kunkin väittämän kohdalla missä määrin olette väitteen kanssa samaa mieltä

	täysin eri mieltä	melko eri mieltä	en samaa enkä eri mieltä	melko samaa mieltä	täysin samaa mieltä	eos
1. Paikkakunnallanne ihmiset auttavat toisiaan mielellään	1	2	3	4	5	9
2. Miehiin ei voi luottaa	1	2	3	4	5	9
3. Nuoriin ei voi luottaa	1	2	3	4	5	9
4. Yhdistysaktiivisuudella ei voi saada asuinkunnassanne mitään merkittävää aikaan	1	2	3	4	5	9
5. Jos en ole varovainen, muut ihmiset käyttävät minua hyväkseen	1	2	3	4	5	9
6. Uskon että tulevaisuus tuo mukanaan paljon hyvää	1	2	3	4	5	9
7. Tummaihoisiin ei voi luottaa	1	2	3	4	5	9
8. Jokainen on vastuussa omista asioistaan	1	2	3	4	5	9
9. Kunnanjohto ja kunnallispoliitikot yleensä välittävät siitä, mitä kaltaisenne ihmiset ajattelevat	1	2	3	4	5	9
10. Jos autan tuttavaani, on todennäköistä, että hän auttaa tulevaisuudessa minua	1	2	3	4	5	9
11. Ihmiset ovat nykyään välinpitämättömiä	1	2	3	4	5	9
12. Kun tarvitsee apua, ystäviin voi aina luottaa	1	2	3	4	5	9
13. Luotan muihin yhdistysjäseniin enemmän kuin muihin ihmisiin yleensä	1	2	3	4	5	9
14. Naisiin ei voi luottaa	1	2	3	4	5	9
15. Paikalliset järjestöt ajavat vain jäsenistönsä etua	1	2	3	4	5	9
16. Useimmiten voin olla varma että muut ihmiset tahtovat parastani	1	2	3	4	5	9

28. Oletteko edellisen ½ vuoden aikana osallistunut seuraaviin toimiin tai yhteistyömuotoihin?

	kyllä	en
1. Vierailut naapureiden tai ystävien luona	1	2
2. Osallistunut illanviettoon ystävien tai tuttavien kanssa	1	2
3. Mukanaolo säännöllisesti tai silloin tällöin kokoontuvassa harrastusporukassa (kuntoilu, pelienpelaaminen, kerho tai joku vastaava)	1	2

29. Kuinka usein harrastatte seuraavia asioita:

1= harvemmin kuin kerran
vuodessa tai en koskaan
2= 1-2 kertaa vuodessa
3= kerran muutamassa
kuukaudessa
4= kuukausittain
5= viikoittain
6= päivittäin

1. elokuvissa käynti	1	2	3	4	5	6
2. teatterissa käynti	1	2	3	4	5	6
3. ravintolassa käynti	1	2	3	4	5	6
4. konserteissa käynti	1	2	3	4	5	6
5. kirjojen lukeminen	1	2	3	4	5	6
6. maalaaminen/piirtäminen	1	2	3	4	5	6
7. kuntoliikunta	1	2	3	4	5	6
8. kirkossa käynti	1	2	3	4	5	6
9. jonkin instrumentin soittaminen	1	2	3	4	5	6
10. klassisen musiikin kuuntelu kotona	1	2	3	4	5	6
11. populaari musiikin kuuntelu kotona	1	2	3	4	5	6

30. Pyydämme teitä nyt miettimään aikaa, jolloin asuite lapsuudenkodissanne. Arvioikaa seuraavia asioita:

	ei koskaan	harvoin	melko harvoin	melko usein	usein	eos
1. Vanhempani tai toinen heistä osallistuivat yhdistystoimintaan	1	2	3	4	5	9
2. Kotona puhuttiin yhteiskunnallisista asioista	1	2	3	4	5	9
3. Vanhempani osallistuivat kodin ulkopuoliseen harrastustoimintaan	1	2	3	4	5	9

31. Arvioikaa *kuinka usein nykyään* keskustellette yhteiskunnallisista asioista

	ei koskaan	harvoin	melko harvoin	melko usein	usein	eos
1. Ystävien tai tuttujen kanssa?	1	2	3	4	5	9
2. Vanhempiesi kanssa?	1	2	3	4	5	9
3. Nykyisessä perheessäsi /taloudessasi?	1	2	3	4	5	9
4. Työpaikalla?	1	2	3	4	5	9

Kysymme vielä lopuksi muutamia työhön ja talouteenne liittyviä asioita.

32. Kuinka monta vuotta olette yhteensä ollut ansiotyössä elämänne aikana?
(Työkokemus lasketaan 15-vuotiaasta lähtien)

1. vuosien lukumäärä yhteensä _____
2. alle vuoden
3. en lainkaan

33. Mihin seuraavista tuloluokista henkilökohtaiset palkkatulonne kuuluvat
veroja vähentämättä? (Rengastakaa oikea vaihtoehto)

1. Alle 1500 euroa/kk
2. 1500 - 1999 euroa/kk
3. 2000 - 2499 euroa/kk
4. 2500 - 2999 euroa/kk
5. 3000 - 3499 euroa/kk
6. 3500 - 3999 euroa/kk
7. 4000 - 4999 euroa/kk
8. Yli 5000 euroa/kk
9. En tiedä
10. En halua vastata